XV.YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE
İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

(Yüksek Lisans Tezi)

İrşad Habib CANDEMİR

Kütahya - 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

Danışman:

Dr. Öğretim Üyesi Kadir GÜLER

Hazırlayan

İrşad Habib CANDEMİR

Kütahya – 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan……..…….

Prof. Dr. Tuncay BÜLBÜL (İmza)

Üye……

Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ (İmza)

Üye……

Dr. Öğr. Üyesi Kadir GÜLER (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "XV. Yüzyıl Divan Şiirinde İslam Kaynaklı Sözler" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım heralıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

… / … / 2019

İrşad Habib CANDEMİR

Özgeçmiş

21 Nisan 1981'de Bursa'nın Karacabey ilçesinde doğdu. Karacabey Uluabatlı Hasan İlkokulu'nu bitirdikten sonra Balıkesir Ortaokulu'ndan, Balıkesir Lisesi'nden ve 2006'da Balıkesir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Bir yıl kadar dershane öğretmenliği ve ücretli öğretemenlik yaptıktan sonra 2008-2009 yılları arasında yedek subay olarak Urfa'da hudut karakolunda askerlik görevini yaptı. 2016'da, üniversiteden mezun olduktan 10 yıl sonra,formasyon eğitimi almaya hak kazandı.

ÖZET

XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

CANDEMİR, İrşad Habib
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Kadir GÜLER
Haziran, 2019, 350 sayfa

Divan şiirinin oluşumunda beslendiği ve gücünü aldığı kaynakların başında İslam gelmektedir. Bu çalışmada XV. Yüzyıl Divan Edebiyatı şairlerinin eserlerinde kullanmış olduğu İslami malzemenin, divan şiiri ve İslam inancındaki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır, bu nedenle tasavvuf ve İslam felsefesi gibi konulara dâhilolacak malzemeler çalışma alanı dışında bırakılmaya gayret edilmiş, âyet ve hadisler içerisinde yer bulmayan unsurlar genel olarak kullanılmamıştır.Çalışmada dönemin Analodu, Çağatay ve Azeri sahasının büyük şairleri ve hükümdar şairler başta olmak üzere, otuzdan fazla şairin, divanları öncelikli olarak,en az bir eseri üzerinde tarama yapılmıştır.

Bu çalışmada XV. Yüzyıl divan şiiri örnekleri içerisinden tespit edilmiş İslami ifadeler ve İslami kültüre ait unsurlar, içinde geçmiş olduğu manzum parça ile birlikte gösterilmiş, tespit edilen İslami malzeme hakkında bilgi verilmiştir. Tespit edilen malzeme içerisinde birbirinin benzeri olan, diğer maddeler içerisinde hakkında bilgi verilmesi muhtemel olan, çalışmanın boyutlarını haddinden fazla arttıracak olan materyal listeye dâhil edilmemiştir. Tespit edilen unsurların âyet ve hadislerde ne anlamda kullanıldığı, başka İslami kavramlarla olan ilgisi, ne sıklıkla kullanıldığı ve kökenihakkında bilgiler verilmeye gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: XV. Yüzyıl, Divan şiiri, İslam, Âyet, Hadis

ABSTRACT

XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER
İSLAMİC EXPRESSIONS IN 15'TH OTTOMAN POETRY

CANDEMİR, İrşad Habib
Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Kadir GÜLER
June, 2019, 350 pages

İslam and its culture are the primary sources that Ottoman poetry was benefited and drew its strength. In this study, the importance of the Islamic factors which is used in Ottoman poetry of the 15th century in Ottoman poetry and Islamic belief was tried to be shown. For this reason, factors that belong to Islamic mysticism and philosophy were tried to excluded and those which do not have a place in the verses and hadiths were not generally used. In this study, at least one work and essentially the divans of more than thirty poets and initially of those who are sultan poets and great poets of Anatolia, Chagatay and Azeri were reviewed.

In this study, examples of Ottoman poetry from the 15th century were determined, Islamic phrases and elements related to Islam were indicated with the poem in which they are present, and information about the Islamic material determined was given. Among the material gathered, the similar ones, the ones that are possible to be mentioned in others, and the ones which have potential to increase the volume of the study extremely were excluded from the material list. The meaning of the determined elements in verses and hadiths, their relation to other Islamic concepts, their roots, and the usage frequency were tried to be explained.

Keywords: 15th Century, Ottoman poetry, Islam, Verse, Hadith

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **xxv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU, ÇAĞATAY VE AZERİ SAHALARINDATARİHÎ VE SİYASÎ AÇIDAN XV. YÜZYIL

1.1.TARİHÎ VE SİYASÎ AÇIDAN XV. YÜZYIL **4**
1.1.1. XV.Yüzyıl Anadolu Sahası 4
1.1.2.XV. Yüzyıl Çağatay Sahası. 10
1.1.3. XV. Yüzyıl Azeri Sahası 13

İKİNCİ BÖLÜM

ABADOLU, ÇAĞATAY VE AZERİ SAHALARINDAEDEBÎ VE KÜLTÜREL AÇIDAN XV. YÜZYIL

2.1.EDEBÎ VE KÜLTÜREL AÇIDAN XV. YÜZYIL **18**
2.1.1.XV. Yüzyıl Anadolu Sahası 18
2.1.2.XV. Yüzyıl Çağatay Sahası 21
2.1.3.XV. Yüzyıl Azeri Sahası. 24
2.2.XV. YÜZYIL GENEL DEĞERLENDİRME **24**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

3.1. XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER **28**
A'RÂF. **28**
ABBAS. **29**
ACCİLÛ Bİ'S-SALÂTİ KABLE'L-FEVT. **29**
'ACCİLÜ Bİ'T-TEVBETİ KABLE'L-MEVT. **30**
ÂDEM. **30**
ADN. **31**

AHAD. **32**
ÂHİR. **33**
AHKAF. **34**
AHMED. **34**
AHSENİ TAKVÎMİN. **35**
AHZÂB. **36**
ÂİŞE. **36**
‘ALÂ-HULUKIN ‘AZÎM. **37**
ALE’L-ARŞİ’STEVÂ. **37**
ÂL-İ ‘ABÂ. **38**
ALÎ. **39**
ÂLİMÜ’L-ESRAR. **40**
‘ÂLİMÜ’L-GAYB. **40**
ALİYYU’L KEBÎR. **41**
ALLAH. **41**
ALLÂHU’L-CELÂL. **43**
ALLÂHU’S-SAMED. **44**
ALLAHUEKBER. **44**
ALLÂMÜ’L-GUYÛB. **45**
AMEL. **45**
ÂMENNÂ VE SADDAKNÂ. **46**
ARŞ. **46**
ASHÂB. **47**
ASHÂB-I FÎL. **48**
ASHÂB-I KEHF. **48**
ÂSİYE. **50**
ATAYNÂKE. **50**
ÂYET. **51**
ÂYETE’L-KÜRSÎ. **52**
AYNE’L-YAKÎN. **53**
AYNE’N TÜSEMMÂ SELSEBÎL. **53**
AZÂZÎL. **54**

AZÎZ. **54**
AZM-İ REMÎM. **55**
AZRÂİL. **55**
BÂİS. **56**
BÂKÎ. **57**
BÂREKE'LLÂH. **58**
BÂRİ'. **58**
BASAR. **59**
BÂTIN. **59**
BELÂ. **60**
BELHÜM EDALL. **60**
BERAT. **60**
BERR. **61**
BEŞÎR. **61**
BEY'ATÜ'R-RIDVÂN. **62**
BEYNE'N-NEVMİ VE'L-YAKAZA. **63**
BEYT-İ MA'MÛR. **64**
BEYTULLAH. **64**
BEYTÜ'L-MAKDİS'. **64**
BEYYİNÂT. **65**
BEZM-İ ELEST. **65**
Bİ-HAMDİ Lİ'LLÂH. **66**
Bİ'L-'AŞİYYİ VE'L-İBKÂR. **66**
Bİ'L-GUDUVVİ VE'L-ÂSÂL. **67**
BİLÂL. **67**
BİLLÂH. **68**
BİSMİLLAH. **68**
BURAK. **69**
CÂHİDÛ FİLLÂH. **70**
CEBBÂR. **71**
CEBRÂİL. **71**
CEHENNEM. **72**

CELÂL. 73
CELÎL. 74
CENNET. 74
CİHAD. 75
ÇÂR-YÂR. 76
DÂBBETÜ'L-ARZ. 76
DANYAL. 77
DÂRÜ'S-SELÂM. 78
DÂVÛD. 78
DECCÂL. 79
DUA. 80
DUHÂN. 81
EBED. 82
EBTER. 82
EBÛ CEHİL. 83
EHL-İ BEYT 84
EKREMÜ'L-HALK. 84
EL FAKRU FAHRÎ VE BİHÎ EFTAHIRÜ 85
EL MİNNETÜ LİLLÂH. 85
ELÂ. 86
EL-CÜRÛHİ KISÂS. 86
ELEM NEŞRAH LEKE SADREK. 87
ELEM TERA. 87
EL-HAMDÜ Lİ'LLÂH. 88
EL-VUDU NÛRUN 'ALÂNÛR. 88
EN'ÂM. 89
ENFÂL. 89
ENFIK. 90
ENKERÜ'L-ESVÂT. 90
ENSÂR. 90
ENTE HAYRU'L-VÂRİSÎN. 91
ERBAİN. 92

ERHAMÜ'R-RÂHİMÎN. 92
ERİNÎ. 93
ERSELNÂKE. 93
ESMÂ-i HÜSNÂ. 94
ESTAĞFİRULLAH. 95
ESTAĞFİTRU'LLÂHE'L-AZÎM 96
EŞHEDÜ EN LÂ-İLÂHE İLLA'LLÂH. 96
EV EDNÂ. 97
EVVEL. 97
EYYÛB. 98
EZEL. 98
FA'TEBİRÛ. 99
FA'LEM ENNEHU. 99
FÂHLA' NA'LEYK. 100
FÂLİKU'L-ISBÂH. 101
FÂNZUR. 101
FÂRÛK-I A'ZAM. 101
FÂTİHA. 102
FE FİRRÛ İLÂLLÂH. 102
FE KEYFE KANE IKAB. 103
FE'STEMİ' LİMÂ-YÛHÂ. 103
FE-HAKKE İKÂB. 104
FELÂ TES'ELNİ. 104
FE-LEM-TAKTÜLÛHÜM 105
FERDÜN LÂ-YEFÛT. 106
FETHUN KARÎB. 106
FETHUN MUBÎN. 107
FETTÂH. 107
FEZKURÛNÎ EZKURKUM. 108
FİRDEVS. 108
Fİ-SEBİLİ'LLÂH. 109
FURKAN. 109

GADÂTİN VE AŞİYY. **110**
GAFFÂR. **111**
GAFFÂRÜ'Z ZÜNÛB. **112**
GAYB. **112**
GAYYÛR. **113**
GAZÂ. **113**
GILMÂN. **114**
GIYÂSE'L-MÜSTAGÎSÎN. **114**
GUFRÂN. **115**
HÂ MÎM. **115**
HÂBE MEN EFTERÂ. **115**
HABÎBULLAH. **116**
HABÎR. **116**
HABLU'LLAH. **117**
HABLUN MİN MESED. **118**
HAC. **118**
HACERÜ'L-ESVED. **119**
HÂDÎ. **120**
HADÎS. **120**
HAHUNA. **121**
HAK. **121**
HAKÎM. **122**
HAKKA'L-YAKÎN. **122**
HÂLİK. **123**
HALÎLU'LLÂH. **124**
HAMMÂLETE'L-HATAB. **124**
HAMZA. **125**
HARAM. **126**
HARRE RAKİAN VE ENAB. **127**
HÂRÛT ve MÂRÛT. **128**
HÂŞÂ VE KELLÂ **129**
HÂŞALİLLÂH. **129**

HAŞR. **129**
HATTA MATLAIL FECR. **130**
HAVVÂ. **131**
HAYRE ÜMMETEN. **131**
HAYRU'R-RÂHIMÎN **132**
HAYRU'L-BEŞER. **132**
HAYRU'L-ENÂM. **133**
HAYY Ü KAYYÛM. **133**
HAYYE ALEL FELAH. **135**
HAYYUN LÂ-YEMÛT. **135**
HEL ETÂ. **135**
HELAL. **136**
HIZIR. **137**
HİCR. **138**
HİDÂYET. **139**
HİRÂ. **139**
HÛ. **140**
HUKMU İLLÂ LİLLÂH. **140**
HULD. **141**
HÛRİ. **142**
HURÛF-I MUKATTAA. **142**
HUVEL HAKKU. **143**
HÜDHÜD. **143**
HÜVE'L-HAKKU'L-MÜBÎN **144**
HÜVE'T-TEVVÂB. **144**
İ'TİKÂF. **145**
İBADET. **145**
İBN ABBÂS. **146**
İBRÂHİM. **147**
İDRÎS. **148**
İFAL MÂ TÛMERU. **149**
İHBİTÛ. **149**

İHDİNÂ. 150
İHLÂS. 150
İHSÂN. (bkz.MUHSÎN). 151
İKRA. 151
İKRÂR. 152
İLÂ YEVMİL KIYÂMETİ. 152
İLLA'LLAH. 153
İLME'L-YAKÎN. 153
İLYÂS. 154
İMAM. 154
İMAN. 155
İN YENTEHÛ YUGFER LEHUM MÂ KAD SELEF. 155
'İNDA'LLÂH. 156
İNDEHU İLMUL KİTÂB. 156
İNNE İBRAHİME LE HALİMUN EVVAHUN MUNİB. 156
İNNEHÛ EVVÂB. 157
ÎNNEHÛ HÜVE'T-TEVVÂB. 157
İNNEKE LEN TESTETÎA. 158
İNNÎ ENALLÂHU. 158
İNNÎ ERÂ. 159
İRCİ'Î. 159
İRŞÂD. 159
ÎSÂ. 160
İSLÂM. 161
İSMÂİL. 161
İSM-İ A'ZÂM. 162
İSRÂ. 162
İSRÂFİL. 163
İSTİVÂ. 164
İYYÂKE NA'BUDU. 164
İZ HUM 'ALEYHÂ KU'ÛD. 164
İZ TESEVVERUL MİHRAB. 165

KÂ'BE. **165**
KÂBE KAVSEYN. **166**
KÂBIZ. **167**
KAD EFLEHA'L-MÜ'MİNUN. **167**
KÂDE'L-FAKRU. **167**
KADÎM. **168**
KÂDİR. **168**
KÂF. **169**
KAHHÂR. **169**
KÂLÛ BELÂ. **170**
KÂRÛN. **170**
KAVÎYY. **171**
KAZÂ. **171**
KE'T-TAYRİ Fİ'L-KAFES. **172**
KEF HE YA 'AYN SAD. **172**
KEHF. **173**
KELÂMU'LLÂH. **173**
KELÎMU'LLAH. **174**
KENZÜN LÂ-YEFNÂ. **174**
KERBELÂ. **174**
KERÎM. **175**
KEVSER **175**
KIBLE. **176**
KIYAMET. **176**
KUDDÛSÜ'S-SELÂM. **177**
KUDS. **177**
KUL HÜVALLÂHU AHAD. **178**
KULLEHU. **178**
KULLU ŞEY'İN HÂLİKUN İLLÂ VECHEHU. **179**
KUR'ÂN. **179**
KURRETÜ'L-AYN. **180**
KÜFR. **180**

KÜLLİ MEN YERCÛLİKÂEN. **181**
KÜLLÜ MEN ‘ALEYHÂ FÂN. **181**
KÜN. **182**
KÜN FE-YEKÛN. **182**
KÜNTÜ KENZEN MAHFİYYEN. **183**
KÜNTÜ NEBİYYEN **183**
LÂ FETÂ İLLÂ ‘ALÎ LÂ SEYFE İLLÂ ZÜLFEKÂR. **184**
LÂ HAVFUN ALEYHİM. **184**
LÂ HAVLE VE LÂ KUVVETE İLLÂ BİLLÂH. **185**
LÂ REYBE FÎH. **185**
LÂ ŞERÎKE. **186**
LA TAKNATÜ MİN RAHMETİLLAH. **186**
LÂ YEFNÂ. **187**
LÂ YEMUD. **187**
LÂ YENBEGÎ. **188**
LAHMUKE LAHMÎ. **188**
LÂ-İLÂHE GAYRUKE. **189**
LÂ-İLÂHE İLLA’LLAH. **189**
LÂT. **190**
LÂ-TAHZEN İNNÂ’LLÂHE MA’ANÂ. **191**
LÂ-TAKNATÛ MİN RAHMETİ’LLAH. **191**
LÂ-TEHAF. **191**
LÂ-UHIBBU’L ÂFİLÎN. **192**
LÂ-YENÂM. **192**
LE AMRÜK. **193**
LEBBEYK. **193**
LEKAD SADAKALLÂHU. **194**
LEKUM DİNUKUM VE LİYE DİN. **194**
LEM YELİD VE LEM YÛLED. **194**
LEM YEZEL. **195**
LEN TENÂLÜ’L-BİRRE HATTÂ TÜNFİKÛ. **195**
LEN TERÂNÎ. **196**

LEV-DENEVTÜ ENMİLETEN LÂ-HATRAKTU. 196
LEVH-I MAHFUZ. 197
LEVLÂKE LEVLÂK LEMÂ HALAKTÜ'L-EFLÂK. 197
LEYLETİ'L KADR. 198
LÎ MA'A'LLÂH. 198
Lİ-MENİ'L-MÜLK. 199
LİVÂU'L-HAMD. 199
LOKMAN. 200
LÜ'LÜ' Ü MERCÂN. 200
MÂ ABEDNÂK. 201
MÂ TAGÂ. 201
MÂ TEKADDEME, MÂ TEAHHARA. 201
MÂ ZÂGAL BASARU. 202
MÂ-AREFNÂ. 202
MÂ-HALAKTE'L-CİNNE VE'L- İNS. 202
MAHREM. 203
MAHŞER. 203
MÂİDE. 204
MÂLİK. 204
MÂLİKÜ'L-MÜLK. (bkz.MÂLİK). 205
MÂNİ'. 205
MANTIKU'T-TAYR. 205
MÂSİVA'LLÂH. 206
MÂ-YENTAKÛ. 206
MECÎD. 206
MEHDÎ. 207
MEN AREF. 207
MEN LEM YEZUK LEM YA'RİFÛN. 208
MEN TEŞÂU. 208
MENÂT. 209
MENNÂN. 209
MESCİD. 210

MESCİDÜ'L-AKSÂ. **210**
MESÎH. **211**
METÎN. **211**
MEVLÂ. **212**
MEYMÛNE. **212**
MEZHEB. **213**
Mİ'RAC.(LEYLETÜ'L Mİ'RÂC) **213**
MİHRÂB. **214**
MİN KÜLLİ BÂBİN. **214**
MİN-KÜLLİ FECC. **215**
MUĞNÎ. **215**
MUHAMMED. **215**
MUHSÎ. **216**
MUHSîN. **216**
MUHYÎ. **217**
MUKÎM. **217**
MUKÎT. **218**
MÛSÂ. **218**
MUSAVVİR. **219**
MUSHAF. **219**
MÛTU KABLE ENTE MUTU. **220**
MÜ'MİN. **220**
MÜBDİ' **220**
MÜBÎN. **221**
MÜCÎB. **221**
MÜNAFIK. **222**
MÜNKER-NEKİR. **222**
MÜNKİR.(bkz.KÜFR). **223**
MÜSEBBİBÜL ESBAB. **223**
MUSEVVİMÎN. **223**
NAHL. **223**
NAHNÜ KASEMNÂ. **224**

NAÎM. **224**
NAMAZ. (Salât) **225**
NÂS. **225**
NECCİNÂ MİMMÂ NEHÂF. **226**
NEFS. **226**
NEMRUD. **227**
Nİ'ME'L ABD. **227**
Nİ'ME'L-VEKÎL. **228**
NİSÂ. **228**
NÛH. **228**
NÛN VE'L-KALEM. **229**
NÛR-I MUHAMMEDÎ. **230**
NURUN ALÂ-NÛR. **230**
OSMÂN. (bkz. ZIN'NÛREYN). **230**
ÖMER. (bkz. FÂRUK-I ÂZAM). **231**
PEYGAMBER. **231**
RAB. **231**
RABBENÂ. **232**
RABBENÂ ENZİL ALEYNÂ MÂİDETEN. **232**
RABBENÂ ZALEMNÂ. **233**
RABBİ ZİDNÎ. **233**
RABBİGFİR LÎ VEHEB LÎ MULKEN LÂ YENBAGÎ. **233**
RABBÜ'L-ÂLEMÎN. **234**
RAHMÂN. **234**
RAHMET. **235**
RAHMETEN Lİ'L-ÂLEMİN. **235**
RAHMETEN MİN INDİNÂ. **236**
RAÛF. **236**
RESÛLU'LLÂH. **237**
REŞÎD. **237**
REZZAK. **237**
RIDVÂN. **238**

RUCÛMEN LİŞ ŞEYÂTİN. 238
RÛHU'L-EMÎN. 239
RÛHU'LLAH. (bkz.ÎSÂ). 239
RÜKÛ. 239
SABÛR 240
SÂDIKU'L-VA'DU'L-EMÎN..... 240
SAFÂ ve MERVE. 240
SAHÂBE. 241
SALÂT. (bkz.NAMAZ). 241
SALÂTÜ SELÂM. 242
SALSÂLİN KEL FAHHÂR. 242
SAMED. 243
SÂNİ'. 243
SAVM. 243
SEB'A SEMÂVÂT 244
SEB'A'L-MESÂNÎ..... 244
SEBEKAT RAHMETİ 'ALÂ GAZABÎ. 245
SECDE. 245
SECDE-İ SEHV. 245
SEKÂHUM RABBUHUM. 246
SELÂM. 246
SEM'İNÂ VE ATA'NÂ. 247
SEMME VECHU'LLÂH. 247
SETTÂRU'L-'UYÛB. 248
SEVÂDÜ'L-VECHİ Fİ'D-DÂREYN. 248
SEVFE TERÂNÎ. 248
SEYYİDÜ'L-KEVNEYN. 249
SEYYİDÜ'L-MÜRSELÎN. 249
SIBGATU'LLÂH. 249
SIDDÎK-I EKBER. 250
SIDK. 250
SIRÂT. 251

SIRÂT-I MÜSTAKÎM **251**
SİDRETÜ'L-MÜNTEHÂ. **251**
SUBHÂNALLÂH. **252**
SUBHÂNE-KE ALLÂHUMME. **252**
SÛR. **253**
SÛRE-İ NÛR. **253**
SÜBHÂNE RABBİYE'L-A'LÂ. **254**
SÜBHÂNE'L-'AZÎM. **254**
SÜBHÂNE'L-LEZÎ ESRÂ. **254**
SÜLEYMAN. **255**
SÜNDÜS. **255**
ŞEFÎ'U'L-MÜZNİBÎN. **256**
ŞERİAT. **256**
ŞEY'EN Lİ'LLÂH. **257**
ŞEYTAN. **257**
ŞİRK. **258**
ŞÜKR. **258**
TÂ HÂ. **259**
TÂ'AT. **259**
TA'ÂLÂ CEDDÜKE **259**
TAHİYYÂT. **260**
TAHTES SERÂ. **260**
TAKVÂ. **261**
TALÂK. **261**
TÂRETEN UHRÂ. **261**
TAVAF. **262**
TAYYİBÂTU LİT TAYYİBÎNE. **262**
TEÂLÂ. **263**
TE'ÂLÂ CEDDÜKE. **263**
TEBÂRAKESMU RABBİKE. **263**
TEBBET YEDÂ EBÎ LEHEBİN. **264**
TEBERRÂ. **264**

TEKBİR. **265**
TESBİH. **265**
TEVBE. **266**
TEVBE-İ NASÛH. **266**
TEVEKKELTÜ ALA'LLÂH. **266**
TEVEKKÜL. **267**
TEVELLÂ. **267**
TEVHÎD. **268**
TEVVÂB. **269**
TEVVÂBÜ'R-RAHÎM. **269**
TEYEMMÜM. **270**
TÛ'TİL MULKE MEN TEŞÂU. **270**
TÛBÂ. **270**
TÛBÎ LEHÜM VE HÜSNE ME'ÂB. **271**
TÛBÛ İLA'LLÂH. **271**
TÛR. **272**
UKBÂ. **272**
ULÛL ELBÂB. **272**
ULÜ'L-AZİM. **273**
ULÜ'L-EBSÂR. **273**
ULÜ'N-NÜHÂ. **274**
'USRİ YÜSRAN. **274**
ÜMMET. **274**
ÜMMÜ HÂNÎ. **275**
ÜMMÜ'L-HABÂ'İS. **275**
VA'FU ANNÂ VAGFİR LENÂ. **276**
VA'LLÂHU A'LEM Bİ'S-SAVÂB **276**
VA'LLÂHU A'LEM Bİ-HÂL **276**
VÂCİB. **277**
VAHDET-İ VÜCÛD **277**
VÂHİDÜ'L-KAHHÂR. **277**
VALLÂHUL GANİYYU VE ENTUMUL FUKARÂU. **278**

VÂRİS. **278**
VÂSİ'. **278**
VE ENZELNEL HADİDE. **279**
VE İN YEKADULLEZİNE. **279**
VE MÂ RAMEYTE İZ RAMEYTE **279**
VE RATTELNÂHU TERTÎLÂ. **280**
VE YEBKÂ VECHU RABBİKE. **280**
VE'D-DUHÂ. **281**
VE'L-BÂKİYÂTU'S-SÂLİHÂT. **281**
VE'L-LEYLİ İZÂ YAGŞÂ. **281**
VE'N-NECMÜ İZÂ HEVÂ. **282**
VECHU'LLÂH. **282**
VEDHULÎ CENNETÎ. **282**
VEDÛD. **283**
VEHHÂB. **283**
VEHÜM YESTAGFİRÛN. **283**
VEL YEBKÛ KESÎRÂ. **284**
VELTEFFETİS SÂKU. **284**
VEN ŞAKKAL KAMER. **284**
VEŞ ŞEMSİ VE DUHÂ. **285**
VEYSEL KARANÎ. **285**
YÂ BUNEYYE İNNÎ ERÂ FÎL MENÂMİ **286**
YÂ EYYUHEN NÂSU'BUDÛ **286**
YÂ IBÂDİ FETTEKÛNİ. **287**
YA-LEMULLAH. **287**
YÂ LEYTE. **287**
YÂ-LEYTENÎ KÜNTÜ TURÂB. **288**
YÂ VEYLETÂ. **288**
YA'KÛB. **288**
YAKBELUT TEVBETE. **289**
YÂSİN. **289**
YE'CÛC ve ME'CÛC. **290**

YED-İ MÛSÂ. 290
YEF'ALU MÂ YEŞÂU. 290
YERHAMÜKE'LLÂH. 291
YEVME TESVEDDU VUCÛHU- YEVME TEBYADDU VUCÛHU. 291
YEVM-İ ÂŞÛRÂ. 292
YUHBİBKUMULLÂHU. 293
YUHYİL İZÂME. 293
YÛLİCÜ'L-LEYL. 294
YÛSUF. 294
YÜHİBBÜHÜM VE YUHİBBÛNE. 294
ZÂHİR. 295
ZALEMTU NEFSÎ FAGFİRLÎ. 295
ZEBÂNİ. 295
ZEBÛR. 296
ZEKÂT. 296
ZEKERİYYÂ. 297
ZEMZEM. 297
ZI'N-NÛREYN. 298
ZİKR. 298
ZÜ'l-CELÂL ve'l-İKRÂM. 299
ZÜ'L-CEMÂL. 299
ZÜ'L-KARNEYN. 300
ZÜ'L-MİNEN 300
ZÜLFİKAR. 300
SONUÇ 302
KAYNAKÇA 306
DİZİN 350

KISALTMALAR

A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
A.g.md	Adı geçen madde
A.g.t	Adı Geçen Tez
B	Beyit
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
G	Gazel
Haz.	Hazırlayan(lar)
K	Kaside
M	Miladi
Mes	Mesnevî
ö.	Ölümü
S.	Sayı
s.	Sayfa
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Trc	Tercî-bent
vb.	Ve benzeri

TEZ METNİ

GİRİŞ

Divan edebiyatı ya da diğer adıyla İslam etkisindeki Türk edebiyatı pek çok kaynaktan beslenmektedir. Bu kaynaklardan en önemlisinin İslam olduğunu söylemek yanlış olmaz çünkü diğer kaynakların dolaylı olarak da olsa İslam kültüründen etkilenmesi söz konusudur. Bu alanda yapılacak araştırmalardan doğru sonuçlar çıkarabilmemin en önemli şartlarından biri, İslam kültürünün bu edebiyat üzerindeki etkisini anlayabilmektir. Bu da divan şiirinin kullanmış olduğu İslami malzemeyi tanıyor olmaktan geçer.

Divan edebiyatının kaynakları konusunda araştırmacıların ortaya koymuş olduğu sonuçlara göre âyet ve hadisler bu kaynakların başlıcalarınır. Sonrasında ise: "Tasavvuf, tarîkatlar, menkıbelerden başlayarakbir toplumun kültürünü oluşturan unsurların neredeyse tamamı…"[1]gelir.

Divan şiirinde kullanılanunsurların temel kaynağı olan İslam'ın kutsal kitabı Ku'rân-ı Kerîm'in içeriği, söz gücü ve ahengi divan şairlerinin en önemli şiir malzemelerinden biri olmuştur. Şairler telmih ve iktibas yoluyla bu malzemeyi şiirlerinde kullanmışlardır. Kur'ân'da yer alan peygamber kıssaları bunlar içerisinde en çok göze çarpanlarıdır.

Hadisler Divan şiirine malzeme olan İslami unsurlar arasında Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden sonra gelir. Kur'ân âyetlerinde olduğu gibi hadislerden alınan bir bölümün doğrudan kullanımlası ya da, hadiste anlatılan bir olaya yer verilmesine sıkça rastlanır.

Bu çalışmada XV. Yüzyıl divan şiiri örnekleri içerisinden tespit edilmiş İslami ifadeler ve İslami kültüre ait unsurlar, içinde geçmiş olduğu manzum parça ile birlikte gösterilmiş, tespit edilen İslami malzeme hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın amacı divan şiirinde temel İslam inancının yansımalarını ortaya koymaktır. Tasavvuf ve İslam felsefesi gibi konulara dâhil olacak malzemeler çalışma alanı dışında bırakılmaya gayret edilmiştir. âyet ve hadisler içerisinde yer bulmayan unsurlar genel olarak kullanılmamıştır.

---

[1] ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.1.

Yapılan çalışmada 550 kadar madde bulunmaktadır. Bu 550 madde divan şiiri üzerindeki bütünİslami etkiyi ortaya koyma iddiasında değildir. Tespit edilen malzeme içerisinde birbirinin benzeri olan, diğer maddeler içerisinde hakkında bilgi verilmesi muhtemel olan, çalışmanın boyutlarını haddinden fazla arttıracak olan materyal listeye dâhil edilmemiştir.Tespit edilen unsurların âyet ve hadislerde ne anlamda kullanıldığı, daha başka İslami kavramlarla olan ilgisi ve ne sıklıkla kullanıldığı gibi bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada dönemin Analodu, Çağatay ve Azeri sahasının büyük şairleri ve hükümdar Şairler başta olmak üzere kırktan fazla şairin divanları olmak üzere en az bir eseri üzerinde tarama yapılmıştır.

Bu çalışmada dipnotlarda gösterilmiş olan âyetler Diyanet İşleri'nin yeni Türkçe mealinden, hadisler ise Konya Üniversitesi hadis arşivinden alınmıştır. Beyit numaralarının sonunda parantez içinde gösterilmiş olan sayı, adı geçen ifadenin eser içerisinde kaç defa kullanılmış olduğunu gösterir.

Bu çalışmada verilmiş olan beyit örnekleri şu eserlerden alınmıştır: Ahmedî Dîvânı, Hümâmî'nin Sî-Nâme'si, Mihrî Hâtun Dîvânı, Kerîmî'nin İrşâd'ı, Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, Çâkerî Dîvanı, Kemal Ümmî Divanı, Adlî Dîvânı, Şeyhî Dîvânı,Habîbî'nin Vuslatnâme'si, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediye'si, Avnî Divanı,Kara Vâiz'in Mevlîd'i, Cem Sultan Divânı, Atayî Dîvânı, Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı, Ahmed-i Dâî Dîvânı, Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, Karamanlı Nizâmî Divanı, Âhî Dîvânı, Abdî'nin Camasbnâme'si, Revânî Dîvânı, Murâdî Dîvânı, Sinanoğlu'nun Ümîdü'l-Müznibîn'i, Adni Dîvânı, Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhâ,'sı, Hamdullah Hamdî Divanı, Tacizade Cafer Çelebi'nin Heves-name'si, Hatiboğlu'nun Ferah-Nâme'siAhmed-i Dâ'î Divânı, Ahmed Paşa Divanı, Necati Beg Divanı, Dede Ömer Rûşenî Dîvânı, Süleyman Çelebi'nin Vesile't ün Necat'ı, Elvân Şirâzî'nin Gülşen-i Râz'ı, Cemâlî Divanı, Hüseyin Baykara Divanı.

Son olarak bana bilimsel düşüncenin önemini, herhangi bir konunun bu düşünce tarzı ize nasıl ele alınacağını gösteren, sadece akademik bir konunun değil, hayata dair bütün meselelerin bu yöntemin muhatabı olduğunu farketmemi sağlayan değerli hocam Kadir Güler'e teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU, ÇAĞATAY VE AZERİ SAHALARINDATARİHÎ VE SİYASÎ AÇIDAN XV. YÜZYIL

1.1.TARİHÎ VE SİYASÎ AÇIDAN XV. YÜZYIL

XV. yüzyıl Türk dünyası; Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu sahalarında varlığını göstermiştir. Bu yüzyılda Anadolu sahası, Osmanlı devletinin dağılma tehlikesiyle karşılaştığı ancak yüzyılın sonunda bir imparatorluğa dönüştüğü bölge olmuştur. Orta Asya sahası; Timur ve sonrasında oğullarının hüküm sürdüğü, Azerbaycan sahası ise Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Türkmen aşiretlerinin hüküm sürdüğü bir bölgedir.

1.1.1. XV.Yüzyıl Anadolu Sahası

XV. yüzyıl Anadolu siyasi tarihine damga vuran olaylardan ilki Ankara Savaşıdır (1402). Ankara savaşı öncesinde Yıldırım Bayezid, güçlü bir merkezi devlet kurma amacı taşımaktaydı. "Timur, kendisini Selçuklu ve İlhanlılar'ın varisi olarak görüyor ve Anadolu'da kendisine karşı gelen güçleri ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Timur için, Osmanlılar kendisine tabi olması gereken diğer uç beylerinden biriydi. Yıldırım Bayezid'in Anadolu'daki birliği temin etme gayretleri, Timur'un hamilik ve vasilik sıfatına bir darbe vurmak demekti."[2]

Bayezid'in Timur karşısında yenilgiye uğradığı Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu siyasi birliği yeniden dağılmıştır; Fakat Osmanlı hâkimiyetinin Rumeli'de kuvvetli bir şekilde yerleşmiş olması ve Avrupa'nın siyasi durumunun yeniden bir haçlı birlikteliği meydana getiremeyecek durumda olması neticesinde Osmanlı'nın bu bölge sınırlarında çok fazla değişiklik olmadı. Timur istilası sona erdikten sonra Çelebi Sultan Mehmed'in kardeşlerine karşı verdiği siyasi mücadeleyi kazanmasıyla Anadolu coğrafyası tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmeye başladı.[3]

Savaş sonrasında Bayezid'in oğulları arasında gerçekleşen taht mücadelesi "Fetret Devri" olarak adlandırılır (1402-1413).[4] Bu dönemde beylikler kendi bölgelerinde yeniden hâkimiyet kazandılar ve Osmanlılar Timur hâkimiyetini tanıyan bir beylik durumuna düştü. Taht mücadelesi toparlanmayı geciktirdi. Yaşanan buhran

---

[2]EMECEN, Feridun, Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi, İslam, Tarih Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi, Editör:Ekmeleddin.İhsanoğlu, İstanbul, 1994, c.1, s.19.
[3] KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay, İstanbul 1980, s.353.
[4] BAŞAR, Fahamettin, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, c.12, s.480.

yıllarının aşılması ve merkezi yapının yeniden oluşturulması için yarım asır geçmesi gerekti.[5]

Fetret yıllarının ilk dönemlerinde Çelebi Mehmed Rumeli'ye hâkim olmaya çalışıyordu. Kardeşi Musa'ya karşı Bizans'tan yardım da gördü, ancak kimi Anadolu beyliklerini ele geçirip kimilerini de haraç öder duruma getirecek kadar güçlenince Bizans ve Balkan beyleri tarafından tehdit olarak algılandı. Çelebi Mehmed'e karşı kardeşi Mustafa'yı ve Şeyh Bedreddin'i destekledirler. Mehmed önce kardeşi Mustafa'yı Bizans'a sığınmak zorunda bıraktı ve ardından Şeyh Bedreddin isyanını bastırdı. Bizans'la Mustafa'nın esir tutulması konusunda anlaştılar. Timur'un oğlu Şahruh'a ona bağlılığını ifade eden bir mektup gönderdi. Eflak Beyi Mirçea'yı Tuna'nın kuzeyine sürdü. Mehmed 1416'dan sonra, Bayezid'in merkezî imparatorluğunu diriltmek için çok erken olduğunu anladı ve uzlaşmacı bir politika izlemeye başladı.[6]

Osmanlı İmparatorluğunun merkeziyetçi anlayışının güç kazanmansın önündeki en önemli engellerden biri de taht kavgaları olmuştur. Taht üzerinde hak iddia eden şehzadeler, daima uç bölgelerinden medet umuyorlardı. Çelebi Mehmed'in 1021 yılında ölümüyle tahta geçen II. Murad, Saraydaki kulları arasından seçtiği kendi adamlarını uç komutanlıklara getirmeye başladı.[7]Böylelikle Fetret yıllarında zayıflayan merkeziyetçiliğin etkisi artmaya başlamış oldu. Fatih döneminde bu etki daha arttı.

II. Murad başa geçince, amcası Mustafa çelebi Bizanslılar tarafından bırakılıp desteklendi ve yeniden taht üzerinde hak iddia etti. II. Murad 1422 yılında Mustafa Çelebi'ye destek olan komutan ve beyleri ikna ederek kendi tarafına çekti. Yalnız bırakılan Mustafa Çelebi yakalanarak öldürüldü. II. Murad 1422 Haziranında İstanbul'u kuşattı. İmparatorun barış teklifini reddetti. Bizans, II. Murad'ın kardeşi Mustafa'yı isyan etmesi için kışkırttı. Karaman ve Germiyan beylerinin desteğini alan Mustafa Bursa ve İznik'te faliyet göstermeye başladı. II Murad İstanbul kuşatmasını bıraktı ve

---

[5] EMECEN, Feridun A.g.e, s.19.
[6] İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. Ruşen. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.25.
[7]İNALCIK, Halil, Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.60.

Anadolu'ya geçerek isyanı bastırdı ve kardeşini idam ettirdi. Anadolu beylerini cezalandırdı. Böylelikle devletin iç sorunlarından kurtulmuş oldu.[8]

II. Murad döneminde Selanik tekrar ele geçirildi (1430). Makedonya ve Yunanistan'daki bir kısım bölgeler Osmanlı devletine katıldı. Arnavutluk Osmanlı yönetimine girmeyi kabul etti. Eflak, Sırbistan ve Bosna prensleri padişaha bağlılıklarını tekrar ettiler. 1434 Yılında Sırbistan ve Eflak üzerinde egemenlik için Macaristan'a karşı başarılı gösterdiler. 1438'de Macaristan'ı, 1439'da Sırbistan'ı işgal ettiler. 1440 yılında Belgrad'ı almak için ilk ciddi girişimi gerçekleştirdiler. Bu ilerleme Erdel Beyi Yanoş'un karşı akınları ile kesildi ve Hıristiyan dünyasında haçlı ümitlerini yükselmeye başladı. Sofya ve Niş şehirlerini ele geçirdiler. II. Murad, Tuna'yı geçmemek şartıyla Macarlar ve Sırp despotu ayrıca içerde yeniden saldırıya geçmiş olan Karamanoğlu ile anlaşma imzaladı. Bu anlaşmalardan sonra kendi isteğiyle tahttan çekildi. Osmanlı tahtını 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e (Fatih Sultan Mehmed) bıraktı.[9]

Bu değişikliği fırsat olarak gören Macarlar, Papa'nın teşvikiyle Anlaşmayı bozdular (Segedin Anlaşması). Bohemya, Eflak, Hırvat, Polonya, Venedik ve Papa ile yeni bir ittifak oluşturdular. 10 Kasım 1444 Varna savaşı, Haçlılar için Osmanlı'yı Avrupa'dan atmak ve İstanbul'u kurtarma ümitlerinin sonu oldu. Bu savaş öncesinde II. Mehmed'in babası II. Murad' a göndermiş olduğu " Eğer padişah sizseniz, din ve devletin hizmetinize gerek duyduğunda ıstığna göstermeniz padişahlık vazifelerine aykırıdır. Eğer padişah bensem, işte size emrediyorum, silah başına geçiniz."[10] İfadelerinin yer alığı ünlü mektubu önemlidir. Varna Savaşı'nda ordunun başında II. Murad vardı. Bu yenilginin öcünü almak isteyen Macar Kral Naibi Jan Hunyad (Yanoş) II. Kosova Savaşı'nda tekrar yenildi.[11] II. Kosova Savaşı Osmanlı'nın cihan hâkimiyeti mücadelesinin başlangıcıdır. Osmanlı bu andan itibaren üç asır, dünyanın en kuvvetli devleti olma özelliğini muhafaza edecektir.[12]

---

[8] UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, c.1, s.325-340.
[9] İNALCIK, Halil, Devlet- i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.242.
[10] RASİM, Ahmet, Osmanlı Tarihi, Hikmet Yayınları, İstanbul, 2000, c.1, s.72.
[11] DERİN, F.Çetin, Osmanlı Devleti'nin Siyasi Tarihi, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992, c.1, s.480.
[12] AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul,1994, c.1, s.121.

II. Murad zamanında Osmanlı, Ankara Savaşı'nın getirmiş olduğu sarsıntılardan sıyrılmış, devrinin karada ve denizde önemli bir gücü haline gelmişti. Dönemin en gelişmiş silahlarını kullanıyorlardı. Avrupa'da çok sonraları kullanılmaya başlanmış olan top, Varna Savaşı'nda yeniçeriler tarafından kullanılmıştı. Timur döneminde yakılıp yıkılan Bursa, II. Murad döneminde Yakındoğu ticaretinde önemli merkezlerden biri haline geldi.[13] Onun saltanatı zamanında ülkeye tutarlılık ve düzen hâkim oldu.[14]

II. Mehmed, 18 Şubat 1451 yılında, babasının ölümünden beş gün sonra, tahta çıkarak Osmanlının'başına geçti.[15] İlk olarak Karamanoğlu Beyliği üzerine sefer düzenledi. Karamanoğlu'nun barış teklifi ile anlaşmaya vardılar. II. Mehmed'in asıl hedefi İstanbul'u ele geçirmekti. İstanbul'un fethi kararının verildiği toplantıda II. Mehmed fethin gerekçelerini söylemiştir."[16]

İstanbul'un 24 Mayıs 1453 yılında alınması, Türk ve İslam dünyası açısından XV. yüzyılın en önemli olaylarından biridir. Bu tarih Avrupalı tarihçiler arasında pek yaygın olmamakla birlikte, özellikle Osmanlı tarihçileri tarafından Orta Çağ'ın sonu ve Modern Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilir.[17] Bu zaferle II. Mehmed'in adı, batıda ve doğuda geniş kitleler tarafından duyulmuş olur.[18] İstanbul'un İslam dünyasında önem kazanmasının nedenlerinden biri de bu şehir ile ilgili hadislerin varlığıdır."[19] Böylelikle II. Mehmed'in İslam ülkelerinde bu hadiste müjdelenen komutan sıfatına sahip olur.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethettikten sonra Avrupa'da stratejik önem taşıyan toprakları, Roma'ya giden deniz yolu üzerinde bulunan Mora'nın büyük bir

---

[13] CLOT, Andre, Fatih Sultan Mehmet, Artmedia-Milliyet Yayınları, Çev.Necla.Işık, İstanbul, 1991, s.27.
[14] BABİNGER, Franz, Fatih Sultan Mehmed Ve Zamanı, Oğlak Yay, Çev.Dost.Körpe, İstanbul, 2003, s.71.
[15] İNALCIK, Halil, Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s.110.
[16] "Gazâ, atalarımız gibi bizim de temel vazifemizdir, memleketimizin tam ortasını işgal eden Bizans, devletimizin düşmanlarını korumakta ve onları bize karşı kışkırtmaktadır. Osmanlı devletinin güvenliği ve geleceği için bu şehrin fethi zorunlu olmuştur." İNALCIK, Halil, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.1, s.70.
[17] SANDER, Oral, Anka'nın Yükselişi Ve Düşüşü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.32.
[18] EMECEN, Feridun, Fatih Sultan Mehmed Ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları, The Journal Of Ottoman Studies:Osmanlı Araştırmaları Dergisi XXXIII, İstanbul, 2009, s.65.
[19]"İstanbul muhakkak fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan ve onun askeri ne güzel askerdir."GÜNDÜZ, Ahmet, İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam Ve Avrupa Açsından Önemi, Karadeniz Araştırmaları, 2008, c.5, s.54.

kısmını ve İtalya ile kuzeyden komşu olan Sırbistan topraklarını ülkesine kattı. Avrupa'da Osmanlıya karşı düzenlenen ittifakların finansal destekçisi Venedik'e mali kayıplar verdirip barışa zorladı. 1461 yılında Avrupa'nın potansiyel müttefiki Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun ve 1474 yılında Karamanoğulları'nın hakimiyetine son verdi. 1473 yılında Otlukbeli Savaşı ile Akkoyunlu Devleti'ni yenilgiye uğrattı ve bu tehlikeye bir süreliğine son verdi.[20] Onun döneminde Osmanlı İmparatorluğu Tuna'dan Fırat'a kadar yayılmış oldu.[21]

Fatih Sultan Mehmed 30 yıl padişahlık döneminde 25 seferde bulundu. Anadolu'da Hıristiyan bir devlet bırakmadı. Bosna ve bütün Balkanları ele geçirdi. Anadolu'daki Türklerden ve ele geçirdiği bölgelerdeki Hıristiyan ailelerden pek çoğunu İstanbul'a yerleştirdi. Onun döneminde İstanbul imparatorluğun merkezi haline getirildi. Ecdadı zamanından beri yürürlükte olan kanunları " Kanunnâme-i Al-i Osman" ismi altında bir araya getirdi.[22] Fatih Kanunnamesi'ne göre tahta çıkan padişahın erkek kardeşlerinin " nizam-ı âlem" için katledilmesi gerekiyordu.[23] II. Mehmed'in 1481'deki ölümünü, büyük bir yeniçeri isyanı, oğulları Cem ile Bayezid arasında gerçekleşen taht kavgası ve izlemiş olduğu maliye ve yönetim politikalarına karşı genel bir tepki izledi.[24]

Fatih'in ölüm haberini Cem Sultan'a götürecek olan haberci, Bayezid taraftarı olan Sinan Paşa tarafından öldürüldü.[25] II. Bayezid hızlı davranarak vali bulunduğu Amasya'dan İstanbul'a geldi. Devletin ileri gelen paşaları arasında siyasi güç çatışması ve bu çatışmaya paralel kapıkulu istekleri ile karşılaştı. Bu istekler ve siyasi rekabet doğrultusunda hareket ederek tahtı ele geçirdi.[26] Konya'da vali olan Cem Sultan, Karamanoğulları'nın desteğini alarak Bursa'da padişahlığını ilan etti. Bayezid, Cem Sultan ve destekçilerini Yenişehir'de yenilgiye uğrattı. Cem Sultan önce Konya'ya ardından Memlük devletine sığındı. Ertesi yıl tekrar Anadolu'da saltanat mücadelesi verdi; ancak yenildi, Rodos Şövalyeleri'nin eline düştü ve Hıristiyan memleketlerinde

---

[20] SAVAŞ, Ali İbrahim, Osmanlı Diplomasisi, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007, s.24.
[21] TURAN, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s.287.
[22] UZUNÇARŞILI, A.g.e, c.2, s.150.
[23] LAMARTİNE, Alphonse, Osmanlı Tarihi, Kapı Yarınları, Çev.Serhat.Bayram, İstanbul, 2008, s.527.
[24] İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), s.35.
[25] HAMMER, Joseph.V, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat, Çev.Mehmet.Ata, İstanbul, 2003, c.3, s.237.
[26] AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi 2-Osmanlı Devleti (1300-1600), Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.95.

13 yıla yakın tutsak hayatı yaşamak zorunda kaldı.[27] Cem Sultan bu zorunlu misafirlik sürecinde, bulunduğu ülkeler için itibar ve zenginlik sebebi oldu; çünkü II. Bayezid, Cem'in Osmanlı topraklarından uzak tutulması karşılığında yüklü miktarda ödeme yapıyordu.[28]

Cem Sultan ve II. Bayezid arasındaki siyasi mücadele edebiyatımızda da yer etmiştir.[29]

Fatih'in ölümüyle Roma bir İslam merkezi olmaktan som anda kurtulmuştu. Cem Sultan olayı ise bu olumsuz etkiyi daha da arttırdı.[30] II. Bayezid iç ve dış politikada uzlaşmacı bir yol izlemek zorunda kaldı. Bu tutumun belirlenmesinde tahtta iddiası olan Cem Sultan'ın Papa tarafından salınarak Osmanlı topraklarında bir iç savaşa sebebiyet verme tehlikesi etkili oldu.[31] Ayrıca II. Bayezid Savaştan pek hoşlanmayan, daha çok ilimle meşgul olmak isteyen, bestekâr ve tasavvufa meraklı bir padişahtı.[32]

II. Bayezid döneminde Kasım Bey'in 1483 yılındaki ölümü ile Karamanoğlu meselesi kalıcı olarak son buldu.[33] Venedik, Polonya ve Macaristan ile anlaşmalar gerçekleştirildi ve 1484 yılında Boğdan'a sefere çıkıldı, Kili ve Akkerman alındı.[34] 1485-1490 yılları arasında Memlük devletine karşı mücadeleler yaşandı ancak sonuç alınamadı. 1495 yılında Cem'in şüpheli ölümünün ardından Avrupa politikası daha az ihtiyatlı hale geldi. Venedik'e savaş ilan edildi. 1499-1503 savaşı Osmanlı donanmasının Venedik'e meydan okuyabileceğini göstermiş oldu. Osmanlı Avrupa politikasında bu dönemde etkin olmaya başlamıştı.[35] II. Bayezid hükümdarlığının son

---

[27] MÜFTÜOĞLU, Mustafa, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, Çile Yayınları, İstanbul, 1975, c.1, s.20.
[28] ITZKOWITS, Norman, Osmanlı İmparatorluğu Ve İslami Gelenek, Çıdam Yayınları, Çev.İsmet.Özel, İstanbul, 1989, s.53.
[29]Sen pister-i gülde yatasun şevk ile handân/Ben kül döşenem külhân-ı mihnette sebeb ne (Cem Sultan) Çün rûz-ı ezelden kısmet olunmuş bize devlet/Takdîre rızâ vermiyesün böyle sebeb ne/Haccü'l harameynûm diyüben da'yi kılırsun/Bu saltanat-ı dünyevîye bunca taleb ne (Adlî); MÜFTÜOĞLU, A.g.e, s.20.
[30] AKGÜNDÜZ, Ahmet, ÖZTÜRK, Said, 700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999, s.171.
[31] İNALCIK, A.g.e, s.36.
[32] ŞİRİN, Veli, Anahatlarıyla Siyasi Ve Kültürel Osmanlı Tarihi, Marifet Yayınları, İstanbul, 2002, s.54.
[33] AKŞİN, A.g.e, s.96.
[34] UZUNÇARŞILI, A.g.e, c.2, s.179.
[35] İNALCIK, A.g.e, s.36.

döneminde ilerleyen yaşı ve doğuda artan Safevi tehlikesinin de etkisi ile Yeniçerilerin desteğini alan Yavuz Sultan Selim tarafından tahttan indirildi.[36]

II. Bayezid döneminde Venedik, Lehistan ve Memlük sultanlarıyla yaşanan çeşitli savaşlara rağmen, bir bütünleşme dönemi yaşandı. Akerman ve Kili'nin alınması ile Karadeniz'in Osmanlı hâkimiyetine girişi tamamlandı.[37]

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta önemli siyasi mücadeleler verdiği görülür. Yaşanan taht kavgaları devletin ilerleyişini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak yüzyılın başında dağılma tehlikesi geçiren Osmanlı, yüzyılın sonunda Avrupa siyasetinde rol oynayacak güce ulaşır. Yıldırım Bayezid'ın gerçekleştiremediği Anadolu'da güçlü bir merkezi devlet kurma politikası Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilir. İstanbul'un fethi ile Büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesindeki yerini almasında en önemli adımlardan biri atılmış olur. Bu yüzyılda İmparatorluk haline gelen Osmanlı devleti XVI. Yüzyılda gücünün zirvesine ulaşır.

1.1.2.XV. Yüzyıl Çağatay Sahası.

Timur 1362 yılında hanlığını ilan etmiş, İlhanlılardan kalan küçük devletlerin hepsine son vermiş, Mâveraünnehir ve Horasan'dan sonra bütün İran, Irak, Azerbaycan ve Kafkas ülkelerini ele geçirdikten sonra, Hindistan'ın pek çok yerlerini almış, daha sonra Sivas, Kayseri ve Ankara'ya gelmiştir.[38]Timur yaşamı boyunca yapmış olduğu mücadelelerde; Harezm, Uyguristan, Irak, Güney Anadolu, Altun-ordu Hanlığı,Hindistan Delhi Sultanlığı, Suriye, Osmanlı Devleti'ni egemenliği altına almıştır. Timur Çin'i ele geçirmek için sefer yaparken 1406 yılında hastalıktan ölmüştür.[39]

Timur arkasında kalabalık bir aile bırakmıştı. Ölmeden önce, oğulları ve torunlarına uygun bir toprak verilmesini ve mutlak otoritenin kardeşlerden en büyüğünün elinde olmasını vasiyet etmişti ancak vârisler arasında mücadelesi başladı. Pîr Muhammed, Mirza Şahruh ve Halil Sultan arasındaki taht mücadelesine Timur'un

---

[36] ŞİRİN, A.g.e, s.55.
[37] FARUKİ, Süreyya, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yarınları, Çev.Ercan.Ertürk, İstanbul, 2012 s.47.
[38] LEVEND, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, c.1, s.223.
[39] KAFESOĞLU, İbrahim, Ondördüncü Yüzyıldan Sonra Orta Asya'da Kurulmuş Türk Devletleri, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992, s.451.

küçük oğlu Şahruh son noktayı koydu. Şahruh, Timur'un oğulları arasında en seçkin şahsiyettir. Bir kumandan ve kahraman asker, fakat barışçıl, insancıl, ılımlı bir mizaçta, Fars edebiyatının etkisinde, büyük bir imarcı, şairlerin ve sanatkârların koruyucusu, Asya'nın en mükemmel hükümdarlarından biri olmuştur.[40]

Timur'un vasiyetine göre Pîr Muhammed'in yönetime geçmesi gerekiyordu ancak Kandehar'dan gelmesinin uzun zaman alacağını ileri süren, Melik ve Şeyh Nûreddin gibi beylerin tercihi Şahruh idi. Mîrân Şah'ın oğlu Halil Sultan semerkant'ta hükümdarlığını ilan etti. Şahruh başlangıçta onun hâkimiyetini kabul etmişti ancak asıl vâris Pîr Muhammed Kandehar'dan gelince onu destekledi.[41]

Şehzade Halil Şadelmülk adlı bir kadına gönlünü kaptırmıştı. Ülkeyi yöneten bu kadın oldu. Halil, ,Semerkant hükümdarlığı döneminde hazineyi israf etmiş, yaptığı aşırılıklarla devleti felakete sürüklemiştir. Şâhruh, onu tahttan indirdirmiştir. Şahruh Halil'e teselli olarak Irak-ı Acem'de Rey bölgesini bırakmıştır. Semerkant şehirinden ayrılırken şehrin ve Mâverâünnehir'in yönetimini Uluğbey'e ve Şah Melik'e bıraktı.[42]

Timur imparatorluğunun birliği, kurucusunun ölümünden Sonra devam edemeyecek gibi görünmesine rağmen, birkaç iç savaştan Sonra Şahruh'un idaresi, Timurluların hâkim bulunmuş olduğu bütün ülkeleri içine aldı. Timuroğullarının öteki halefleri artık önemlerini tamamen kaybetmişlerdi.[43]

Şahruh; Halil Sultan'ı, 1440 senesinde Karakoyunlular üzerine gönderdi. Halil, Rey şehrinden öteye gidemedi ve 1411 yılında Rey'de öldü.1414 yılında hâkimiyetini tanımayan Mirza İskender'i tahttan indirdi.1410 yılında Karakoyunlu Kara Yusuf Azerbaycan'a hâkim oldu böylelikle Karakoyunlular beylik görünümünden devlete dönüştüler. Timur Devleti'nin Osmanlı ve Memlük üzerindeki baskısı yok oldu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kendini toparlamasını sağladı.[44]

---

[40] GROUSSET, Rene, Bozkır İmparatorluğu, Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul, 1980, s.426.
[41] AKA, İsmail, Şahruh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.38, s.293.
[42] ROUX, Jean Paul, Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Kabalcı Yayınevi, Çev.Aykut. Kazancıgil, Lale.Özcan, İstanbul, 2004, s.337. AKA, İsmail, A.g.m, s.293. GROUSSET, Rene, A.g.e, s.426.
[43] BARTHOLD, Wilhelm, Uluğ Beg ve Zamanı, Türk Tarih Kurumu, Çev.İsmail.Aka, Ankara, 1997, s.73.
[44] AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.44. GROUSSET, A.g.e, s.428

1420 yılında büyük bir orduyla batıya hareket etti. Kara Yusuf'un oğullarını yenilgiye uğrattı.1421 yılında Azerbaycan'ı kendisine bağladı, Horasan'a döndüğünde Kara Yusuf 'un oğlu İskender Azerbaycan'da hâkimiyeti tekrar ele geçirdi. Daha sonra da Azerbaycan'a seferler düzenledi ama kesin bir sonuç alamadı. Şahruh 1421 yılında elde ettiği üstünlüğü devam ettirebilseydi, Timurluların dirilişi kesin olurdu.[45]

1427'de Hurufi suikastından kurtuldu.1444 yılında Şahruh'un hastalığından yararlanarak ayaklanan torunu Sultan Muhammed, İsfahan'ı zaptetti. Şahruh İsfahan'a kadar gelerek bu duruma son verdi ve şehrin ileri gelenlerini tutuklattırdı. Dönüş yolunda çoğu ulema ve seyyid olan İsfahan İleri gelenlerinin ölüm emrini verdi.1447 yılında vefat etti. Yerine hayatta kalan tek oğlu, geleceğin gökbilimcisi Uluğbey geçti.[46]

Uluğbey babası Şahruh öldüğünde uzun zamandan beri Türkistan valisi olarak Semerkant'ı yönetmişti. Savaşçı ve hükümdar olmaktan ziyade bir âlim ve kültür adamı olarak tanınmıştır. Semerkant'ı parlak bir edebiyat merkezi haline getirmişti. Onun döneminde Özbekler 1947-1949 yılları arasında Türkistana bir akın düzenlemişler, Semerkant'ı tahrip etmişlerdir. Taht kavgaları şiddetlenmiş, Karakoyunlu ve Akkoyunlular ile mücadeleler artmıştır. Uluğbey Belh'te ayaklanmış olan oğlu Abdüllatif tarafından Dımaşk'ta yenilgiye uğramıştır. 1949 yılında idam edilmiştir.[47]

Uluğbey'in ölümü ile 3 yıl süren bir kargaşa dönemi yaşandı. Timuroğullarından Abdullah, Semerkant ve Türkistan bölgesine; Babür Mirza, Herat ve Horasan bölgesine hâkim oldu. Abdulah 1452 yılında Mirân Şah'ın torunu Ebu Said tarafından idam edildi. 1457 yılında Babür Mirza'nın ölümü üzerine Ebu Said Horasan bölgesini ele geçirdi.[48]

Ebu Said 1468 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan karşısında Karakoyunlu Cihan Şah'ın oğlu Hasan Ali'yi desteklemek için Karabağ Üzerine yürüdü. Uzun Hasan'ın

---

[45] AKA, İsmail, Timurlular, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.GROUSSET, A.g.e, s.428. AKA, A.g.m, s.293.
[46] 177. ROUX, A.g.e, s.337.
[47] BARTHOLD, A.g.e, s.156. ROUX, A.g.e, s.337. KAFESOĞLU, A.g.m, s.453.
[48] GROUSSET, A.g.e, s.430.

kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayan Ebu Said Şâhruh'un torunu Yâdgâr Muhammed tarafından öldürüldü (1469).[49]

Timurluların son ve en tanınmış hükümdarlarından olan Baykara uzun yıllar Ebû'l-Kâsım Bâbür'ün hizmetinde görev yapmıştır. Babür'ün vefatından sonra Merv ve civârında hüküm süren Mirza Sencer b. Ahmed b. Ömer Şeyh'in yanına gitmiş ve Sencer'in kızı Bike Sultan Begim ile evlendirilmiştir. Bu evlilik neticesinde Semcer'in güvenini kazanmış ve bölgede nüfuz sahibi olmuştur. Ebu Said 'in Azerbaycan seferinde ölümünü fırsat bilerek Herat'ı ele geçirmiş ve 1469 yılında adına hutbe okutarak Timur devletinin tahtına oturmuştur.

Aynı yıl Ebu Said'in oğlu Yadigâr Mirza Muhammed Akkoyunluların desteğini alarak Herat'ı ele geçirdi. Yadigâr Muhammed'in ve adamlarının halka kötü davranması tepkilere neden oldu. Bunu fırsat bilen Baykara 1470 yılında Herat'ı geri almış ve Miraz Muhammed'i öldürmüştür. Akkoyunlu Uzun Hasan batıda Karamanoğulları ve Venedik ile Osmanlılara karşı ittifak çabası içinde bulunduğundan, doğuda yeteri kadar faal olamadı. Yadigâr Muhammed'in öldürülmesinden sonra Baykara 1506 yılındaki ölümüne kadar Herat'a aralıksız hâkim oldu. Baykara döneminde sınırlar: Kuzeyde Harezm, güneyde Kandahar, doğuda Gazne ve Belh, batıda Damgan ve Bistan şeklindedir.[50]

1.1.3. XV. Yüzyıl Azeri Sahası

Timur İstilası zamanlarında bu hükümdar tarafından çok önem verilen Azerbaycan bölgesine, daha sonra uzun yıllar Karakoyunlular ve ardından Akkoyunlular hâkim oldular.[51]1408 yılında Karamanoğlu Kara Yusuf Tebriz yanında Timuroğuları'ndan Ebubekir Mirza'ya karşı açmış olduğu savaşı kazandı ve Tebriz'i merkez yaparak Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da Karakoyunlu Devleti'ni kurmuş oldu.[52]

---

[49] YUVALI, Abdülkadir, Ebû Said Mirza Han, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştrma Merkezi, İstanbul, c.10, s.225.
[50] AKA, İsmail, Timur ve Devleti, s.93-95.
[51] BANARLI, A.g.e, s.415.
[52] TOGAN, Zeki Velidi, Umumî Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, c.1, s.364.

Ahmed Celâyir'in kendisinden Hemedan Yaylağı'nı istemesinin etkisiyle önceden müttefik olduğu Celayirilerle de mücadeleye başlamıştır. 1410 yılında Kara Yusuf'un Erzincan kuşatmasında bulunmasından yararlanan Ahmed Celâyirî, Tebriz'i ele geçirdi. Bunun üzerine Kara Yusuf Tebriz'e harekete geçti ve şehrin yakınlarında yapılan savaşta galip geldi. Ele geçirilen Ahmed Celâyir'in bir süre sonra öldürülmesiyle Irak-ı Arab olmak üzere Celayiri topraklarının önemlibir kısmı Karakoyunlular'ın eline geçti.[53]

Kara Yusuf'a karşı bir ittifak oluşturuldu.[54] Savaş sonunda, Karakoyunlular Irak'ı ele geçirdi.[55]Şahruh, Karakoyunlular üzerine yaptığı seferde 1420 senesinde öldü.[56]

Yerine oğlu İskender Mirza başa geçti. O da babasının politikasını izledi. 1429 yılında Şahruh'la yaptığı savaşta yenik düştü. Şahruh Azerbaycan'ın idaresini Kara Yusuf'un diğer oğlu Ebu Said'e bıraktı. İskender, Ebu Said'le mücadele ederek onu Azerbaycan'ı terke zorladı. Şahruh 1434 yılında Tekrar Azerbaycan'a girdi. İskender Osmanlı topraklarına kaçtı. Şahruh, II. Murad'a İskender'in iadesi için talepte bulundu. II. Murad bir ordu göndererek İskender'i Osmanlı bölgesinde çıkardı. İskender oğlu Kubad trafından öldrüldü.[57]

Şahruh Azerbaycan yönetimine Kara Yusuf'un oğullarndan Cihanşah'ı getirdi. Cihanşah kendisi de bir şair olup, döneminde âlim ve şairleri himaye etmiştir. CihanŞah dönemi Karakoyunlular için son parlak dönemdir. 1440 yılında Gürcistan üzerine yaptığı seferle Tiflis'i aldı. 1447 yılında Şahruh'un ölümü ile Sultâniye ve Kazvin'i ele geçirdi. Akkoyunlu Hükümdarı Cihangir Mirza ile mücadele ederek İsfahan ve Fars vilâyetlerini Karakoyunlu hâkimiyetine aldı. 1467 yılında Şirvan'ı istila etti.

---

[53] UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s.182.
[54] SÜMER, Faruk, Karakoyunlular, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.24, s.436.
[55] UZUNÇARŞILI, A.g.e, s.182.
[56] AKA, İsmail, Şahruh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.38, s.294.
[57] TOGAN, A.g.e, s.365.

Karakoyunlu devleti o tarihte geniş topraklara sahip oldu .1468 yılında Akkoyunlular üzerine yaptığı seferde bir baskın sonucunda öldürüldü.[58]

Yerine oğlu Hasan Ali geçti. Hasan Ali 1468 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan karşısında yenilgiye uğradı. 1469 senesinde öldürüldü. Aynı yıl Fars bölgesinde hükümdar ilan edilen Cihan Şah'ın diğer oğlu Yusuf Mirza da Uğurlu Mehmed tarafından ortadan kaldırıldı. Böylece Karakouyunlular, Akkoyunlular tarafından yıkılmış oldu ve toprakları Akkoyunlular'ın eline geçti.[59]

Akkoyunlu Devleti'ni kuranKutlu Bey'dir.Oğlu Kara Yülük Osman Bey'in hükmü beyliğin sınırlarını genişletmiştir.[60]Devletin asıl kurucusu Osman olmuştur.

Kara Yülük Osman, daha sonra Memlûk Devleti'nin hizmetine girdi. 1435'te Karakoyunlu İskender Mirza'ya karşı savaşta öldü.[61]

Torunu Uzun Hasan, 1453'te Diyarbakır'ı fethetti. Karakoyunluları yok etti. bir imparatorluk görünümündeydi. Mısır Memlûkluları, Osmanlılar, Altın-Orda ve Timurlular ile sınırdaş hale gelmişlerdi.[62]

Akkoyunlu Devleti'nin bu kadar güçlenmesi onları Osmanlı ile karşı karşıya getirdi. 1472 yılında Akkoyunlu-Karaman müşterek kuvvetleri Osmanlı karşısında yenilgiye uğradılar. Uzun Hasan aynı yıl Memlûk topraklarına saldırdı. Malatya, Kahta, Gerger, Antep'i ele geçirdi ve Halep önlerine kadar geldi. Akkoyunlular 11 Ağustos 1473 yılında Osmanlılara karşı Otlukbeli savaşını kaybettiler.[63] Fatih, savaştan sonra esir düşen Akkoyunlu ve Karakoyunlu beylerini bağışladı. Uzun Hasan'ın barış teklifini, bir daha Osmanlı topraklarına saldırılmaması şartıyla kabul etti. Osmanlı devlet adamları Akkoyunlu topraklarına girilmesi hususunda Fatih'e ısrar ettiler. Fatih,

---

[58] KONUKÇU, Enver, Cihan Şah, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.7, s.536.
[59] SÜMER, A.g.m. s.438.
[60] SÜMER, Faruk, Akkoyunlular, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.2, s.270-273.
[61] UZUNÇARŞILI, A.g.e, s.189. TOGAN, A.g.e, s.366.
[62] SÜMER, Faruk, Uzun Hasan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.261-264. TOGAN, A.g.e, s.367.
[63]EMECEN, Feridun, Fatih Sultan Mehmed Ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları, The Journal Of Ottoman Studies:Osmanlı Araştırmaları Dergisi XXXIII, İstanbul, 2009, s.81-83.

Türk ve sünni olan bir ülke toprağına ordu sevk etmenin olumsuzluklarını belirterek bu ısrarları reddetmiştir.[64]

Akkoyunlular Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kaldılar ve başka bir önemli çatışma cereyan etmedi. 1478'de Uzun Hasan'ın vefatı ile Akkoyunlular için dağılma süreci başlamış oldu. Akkoyunlular Uzun Hasan'ın torunu Elvend döneminde Safevi Hükümdarı Şah İsmail tarafından ortadan kaldırıldılar.[65]

[64] İNALCIK, Halil, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.1, s.355.
[65] EMECEN, A.g.e, s.82. Roux, A.g.e, s.342.

İKİNCİ BÖLÜM

ABADOLU, ÇAĞATAY VE AZERİ SAHALARINDAEDEBÎ VE KÜLTÜREL AÇIDAN XV. YÜZYIL

2.1.EDEBÎ VE KÜLTÜREL AÇIDAN XV. YÜZYIL

XV. Yüzyılda Türk edebiyatı; Osmanlı, Azeri ve Orta Asya (Çağatay) sahalarında üç ayrı lehçe olarak varlığını sürdürmüştür. Bu lehçelerden Türkistan Türkçesi edebi gelişiminin zirvesine bu yüzyılda ulaşmıştır.[66]

2.1.1.XV. Yüzyıl Anadolu Sahası

Anadolu sahasında Timur İstilasının siyasi olarak yaratmış olduğu olumsuzluklar edebi alanda aynı derecede etkili olmadı. Bu yüzyılda Anadolu'daki eski kültür merkezleri önemini korumaya devam etmiştir. Özellikle Osmanlı şehzadelerinin valilik yaptıkları yerlerde edebi faaliyetler daha canlıdır. Konya ve Karaman yüzyılın başlarında da önemli birer kültür merkezi konumundadır. Balkanlarda Osmanlı kültürü iyice yerleşir ancak en büyük kültür merkezi İstanbul'dur.[67]Karamanoğulları, Candaroğulları, Osmanlı; sanatı desteklemiştir.[68]Anadolu'da, sanatçılar mevki sahiplerinin etrafında toplanıyorlardı.[69]

Bu yüzyılın ilk yarısında, Süleyman Çelebî, Şeyhî ve Eşrefoğlu, Ahmed-i Dâî, Ahmedî, Mercümek Ahmed önemli sanatçılardandır.[70]

Yıldırım Bayezid şehzadeliği döneminde Kütahya'da şairleri himayesine alarak edebi hareketliliğin devamını sağlamıştır. Kurmuş olduğu Anadolu-Rumeli merkeziyetçi yönetimi Timur ile yapılan savaş sonucu dağılınca Germiyanlı şairler Süleyman Çelebî ve Mehmed Çelebi'nin saraylarında kabul görmüşler, böylelikle Osmanlı klasik edebiyatının kurucuları rolünü üstlenmişlerdir.[71]

Osmanlı Beyliği Anadolu coğrafyasında hâkimiyeti ele geçirmeden önce bölgedeki diğer beylikler de kültür hayatına önem veriyorlardı; fakat dönemin kültürel alandaki en önemli gelişmeleri Osmanlı hâkimiyetindeki alanlarda gerçekleşti.[72]

---

[66] BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, c.1, s.414.
[67] MENGİ, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.104.
[68] PEKOLCAY, Necla- ERAYDIN Selçuk, İslami Türk Edebiyatı, Dergah yayınları, İstanbul, 1981, s.19.
[69] CLOT, A.g.e, s.157.
[70] KILIÇ, Atabey, Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, XIV, s.87.
[71] İNALCIK, Halil, Devlet- i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.56.
[72] BANARLI, A.g.e, s.417.

II. Murad, Fatih ve II. Bayezid şair padişahlardandı ve bu yüzyılda Anadolu ve Balkan bölgelerinde Türk dili ve edebiyatının gelişmesine önemli katkıları oldu. II. Murad Osmanlı hükümdarları içinde şiir söylediği kesin olan ve divan tertip eden ilk Osmanlı padişahıdır. O da Emir Süleyman gibi etrafındaki sanatçıları Türkçe yazmaları konusunda teşvik etmiştir.[73] Ahmedî'nin Cemşîd-i Hurşîd adlı eseri Emir Süleyman'ın bu doğrultudaki isteği ile yazılmıştır.[74] Molla Gürani, Akşemsettin, Hızır Bey Çelebi ve Hatiboğlu gibi önemli şahsiyetleri Osmanlı'ya kazandırmıştır. Şeyhi, Şemsî, Şeyhoğlu Cemâli, Sâfi, Za'ifi, Atayî, Hüsami, Ulvî, Aşkî; II. Murad tarafından iltifat görüşlerdir.[75]II. Murad haftada iki defa âlimlerle buluşup bilimsel ve dinsel meseleler üzerinde konuşurdu, Ataları gibi o da bütün büyük şehirlerde, bilhassa Bursa ve Edirne'de medreseler açmıştı[76]ilim ve edebiyata çok önem veren ince bir padişahtı, şairliğinin yanında hattatlığı da vardı.[77]

Fatih devrinde imparatorluk görünümüne kavuşan Osmanlı Devleti sadece Anadolu ve Rumeli bölgelerinden değil Tüm Müslüman ve Hristiyan dünyasındaki sanatçı ve âlimler için bir cazibe merkezi haline geldi.[78]Fatih; sanatçı, âlim ve şairleri himaye etmiş, onlarla haftanın iki günü düzenlenen sohbetler gerçekleştirmiştir.[79]Fatih, Kuşçu'yu İstanbul'a getirtmiştir.[80]Yine Fatih devrinde imparatorluk topraklarında 600'ün üstünde mimari eser inşa edildi. Bunlardan Fatih Külliyesi imparatorluğun ilk üniversitesi oldu.[81]

1460'lı yıllarda İstanbul Yakın ve Orta Doğu'nun en büyükve önemli kültür merkezi durumuna dönüştü. Horasan XV. Yüzyılın "Müslüman Paris'i" sayılmaktaydı. Horasan'ın etkisi altında her biri etkin birer kültür yuvası konumunda olan Anadolu Beylikleri tek tek ortadan kalktıkça İstanbul'un kazandığı önem arttı. Horasan'dan İstanbul'a şair ve yazarlar geldi. Fatih'in cömertliği ve sağladığı kolaylıklar neticesinde,

---

[73] BANARLI, A.g.e, s.418.
[74] BANARLI, A.g.e, s.417.
[75] GÜLER, Kadir, YAŞAR, Kerim Dîvân Şiirinde Câize, Bedesten Kitap, Ankara, 2010, s.57.
[76] BABİNGER, A.g.e, s.397.
[77] İNALCIK, Halil, Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s.59.
[78] BANARLI, A.g.e, s.418.
[79] AK, Coşkun, Şair Padişahlar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.104.
[80] GÜNAY, Ünver, XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo- Kültürel Yapı, Din Ve Değişme, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.14, 2003, s.40.
[81] BANARLI, A.g.e, s.419.

Osmanlı Divan Edebiyatı hızlı bir şekilde gelişti ve bol bol ürün verdi.[82] XV. yüzyılda Semerkant'tan Herat'a sanatçılar ortak bir kültür bulabiliyorlardı.[83] Bu yüzyılda, Türk memleketleri arasındaki ilişkiler devamlılık göstermektedir.[84]

Fatih, divan sahibi olan ilk Osmanlı padişahıdır.[85] Himayesi altında 185 şair olduğu ve bunlardan 30 kadarının maaşa bağlandığı kaynaklarda geçmektedir.[86]Döneminde başta sarayı olmak üzere Cem Sultan, Şehzade Bayezid ve Adnî Mahmut Paşa çevresinde sanatçılar bir araya gelmiştir.[87]Döneminde Ahmed Paşa, Necâtî, Sinan Paşa, Mahmud Paşa, Lutfî, Melîhî, Nişancı Mehmed Paşa, Nizâmî, Sa'dî, Mihrî Hâtun ve Zeynep Hâtun gibi şair ve âlimler yetişmiştir.[88] Fâtih döneminin en büyük şairi Ahmed Paşa'dır.[89] İlk önemli tarih kitapları da Fatih döneminde görülür. Bu kitapları yazanlar padişahtan her türlü desteği görürler. Bitlisli İdris'in Hişt Behişt'i, Şükrullah'ın Dünya Tarihi, Karamanlı Mehmet Paşa'nın Osmanlı Tarihi, Dursun Bey'in Tarihi Ebul Fath adlı eseri, Câfer Çelebi'nin Hevesnâme'si, Enverî'nin Düsturnâme'si Fridevsî'nin Kutbnâmesi başlıca örneklerdendir. Fatih döneminden kalma birçok tıp ve cerrahi kitapları vardır.[90] Devlet yönetiminde aynı zamanda şair olan devlet adamlarını tercih etmiştir.[91]

Fatih, doğu kültürü ile yetinmemiş ve kendi döneminde yeni gelişmeye başlayan Rönesans akımından da faydalanmaya çalışmış; İtalya'dan sanatçılar getirtmiş, resim ve heykeller yaptırmıştı. Oğlu II. Bayezid döneminde ise bu eğilimin doğuya kaydığı görülür. II. Bayezid tahta geçtikten sonra bu eserleri ya yok ettirmiş, ya da bazılarını pazarda sattırmıştır.[92]

---

[82] CLOT, A.g.e, s.157.
[83] İNALCIK, Halil, Şâir ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, s.11.
[84] KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay, İstanbul 1980, s.376.
[85] ÇELEBİOĞLU, Amil, Şâir Fatih, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.182.
[86] BABİNGER, A.g.e, s.401.
[87] TEKİN, Gönül, Fatih Devri Türk Edebiyatı, İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.184.
[88] KILIÇ, A.g.e, s.86.
[89] KÖPRÜLÜ, A.g.e, s.367.
[90] CLOT, A.g.e, s.157.
[91] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, s.182.
[92] BABİNGER, A.g.e, s.397.

II. Bayezid kendisine en çok eser ithaf edilen Osmanlı Padişâhıdır.[93]Hem şair ve hem de bestekâr olan padişahların ilkidir.Henüz II. Mehmed tahtta iken Amasya'da vali olarak bulunan Bayezid'in müzikle ilgilendiği tertiplediği müzik meclislerinden anlaşılmaktadır.[94] Molla Lutfî, Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Ami Cemâlî Efendi, Hâtib-zâde, Molla İzârî, Efdalzâde, Kıvâmî, Kemalpaşa-zâde, Kâtib Şevkî, İdris Bitlisî, Ahmed Paşa, Necâtî Bey, Zâtî, Tâci-zâde Câfer Çelebî, Sâfî,Bihiştî Sinan Çelebî, Çâkerî, Fazlî, Kara Seydî, Şâmî Mustafa Bey, Safâyî Lokman Dede, Derviş Ferrûhî, Basîrî,Muhammed Kazvînî, Firdevsî-i Rûmî, Likâyî, Hamdullah Hamdî; II. Bayezid tarafından himaye gören şâirlerdir.[95]

2.1.2.XV. Yüzyıl Çağatay Sahası

Timur'un oğulları ve torunlarının hüküm sürdüğü Horasan ve Maveraünnehr bölgesinde daha önce Cengiz Han'ın oğlu Çağatay bir devlet kurmuştu. Timur'un çocuklarının resmi işlerde onların bazı geleneklerini benimsemesi bu bölge edebiyatına Çağatay Edebiyatı denilmesine neden olmuştur.[96] Köprülü gibi araştırmacılarında da farklı tanımları olmuştur.[97] XIV. asırdan başlayarak Çağatay ulusunun hükümran olduğu sahalarda vücuda gelen Türk eserleri umumiyetle Çağatayca olarak kabul edilmektedir.[98]

15. yüzyılda İslâm dünyasında, Orta Asya ve İran'da, Timurîlerin temsil ettiği yüksek ilim ve sanat rönesansı Osmanlı'lara örnek oluşturmuştur. Orta Asya'da Timurlular zamanında ortaya çıkan göz kamaştırıcı medenî gelişme, sanat kollarında erişilen eşsiz yaratıcılık ve mükemmellik tarihçileri bu dönemi İtalyan Rönesansı ile kıyaslamaya götürmüştür.[99]Tüm gelişmelere bu bölgelerde rağmen Moğol istilasının sebep olduğu olumsuzluklar kendini gösterir, XV. Yüzyıldaki Şahruh, Uluğbey ve

---

[93] GÜLER, Kadir; YAŞAR, Kerim, A.g.e, s.65.
[94] SARI ÇOLAKOĞLU, Gözde, Osmanlı Türk Müziğinde Padişahların İzleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, S.35, c.7, s.54.
[95]DURMUŞ, Tuba Işınsu, II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006, s.146.
[96] MENGİ, Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s.97.
[97]"Çağatay Lehçesi, İlhanlı ve Altınordu imparatorluklarının medeni merkezlerinde XIII. Ve XIV. Asırlarda inkişaf eden ve Timurlular devrinde bilhassa XV. asırda klasik bir mahiyet alarak, zengin bir edebiyat yaratan edebi Orta Asya lehçesidir"ERASLAN, Kemal, Çağatay Edebiyatı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul 1945, c.8, s.169.
[98] KÖPRÜLÜ, A.g.e, s.275.
[99] İNALCIK, Halil, Şâir ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, s.11.

Hüseyin Baykara dönemlerindeki Timur rönesansı altüst olmuş bir toprağı tamamen düzenleyememiştir.[100]

Bu bölgede Moğol devrinde durgunluk geçiren şiir, Timurluların bilime ve sanata değer vermesiyle yeniden gelişme yolunu tutmuş ünlü şair ve bilginler yetişmiştir.[101] Timur devrinde başlayan kültürel gelişmeler oğulları zamanında da sürmüştür. Timur'un oğlu Şahruh döneminde Herat'ta ve sonrasında Şahruh'un oğlu Uluğ Bey zamanında Semerkant'ta sanatsal ve kültürel alanda önemli faaliyetler gerçekleşmiştir. Semerkant bir kültür merkezi olarak; Sekkâki, Sultan İskender Şîrâzî, Haydar Hârizmî, Lûtfî, Emîrî, Gedâyî, Atayî, Yakînî gibi önemli şairler yetiştirmiştir.[102]

Bu dönem Timur Rönesansı olarak adlandırılmaktadır ve yaratıcılığın yüceltildiği bir dönemdir. Sanatçıları koruyan ve destekleyen ilk önemli şahsiyet Şahruh'tur.[103]Şahruh, hanımı Gevher Şad ve oğulları dönemin önde gelen sanat hâmileridir.[104]

Timur'un torunu Uluğ Bey 40 yıl süren saltanatı döneminde Semerkant, Buhara ve Kaşkar çevresinde büyük bir bilim, sanat ve kültür hayatının oluşmasını sağlamıştır.[105]Semerkant'da kurulan Uluğ Bey Rasathanesi dönemin astronomi bilimi adına önemli bir gelişmedir. Devrin önemli astronomlarından Ali Kuşçu, Bursalı Kadızâde Rûmî, Gıyâseddîn Cemşîd çalışmalarını burada sürdürmüşlerdir.[106] Uluğ Bey matematik ve astronmi âlimiydi. Uluğ Bey'e gelinceye dek İslam dünyasında bir bilginin tahta oturduğu görülmemişti. İslam tarihçileri bu konuda Uluğ bey'i ancak Aristo'nun hükümdar talebesi ile mukayese edebiliyorlardı. Semerkant'ta Uluğ Bey'in ilk hocalarından "devrinin Eflatunu'" Salâhüddin Musa b. Mahmud Kadızâde-i Rumi yaşamaktaydı. [107] Uluğ Bey'in gözlemevi bilimsel gelişmeler açısından önci sayılabilir.

---

[100] GROUSSET, Rene, Bozkır İmparatorluğu, Ötüken Neşriyat A.Ş, Çev.Reşat.M.Üzmen, İstanbul, 1980, s.238.
[101] LEVEND, Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, c.1, s.223.
[102] BANARLI, A.g.e, s.420.
[103] ROUX, Jean Paul, Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Kabalcı Yayınevi, Çev.Aykut. Kazancıgil, Lale.Özcan, İstanbul, 2004, s.338.
[104] BEKSAÇ, A. Engin, Timurlular, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, 181,
[105] BANARLI, A.g.e, s.416.
[106] DAYDAY, Necmi, Gök Biliminde Türk-İslam Bilginleri, Türksat A.Ş, İstanbul, 2010, s.63.
[107] BARTHOLD, Wilhelm, Uluğ Beg ve Zamanı, Türk Tarih Kurumu, Çev.İsmail.Aka, Ankara, 1997, s.113.

Uluğ Bey'in Zîc-i Sultanî adlıeserini ölümünündensonra Ali Kuşçu İstanbul'a götürmüştür. Bu eser Fatih tarafından bastırılmış ve bütün dünyada tanınmıştır.

Herat sarayında Câmî'nin eserlerine çok büyük bir ilgi duyulmaktaydı. Seksene yakın yazar değerli ürünlervermiştir. Timur Rönesansının etkisi Tebriz ve Şiraz'a ulaşmıştır.[108]

Bu yüzyılda kendisi de bir şair olan Hüseyin Baykara; Horasan, Afganistan ve Harezm'in büyük bir kısmında hüküm sürmüştür ve Herat şehrinin önemli bir kültür merkezi olmasını sağlamıştır. Dönemin önemli düşünür, âlim ve şairlerini himaye etmiştir.[109] Abû Sa'îd Mirzâ ve Baykara döneminde Herat, İran-Türk dünyasının parlak bir medeniyet merkezine dönüşmüştür[110] Hüseyin Baykara; Baykara Meclisleri adı verilen akademik toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda Câmî, Hâtifî, Ali Şîr Nevâî, Bihzad, Sultan Ali, Devletşah gibi tanınmış âlim ve sanatçılar bulunmuştur.[111]

Hüseyin Baykara'nın himaye ettiği sanatçı ve bilim adamları: Hâtifî, Şîrâzî, Âsafî, Buhârî, Muammâyî, Bedîî, Âhî, Sâlih, Kâmî, Hâmidî, Çağatâyî, Benâî; Bihzâd, Şah Muzaffer, Mîrhând, Hândmîr, Sultan Ali Meşhedî, Mîr Ali Herevî, Abdullah Murvârîd, Kul Muhammed, Hüseyin Ûdî, Şeyhî Nâyî, Gulâm Şâdî ve Mîr Azû.[112]

1469-1506yılları arasında hükümdar olan Baykara, Ali Şir Nevâî'yi de himayesi altına alarak arkadaşlık kurmuştur. Bu nedenle bu dönem "Nevâî-Baykara dönemi" olarak da tanınır. Bu dönemde saraylarda resmi dil olarak Farsça kullanılıyordu. Bu doğal olarak kültürel faaliyetleri de etkiliyordu. Buna rağmen Hüseyin Baykara döneminde Türkçe şiir yazma eğilimi artmıştır.[113] Heratlı Ali Şîr Nevâî Muhakamet-ül-Lûgateyn anlı eserinde Türkçenin Farsça karşısında geri kalamadığını tespit etmiştir.[114]

Ali Şîr Nevâî aynı zamanda dönemin zengin devlet adamlarından biriydi. Hüseyin Baykara ile birlikte Herat şehrinin imarı, sanatçılar ve âlimler için büyük bir

---

[108] ROUX, A.g.e, s.340.
[109] BANARLI, A.g.e, s.423.
[110] İNALCIK, Halil, Şâir ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, s.11.
[111] BANARLI, A.g.e, s.423.
[112] ALGAR, Hamid, ALPARSLAN, Ali, Hüseyin Baykara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.18, s.531.
[113] ÖLMEZ, Zuhal, Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Essen, Almanya, 2007, c.5, S,9, s.187.
[114] KOCATÜRK, Vasfi Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s.69.

cazibe merkezi olması adına önemli çalışmalarda bulunmuştur. Nevâî, Klasik Çağatay Edebiyatının en büyük şâiridir. XV. yüzyılın ilk elli yılındaSemerkant ve Herat'ta gelişen Klasik Çağatay şiiri Nevâî ile zirve noktasına ulaşmıştır.[115]

Timur ve çocuklarının anadillerinin Türkçe olması Türkistan bölgesindeki Türk dili ve edebiyatının gelişimi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur ancak yine de bu bölge İran edebiyatının etkisi altındadır.[116]

2.1.3.XV. Yüzyıl Azeri Sahası.

XV. yüzyıl Azeri sahası Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Türkmen aşiretlerinin hüküm sürdüğü bir bölgedir. Hâkim olan dil Türkçedir ve edebi alanda bir tasavvuf cereyanı görülür. Habîbî bölgenin en büyük şairidir.

Timur istilası sona erdikten sonra Azerbaycan bölgesinde önce Karakoyunlular sonra da Akkoyunlular hâkim oldular. Tarihi ve coğrafi şartların zorluğu, devletlerini aşiret gelenekleri doğrultusunda kurmalarına ve yaşanan savaşlara rağmen bu iki Türk aşiretinin bölgelerinde hareketli bir kültürel yaşamları olmuştur. Karakoyunlu ve Akkoyunlu hükümdarları bilime ve sanata destek vermişlerdir. Karakoyunlu Cihan Şah Yusuf gibi, kendisi de âlim ve şair olan sultanlar da yetişmiştir.

Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup gibi âlimleri ve sanatçıları koruyup himaye eden hükümdarlar olmasına rağmen XV. Yüzyıl Azeri Türkçesi edebiyatının gelişimi diğer Türk ülkelerininki kadar olmadı.[117]

2.2.XV. YÜZYIL GENEL DEĞERLENDİRME

XIII. ve XIV. Yüzyıllardaki Türkçeye dönüş hareketi bu yüzyılda yavaşlamıştır. Bu dönemde Türkçeye giren kelimeler sadece Arapça ve Farsça olmamış aynı zamanda Yunan, Azerbaycan, İtalyan, Balkan, Ermenistan ve Kafkas dillerinden kelimeler Türkçeye dâhil olmuştur. Bunun nedeni Osmanlı'nın artık bir imparatorluk görünümüne kavuşması ve farklı coğrafyalara hükmediyor olmasıdır,[118] fakat bu dönemde Necâtî, Visalî, Şehzâde Korkut gibi sanatçıların Türkçe konusunda

---

[115] LEVEND, Agâh Sırrı, Ali Şir Nevâi, Hayatı, Sanatı, Kişiliği, TDK Yayınları, Ankara, 1965, c.1, s.306.
[116] BANARLI, A.g.e, s.416.
[117] BANARLI, A.g.e, s.414-417.
[118] BANARLI, A.g.e, s.437.

hassasiyetleri olmuştur.[119] Aydınlı Visalî, XV. Yüzyılda başlayıp XVI. Yüzyılda usta birkaç şair çıkarmış olan "Türkî-î Basit" akımının önemli bir temsilcisidir. Bu akım güçlü şairlerden rağbet görmeyerek yeteri kadar gelişme gösterememiştir. [120]

XIV. yüzyılda gelişmeye başlayan mesnevi türünde, XV. Yüzyıl şairleri bol ve kıymetli eserler vermişlerdir. Bu mesneviler manzum aşk hikâyelerinden ibaret olmayıp tasavvufi, ahlaki ibretli hikâyeler veya manzum vakayinameler şeklindedir.[121] Dini-destani mesnevilerin yerini daha çok tarihi mesneviler almıştır.Hamse sahibi şairlerin sayısı artmıştır.[122] Bu devirden birçok ahlaki tasavvufi manzumeler, aşk hikâyeleri, manzum kronikler kalmıştır.[123]

Bu yüzyılda şiir alanında hızlı bir gelişme görülür. İran şiiri dönem şairlerince daha iyi anlaşılmış, Dil ve ahenk olarak şiir kalitesi yükselmiş, şairler Arapça ve Farsçadan gelen kelime ve tamlamaları Türk diline daha uygun bir şekilde kullanabilmişlerdir. Şiire yabancı dillerden gelen kelimeler artmış, Türkçe kelimeler özellikle samimi aşk şiirlerinde ve mesnevilerde daha yoğun olarak kullanılmış ancak kasidelerde dil ağır olmuştur.[124] Önceki yüzyıllarda daha basit aruz kalıpları kullanılırken XV. Yüzyılda divan şiiri vezin tablosu genişlemiştir.[125] Düzenlenen divan sayısında artış olmuştur.[126]

Bu dönem divan şiiri kuruluş aşamasını tamamlamış ve klasik edebiyat görünümünü kazanmaya başlamıştır. Dönem şiiri; aşk, şarap, tabiat güzellikleri ve sosyal olaylar için söylenmiş şiirlerle de zengindir ancak dini edebiyatın önemli ölçüde geliştiği görülür. Bu yüzyılda en çok yazılan eser kaside ve gazeldir.[127] Mesnevi alanında Şeyhî, Gazelde Necâtî, Kasîde de ise Ahmed Paşa üstat olarak kabul edilmiştir.[128] Hükümdarlara ve devlet büyüklerine kasideler sunarak himaye gören şair sayısı yüksektir.[129]

---

[119] MENGİ, A.g.e, s.106.
[120] KABAKLI, Ahmet, Türk Edebiyatı, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966, c.2, s.272.
[121] KABAKLI, A.g.e, s.272.
[122] MENGİ, A.g.e, s.105.
[123] KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay, İstanbul 1980, s.369.
[124] BANARLI, A.g.e, s.455.
[125] AKÜN, Ömer Faruk, Divan Edebiyatı, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2003, c.9, s.401.
[126] MENGİ, A.g.e, s.105.
[127] BANARLI, A.g.e, s.455.
[128] İZ, Fahir, KUT, Günay, Şeyhî, Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yayınları, İstanbul, c.2, s.106.
[129] BANARLI, A.g.e, s.438.

Nesir alanında da önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Sinan Paşa dönemin önemli nesir yazarlarındandır.[130] Çeşitli eserleri arasında en değerlisi ve en tanınmışı Tazarruname adlı kitabıdır.[131] Dönem nesrinin dili genel olarak ağırdır fakat sade nesir örnekleri görülür. Dönem nesri Sinan Paşa'nın eserlerinde görülen süslü nesir ve bazı tercüme eserlerde ve halk okusun diye yazılan eserlerde kullanılan sade nesir olarak iki çeşittir. Tarih türünde nazım ve nesir olarak yazılan eserler artmıştır.[132]

[130] KÖPRÜLÜ, A.g.e, s.371.
[131] KOCATÜRK, A.g.e, s.303.
[132] BANARLI, A.g.e, s.438.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

3.1. XV. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE İSLAM KAYNAKLI SÖZLER

A'RÂF. [133]

Kur'ân'ın 7. sûresinin adıdır ve Kur'ân âyetleri içerisinde 3 yerde geçmektedir. "Cennet ile cehennem arasında bir yer; âdetler, usuller, îtiyatlar, sırt, tepe" anlamlarına gelmektedir.[134] A'râf Arapça "urf[135]"un çoğuludur. İrfan kökünden geldiği hakkında görüşler de vardır.[136] A'râf Suresi'nin 46. âyetine göre cehennem ve cennet arasında bulunmakta olan bir duvar, Hadîd Sûresi'nin 13. âyetine göre bir "sûr" vardır.[137]

Bazı bilginler A'râf'ı bir yer adından farklı düşünmüşlerdir.[138]Ancak genel olarak benimsenen görüş A'râf'ın ahiret hayatının başlangıcı ile ilgili bir yer adı olduğudur.[139]Arâf'da bulunan kişilerin günahları ve sevapları eşit olan Müminler olduğu hakkında genel bir görüş bulunmaktadır.[140]A'râf Suresi, âyet sayısı bakımından 3. suredir. Mekke döneminde inmiştir.[141]

Sırât ola dördüncü beşinci A'râf ola

Hem altıncısı zebh-i mevte ola iftirâs[142]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[133](وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَّعْرِفُوْنَهُمْ بِسِيْمٰىهُمْ قَالُوْا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُوْنَ) "A'râf'takiler simalarından tanıdıkları bir takım adamlara da seslenir ve şöyle derler: 'Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!'" (ARAF/48)

[134] DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.35.

[135] "Sur, dağ ve tepenin en yüksek kısmı"

[136] YAVUZ, Yusuf Şevki, A'râf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.3, s.259.

[137] IŞIK, Emin, A'râf Suresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.3, s.260.

[138] "Cennet ile cehennem ehlinin tanınıp bilinmesine yönelik bir mana"; ÜNAL, Necdet, Kur'ân'ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2010, c.10, S.1, s.44.

[139]"Cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adı" A'râf sûresinde "hicab" diye zikredilen perdenin Hadîd sûresinde "sûr" olarak geçmesi görüşü desteklemektedir; YAVUZ, A.g.md, s.259.

[140](Diğer görüşlere göre: Meleklerdir. Peygamberler, şehidler ve âlimler gibi yüksek şahsiyetlerdir. Cennete veya cehenneme girmeyi gerektirecek durumda olmayan belli kişilerdir); YAVUZ, A.g.md, s.259.

[141] IŞIK, A.g.md, s.260.

[142]ÇELEBİOĞLU, Amil, Yazıcıoğlu Mehmed Muhammediye, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978, c.2, s.510; İki yüz yaşadı gitti fenâdan ol bekaa mülke/Bezendi ravza ve rıdvan düzendi cennet ü a'râf /Yazıcıoğlu Mehmed/ ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.166; Hakîkat bil ki cennetler harâm olmuş durur halka/Ki tâ sen girmesen ona hem ümmet dalmasa a'râf/Yazıcıoğlu Mehmed/ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.381.

ABBAS.[143]

Ebü'l-Abbâs Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Tefsir ve fıkıh alanında kendisine güvenilen âlimlerdendir. Aktarmış olduğu hadis sayısı çok olan sahâbîlerden biridir. 1660 hadis aktarmış olduğu söylenmektedir ve bunlardan bir kısmınıkendisi Hz. Muhammed'den duymuştur. Aktarmış olduğu hadislere araştırmacılar tarafındandeğer verilmiştir.[144]

Hz. Muhammed'in özel duasına mazhar olmuştur. Sayı bakımından en fazla Hadis aktaran sahâbedir. Çoğu âyetler hakkında kendisinden bir tefsir örneği günümüze ulaşmıştır. [145]

Tutuban girü Alî Abbâs ile

Geldi eve cümle ashâbı bile[146]Süleyman Çelebî

ACCİLÛ Bİ'S-SALÂTİ KABLE'L-FEVT.[147]

"Namazı vakti geçmeden önce namazı kılmakta acele ediniz." anlamına gelir. Bu ifadeyi Kur'ân ve hadislerde bu şekliyle bulamadık ancak namaz konusunda vakit

---

[143] وَحَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كَانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الْحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وَعَلَيْهِ إِزَارُهُ فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ عَمُّهُ يَا ابْنَ أَخِى لَوْ حَلَلْتَ إِزَارَكَ فَجَعَلْتَهُ عَلَى مَنْكِبِكَ دُونَ الْحِجَارَةِ - قَالَ - فَحَلَّهُ فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبِهِ فَسَقَطَ مَغْشِيًّا عَلَيْهِ قَالَ فَمَا رُؤِىَ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمِ عُرْيَانًا) "Bize Zühey b. Harb'da rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ravh. Ubâde rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Zekeriyyâ b. İshâk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Amr b. Dînâr rivayet etti. Dedi ki; Câbir b. Abidillah'ı şöyle rivayet ederken işittim Resûlüllah Kureyş'le birlikte Kâbe'ye taş taşıyormuş. Üzerinde de esvabı varmış. Amcası Abbas ona: Ey kardeşim oğlu esvabını çözsende onu omuzuna taşların altına koysana, demiş. Râvi diyorki: Bunun üzerine Resûlüllah onu çözerek omuzunun üzerine koydu. Fakat hemen bayılarak düştü. Artık o günden sonra bir daha çıplak olarak görülmedi. (MÜSLİM/HAYIZ/77)

[144] EROĞLU, Muhammed, ÇAKAN, Lütfü, ABDULLAH b. ABBAS b. ABDÜLMUTTALİB, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.1, s.76.

[145] BULUT, Ali, Kur'an Filolojisine Dair İbn Abbâs'a Nisbet Edilen Üç Eser, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2004, S.20 s.279.

[146]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.128; B 351 (3); Ol Habîbün sağ elin tutdı Ali/Sol elini "İbn-i Abbâs" ol velî/ Süleyman Çelebi, A.g.e s.127; B 339; Rivâyet etti râviler bu sözü ibn-i Abbâs'dan/Ki buyurdu resûlu'llâh pes onu yazdılar küttâb/Yazıcıoğlu Mehmed, A.g.e, c.1, s.63.

[147] أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِى يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِى يَحْيَى بْنُ أَبِى كَثِيرٍ عَنْ أَبِى قِلاَبَةَ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو الْمَلِيحِ قَالَ كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ فِى يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ فَقَالَ بَكِّرُوا بِالصَّلاَةِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ مَنْ تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ) "Ebû'l Melih (r.a)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Bulutlu bir günde Büreyde ile beraberdik. Namazı kılmakta acele edin, geciktirmeyin, çünkü Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştu: "İkindi namazını terk edenin ameli boşa gider." (NESAİ/SALÂT/15).

kaybedilmemesi ve namazın vaktinde kılınması gerektiğini belirten âyet[148] ve hadisler[149] bulunmaktadır(bkz.NAMAZ).

"'Accilü ibâ's-salavati kable'l-fevt"

Çün ölisersin âhir öldün tut[150]Kemâl Ümmî

'ACCİLÜ Bİ'T-TEVBETİ KABLE'L-MEVT.[151]

"Ölüm gelmeden evvel tevbe etmede aceleci olunuz." anlamına gelir. Bu ifadeyi Kur'ân ve hadislerde bu şekliyle bulamadık ancak tövbe etmenin önemiyle ilgili pek çok ayet ve hadis bulunmaktadır[152] (bkz.TEVBE).

"'Accilü bi't-tevbeti kable'l-mevt" didi

Mustafâ kavline inan tevbe kıl[153]Kemâl Ümmî

ÂDEM.[154]

Dört İlahi din tarafından İlk peygamber ve insan olduğu kabul edilen kişidir. "Ebu'l-beşer" ifadesi İslami kaynaklarda Hz. Âdem'i ifade etmek için kullanılmaktadır.Seçkin klınmı olmasından dolayı Kur'â'da "safiyyullah" olarak da adlandırılmaktadır.[155]

---

[148]"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır." (CUMA/62)

[149]"Ebû Zerr şöyle demiş: Bana Resûlullah : 'Yâ Ebâ Zerr! Hiç şüphe yok ki benden sonra namazı öldüren bir takım emirler gelecekdir. Ama sen namazı vaktinde kıl! Eğer vakti içinde o namazı (tekrar) kılarsan bu senin için nafile olmuş olur; tekrar kılamazsan sen namazını ihraz etmiş olursun.' Buyurdular"(MÜSLİM, MESÂCİD VE MEVZİU'S SALAT, 239)

[150]BALBABA, Sefa, Kemal Ümmî Divanı Tenkitli Metin-İndeks, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009, s.182; 58/9.

[151] (وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ) O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. (ŞURA/25).

[152]"Bize Mâlik, Nâfi'den; o da Abdullah ibn Umer'den haber verdi ki, Rasûlullah: 'Kim dünyâda şarâb içer de sonra bu günâhından tevbe etmezse, o kişi âhirette cennet şarâbından mahrum olur' buyurmuştur." (BUHARİ, EŞRİBE, 1)

[153]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.293; 120/20.

[154]وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

"Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu." (BAKARA/34).

[155] BOLAY, Süleyman Hayri, Âdem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.358.

Âdem sözcüğünün Arapça kökenli bir isim olmadığı hakkında rivayetler vardır. Çoğu rivayetlere göre ise Arapça kökrnli olan bu kelime, "yeryüzü" anlamına gelen, "edimu'l-ard"dan türemiştir.[156]

Kur'ân'da Âdem ismi 25 âyette geçer. Hz. Âdem'in yaratılışı ve kıssasına ise 55 âyette yer verilmektedir. Bu âyetler Bakara, Maide, A'râf, Hicr, Tâhâ ve İsrâ sûrelerindedir.[157]

Hz. Âdem, yaratılışı, kendisine ruh üflenmesi, meleklerin kendisine secde etmeleri, Havvâ'nın yaratılması, yasak ağaçtan yemesi, cennetten çıkarılması, tevbe etmesi, çocukları; Hâbil ile Kabil gibi olaylarla Kur'ân ve hadislerde önemli yer tutmaktadır.

Ebû'l-beşer şerefi Âdem-i nebi hakkı

K'oldı arzda evvel halife-i Rahmân[158]Câfer Çelebî

ADN.[159]

Adn, cennette en yüksekte bulunan yerin adı ya da çeşitli bölgelerinin bütününün adı olarak kullanılmatadır. Sözlükte merkez anlamına gelmektedir.[160]Kur'ân'da sadece bir cennetin özel adı olarak kullanıldığı gibiçeşitli cennetleri de ifade etmektedir. Kur'ân'da 11 yerde kulanılmştır.[161]

---

[156] DENİZ, Gürbüz, Kur'an'a Göre Hz. Adem (a.s.)'in Serüveni, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2011, C.22, S.2, s.89.

[157] AGİTOĞLU, Nurullah, Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem Tespit ve Değerlendirme, The Journal of Academic Social Science Studies, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, 2014, S.26, s.272.

[158]ERÜNSAL, İsmail E, Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.253; 26/102; **Ceddin bisât saldı sarây-ı nübüvvete/"Âdem" çekerken âb u gil içinde erba'în** /Ahmed Paşa, TARLAN, Ali Nihat, Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992, s.13; K 6/33;**Âdemi zinde kılur dirler hayâtun çeşmesi/Öldürür ben teşne-cânı âb-ı hayvânun senün** / Hamdullah Hamdi, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, Hamdullah Hamdî Divanı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, s.42; 86/2.

[159] (جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ) Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir. (FATIR/33).

[160] "Devamlı ikamet edilen yer, bir şeyin merkezi ve ortası, cevher veya madenin aslı, yatağı"YAVUZ, Yusuf Şevki, Adn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.390.

[161]YAVUZ, Yusuf Şevki, Adn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.390.

Hadisler de ise içlerindeki malzemenin gümüş ve altın olduğu, buradaki inançlı kulların Allah'ı görebilecek bir dereceye yükselmiş oldukları belirtilmiştir."[162]

İbn Kayyim hadislerinden anlaşıldığı üzere Adn Allah'ın bizzat yaratmış olduğu, kudret elini kullandığı dört varlıktan biridir.[163] Tevrat'ta iseÂdem Peyagamberin yaratılmış olduğu ve yaşadığı yerin ismidir ve yine bu yer Fırat ve Dicle Nehri'nin arasındadır.

Kûyunun içinde kim eşküm seni hod-bîn ider

Sanasın kim havz-ı Kevserdür olur mir'ât-ı 'Adn[164]Mesîhî

AHAD.[165]

"Bir ve tek; yalnız" anlamına gelir. Sahip olduğu özelliklerinde tek ve eşsiz anlamında kullanılarak Allah'ı ifade eder. Allah'ın sıfatlarındandır.[166]

İhlâs sûresinde doğrudan doğruya Allah' ifade etmek için kullanılmıştır. Dolaylı olarak Allah'ı ifade etmek için bazı âyetlerde kullanılmıştır. Hadislerde de bu ifade geçmektedir. Kur'ân'da, Vâhid ve ahad kavramları Alah'ı ifade etmek için beraber de kullanılmıştır.[167] Ahad, Allah'tan başkasını ifade etmek için kullanılamamaktadır ve çoğulu yoktur.[168]

---

[162] "İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içinde bulunan şeyler hep gümüştendir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içinde bulunan şeyler de altındandır. Adn cennetindeki cennetliklerle Rablerine bakmaları arasında Allah'ın vechi (yüzü) üzerindeki büyüklük ridasından başka bir şey bulunmayacaktır." ÖZDEMİR, Ahmet, Tefsîru'l-Menâr'da Cennet Tasviri, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Tokat, 2014, C.2, S.1, s.172.

[163] YAVUZ, A.g.md, s391.

[164]MENGİ, Mine, Mesihi Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2014,s. 17; 169/2. (6); Vesîle cenneti anda olur kamudan a'lâdır/Habîbullâh'a mahsustur o Adn içre bu a'lâ dâr / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.136; Cennet-i 'Aden oldı gül-zâr âb-ı kevser cûyibâr/ Ebr lü'lü-yi 'Aden saçdı vü yil müşg-i Hıtâ / Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, Ahmedî Dîvân, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.25; VII/4. (15)

[165] (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (İHLAS/1).

[166] "İsimlerinde, sıfatlarında, yaratmasında ve emretmesinde tek ve eşsiz" SERİNSU, Ahmet, Ahad, Dini Terimler Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2009, s.7.

[167] Bu kullanımda: "Bölünmesi ve sayısının artması mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık" anlamına gelmektedir. TOPALOĞLU, Bekir, Ahad, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.484.

[168] TOPALOĞLU, Bekir, Ahad, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.484.

Tecelli eyledi gaybı hüviyyet

K'Ahad'dan zahir ola vahidiyyet[169]Yazıcıoğlu Mehmed

ÂHİR.[170]

Allah'ın isimlerinden biridir. "Son" mânasına gelir ve Esmâ-i hüsnâdan biridir. Kur'ân'da Hadîd Sûresi'nin 3. âyetinde geçmektedir. Her şeyin evvel ve ahiri Allah'tır.[171]"İlk" anlamına gelen evvel kelimesi ile birlikte Allah'ı ifade etmek için kullanılır.[172]

Âhir kelimesi "âhir zaman" olarak Dünyanın son zamanları anlamında da kullanılmaktadır. Âhiret ise dünya hayatından sonraki ikinci hayat anlamında kullanılmaktadır.Ahiret, İslam inancında insanların dünyada yaptıklarının karşılığını göreceği mutlak adaletin tecelli edeceği âlemdir.[173] Ahir zaman kavramı Mesih ve Deccal kavramı ile beraber ele alınmalıdır.

Oldu çü cevr-i fitne-i ahir zaman kaşın

Alsa aceb mi akl u dil ü din ü can kaşın[174]Şeyhî

---

[169]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.59; "Ahad" o kim sıfat-ı vahdet ana zâtîdür/ Ebed o kim ezelî ana na't-ı izz ü gınâ/ Hamdullah Hamdî, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.1; 1/9; Kul huvallahû ahad hakkı vü Rahmanü'r-rahîm/ Kim kemâl-i kudretinde yok durur noksânlar /Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.127; 76/6. (1)

[170]هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir." (HADİD/3).

[171] CEBECİOĞLU, Ethem, Ahir, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.13.

[172]"Evvel: "varlığının başlangıcı olmayan, ezelî olan", âhir: "varlığının sonu olmayan, ebedî" TOPALOĞLU, Bekir, Âhir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1988, c.1, s.542.

[173] GÜNDÜZ, Şinasi, Ahir zaman, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, 1998, s.20.

[174]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.143; 106/1. (5); Sensin âhir tahtını viren Süleymân'un yile/ Mülk-i âbâdın mülûkın eyleyen vîrân felek/ Cem Sultan, ENGİN, Sedat, Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'nın Tahlili, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2006, s.112; K 8/3; Seyle virüp 'âlemi akıtma her dem yaşumı/Dôstum hayr eylemez âhır bu kanlu su sana/ Necâtî, TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.35; K 19/34.

AHKAF.[175]

Kur'ân-ı Kerîm'in 46 suresinin adıdır. "Uzun, meyilli ve yüksekçe kum yığını" anlamındaki "hıkf"'ın çoğuludur ve "eğri, yamuk kum tepeleri" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de Âd kavmi'nin, Hz. Hûd zamanından yaşadıkları yerin adı olarak geçer.[176]

Ahkâf sûresi, başındaki hurûf-ı mukattanın âyet sayılıp sayılamamasına göre Kûfe kırâatine göre 35, diğer kırâatlere göre 34 âyettir.[177]

Bi-hakkı "kef hâ yâ" "e'l-kehf" ü "Ahkâf"

Bi-hakkı "ve'd-duhâ" vü "şâd" u "nûn kâf"[178]Kemâl Ümmî

AHMED.[179]

Hz. Muhammed'in isimlerinden biridir.[180]Hz. Muhammed'in ismi olarak Ahmed, âyetlerde bir defa kullanılmıştır.[181]

Bu ismin İslam peygamberinden önce isim olarak kullanılması meselesi tartışmalıdır.Hadislerde Hz. Peygamber isimlerinden birinin Ahmed olduğunu ifade etmiştir. Kaynaklarda Peygamberin annesi Âmine'ye hangi ismi koyması gerektiğinin söylendiği geçmektedir.

"Mut'im oğlu Cübeyr oğlu Muhammed'den: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'Benim beş ismim vardır: Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben Manî'yim: Allah

---

175 وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتْ النُّذُرُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
"Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiş olan Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) hatırla. Hani Ahkâf'taki kavmini, 'Ancak Allah'a ibadet edin, çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum' diye uyarmıştı." (AHKAF/21).

176 IŞIK, Emin, Ahkaf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.11, s.549.

177 YAZIR, M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri, Akçağ Yayınları, Ankara., 2010, C.7, s.353.

178BALBABA, Sefa, A.g.t, s.39; B 114. Nice düzdü yerleri kat kat mutabbak dinlegil/ Kaf dağının nicedir ahkâfını kıl intisâh/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, s.87. "Sûre-i En'âm" "Kâf" "Â'râf" içün /"Kef he ya 'ayn sad" "Ahkâf" içün /Kemâl Ümmî, BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/99. (2)

179 وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ
"Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler." (SAFF/6).

180"Herkesten daha çok hamdeden ve herkesten daha çok övülen" FAYDA, Mustafa, Ahmed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.29.

181"Hatırla ki Meryem oğlu Îsâ, 'Ey İsrâiloğulları! Ben, daha önce gönderilen Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek Ahmed adlı bir peygamberi müjdelemek üzere Allah'ın size gönderdiği peygamberim' demişti" (SAFF/6).

küfrü benim ile mahvedip yok edecektir. Ben Haşirim: İnsanlar ayağımın üzerinde haşrolunacaklardır. Ben Akıb'ım (peygamberlerin sonuncusuyum.) "[182]

Kadı Iyaz'dan nakledilen bilgiye göre: "Resûlullah Muhammed olmazdan önce Ahmed'di."[183]

Ahmed cemâli gibi bahtın yüzü münevver

Îsâ makâmı gibi tahtın yeri mükerrem[184]Şeyhî

AHSENİ TAKVÎMİN.[185]

"En güzel biçim" anlamına gelir. İnsanın en güzel ve en mükemmel biçim yaratılmış olması anlamında kullanılır. "Bu ifade Kur'ân'da Tin suresi 4. âyet içerisinde geçmektedir.

İnsan, Bir görüşe göre hem ruh hem beden olarak, diğer bir görüşe göre ise ruhen yaratılmışların en güzelidir. Sûfilere göre Ahsen-i takvim ifadesinin belirmiş olduğu güzellik hem beşeri hem de ilâhi aşkın kaynağıdır. Onlara göre insanın dış güzelliğine duyalan aşk "mecâzi aşk" olmaktadır ve hakiki aşka bir vasıtadır.[186]

Kur'ân-ı Kerim'e "Ahsenü'l-Hadis" Hz Yusuf'un kısasına "Ahsenü'l-Kasas" ve Allah'a "Ahsenü'l-hâlikin" denilmektedir. Bu ifadeler Türk edebiyatında da kullanılmıştır.[187]

Pes yarattı absen-i takvîm içinde Âdem'i

Sureti nakş-ı İlâhi mersadı hams-i havas[188]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[182] Muvatta/Esmâu'n-Nebî/1 FAYDA, Mustafa, Ahmed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.29.

[183]CANAN, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, C.2, s.344.

[184] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.36; 8/15. (3); Yâ İlâhî ol Muhammed hakkıçün/ Ol şefâat kânı "Ahmed" hakkıçün/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.119. Âkildür ol kişi kim vird idinür dürûdın/ Dârü's-selâma iltür çün kim selâm-ı "Ahmed"
Hamdullah Hamdî

[185]لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي "أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." (TİN/4).

[186] ULUDAĞ, Süleyman, Ahsen-i Takvîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.178.

[187]AYVERDİ, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük,Kubbealtı Yaynları, İstanbul, 2006 C.1, s.60.

AHZÂB.[189]

33. sûrenin adıdır. Medine döneminde inmiştir, 73 âyettir. Adını iki âyette geçmiş olan ahzâb ifadesinden almıştır.

Ahzâb: "Hizb"[190] kelimesininçoğuludur. Bir cüzün yüzde 25'ihizb olarak ifade edilir. Özel askerler, yakın adamlar anlamında da kullanılmaktadır.[191]

Bu kelime; adı geçen âyette, Hz Muhamemed'e karşı Medine'yi kuşatma altına almak için toplanan düşman askerleri kastedilmektedir.[192]

"Sûre-i Ahzâb" u "İbrâhîm" içün

"Vâkı'a" "nûn u ve'l-kalem" ta'zîmçün[193]Kemâl Ümmî

ÂİŞE.[194]

Künyesi: Âişe binti Ebî Bekr es-Sıddîk el-Kureşiyye şeklinde olup 678 ylında vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Muhammed'in eşidir.[195]

Peygamber hanımlarının Hz. Peygamber'den sonra, başkalarıyla evlenmesini ebediyen yasaklayan, onların müminlerin anneleri olduklarını bildiren Kur'ân âyetleri gereğince "ümmü'l-mü'minîn" olarak anıldı.[196]Hz. Aişe pek çok hadis rivayet etmiştir.Müfessir, fakih ve hatibedir. Devrinin Arab tarihi, şiir ve tıb alanında bilgi sahibidir.[197]Hz. Muhamemd'in günlük yaşamı ile alakalı pek çok hadis kendisinden

---

[188] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.116.

[189]وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

"Mü'minler, düşman birliklerini görünce, "İşte bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır." (AHZAB/22).

[190]"Parça, kısım; cemaat; silâh, harp aleti"

[191]"Onlar şeytanın hizbidirler" MÜCÂDİLE/19.

[192] IŞIK, Emin, Fâtiha, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.195.

[193]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/108.

[194] حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ عَنْ أُمِّهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ تُوُفِّىَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَقَدْ شَبِعْنَا مِنَ الأَسْوَدَيْنِ الْمَاءِ وَالتَّمْرِ

"Bana Muhammed b. Müsennâ rivayet etti. (Dedi ki): Bize Abdurrahman, Süfyan'dan, o da Mansûr b. Safiyye'den, o da annesinden, o da Âişe'den naklen rivayet etti (Şöyle demiş): "Resûlüllah, vefat etti. Biz iki siyaha (yâni) su ile kuru hurmaya doymuştuk." (MÜSLİM/ZÜHD VE REKÂİK/31)

[195]FAYDA, Mustafa, Âişe, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.201.

[196] FAYDA, A.g.md, s.202.

[197] HATİPOĞLU, Mehmet, Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkidciliği, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1973, S.19, s. 61.

aktarılmıştır. İslam tarihi açısından Hz. Alî ile girmiş olduğu mücadele önemlidir. Bu mücadele ile ilgili ifadeleri divan şiirinde görebilmek mümkündür(bkz.ALÎ).

Bâd-bân açdı güş-i bâdâm çün buldı havâ

Zevrâk-ı ‘Ayşe benefşe lenger oldı âhenin[198]Necâtî

‘ALÂ-HULUKIN ‘AZÎM.[199]

“Sen büyük bir ahlak üzerinesin” anlamına gelir. Bu ifade Kalem Sûresi’nin 4. âyetinde geçmektedir (bkz.MUHAMMED).

Hz. Muhammedbütün peygamberlere verilen ahlak güzelliklerini kendisinde toplamıştır. “İnsanları en çok tavka ve güzel ahlak cennete koyar” demiştir. Kendisine “Ey Allah’ın elçisi, insana verilen en hayırlı şey nedir?” diye sorulmuş, verdiği cevap, “güzel ahlaktır.” olmuştur.[200]

Kur’ân-ı Kerîm’de insanlığa örnek olarak gösterilmiştir.[201]Kur’ân ve hadislerde Muhammed Peygamber’in güzel ahlakına dair pek çok örnek mevcuttur.

Hulkuna çünkü Hâlik-ı A’zam dedi azîm

Lâyık halayık eyleye mi hulkuna sena[202]Şeyhî

ALE’L-ARŞİ’STEVÂ.[203]

“Arşa kurulmuştur” anlamına gelmektedir. Bu ifade Taha Sûresi’nin 5. âyetinde geçmektedir. 6âyette de “summestevâ alâl arş” şeklinde geçer.Mutasavvuflara

---

[198]TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.36; K 20/11. Fâtıma’yla Âişe kılup figân/ Dirler idi el-amân ü el-amân/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.136. Yıhuh gönlün yapılmah isder isen/ Uralum ‘Ayşe girü tâze bünyâd /Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, Ahmedî Dîvân, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.281; 118/2. (2)

[199] “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin”(KALEM/4).

[200] CERRAHOĞLU, İsmail, Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsanı Esaslar, Diyanet Dergisi, Ankara, 1992, s.32.

[201] “Sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü arzu eden ve Allah’ı çok zikreden kimseler için, Allah’ın Resûlü’nde güzel bir örnek vardır.” (AHZAB/21)

[202]BİLTEKİN, Halit, Şeyhî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.30; 5/21. Buna çarıldı habîb [ü] ana çagrıldı halîl/ Ana râ’î diyicek buna ‘alâ hulkın ‘azîm/ Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, Habîbî Vuslatnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s.168; B 29. Hem dahi Kur’ân’da öğdü ol Kerîm/ Dedi kim sensin ‘alâ-hulukın ‘azîm / Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.50.

[203] (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) Rahmân, Arş’a kurulmuştur.(TAHA/5).

göre bu ifade Allah'ın Arş'a tecelli etmesi şeklinde yorumlanmıştır[204] (bkz.İSTÎVÂ/ARŞ).

Arş "Yükseklik, yüksek yer, yüksek şey" anlamına gelir. Tavan, çadır anlamına da kullanılır. Benzetme amacıyla mecaz anlamda"taht, şan, şeref, hükümdarlık" anlamında kullanılır. İstîva "uluvv, yükseklik, suud, irtifa" anlamlarındadır ve "bir işin gayesine ulaşması, helak eden şeyin heder edilmesi" anlamında kullanılır. Arapça'daki, "Vala" kelimesinden türetilmiştir.[205] Kur'ân'da Arş kavramının kullanımı göz önüne alındığında Arş'ın gökler ve yer olarak tarif edilen varlığın dışında bir yapısının olduğu anlaşılmaktadır.[206]

Dahi adı yazılmıştır "ale'l-arş"

Dahi levh üzerinde ta ile'l-arş[207]Yazıcıoğlu Mehmed

ÂL-İ 'ABÂ.

"Abâ ehli, Abâ ailesi" anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhamemed'i ve akrabalarındanbelirli şahısları ifade eden tabirdir.Türk ve Fars edebiyatında bu kavramın oldukça sık kullanıldığı görülmektedir. Bazı kaynaklarda bu kavramın ortaya çıkışı ile alakalı olarak Ahzâb Sûresi'nin 33. âyetinin inişi sebeb olarak gösterilmiştir.[208]

---

[204] ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, s.405.

[205] KASAR, Veysel, Kur'an'da Müteşabihat'tan İstiva Kavramı, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yaylnları, S.3, s.205-206.

[206]"Allah, gökleri, yeri ve her ikisinin arasındakileri altı günde yaratmış, sonra da Arş'ın üzerine istivâ etmiştir. (Ey insanlar!) O'nun dışında sizin (işinizi görecek) ne bir dostunuz, ne de (Allah'ın azabından kurtulmanız için size O'nun katında şefaat edecek) bir şefaatçınız vardır. O halde (ey insanlar!) düşünüp öğüt almaz mısınız?" (SECDE/4)

[207] ÇELEBİOĞLU, Amil, a.g.e, c.1, s.136.

[208] "Rivayete göre: "Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister" âyeti iner ve Peygamber; Hz. Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak, "Allahım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir." (AHZAB/33); ULUDAĞ, Süleyman, Âl-i 'abâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.2, s.306.

Kıl atayî'ning "âl-i 'abâ" çınındın al

Ay Muhammed'ni iki 'âlemde Muhtâr eylegen[209]Atayî

ALÎ.[210]

Hulefâ-yi Râşidînyani doğru yolda giden halifeler'in dördüncüsüdür.Hz. Muhammed'in damadıdır. Ebû Tâlib'in oğludur.İslam'a ilk iman edenlerdendir. ÖzellikleŞiî kaynaklarda efsaneler ve menkıbelerle örülü olarak hayatı anlatılır.

Çoğu gazve ve seriyyelere katılmıştır. Vahiy kâtipliği de yapmıştır ve Hudeybiye Antlaşması'nı o yazmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in çeşitli meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahâbîdir.[211]

Fıkıh, hadis ve Kur'ân, ilimlerinde otorite olarak kabul edilmektedir. Aktarmış olduğu hadisler 586'dır.[212]

Türk edebiyatında hilye, vecize, gazavat, menkıbe, fezail, mevlid türünde pek çok eser Hz. Ali'nin hayatı ve özellikleri ile ilgili olarak varlık bulmuştur.[213] Türk edebiyatında Ebâ Turâb şeklinde Hz. Ali'yi ifade etmek için kullanılan benzetme kendisine Hz. Muhammed tarafından verilmiştir.[214] Kahramanlığı, yiğitliği, gücü, mertliği ve İslam'a bağlılığı, ilime olan sevgisi ile divan şiiri içerisinde çeşitli benzetmelerde kullanılmıştır.

---

[209]ERASLAN, Kemal, Çağatay Şâiri Atayî'nin Gazelleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.119; 1/11. Şeyhî amelden ere çü üryân eşiğine/ Kaddine hâk-i "al-i abâ"dan buyur kabâ/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.31; 5/44. (1); Ey pir kaddüni eger egdiyse bâr-ı fakr/ Bir kat nemed yeter sana âl-i 'abâ gibi/ Mesîhî, MENGİ, Mine, A.g.e, s.52; 21/14. (1)

[210] (وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ بِبَرَاءَةٍ مَعَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه، ثُمَّ دَعَاهُ. فقَالَ: يَنْبَغِي ‘حَدٍ أَنْ يُبَلِّغَ هذَا إِلَّ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِي فَدَعَا عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه فَدَعَاهُ إِيَّاهُ أخرجه الترمذي) Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Beraet (Tevbe) süresini, (Arafat'ta haçlılara tebliğ edilmek üzere) Hazreti Ebu Bekir Radıyallahu Anh'i göndermişti. Sonra onu çağırarak: "Bunun, ehlimden olmayan bir kimse ile tebliğ edilmesi muvafık değil!" buyurdu. Hazreti Ali Radıyallahu Anh'yi çağırarak sureyi, (Arafat'ta okuması için) ona verdi.(TİRMİZİ/TEFSİR/TEVBE/3089)

[211] FIĞLALI, Ethem Ruhi, Ali, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.372-373.

[212] KANDEMİR, Yaşar, Ali, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.376.

[213] ÖZDEMİR, Muhammet, Hz. Ali'ye Ait Yüz Sözün Manzum Bir Tercümesi, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2013,S.10, s. 230.

[214]"Bir gün Alî, Fâtıma'ya öfkelenmiş, bundan dolayı dışarıya çıkmış, mescidin duvarlarından birinin dibine uzanıp yatmıştı. Peygamber de Alî'yi takib ederek yahud arayarak gelmişti. Birisi: İşte Alî duvarın dibinde yanüstü yatmış! dedi. Peygamber; Alî'nin yanına geldi ki, Alî, sırtı kum ve toprakla dolmuş halde yatıyordu. Peygamber onun sırtından toprakları eliyle silmeye ve "Otur yâ Ebâ Turâb!" demeğe başladı. BUHARİ/EDEB/113.

‘Alî bindi hilâfet tahtına pes

Kamudan a’lem idi a’ref ahmâ[215] Yazıcıoğlu Mehmed

Bir ‘Alî-sîret veziri şimdi serdâr eyledüm

Hızr ı peygamber delil olmaz mı rehber yok mıdur Muradî

ÂLİMÜ’L-ESRAR.[216]

“Sırları bilen (Allah).” anlamına gelir. [217]Kur’ân’da bu şekiyle yer almaz. Ancak, Allah’ın gizlileri ve açıkları bildiğine dair çeşitli âyetler vardır.[218]

İslami bakış açısı ile bakılamasa bile Tanrı kavramında bir eksiklik olmaması gerekliliğinden hareketle Allah’ın herşeyi bilmesi geerkmektedir.[219]

Kimse bilmez nice hâlüm var-durur

Ol bilür kim âlim-i esrâr-durur[220]Süleymân Çelebi

‘ÂLİMÜ’L-GAYB.[221]

“Gaybı bilen, gaybın âlimi” anlamlarına gelir. Bu ifade Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ı ifade etmek maksadıyla kullanılan kavramlardan biridir.[222]

---

[215]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.53.

[216](وَهُوَ اللهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ) “Hâlbuki O, göklerde de Allah’tır, yerde de. Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da. Sizin daha ne kazanacağınızı da bilir.” (EN’AM/3).

[217] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.17.

[218]“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (BAKARA/29)

[219] ÖZDEMİR, Metin, Ezelî Bilgi Anlayışının Problematik Yönü, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2002. S.6, s.216, POPKİN, Richard H, STROLL, Avrum, Philosophy, Oxford, 1990, s.129.

[220]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.57; B 476. (2); Agzun sıfatı gayb işidür kimsene bilmez/ Cüz ‘âlimü’l-esrâr anı kim ide îzâh/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.272; 106/3; “ ‘Âlimü’l-esrâr” ü “Hayyün lâ-yemût” /“Vâhidü’l-Kahhâr” u “Ferdün lâ-yefût”/ Kemâl Ümmî, BALBABA, Sefa, A.g.t, s.19; 1/10.

[221] (عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا) “O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez.” (CİN/26).

[222]“Ve gaybın anahtarları, O’nun yanındadır. Onu O’ndan başkası bilmez. Ve denizde ve karada ne varsa bilir. O bilmeksizin, bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içinde hiçbir yaş ve kuru bir dane yoktur ki, “Kitab-ı Mübîn”de bulunmasın.” (EN’AM/49)

Kur'ân'da varlık bilgisi, "âlimu'l-gayb" ve "âlimu'ş-şehâde" olarak iki türlüdür. "Alimu'l-gayb"ten bahsederken "iman" kelimesi ve türevleri kullanılır. şehâdet âlemi dışındaki her türlü haber ve bilginin gaybî olduğunu belirtir.[223]

Âlemü'l-gayb-i hatırın misli

Nakş-ı dîvâr u sûret-i mir'ât[224]Şeyhî

ALİYYU'L KEBÎR.[225]

"Yüce, büyük" anlamına gelir. âyetler içerisinde 3 defa geçmiştir.[226] Allah'ı ve büyüklüğünü ifade etmek için kullanılılır.

Hocalar hocası 'Aliyyu'l kebîr

Yüceler yücesi 'Azîm Allah[227]Kemâl Ümmî

ALLAH.[228]

Allah'ın 99 isminden biridir. Kur'ân'da 2697 defa geçmektedir. En çok geçen isimdir. Bu isim Allah'ın diğer isimlerinin manasını kendisinde bulundurmaktadır. Esmaü'l Hüsnâ içerisinde en hususi isimdir. Rahman, Rahîm, Rezzak gibi isimlerinin manalarında bulunan özellikler kısmen insanlarda da bulunmaktadır.Bu yüzden Allah ismi kadar hususilik taşımazlar.[229]

---

[223] YILDIRIM, Ahmet, Tasavvufta Gayb Problemi ve Tasavvuf Literatüründe Gaybî Rivayetler, İnsan Bilimleri Araştırmaları, Isparta, 2003, S.9, s187.

[224] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.54; 15/2. (1) Çün oldur Âlim-i gayb ü şehâdet/ Pes oldur Kâdir ü Hallâk u Mevlâ / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.50.

[225](ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ) Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir, onu bırakıp da taptıkları ise batıldır. Şüphesiz Allah yücedir, büyüktür. (LOKMAN/30).

[226]"İşte böyle, çünkü O, "Hakk"tır. Ve Muhakkak ki O'ndan (Allah'tan) başka dua ettiğiniz (taptığınız) şeyler, onlar bâtıldır. Muhakkak ki Allah, O, Âli (yüce)'dir, Kebir'dir (büyüktür)." (HACC/62); "İşte böyle, çünkü O, "Hakk"tır. Ve Muhakkak ki O'ndan (Allah'tan) başka dua ettiğiniz (taptığınız) şeyler, onlar bâtıldır. Muhakkak ki Allah, O, Âli (yüce)'dir, Kebir'dir (büyüktür)." (LOKMAN/30); Ve O'nun huzurunda, kendisine izin verdiği kimseden başkasının şefaati bir fayda vermez. Onların kalplerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu?" dediler. (Onlar da) "Hakkı buyurdu." dediler. Ve O; Âli'dir (çok yüce), Kebir'dir (çok büyük)." (SEBE/23)

[227]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.179; 56/4.

[228](إِنَّ اللهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ) "Şüphe yok ki Allah, inanan ve iyi işlerde bulunanları, kıyılarından ırmaklar akan cennetlere sokar; şüphe yok ki Allah, dilediğini yapar." (HAC/14)

[229] YILMAZ, Selahattin, Arapça 'da Allah İsminin Etimolojisi ve O'nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2003, c.7, s.206.

Kelimenin kökeni için farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan Allah kelimesinin Türemiş bir kelime olmadığıdır olmadığıdır. Bu görüşe göre ya sözlükte anlamı yoktur ya da Tanrının adı olunca bu anlamı yitirmiştir. .[230]

Bazı âlimlere göre Allah, insanlık tarihinde her dönem insanlara bu adı ilham etmiştir. Allah isminin kökeni ile ilgili görüşlerin sayısı 30 kadardır.[231]

Meryem Sûresi'nin 65. âyeti, Allah isminin yaratıcının özel adı olduğuna delil olarak gösterilmektedir.[232]

Kur'ân düşünce sistemi, merkezinde Allah olan (theocentric) bir sistemdir.Kur'ân düşünce sisteminde derece ve önem bakımından Allah isminden üstün bir kelime yoktur.

İslamiyet'ten önce Arap kültüründe ve edebiyatında "Allah" kavramı mevcuttu. İslâm tarihçilerinin ittifak halinde oldukları görüşe göre: Allah inancı Araplara İbrahim dininden kalmıştır. Zamanla paganizm içerisinde şirke bulaşmıştır.[233]

Tasavvuf düşüncesinde Allah, varlığın aslıdır. Diğer bütün varlıklar onun çeşitli tecellileridir. Ehl-i sünnet anlayışında Allah tüm eşya ve varlıkların dışında, yarattıklarının hiçbirine benzemeyen bir varlıktır.[234]

Kur'ân'dan Allah hakkında araştırmacıların vardığı soncuçlara göre Allah;"İlk, sonuncu,acık ve gizli"dir."[235]

Kur'ân'da Nur Sûresi 35. âyette Allah kendisi için bir benzetmede bulunmuştur ve kendisini karanlıklar içindeki bir nura benzetmiştir.[236]

---

[230] TOPALOĞLU, Bekir, Allah, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.471.
[231] YILMAZ, A.g.m, s.203.
[232]"(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?" DURSUN, Turan, Allah, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.6.
[233] IZUTSU, Toshihiko, Kur'ân'da Allah ve İnsan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Çev.Süleyman.Ateş, Ankara, 1975, s.88-90,
[234] LEVEND, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul. 1984, s.13-15.
[235] DURSUN, A.g.e, s.32.
[236] "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.) (NUR/35)

Kur'ân âyetlerine göre Allah: Ondan başka İlah yoktur. İnsana şah damarından daha yakındır. Her şeyden haberdardır. Her şeyi yoktan yaratmıştır. Gaybı bilendir. Dünya hayatını İmtihan için yaratmıştır. Hayrı ve şerri yaratandır. Varlık O'na boyun eğmiştir. Her şeyi kuşatandır. Her şeye şahit olandır. Her şeyi gören ve işitendir. Her şeyin üzerinde gözetici ve koruyucudur. Kaderi tayin edendir. Bütün işler kendisine ulaşarak neticelendiğidir. Dilediğini dilediği zaman yapandır. Gücü herşeye yetendir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Mülkün tek sahibidir. Her şeyin varisidir. Her şeyi evirip çevirendir. Kalpler onun kontrolündedir. Her şeyi yaratandır. O'ndan başka kuvvet yoktur. İhtiyacı olmayan ama herşeyin, her varlığın muhtaç olduğudur. Bütün eksikliklerden uzak olandır.[237]

Allah kavramı Türk kültür ve edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Evran ve zikirler, Esma-yı ta'dâd-ı Esmâ Hüsnâ şerhleri, Havâss-ı Esmâ tevhîd ve dualar Alah'ın isimleri hakkındaki türlerdir.[238]

Sakın mazlûmun âhından seher-gâh

Ki komamışdur ana perde Allâh[239]Şeyhî

ALLÂHU'L-CELÂL.[240]

"Sonsuz derecede büyük Allah."Anlamına gelir. Celâl, Allah'ın latif (yumuşak, nâzik) sıfatının zıddıdır. Yüce Allah'ın kahr ile tecelîsini ifade eder.[241] Bu şekliyle Kur'ân'da geçmemektedir (bkz.CELÂL).

Pes buyurdu ondan "Allâhu'l-Celâl"

Kim ine yerler yüzüne Cebrail[242]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[237] GAZALİ, İmam-ı, Esmâ-i hüsnâ Şerhi, Merve Yayınları, Çev.M.Ferşat, İstanbul, 1968, s.73-200.
[238] ÇELEBİOĞLU, Âmil, Kültür ve Edebiyatımızda Allah, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul. 1998, s.93-94.
[239]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.58; 1/48. (8); Dem-i İsâ komış Allâh kelâmında ki olur /Lütf-i lâfzunla senün memleket-i Rûm ihyâ /Necâtî; TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.3; K 2/25. Zülfünün zencîrine bend eyledün şâhum beni/Kullıgından kılmasun âzâd Allahum beni/Avnî, DOĞAN, Muhammed Nur, Fatih Divanı ve Şerhi, Yelkenli Kitabevi, İstanbul, 2009, s.33; 76/1.
[240] (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) "Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır." (RAHMAN/27).
[241] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.18.
[242] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.113.

ALLÂHU'S-SAMED.[243]

"Allah Samed'dir" anlamındadır. "Samed" Allah'ın isimlerindendir ve "samd"[244] kökünden türemiştir.Samed kelimesinin "efendi" (seyyid) diğeri de "parçalara ayrılmaz" olarak iki anlamı bulunmaktadır.[245]Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında kendisinin hiçbir ihtiyacı olmayan ama bütün muhtaçların kendisine müracaat ettikleri yüce varlık anlamına gelmektedir.[246]

Hz. Muhammed bu ifade ile ilgili olarak şu yorumu yapmıştır: "Samed, kendisi doğmayan, bir başka varlığın da doğurmadığı varlık demektir; çünkü bir canlıdan doğan varlık bir müddet sonra mutlaka ölecek, her ölen varlık ise arkasında miras bırakacaktır. Oysa Allah ne ölür nede kendisine mirasçı olunur."[247]

Çirk-i riyâdan tâ mey-i sâfi ile yundı Mesîhî

Bırakdı anun gönline ihlâs Allâhu 's-samed[248]Mesîhî

ALLAHUEKBER.

"Allah en büyüktür" anlamına gelir. Allah'ın her varlıktan üstün, yüce ve ulu olduğunu ifade eder(bkz.TEKBÎR).

Mescidine ger kâmetini arz kılsan subh-dem

Mescidin her gûşesi Allahu ekberden dolar[249]Ahmed paşa

---

[243] (اللَّهُ الصَّمَدُ) "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İHLAS/2).
[244]"Bir şeye yönelmek" (İçi boş olmayan kütle halindeki şeyler için kullanılır.)
[245] ÖZTÜRK, Resul, Allah'ın Birligi ve Tekligi (Vahdaniyeti ve Ehadiyeti) Bağlamında "Samed" İsmi ve Anlam Alanı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2007, S.32,s.47.
[246]"Yaratılmışlara özgü acz ve ihtiyaçtan münezzeh ebedî ve bâkî yüce varlık" TOPALOĞLU, Bekir, Samed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.68.
[247] ÖZTRÜK, Resul, A.g.m, S.50.
[248]MENGİ, Mine, A.g.e, s.86; 34/5. (1); Sûret-i fâtiha-i hüsnine hırz olmağ içün/ Kul hüvallâhu ehad okuram Allâhu's-Samed/ Karamanlı Nizami, İPEKTEN, Haluk, Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974, s.35; K 8/5. Zâtı Allâhu Ehad'dır vasfı Allâhu's-Samed /Seyyid-i maksûd odur emri onun makdûr olur / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, A.g.e, c.2, s.89.
[249]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.145; 108/4. (1); Aceb kim sıgmayan ol ulu ive/Kiçi evlerde sıgâr Allahü Ekber /Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.64; XXIII/3. (4);Ki bir yerden kamu tehlîl edeler/ Sonunda diyeler Allâhu Ekber / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, A.g.e, c.2, s.188.

ALLÂMÜ'L-GUYÛB.[250]

"Gaybı, gizlileri çok iyi bilen" anlamına gelir. Allah'ın sonsuz ilmini ifade eder. "Allâm"[251] fiilinden türemiş isimdir. Tüm bilenlerin en yüksek derecesinde olan, herşeyi en ince ayrıntısına kadar bilen anlamlarında, Allah'ı ifade etmek için kullanılır.[252]"Guyûb" kelimesi de "gayb" kelimesinin çoğuludur. "Allâmü'l-guyûb" tabiri Kur'ân'da dört defa geçer.[253]

Hüve'z-zâhir ki Keşşâffü'l-kurûb ol

Hüve'l-bâtın ki Allâmü'l-guyûb ol[254]Yazıcıoğlu Mehmed

AMEL.[255]

"İş, çaba, fiil, çalışma, canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş" anlamlarına gelir. Dinî terim olarak; gerçekleştirilmesinin halinde bir ödül ya da ceza, günah ya da sevap olma hüviyetine sahip eylemler için kullanılır.[256]Amel, kişinin iç dünyası ile ilgili hususları da kapsayan bir kavramdır ancak İslam hukuku açısndan sadece bireyin

---

[250] (يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُواْ لاَ عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ)Allah'ın, peygamberleri toplayıp "siz(den sonra davetiniz)e ne derece uyuldu?" diyeceği, onların da, "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin" diyecekleri günü hatırlayın.(MAİDE/109).

[251]A-li-me (bildi).

[252]"En çok bilen, her şeyi hakkıyla bilen"YILDIRIM, Suat, Alîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.461.

[253] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.20.

[254]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.188; Hem Vâhibü'l- 'Atâ'dur u hem 'Âlimü'l-Guyûb/ Hem Fâliku'n-Nevâ'dur u hem Râzıku'l-Verâ/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.16; V/41. (1); Leblerün sırrını Allâmü'l-guyûb olan bilür/Kim anı keşf itmede dil-tengdür allâmeler/ Câfer Çelebî, ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.258; G 52/3.

[255] (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلاَ يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىَ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُواْ وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُون) "Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: 'O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.'" (BAKARA/217).

[256]"Emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış" ULUDAĞ, Süleyman, Amel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.3, s.13.

dışarıya yansıyan davranışları için kullanılmaktadır.[257]Amel kavramı ile ilgili âyet ve hadislerin sayısı oldukça fazladır.[258]

Hudâyâ adedsiz günâh eyledik

Amel defterin rû-siyâh eyledik[259]Ahmed Paşa

ÂMENNÂ VE SADDAKNÂ.[260]

"İnandık ve tasdik ettik" anlamına gelir. Bu ifadeyi Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde bu şekliyle bulamadık. Kur'ân-ı Kerîm'de Nur Sûresi'nin 47. âyetinde bu ifadeye yakın olarak başka bir ifade bulunmaktadır.[261]

Kureyş'e pes dedi bilin budur âlemlere seyyîd

Resâlu'llâh ohsardır pes âmennâ ve saddaknâk[262]

Yazıcıoğlu Mehmed

ARŞ.[263]

Sözlükte yükseklilke alakalı anlamlar ifade eder.[264]"Arş" Kur'ân ve hadislerdetaht ve ilahi hükümranlık anlamında kullanılan dünya dışı bir kavramı temsil eden terimdir. Mecazi olarak "taht, şeref, şan, hükümranlık" anlamlarına da gelir.

---

[257] DÖNMEZ, İbrahim, Amel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.3, s.16.

[258]"Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir." (NAHL/128); "Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık." (KEHF/7)

[259]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.4; 1/38. (4); Makâm-ı sıdk u 'adâlet hayâ vü 'ilm ü 'amel/Kemâliyile bularun bulupdur istikmâl/Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, Şeyhî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar GenelMüdürlüğü, Ankara, 2018, s.27; 3/52; Bâde-i hamrâ ile çeng-ü-neye virdi 'amel/Tevbe-vü-zühd-ü-salahı eyledi bi-kâr gül/ Necâtî, TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.27; 15/9. (1)

[260] (عَلَّمَ الْقُرْآنَوَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُم مِّن بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُوْلَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ)"(Münâfıklar), 'Allah'a ve peygambere inandık ve itaat ettik' derler. Sonra da onların bir kısmı bunun ardından yüz çevirirler. Hâlbuki onlar inanmış değillerdir." (NUR/47).

[261]"Ve yekûlûne âmennâ billâhi ve bir resûli ve ata'nâ" "Allah'a ve resûle îmân ettik ve itaat ettik." (NUR/47)

[262]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.180; Ki benden gayri yok Allâh Muhammed hem resâlümdür/Pes âmennâ ve saddaknâ k'onundur Hakk'a istîcâb/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.63; Ledünnî ilmine şol buldu kim yol/Ki "âmenna ve saddaknâ" dedi ol/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.222.

[263](قُل لَّوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّابْتَغَوْاْ إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً) "De ki: 'Eğer onların iddia ettiği gibi, Allah'la beraber (başka) ilâhlar olsaydı, o zaman o ilâhlar da Arş'ın sahibine ulaşmak için elbette bir yol ararlardı.'" (İSRA/42).

[264]"Yükseklik, yüksek yer ve yüksek şey"

Kur'ân'da bu kavram, Hz. Yûsuf'un tahtını ve Sebe Melikesi Belkıs'ın tahtınıifade etmek için kullanılmıştır. Allah'a nisbet edildiği 18 âyette"Rabbü'l-arş", ve "Zü'l-arş" tabirleri kullanılmıştır.[265]

Arş kavramı ile ilgili pek çok ifade Kur'ân ve hadislerde geçmektedir:[266]

Allah'ın yaratmış olduğu ilk varlığın Arş olduğu hususunda pek çok İslam âlimi ittifak etmiştir. İbn Huzeyme gibi bazı âlimler bazı âyetlere ve hadislere dayanarak Arş'ın varlığının Allah'ın varlığı gibi ezelden beri var olduğu fikrini ortaya atmışlardır.[267] Bu görüşe göre Arş, zaman kavramıaçısından varlığı Allah'ın varlığına benzeyen bir nesne konumundadır.[268] Arş kavramının beşer tarafından idrak edilmesinin mümkün olmadığı da düşünülmektedir.[269]

Hikmetile nûrı arş üzre kodı

Yâ habâbüm nûrı bunda tur didi[270]Kara Vâiz

ASHÂB.

Hz. Peygamberi gören, onun sohbetinde bulunanlar, peygamberin arkadaşları anlamında kullanılır (bkz.SAHÂBE).

Hücreyi ashâb iderlerdi tavâf

Ağlaşırlardı turuban saff u saf[271]Süleyman Çelebî

Ashâb-ı meclis ayş ile yol doğru gittiler bile

Sarhoş erişti menzile gaflletten ayıl bengi sen[272]Şeyhî

---

[265]YAVUZ, Yusuf Şevki, Arş, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.3, s.409.

[266]"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken "Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz" desen, inkârcılar "Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür" derler." (HUD/7); "Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: "Bir kişi tam bir samimiyetle: "la ilahe illallah" derse büyük günahlardan sakındığı sürece göğün kapıları kendisine açılır ve o kelime arşa ulaşır."(TİRMİZİ/DAAVÂT/126)

[267]"Allah vardı, ondan önce hiçbir şey yoktu ve arşı su üzerinde idi". (BUHÂRÎ/BED'ÜL-HALK/1)

[268] YAVUZ, Yusuf Şevki, A.g.md, s.409.

[269]BULUT, Mehmet, Delilleriyle İslam Akâidi, Erkam Yayınları., İstanbul, 2011, s.310.

[270]DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.58; B 211; Dediler arş ile cennet dahi kürsî yedi eflâk/ Yedi kat yer cehennem hem bulardur on sekiz ifrâg/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.41; Kamu vahdet oldu kesret götürüldü nur u zulmet/ Dolu arş u ferş tamamet oldu anı görmez ama/ Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.202; 3/6.

[271]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.126.

Sâye-i Yezdân Muhammed Hân ki ebr-i şefkati

Sâye-bân-ı izz ü devlet kurdu ashâb üstüne[273]Ahmed Paşa

ASHÂB-I FÎL.[274]

"Fil sahipleri" anlamına gelir. Ashâb "Sahabeler, ahali, halk, sahip olanlar, kullanma yetkisi olanlar, arkadaş olanlar" anlamına gelir. Bu ifade Kur'ân'da Fil Sûresi'nin ilk âyetinde geçer.

Bu olay özetle şu şekildedir: Habeş valisi Ebrehe, Yemen'de büyük bir kilise inşa eder. Kilise tamamlanınca Arapları bu kiliseye ibadete davet eder. Ancak Araplar bu çağrıya kulak vermezler, hatta kiliseyi tahkir etmek için girişimlerde bulunurlar. Bunun üzerine Ebrehe fillerle desteklenen ordusu ile Kâbe'yi yıkmak üzere hareket eder. Ordu, Mekke yakınlarında Kur'ân'da "Ebabil Kuşları" olarak bildirilen kuşların gökten bıraktığı taşlarla yok edilir.[275]

Şu yıl gönderdi Allah ol Halîl'i

Kim etmişti helak "ashâb-ı fîl'i"[276]Yazıcıoğlu Mehmed

Ka'beye ol yıl gelip Ashâb-ı Fîl

İtdi Ebâbîl anları hâk-i sebîl[277]Ahmedî

ASHÂB-I KEHF.[278]

"Mağara sahipleri, mağara arkadaşları, mağara halkı" anlamlarına gelir.Kur'ân'da anlatıldığına göre bir mağarada çok uzun zaman uyuduktan sonra tekrar

---

[272] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.167; 149/8. (3)
[273]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.37; 16/22. (2)
[274] (أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ) "Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?" (FİL/1).
[275] AZİMLİ, Mehmet, Fil Hadisesi Hakkında Bazı Mülahazalar, Hikmet Yurdu Dergisi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Malatya, 2008, S.2, s.46.
[276]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.175.
[277] AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.629; Mev B 28. (3); Ol yıl-dı râst kim Ashâb-ı Fîl/Ka'be kasdında idip çün kâlü kîl/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.637; Mev B 155. (3)
[278](أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا) "Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?" (KEHF/9).

uyanan, kavimleri putperest olduğu için kavimlerini terkeden, Allah'ın övgüsünü kazanmış arkadaş grubudur" . "Kehf", Kur'ân-ı Kerîm'in 18. sûresinin adıdır.[279]

Hadis kaynalaklarında Ashâb-ı Kehf hakkında sadece bir rivayet bulunmaktadır. Bunun dışında kalan bilgiler tefsir ve tarih kitaplarından edinilmektedir. Bu bilgiler de Doğrudan doğruya peygamber tarafından rivayetler değildir.[280]

Tarih ve tefsir kaynaklarından elde edilen bilgiler genel olarak Hristiyan kaynaklarıyla paralellik göstermektedir.[281]

Ashâb-ı Kehf kıssasının verdiği mesajlar: "Tevhîd, bu yolda mücadele, kıyâm ve hicret, Allah'ın yardımı ve ona güvenmek, Allah'ın vaadi, tekrar diriliş ve âhiret inancı, Allah'ı hesaba katmadan hareket etmeme, Allah'tan başka sığınağın bulunmaması, İradenin Allah'ın iradesi ile kayıtlı oluşudur."[282]

Kim alıbab edine Aslıab-ı Kehf'i

Bile hem kılısartar haccı tavfı[283]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[279]ERSÖZ, İsmail, Ashâb-ı Kehf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.3, s.465.

[280] SEKME, Emine, Klasik ve Modern Kur'an yorumlarında Ashâb-ı Kehf Kıssasının Tahlili, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.24.

[281] ERSÖZ, İsmail, A.g.md, s.465.

[282] ŞENTÜRK, Mustafa, Kur'ân'da Bir pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, S.3, s.234.

[283]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.453; Seg-i Ashâb-ı Kehf ululug eyler/Har-ı İsâ görürsin gökde uçar/ Mesîhî, MENGİ, Mine, A.g.e, s.110; 86/5. (1); Biri sorun nedir bu rûh biri Ashâb-ı Kehf kimdir/ Birisi kimdir İskender ki gezdi şehr ü sahra vü dağ/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.248.

ÂSİYE.[284]

Firavun'un eşidir. Hz. Mûsâ'ya iman etmiştir. Kur'ân'da adı geçmemektedir."Firavun'un karısı" olarak söz edilmektedir. Hadis kaynaklarında ise "Firavun'un eşi Âsiye" olarak geçer.[285]Kur'ân'da kendisinden övgüyle söz edilmiştir.[286]

Firavun Musa Peygamber'in doğduğu yıl, İsrailoğularının yenidoğan erkek çocuklarnın öldürülmesini emretmiştir. Hz. Musa'nın annesine Musa'yı sandık içinde denize bırakması bildirilmiştir. Musa bulununca, Firavunun karısı (Âsiye) Musa'nın öldürülmemesini istemiş ve Hz. Musa Firavun'un sarayında yaşamaya başlamıştır.[287]

Bazılar dirler ki ol üç dilberün

Âsiye'ydi biri ol meh-peykerün[288]Süleyman Çelebî

ATAYNÂKE.[289]

"Biz sana verdik" anlamına gelir, Bu ifade Kur'ân'ı Kerîm'de Kevser Sûresi'nin 1. âyetinde "İnnâ a'taynâkel kevser" şeklinde geçmektedir. Hz Muhammed'in oğlu Kâsım'ın vefatı üzerine, Vaîl ve Ukbe gibi müşrikler Peygamberin soyunun kesik olduğunu (ebter) söylemişlerdir.[290] Kevser Sûresi'nin iniş sebebi bu olmuştur.[291] (bkz.KEVSER).

---

[284] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ مُرَّةَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ أَبِى مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ كَمُلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ . قَالَ وَفِى الْبَابِ عَنْ عَائِشَةَ وَأَنَسٍ . قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ)"Ebû Musa 'den rivâyete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: 'Erkeklerden pek çok kimse olgunluğa erişti kadınlardan ise İmrân kızı Meryem ve Firavun'un karısı Asiye kemale erişenlerden oldu. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.' Tirmizî: Bu konuda Âişe ve Enes'den de hadis rivâyet edilmiştir. Tirmizî: Bu hadis hasen sahihtir." (TİRMİZİ/ET'İME/31).

[285] HARMAN, Ömer Faruk, Âsiyye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.3, s.487.

[286]"Allah, iman edenlere ise, Firavun'un karısını örnek gösterdi. Hani o, "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!" demişti." (TAHRİM/11)

[287] HARMAN, Ömer Faruk, A.g.md, s.487.

[288]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.97.

[289] (إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ) "Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik." (KEVSER/1).

[290]YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.115.

[291]"Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. O hâlde, Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir." (KEVSER/1-3)

Severdi kamu âlem husûsâ kim onun ceddi

Hevâdârı idi derdi budur sırr-ı Ataynâk[292]Yazıcıoğlu Mehmed

Şol câm ki katresi tamarsa

Kevser saçar âteş-i cehennem[293] Şeyhî

Kevser lebün zülâlini görüp ezildi kand

Şîrîn budur ki kâgıda burar dahi satar[294]Necâtî

ÂYET.[295]

İslami terim olarak "Allah'ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize" ve "Surelerinin bölümlerinden her biri" anlamında kullanılır. Sözlük anlamı "bir şeyin ve bir amacın varlığını gösteren "alâmet"tir. Kur'ân'da 382 defa geçer.[296]

Bir görüşe göre âyet"eyyün"[297] kelimesinden, Başka bir görüşe göre "teeyyî"[298] kelimesinden, Başka bir görşe göre "eviye"[299]den türemiştir.[300]

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın varlığının kanıtı olarak gösterilen delillerden, Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirildiklerini gösteren olaylardanâyet olarak söz edilmiştir.[301]

Devâ'irden gine fehm eyle âyât

Bu tedvîrât durur a'yâna gâyât[302]Kerîmî

---

[292]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.179.
[293] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.69; 5/7. (11)
[294]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.32; G 58/5.
[295](وَالَّذِينَ كَفَروا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) "İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır." (BAKARA/39)
[296] YAVUZ, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurrahman, Âyet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.242-244.
[297]"Her ne şekilde olursa olsun"
[298]"Tesbit ve bir şeye dayanma"
[299]"İnzimam, toplanma, bir araya gelme"
[300] DURAN, Muhammet Ali, Âyet Kavramı Ve Anlam Alanı Üzerine Bir Analiz, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.12, S.1, s.201.
[301] YAVUZ, Yusuf Şevki, Çetin, Abdurrahman, Âyet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.242-244.
[302]ASLAN, Üzeyir, Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerîmî'nin İrşâd'ı, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul 2009, s.38; B 125; Gel ey me'âni-i kevser soran lebin sor kim/

Husûsâ öyle mahbûbun kim ola gâyet-i gâyât

Ola yerin göğün nûru ola ol âyet-i âyât[303]Yazıcıoğlu Mehmed

ÂYETE'L-KÜRSÎ.[304]

Bakara sûresinin 255. âyetinin adıdır. Tevhid inanışını anlatır. Adını, âyetin içinde geçen "kürsî"[305] kelimesinden alır. Bu âyete başka isimler de verilmiştir.[306]

Âyetü'l-kürsî hakkındaki bazı hadislerde Hz. Muhammed,âyetlerin en büyüğünün Âyetü'l-kürsî olduğunu ayrıcauyumak üzere yatağına giren kişiyi onu okursa, okuyan kimseyi Allah'ın koruyacağını, Allah'ın en yüce ismininbu âyetin içinde bulunduğunu ve Kur'ân âyetlerinin efendisi olduğunu belirtmiştir. [307]

Dedim Mûsî'ye indirdindi Tevrat

Dedi kim "Ayete'l-Kürsî" a'zam-ı âyât[308]Yazıcıoğlu Mehmed

Eger ben Âyetü'l-Kürsî olursam

Ne mümkindür beni sen okuyasın[309]Necâtî

Dilersen Adn'i Firdevs'i gel oku ckmel-i dersi

İşit kim âyetü'l-Kürsî nice câmi' durur cem'â[310]Yazıcıoğlu Mehmed

---

Bu sûrenin yine tefsîrini ol âyet eder/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.102; 27/6.

[303]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.223.

[304] اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ "Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür." (BAKARA/255).

[305]"taht, hükümranlık, ilim, kudret"

[306]"a'zamü'l-âyât, seyyidetü âyi'l-Kur'ân, efdalü âyi'l-Kur'ân, eşrafü âyi'l-Kur'ân, âyetü sıfâtillâh, âyetü't-tevhîd, el-âyetü'lhâfıza, el-âyetü'd-dâfia" BALTACI, Burhan, Kur'ân Ayetlerini İsimlendirme Geleneği, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, S.11, s.27.

[307] ÇETİN, Mustafa, Âyetü'l-kürsî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.24.

[308]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.232.

[309]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.225; G 419/5.

[310] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.343.

AYNE'L-YAKÎN.[311]

Arapça "Gözle görmek yoluyla ulaşılan ilim,[312] gözüyle görmüş gibi, kat'î,[313]"doğruluğu apaçık olan ve gözlem yoluyla elde edilen bilgi" anlamlarına gelir. Doğru bilgiler kesinlik açısından üç aşamada ele alınmaktadır. "Ayne'l-yakîn" bu üç seviye bilginin kesinlik açısından ortasında bulunur. Diğerleri "hakka'l-yakîn","ilme'l-yakîn" olarak geçer.

"Kur'ân'da Tekâsür Sûresi 7. âyet içerisinde geçmektedir. "Burada gözünüzle göreceksiniz denilen kavram cehennemdir.Tasavvuf ehli ayne'l-yakîn teriminin kaynağını ilham ve vahiy olarak görmüşler ve farklı bir anlamda kullanmışlardır.[314]

Çünkim erişti bize aynü'l-yakîn

Pes amel-i sâlih edelim hemîn[315]Yazıcıoğlu Mehmed

AYNE'N TÜSEMMÂ SELSEBÎL.[316]

"Selsebîl diye isimlendirilen bir pınar vardır." anlamına gelir. Dehr Sûresi'nin 18. âyetidir. Selsebîl aslen mimari bir terimdir.[317] Ve "Cennetin pınarlarından birinin ismi veya sıfatı."Anlamına gelmektedir.[318] Tespit ettiğimiz kadarı ile "Selsebîl" iki hadis rivayetinde geçmektedir.[319]

---

[311] (ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ) Yine andolsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz. (TEKASÜR/7).

[312]CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.28.

[313]DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.56.

[314]"keşf ve ilhamla meydana gelen tasavvufî yahut sübjektif bilgi" ve "vahiy yoluyla elde edilen bilgi" YAVUZ, Yusuf Şevki, Ayne'l-yakîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.269-270.

[315] ÇELEBİOĞLU, A.g.e, c.3, s.73.

[316] (عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا) "Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir." (DEHR/18).

[317]"İslâm mimarlığında ve bahçe geleneğinde su şırıltısı ve serinlik yayan estetik görünümlü su öğeleri" BAHA, Tanman, Selsebil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.447.

[318] CEBECİ, Lütfullah, Selsebil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.448.

[319]"Âişe'den rivâyete göre, Rasûlullah, hanımlarına hitaben şöyle buyurdu: "Sizin benden sonraki durumunuz, beni cidden düşündürüyor. Size ancak çok cömert olanlar tahammül edebileceklerdir." Ebû Selem dedi ki: Âişe bana şöyle derdi: Allah senin babana (Abdurrahman b. Avf'ı kastediyor) Cennet pınarlarından selsebilden içirsin, çünkü o Peygamber (s.a.v)'in hanımlarına kırk bin dinara satılan bir mal bağışlamıştı." (TİRMİZİ/MENÂKIB/25); "Yahudi: 'Peki insanlardan (köprüyü) ilk geçen kim olacak?' diye sordu. 'Fakir muhacirler.' buyurdu. Yahudi: 'Ya cennete girerken onların hediyesi ne olacak?' dedi. 'Balık ciğerinin ziyâdesi!' buyurdular. 'Onun arkasından yiyecekleri ne olacak?' diye sordu. 'Onlara

Tâ meğer kim Selsebîl âbına cevlânî kıla

Kildi cennet ravzasındın âb-Kevser sarı hûr[320]Atayî

AZÂZÎL.

"Şeytan veya iblisin diğer adı olarak kabul edilmektedir. Azâzîl Hristiyan ve Yahudi kaynaklarında "azazel, azael, hazazel" olarak yer alır. Kur'ân ve muteber hadis kitaplarında bu kelime geçmemektedir.

İbrânîcede bu kelime, "Tanrı'nın kuvvetlendirdiği" manasını ifade eder. Azazel hakkındaki bilgilerin en eskisiyahudi kaynaklı rivayet, Enoch kitabında görülmektedir[321] (bkz.ŞEYTAN).

Eğer azazil içeydi şarab ı nabı revan

Kılırdı Adem'e fi'l hal bin sücud u rüku[322]Çâkerî

AZÎZ.[323]

Allah'ın isimlerinden biridir.Aziz, "eşi ve benzeri olmayan, izzet, şeref ve kuvvet veren,hiçbir zaman mağlup edilemeyen" anlamlarına gelmektedir.[324]Âyetlerde 92 defa geçmektedir.

Azîz, "Zayıf ve güçsüz" anlamındaki "zelil"in karşıtıdır. Allah'ın güç ve kudertinin değişikliğe uğramadığını ve kadîm olduğunu da ifade eder.[325]

Yusuf kıssasında Yusuf'u köle olarak satın alan kişiden "Azîz" olarak söz edilmektedir. Sonraki bir âyette kardeşleri Yusuf'a "Aziz" olarak hitap ederler. Bu

---

cennetin etrafında otlayan cennet Öküzü kesilecek.' buyurdu, 'Onun üstüne ne içecekler?' dedi. 'Orada Selsebîl adı verilen bir kaynakfan (içecekler).' Buyurdular." (MÜSLİM/HAYIZ/34)

[320]ERASLAN, Kemal, A.g.e, s.123; 9/2.

[321] TUĞ, SALİH, A.gm, s.311.

[322]AYNUR, Hatice, Çâkerî ve Dîvanı İnceleme Tenkitli Metin, Scala Yayıncık, İstanbul, 1999, s.150; 64/4.

[323] (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن قَالَ بَلَى وَلَكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) "Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (BAKARA/260).

[324] SÖNMEZ, Ramazan, Esmâ-i Hüsnâ, Konevi Yayınları, Konya, 2010, s.121.

[325] YILDIRIM, Suat, Azîz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.331.

kelime bir ünvan ya da makam ifadesi olarak da Kur'ân'da kullanılmaktadır. Kur'ân'da Allah, Peygamber ve inananlar, Kur'ânı Kerîm'in kendisi ve Sırât-ı Müstakîm için Azîz ifadesi kullanılmıştır.[326]

Yenâbi'-i hikmet onun ol Azîz ü Hakîm

Makaalid-i rahmet onun ol Kerîm ü Rahîm[327]Yazıcıoğlu Mehmed

AZM-İ REMÎM.[328]

"Çürümüş kemik" anlamına gelmektedir. Yâsîn Sûresi'nin 78. âyetinde geçmektedir.[329] Bu âyettin devamında Hz.Muhammed'den bu soruya cevaben Allah'ın bu yaratma eylemini gerçekleştereceğini söylenmesi istenmiştir. Bu âyet ilk yaratılışın da en az ikinci yaratılış kadar mucizevi olduğunu vurgulamaktadır."[330]

Kur'ân'da Tekrar yaratılışla ilgili ifadelerde kemiklerle ilgili başka örnekler de vardır:[331]

Hayy ider bir demde bin azm i remim olmışları

Hak bilür kim böyle enfas ı Mesiha görmedük[332]Mihrî Hâtun

AZRÂİL.[333]

Canları almakla görevlendirilmiş melektir. İlahi dinlerde dört melekten biri olarak kabul edilmektedir. Bu kelime âyetlerde ve sahih kabul edilen hadislerde

---

[326]SÖNMEZ, A.g.e, s.121-125.

[327] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.189.

[328] (وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ) Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?" YASİN/78).

[329]"Ve darabe lenâ meselen ve nesiye halkahu, kâle men yuhyil izâme ve hiye remîm". Ve kendi yaratılışını unutup Bize misal getirdi: " 'Kemiklerimiz çürüyüp dağılmış haldeyken kim onlara can verecek?' dedi" (YASİN/78)

[330]"Onu ilk defa inşa eden ona hayat verecek. Ve O, bütün yaratışları En İyi Bilen'dir."(YASİN/79)

[331] "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (BAKARA/259.); "Biz dediler, kemik ve toz haline geldikten sonra mı yeniden halk edilecek, dirileceğiz?" (İSRA/49).

[332] ARSLAN, Mehmet, Mihrî Hâtun Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, s.100, G 92/5.

[333] (قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُون) "De ki: "Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." (SECDE/11).

geçmemektedir. Secde sûresi 11. âyette "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) olarak insanların canını alan melekten söz elilmiştir. Bu tabir hadislerde de bu şekilde geçmektedir.[334]

Azrail ve İsrafil adlı melekler bütün İlahi dinlerde ismen geçmemektedir ancak Cebrail ve mikhail ismen geçer.[335] Azrail kelimesinin İslam dünyasındaki varlığının İsrailiyat kaynaklı olduğu kabul edilmektedir.[336]

Sana cân virmeziz deye çün anda

Ki 'âciz ola 'Azrâ'îl o hâlde[337]Sinanoğlu

BÂİS.[338]

Allah'ın isimlerindendir. "Ba's"[339] kökünden türemiştir. Allah'ı ifade ederken kullanıldığında "ölüleri dirilten" anlamındadır. Dinî terim olarak mahşerdeki dirilme anlamındadır.[340]

Bu ifade bu şekilde âyetlerde geçmemektedir. Bu kelime ile aynı kökten 50 kelime Allah'ı ifade etmek için kullanılır.[341]"ba's" ve ondan türemiş birçok kelime, çeşitli hadislerde de yer almıştır.[342]

Ba's kavaramı ilahi boyutta iki kısımdır. İlki, yoktan var etmektir. Bu durum sadece Allah'a mahsustur. Diğeri ise, ölülerin diriltilmesidir. Bu da Allah'a has bir

---

[334] KILAVUZ, Ahmet Saim, Azrâil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.350.
[335] SERDAR, Murat, Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erciyes, 2008, C.13, S.2, s.228.
[336] AYDEMİR, Abdullah, Tefsirde İsrailiyat, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, s.249.
[337]KİRAZ, Ahmet, Sinanoğlu Ümîdü'l-Müznibîn, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2011, s.210; 68/12.
[338] (ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) "Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik." (BAKARA/56).
[339] "Harekete geçirmek, bir tarafa yöneltip göndermek, bir işle görevlendirmek; uykudan uyandırmak, diriltmek"
[340] "Kıyâmet koptuktan sonra sûr'a ikinci defa üfürülmesiyle bütün canlı yaratıkların hesap vermek üzere diriltilmeleri" ALTINTAŞ, Ramazan, İnsanları Öldükten Sonra Tekrar Dirilten: El-Bâis, Somuncu Baba Dergisi, Nasihat Yayınları, Malatya, S.125, s.21.
[341]"O'dur ki, sizi gecenin içinde vefat ettirir; gündüzde ne yaptığınızı bilir... Sonra takdir edilmiş ömür tamamlanıncaya kadar sizi gündüzleri "bâ's" eder. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra yaptıklarınızı size haber verir." (EN'AM/60)
[342] TOPALOĞLU, Bekir, Bâis, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.525.

özellik olmaktadır ancak Allah'ın bahşetmesi ile Hz. İsâ gibi büyük bir peygamber de aynı özelliğe sahip olabilmektedir.[343]

Bais ü Muhyi Mümit ü Naşir ol

Munim u Muğni vü Nazır Nasır ol[344]Süleyman Çelebî

BÂKÎ.[345]

Allah'ın isimlerinden biridir. "bekâ"[346] kökünden türemiş sıfattır. Allah'ın ölümsüz olmasını ifade etmek amacıyla ebedi ve sürekli anlamlarında kullanılır.[347]

Bu kelime âyetlerde fiil ve sıfat şekilleriyle Allah'ı ifade etmek için kullanılmıştır.[348] Âhir ve Samed isimleri âyetlerdeki kullanımıyla Bâkî kavramını desteklemektedir. Bâkî kavramını ortaya koyacak pek çok ifade hadislerde de geçmektedir."Dâim" ismi de aynı anlama gelmektedir ve âyetlerde Allah' ifade etmek için kullanılmıştır.[349]

Dünyâyı terk itmeği kayırmazam

Bilürem kim bunda bâkî kalmazam[350]Süleyman Çelebî

---

[343] ALTINTAŞ, Ramazan, A.g.m, s121.
[344]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.
[345] (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) "Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır." (RAHMAN/27).
[346] "Sebat ve devam etmek, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek"
[347]"Gelecekte varlığının sona ermesi düşünülemeyen Ölümsüz, devamlı, kalıcı, ebedî, sürekli, bütün varlıklar yok olduktan sonra da zatıyla var olacak tek varlık."SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.32.
[348] "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak, ancak celal ve ikram sahibi Rabb'inin zatı baki kalacaktır." (RAHMAN/27-28)
[349]TOPALOĞLU, Bekir, Bâkî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.4, s.536.
[350]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.129.

BÂREKE'LLÂH.[351]

"Allah mübarek etsin, Allah mübarek eylesin" anlamında kullanılır. Beğenme, şaşakalma, durumlarında kullanılan bir sözdür. Kur'ân'da tebâreke'llâh" şeklinde geçer.[352]

"Tebarekallah", "nezih, temiz, yüce ve ulu" anlamlarına gelir ve Allah'tan başkası için kullanılmaz. Allah'a nipet edildiğinde "Allah mukaddes, yani temizdir anlamına gelir." "Tebâreke" bütün hayırların Allah'tan geldiğini ifade eder.

Bir görüşe göre "tebâreke" varlığının devamlı olduğunu ifade eder. Bir bozulma ve kesinti olmaksızın eskiden beri olan sabit ve kalıcı demektir. Bir grup âlime göre ise "tebâreke" bereketten gelir, ziyadelik ve fayda demektir.[353]

Didi şâh bârek-Allâh siz oturun

Bu gavgayı aranuzdan götürün[354]Sinanoğlu

BÂRİ'.[355]

Allah'ın isimlerinden biridir. âyetlerde 2 yerde geçer.[356] " Münezzeh, beri ve yaratmak" anlamlarında Allah'ı ifade etmek için kullanılır. Kelime "Ber' bür' veya bürû'" ya da "bery" kökünden türemiştir.[357]

Huda yı Bari ta'ala ki gün gibi ruşen

---

[351] (إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)
Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir. (ARAF/54).

[352] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.27.

[353] KOÇYİĞİT, Hikmet, Kur'ân Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.12, c.1, s.161-162.

[354] KİRAZ, Ahmet, A.g.e, s.192; 62/5.

[355] (هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاء الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) "O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."(HAŞR/24).

[356]"Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza (bârii-kum) tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir. (BAKARA/56)

[357] TOPALOĞLU, Bekir, Bâri'Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.5, s.73.

Anun vücudına her zerre gösterür bürhan[358]Câfer Çelebî

BASAR.[359]

Allah'ın görme sıfatını ifade etmekte olan kelâm terimidir. "Görmek, bilmek, sezmek; görme duyusu ve göz" anlamındadır. Basar sıfatı, baştaki göz ile görmekten anlamından ziyade Allah'ın kendine özgü bir biçimde her şeyi görmesini ifade eder.[360]

Kur'ân-ı Kerîm'de basar kelimesi açıkçamasdar olarak Allah'ın sıfatı olarak geçmez; ancak Allah'ın basar sıfatına sahip olduğu, el-basîr adının Allah'ın ismi olarak pek çok âyette ve bazı hadislerde geçmesiyle sabittir.[361]

Yakkub var buldu hazin gözleri "basar"

Çün arza kıldı Yusuf-ı kenan cemalini[362]Şeyhî

BÂTIN.[363]

Allah'ın isimlerindendir. Gizli olan anlamına gelir.[364]Bâtın kelimesinin masdarını meydana getiren "batn ve butûn" gizlii gizli olanı bilmek nlamlarına gelir.[365]Bâtın, Allah'ın isimlerinden biri olarak Hadîd sûresin 3. âyetinde "evvel-âhir", "zâhir-bâtın" tertibi içinde yer almıştır. Esmâ-i hüsnâdan bir isim olarak hadislerde de geçmektedir.[366]

Zâhiri râst olub bâtını kimün kec ise

Kalemün gibi kalem kıl dilin andan iki dil[367]Necâtî

---

[358]ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.251; 26/85.

[359](وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِن بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا) "Nûh'tan sonra da nice nesilleri helâk ettik. Kullarının günahlarını hakkıyla bilici ve görücü olarak Rabbin yeter."(İSRA/17).

[360]SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.33.

[361] YURDAGÜR, Metin, Basar, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.5, s.101.

[362]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.184; 181/6.

[363] (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) "O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir." (HADİD/3).

[364]"Her şeyin iç yüzünü bilen, her şeye herkesten daha yakın olan, hiçbir gözün göremediği ve kavrayamadığı, hiçbir bilginin kuşatamadığı varlık."SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.34.

[365] "Gizli olmak; bilmek, bir şeyin iç yüzüne ve bir kimsenin sırlarına vâkıf olmak"

[366] TOPALOĞLU, Bekir, Bâtın, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.5, s.187.

[367]TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.26; K 14/32.

BELÂ.[368]

"Evet" anlamına gelir. Negatif soruya pozitif cevap verilirken kullanılır. Ruhlar âleminde Allah'ın "Ben sizin Rabbbiniz değil miyim?" sorusuna, ruhların Allah'a verdikleri cevaptır(bkz.BEZM-İ ELEST).

Dem-i elest olıcak mest onda bulunduk

Belâ dedik ve belâlı cihânda bulunduk[369]Şeyhî

BELHÜM EDALL.[370]

"Hatta daha aşağıdırlar, hatta daha sapıktırlar." anlamlarına gelir. Bir kişi yerilmek istenirse bu söze başvurulur.[371] Kur'ân-ı Kerîm'de bu söz İnsanlardan ve cinlerden cehennemi hakedenler için kullanılmıştır.

Sureta insan veli hayvan sıfat

Ma'nide ol "belhüm edal" dendürür[372]Eşrefoğlu Rûmî

BERAT.

Şaban'ın 15. Gecesidir.[373] Arapçadaki sorumluluktan kurtulma anlamında "berâet"[374] kelimesinde gelmektedir ve Türkçeleşmiş halidir. Arapça yazılmış eserlerde bu geceyi ifade etmek için farklı tamlamalar yapılmıştır.[375] Hadislerde bu gecenin

---

[368] وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ
"Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir." (A'RAF/172).

[369]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.139; 98/1.

[370]Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir. (ARAF/179)

[371] GÜNEŞ, Mustafa, Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı (İnceleme-Metin), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994, s.136.

[372]GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.221; 8/2.

[373]SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.37.

[374]"iki şey arasında ilişki olmaması; kişinin bir yükümlülükten kurtulması, yükümlülüğünün bulunmaması"

[375] "Şâbanın ortasındaki gece", "mübarek gece", "rahmet gecesi" ve "sak (senet) gecesi" KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Berat gecesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.5, s.475.

önemine ve bu gecenin verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine dair ifadeler mevcuttur.[376]

Her günlerüni ‘îd ide Hak her gicen berât

Kapunda dâyim eyleye Divân saltanat[377]Mihrî Hâtun

BERR.[378]

“El-Berr”, “Kıta, kara parçası, Yeryüzü” anlamlarındadır. Allah’ın isimlerindedir ve bu şekilde kullanıldığında “Bağışlaması ve iyiliği bol olan kulları için rahatlık iyilik ve güzellik isteyen” anlamlarına gelir.[379]

Dini terim olarak Berr: rahmet, mağfiret ve ihsanı bol olan, mutlak sadık olan, Kullarına rahmet ile davranan, onlara sevap veren, vermiş olduğu rızkı taksim eden, kullarını mükâfatlandıran, kullarını işledikleri günahlar yüzünden cezalandırandır, kendisine yönelen kullarına hidayetiyle muamele edendir.[380]

Bârr ü Bari’ ü Berr ü hem Bedî’

Dârr ü Nâfi’ ü Basîr ü hem Semi’[381]Süleyman Çelebî

BEŞÎR.[382]

“Müjdeci, sevindirici, göze aydınlık, gönle sevinç verici; Kullara Ahiret nimetlerini, Allah’ın yardım ve bağışnı haber veren ve müşdeleyen anlamlarnda Hz. Muhammed’in bir sıfatı” olarak kullanılmaktadır.[383]

---

[376]“Şaban ayının 15. gecesi olduğunda o geceyi ibadetle geçirin, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü Yüce Allah, bu gece güneşin batışından fecre kadar (olan sürede) dünya semasına rahmetiyle tecelli eder ve ‘Tövbe eden yok mu, tövbesini kabul edeyim! Rızık isteyen yok mu, rızık vereyim! Şifa isteyen yok mu, şifa vereyim. Başka isteği olan yok mu, ona da istediğini vereyim’der” (İBN MACE/İKÂMETÜ’S-SALÂT/191)

[377]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.31; K 7/20.

[378](إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ) “Gerçekten biz bundan önce O’na yalvarıyorduk. Şüphesiz O, iyilik edendir, çok merhametlidir.” (TUR/28).

[379]SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.37.

[380]SÖNMEZ, Ramazan, Esmâ-i Hüsnâ, Konevi Yayınları, Konya, 2010, s.4.

[381]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[382] (بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ) “Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler.” (FUSSİLET/4).

[383] SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.38.

Kur'ân-ı Kerîm'de 7 defa "nezîr"[384]kelimesiyle beraber Hz. Muhammed'i ve Kur'ân'ı ifade etmek için kullanılmıştır.[385]

"Beşîr" sözünü Hz. Muhammed kendini ifade etmek için de kullanmıştır. Müzdelemek anlamına gelen Tebşîr âyetlerde Hz. Muhammed veKur'ân'ı ifade etmek için kullanılmıştır. "Mübeşşir"kelimesi ise Hz.Muhammed ve diğer peygamberleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kavram hadislerde de meccuttur.[386]

Ol sirâc ü ol beşir ü ol nezîr

Ol imâm ü ol hümân ü ol Münîr[387]Süleyman Çelebî

BEY'ATÜ'R-RIDVÂN.[388]

"Râzı olma biatı" anlamındadır.Ashabın Hz. Muhammed'le yaptıkları anlaşmadır. Hicretten 6 yıl kadar sonra gerçekleşmiştir. Gerçekleşmesi şu şekilde olmuştur: Mekke'nin fethinden iki yıl önce, Hz.Muhammed umre yapmak için Mekke dolaylarındaki Hudeybiye kuyusu yakınlarına geldi. Mekkeliler bu durumu öğrenince 200 kişilik bir süvari birliği hazırladılar. Hz. Muhammed, Mekkelilerin üzerindeki etkisi sebebiyle elçi olarak Hz. Osman'ı gönderdi. Kureyşliler Hz.osman'ı göz hapsine alıp takip ettiler. Mekke'deki bu gelişme müslümanlara Hz. Osman katledildi olarak haber verildi.

Bunun üzerine Ashab ve peygamber arasında savaştan kaçmamak adına ya da ölüm adına bu anlaşma yapıldı. Bu anlaşmanın bölgede yetişen bir ağaç türü olan

---

384 "Bir iş için korkulacak bir şey söyleyip gözdağı vermek. İlerdeki hesap için korkutmak"

385 FUSSİLET/4.

386 ÖNKAL, Ahmet, Beşîr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.5, s.554.

387TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.24.

388 حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ لَمَّا أُمِرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم "بِبَيْعَةِ الرِّضْوَانِ" كَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ قَالَ فَبَايَعَ النَّاسَ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِنَّ عُثْمَانَ فِى حَاجَةِ اللَّهِ وَحَاجَةِ رَسُولِهِ . فَضَرَبَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى الأُخْرَى فَكَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لِعُثْمَانَ خَيْرًا مِنْ أَيْدِيهِمْ لأَنْفُسِهِمْ . قَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ

"Enes b. Mâlik 'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah, Rıdvan biatını emrettiği zaman Osman b. Affân, Mekke halkına gönderilmişti. Müslümanlar biat ettiler. Sonra Rasûlullah şöyle buyurdu: "Osman b. Affân; Allah ve Peygamberinin uğrunda dîni bir iş için bulunuyor" dedi ve: 'O'nun yerine de biat etmek için iki elinden birini Osman'ın eli yerine diğerini de kendi eli olarak vurarak biatte bulundu. Rasûlullah 'in elinin Osman için olması sahabenin kendi ellerinin kendiler için biat etmesinden daha hayırlıdır.' (Tirmizî rivâyet etmiştir.) Tirmizî: Bu hadis hasen sahih garibtir." (TİRMİZİ/MENÂKIB/18)

“mugaylan” ya da “semure” ağaç altında gerçekleşmesinden dolayı anlaşmaya verilen adlardan biri de bu “Bey’atü’r Rıdvân” olmuştur.[389]Feth Sûresi’nin iki âyetinde Bu anlaşmadan bahsedilmiştir.[390]

“Bîat-ı rıdvân” dediler adına ol beyatin

Zîre razı oldu müminlerden Allah Teâlâ[391]Yazıcıoğlu Mehmed

BEYNE’N-NEVMİ VE’L-YAKAZA.[392]

“Uykuyla uyanıklık arasında” anlamına gelir. Bu ifade çeşitli hadislerde yer almaktadır, Hz.Muhammed’in Mi’râc hadisesini anlatan rivayetler Peygamberin ilk aşamada uykuyla uyanıklık arasında bulunduğunu ifade eder[393] (bkz.Mİ’RÂC).

Erişti meclise nâgâg ki Zeyd’in oğlu Abdullah

Dedi ben görmüşüm vallah ki “beyne’nnevmi ve’l-yakaza”[394]

Yazıcıoğlu Mehmed

---

[389] “Bey’atü’r-rıdvân” (râzı olma biatı) veya “Bey’atü’ş-şecere” (ağaç altındaki biat); biat eden sahâbîlere “Ashâbü’ş-şecere” (ağaç altında Hz. Peygamber’e biat edenler); gölgesinde bu biatın yapıldığı ağaca da “Şeceretü’r-rıdvân” denilmiştir. FAYDA, Mustafa, Bey’atü’r-rıdvân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.6, s.39.

[390]“Ey Muhammed! Şüphesiz ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar; Allah’ın eli onların elleri üstündedir...” (FETİH/10); “Ey Muhammed! And olsun ki Allah seninle ağaç altında biat ederlerken müminlerden râzı olmuştur...” (FETİH/18)

[391]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.259.

[392] (عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عنه عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعةَ رَضِيَ اللهُ عنه: أنَّ رَسُولَ اللهِ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِيَ بِهِ. قَالَ: بَيْنَا أنَا في الْحَطِيمِ، وَرُبَّمَا قَالَ في الْحِجْرِ مُضْطَجِعاً، زَادَ في رِوَايَةٍ: بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ إذْ أتَانِي آتٍ فَشَقَّ مَا بَيْنَ هذِهِ. يَعْنِى ثُغْرَةَ نَحْرِهِ الى شِعْرَتِهِ؛ قَالَ: فَاسْتَخْرَجَ قَلْبِي، ثُمَّ أُتِيتُ بِطِسْتَ مِنْ ذَهَبِ مَمْلُوءٍ إيمَاناً. فَغُسِلَ قَلْبِي، ثُمَّ حُشِيَ، ثُمَّ أُعِيدَ، ثُمَّ أُتِيتُ بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ أبْيَضَ، هُوَ الْبُرَاقُ. يَضَعُ خَطْوَهُ عِنْدَ أقْصى طَرْفِهِ، فَحُمِلْتُ عَلَيْهِ. فَانْطَلَقَ بِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّمُ حَتَّى أتَى السَّمَاءَ الدُّنْيَا فَاسْتَفْتَحَ، فَقِيلَ مَنْ هذَا؟ قَالَ.).
Enes Radıyallahu Anh Malik İbnu Sa’saa Radıyallahu Anh’dan naklen anlatıyor: “Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) onlara, Mirac’a götürüldüğü geceden anlatarak demiştir ki, “Ben Ka’be’nin avlusundan Hatim kısımında (belki de Hıcr’da demişti) yatıyordum. Uyku ile uyanıklık arasında idim. Derken bana biri geldi, şuradan şuraya kadar (göğsümü) yardı. Bu sözüyle boğaz çukurundan kıl biten yere kadar olan kısmı kasdetti. Kalbimi çıkardı. Sonra bana, içerisi imanla [ve hikmetle] dolu, altından bir kap getirildi. Kalbim [çıkarılıp su ve zemzem ile] yıkandı. Sonra içerisi (imanla) doldurulup tekrar yerine kondu. Sonra merkepten büyük katırdan küçük beyaz bir hayvan getirildi. Bu Burak’tı. Ön ayağını gözünün gittiği en son noktaya koyarak yol alıyordu. Ben onun üzerine bindirilmiştim. Böylece Cibril aleyhisselam beni götürdü. Dünya semasına kadar geldik. Kapının açılmasını istedi. “Gelen kim?” denildi…(MÜSLİM/İMAN/264)

[393]“Ben uyku ile uyanıklık arasında bir durumda iken Ka’be’nin yanında üç kişiden biri dediğini işittim. Sonra bana içinde zemzem suyu bulunan altından bir leğen getirildi. Sonra göğsüm şuradan şuraya kadar yarıldı. Sonra kalbimi çıkardı ve kalbimi zemzem suyu ile yıkadı. Sonra kalbim yerine konuldu. Sonra iman ve hikmetle dolduruldu.” (TİRMİZİ/TEFSÎRU’L-KUR’ÂN/94)

[394]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.19.

BEYT-İ MA'MÛR.[395]

"Ma'mûr ev, onarılmış ev" anlamlarına gelir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de Tûr Sûresi'nin 4. âyetinde yer almaktadır(bkz.KÂBE).

Gökte, Kıblenin hizasında bulunan bir ibadet yurdu vardır ve ona onarılmış yer anlamına gelen "Beyt-i Ma'mûr" derler. Burası meleklerin kıblesidir ve tavaf etmiş olukları bir makamdır.[396]

Buyurdı kim Resûlu'llâh pes irdüm Beyt-i Ma'mûr 'a

Getürdiler girü anda bana üç kâse tesbilâ[397]Yazıcıoğlu Mehmed

BEYTULLAH.

"Allah'ın evi" anlamına gelmektedir (bkz.KÂBE).

Şöyle Beytullah'a karşu Mustafâ

Yüz yire urmış u kılmış secdeti[398]Süleyman Çelebî

BEYTÜ'L-MAKDİS'.[399]

Hz. Süleyman tarafından Kudüs'te yaptırılan mabedin adıdır. "Mukaddes ev" anlamına gelir. Mescîd-i Aksâ için kullanılan Arapça tabirdir. Müslümanlar, Medine'ye hicret ettikten sonra bir buçuk yıl kadar buraya yönelerek namaz kılmışlardır. Daha sonra Allah, kıbleyi Kâbe'ye çevirmiştir. Miraç olayının başlangıç noktasıdır.[400]

Mescîd-i Aksâ Kur'â-ı Kerîm'de doğrudan zikredilmemektedir.[401]İslâm âlimleri, Kur'ân'da el-Mescidü'l-aksâ olarka geçen yerin[402] Beytülmakdis olduğu

---

[395] وَالْبَيْتِ الْمَعْمُور "Beyti Mamur'andolsun." (TUR/1).
[396]YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.31.
[397]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.219.
[398]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.31.
[399] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ الزُّهْرِىِّ عَنْ أَبِى سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ لَمَّا كَذَّبَتْنِى قُرَيْشٌ قُمْتُ فِى الْحِجْرِ فَجَلاَ اللَّهُ لِى بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَطَفِقْتُ أُخْبِرُهُمْ عَنْ آيَاتِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ. "Bize Kuteybetu'bnü Said rivayet etti. (Dedi ki): Bize Ukayl den, o da Zühri'den, o da Ebû Selemete'bni Abdurrahman'dan, o da Cabir b. Abdillâh'tan naklen rivayet etti ki: Resulüllâh 'Kureyş beni tekzib ettiği zaman Hıcr''de ayağa kalktım. Allah bana Beyt-ül Makdis'i tecelli ettirdi. Bunun üzerine ona bakarak Kureyşlilere onun alâmetlerini haber vermeye başladım.' buyurmuşlar." (MÜSLİM/İMAN/276).
[400]SERİNSU, A.g.e, s.39.
[401] ARPA, Abdulmuttalip, Rûm Sûresi Çerçevesinde Beyt'ül Makdis'in Fethinin Müjdelenmesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, S.3, s.206.

fikrindedirler. Aksâ ” kelimesi uzak manasına gelmektedir. Uzak mescid olarak isimlendirilmiş olmasının nedeni Mekke'ye uzak olmasıdır[403] (bkz.MESCİD-İ AKSA).

Evvel İsrâfîl'i ihyâ eyleye emr eyleye

Beyt-i Makdis salırasından sûrun ede ibtidâ[404]Yazıcıoğlu Mehmed

BEYYİNÂT.[405]

"Açık deliller, mucizeler, doğru haberler" anlamına gelir. Beyyine kelimesinin çoğuludur. [406] Beyyine: "Apaçık ve kesin delil, kanıt; Bir olayın doğruluğunu ortaya koyan yöntem" anlamlarını taşır.[407] Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de 54 yerde tespit edilmiştir.[408]

Hem buyurmuştur Resûl-ıkainat

Kim bana çok verdi Allah "Beyyinat"[409]Yazıcıoğlu Mehmed

BEZM-İ ELEST.[410]

Allah ile insanlar arasında, insanların yaratılışları sırasında yapıldığı kabul edilen sözleşme anlamında kullanılır.Allah bütün ruhlara beden vermeden önce onlardan bir söz almıştır. Bu söz ruhların Allah'tan başka bir ilah edinmeyeceklerini söylemeleridir.[411]Bezm-i Elest ifadesi Allah'ın (Elestü bi-Rabbiküm)?" hitabı ile ruhlara

---

[402] İSRÂ/1

[403]BOZKURT, Nebi, Mescid-i Aksa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.269.

[404]ÇELEBİOĞLU, A.g.e, c.2, s.210.

[405] وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِن بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءكُمْ رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوَى أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقاً كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقاً تَقْتُلُونَ Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ard arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi? (BAKARA/87).

[406] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.31.

[407] SERİNSU, A.g.e, s.39.

[408]"Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil (el beyyinetu) geldikten sonra ayrılığa düştüler." (BEYYİNE/4)

[409]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.211.

[410] وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir."(ARAF/172).

[411] SERİNSU, A.g.e, s.40.

seslendiği ve ruhların "evet" "belâ" karşılığını verdikleri meclisi ifade eder.[412] Bu ifade hadislerde de yer almaktadır.[413]

Bezm-i ezeldeki kadeh-i rûh-bahş için

Yanî elest vakti geçen mâcerâ hak[414]Şeyhî

Bİ-HAMDİ Lİ'LLÂH.

"Allah'a şükür olsun" anlamına gelir.

Kulagum 'âşıgundı gözden öndin

Bi-hamdi li'llâh bugün dîzâre geldüm[415]Habîbî

Bİ'L-'AŞİYYİ VE'L-İBKÂR.

"Akşam sabah" anlamına gelir. Bu ifade Mümîn Sûresi 55. âyet içerisinde geçmektedir.[416]

Müsebbih ana felek "bi'l-'aşiyyi ve'l-ibkâr"

Mukaddis aña melek "bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl"[417]Şeyhî

---

[412] "Bu sözleşmeye: "Mîsâk", "kâlû belâ", "ahid", "belâ ahdi", "rûz-i elest", "bezm-i ezel" ve "bezm-i elest" gibi adlar da verilmiştir."YAVUZ, Yusuf Şevki, Bezm-i Elest, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.6, s.107.

[413]"Haccac b. el-Minhâl (şöyle) demiştir: Ben Hammad b. Seleme'yi: 'Her çocuk fıtrat üzere doğar' hadisini açıklarken işittim. (Hammad bu hadisi açıklarken şöyle) dedi: Bize göre (bu fıtrat) Allah'ın (Âdemoğullarından) daha onlar babalarının bellerinde iken (İslam üzere yaşayacaklarına dair) aldığı sözdür. (İşte o) zaman (Yüce Allah onlara:) 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi (onlar da) 'Evet Rabbimizsin' dediler." (EBU DAVUD/SÜNNE/17)

[414]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.28; 4/8.

[415]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.198; B 309.

[416]"Fasbir inne va'dallahi hakkun vestagfir li zenbike ve sebbih bi hamdi rabbike '**bil aşiyyi vel ibkar'**." "O halde sabret, çünkü Allahın vaadi haktır hem günahına istiğfar ve akşam, sabah rabbına hamdiyle tesbih et." (MUMİN/55)

[417] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.24; 3/15. (1); Melek du'âsın ider "bi'-'adüvvü ve'l-âmâl"/Felek senâsın ider "**bi'-'aşiyyi ve'l-ebkâr**"/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.72; XXVI/35.

Bİ'L-GUDUVVİ VE'L-ÂSÂL.

"Sabah ev akşam" anlamına gelir. Bu ifade Nur Sûresi 36. âyet içerisinde geçmektedir.[418]

Müsebbih ana felek "bi'l-'aşiyyi ve'l-ibkâr"

Mukaddis aña melek "bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl"[419]Şeyhî

BİLÂL.[420]

Hz. Muhammed'in ilk müezzini olan sahâbîdir. Hz. Bilâl, Cariye bir anne ve köle bir babadan dünyaya gelmiştir. Cumahoğullarından Ümeyye b. Halef'in kölesiyken Hz. Ebû Bekir tarafından müşriklerden satın alınarak azat edilmiştir.Hz. Ebû Bekir'in çabaları ile Müslüman olmuştur. Bundan sonra Rasûlüllah yaşadığı sürece müezzinliğini yapmıştır.[421]

Ezana, "es-Salâtü hayrün mine'n-nevm"[422]kısmını o eklemiştir. Kaynaklarda bu durumun Hz. Muhammed'i memnun ettiği söylenmektedir. Hz. Muhammed'in izni ile bu kısımın her sabah ezanında tekrarlandığı söylenmektedir.[423]

Ağlayu ağlayu ol derdlü Bilâl

Vardı ashâb katına hem çün hilâl[424]Süleyman Çelebî

---

[418]"Fi buyutin ezinallahu en turfea ve yuzkere fihesmuhu yusebbihu lehu fiha **bil guduvvi vel asal**."
"Allah'ın yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler." (NUR/36)

[419]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.24; 3/15. (1)

[420] حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ مُحَمَّدٍ - يَعْنِى ابْنَ إِسْحَاقَ - عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ السَّائِبِ قَالَ لَمْ يَكُنْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِلاَّ مُؤَذِّنٌ وَاحِدٌ بِلاَلٌ ثُمَّ ذَكَرَ مَعْنَاهُ ...Sâib (b. Yezîd)'den; demiştir ki: Resülullah (s.a.)'m sadece bir müezzini vardı. O da Bilâl'dı. Bundan sonra Muhammed b. îshâk, Yûnus'un hadisindeki mânâyı nakletti. (Ebu Davud/Salat/217-219)

[421] YÜKSEL, Bünyamin, İslâm Tarihi Açısından Bilâl B. Rebâh El-Habeşî'nin Hayatı Ve Şahsiyeti, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s.56.

[422] "Namaz uykudan hayırlıdır"

[423] FAYDA, Mustafa, Bilâl Habeşî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.6, s.153.

[424]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.126.

BİLLÂH.[425]

"Allah için, Allah'a ant içerim, inan ki doğru söylüyorum" anlamlarına gelmektedir. Bir yemin sözüdür.[426]

Dediler bir rivayette en ednası ola üç yüz

Bu mikdar az mıdır billah veli kılma sen istib'ad[427]Yazıcıoğlu Mehmed

BİSMİLLAH.[428]

"Esirgeyen ve bağışlayan olan Allah'ın adıyla" anlamındadır. "Bismillâhirrahmânirrahîm" cümlesinin adıdır.[429]"Eûzü besmele"[430]ve"besmelenin" ortak adıdır.[431] Başta bulunan "ba"[432] edatı ifadeye"sığınma-yapışma" anlamı katmaktadır.[433].

İslam inancında meşru olmak kaydıyla her işe bismillah ile başlanması gerekmektedir. Besmelesiz başlayan işerin bereketsiz olduğuna dair hadisler vardır.[434]Hayvan kesimi ve çeşitli ibadetlerde de gerekli görülmüştür.[435]

Hz.Ali'den aktarılmış olduğu söylenen bir riavyette besmelenin önemi vurgulanmaktadır.[436] Bismillah, Türk ve Fars edebiyatında oldukça geniş yer bulmuştur.[437] Divanların özsözlerinde bu konuya değimek gelenek halini

---

[425]وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِن تُرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا"Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir."(KEHF/39).

[426] SERİNSU, A.g.e, s.40.

[427]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.146.

[428]وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللهِ مَجْرٖيٰهَا وَمُرْسٰيهَآ اِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيم "Nuh dedi ki; 'Allah'ın adıyla binin içine. Onun akışı da, duruşu da (O'nun adıyladır). Hiç şüphesiz Rabbim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."(HUD/41)

[429] YILDIRIM, SUAT, Besmele, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.5, s.530.

[430]"Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım-eûzü billâhi mineşşeytânirracîm" cümlesi

[431] YILDIRIM, A.g.md, s.530.

[432]"yapışma, sığınma, yardım isteme, bir şeyi araç ve sebep edinme"

[433]"Allâh'ın adına yapışarak O'ndan yardım dileyerek, O'na sığınarak, O'nu araç kılarak işe başlıyorum." ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Fatiha Suresi Tefsiri, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1996, s.30.

[434] GÖZÜBÜYÜK-ZADE, İbrahim Efendi, Besmele Risalesi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s.31.

[435] YILDIRIM, A.g.md, S.530.

[436]"Eğer yazmak isteseydim besmelenin 'bâ'sı hakkında deve yükü kitap yazardım" RAMAZANOĞLU, Mahmud Sami, Fatiha Suresi Tefsiri, İstanbul, 1984, s.17.

[437] UZUN, Mustafa, Besmele, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.5, s.538.

almıştır.[438]Besmele, Allah'ın adını, "rahmân" ile "rahîm" isimlerini içeren kutsal bir metindir.[439]

Bismillahirrahmanirrahim

Oldu çün unvânı Kelâm-ı Kadîm[440]Ahmed Paşa

lşitgil imdi Bismillâha tibyân

Kim oldur iftitâh-ı bâb-ı Kur'ân[441]Yazıcıoğlu Mehmed

Bismillahirrahmanirrahim

Âyet-i ünvân-ı kelâm-ı kadîm[442]Murâdî

BURAK.[443]

Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber'i taşıyan varlık. Burak "parıldamak, şimşek çakmak" anlamındaki "berk" kelimesinden türetilmiştir. Bu adı almasının sebebi renginin saf ve parlak olması ya da hızlı hareket kabiliyeti olmasıdır.

Mir'ac olayının burakla gerçekleştiğine dair bir âyet yoktur. Konu hakkında hadislerde ayrıntılı bilgi bulunur. Buna göre yolculuk Mescid-i Aksâ ve ardından semaya yükseliş şeklinde gerçekleşmiştir.[444]

---

[438] UZUN, A.g.md, s.538.
[439] YILDIRIM, A.g.md, s.531.
[440]TARLAN, Ali Nihat, Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992; K 1/1.
[441]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.80.
[442]KIRKKILIÇ, Ahmet, Sultân Üçüncü Murâd Hayâtı Edebi Kişiliği Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, 1985, s.5; 1/1.
[443] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم أُتِىَ بِالْبُرَاقِ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ مُلْجَمًا مُسْرَجًا فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ أَبِمُحَمَّدٍ تَفْعَلُ هَذَا فَمَا رَكِبَكَ أَحَدٌ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ مِنْهُ قَالَ فَارْفَضَّ عَرَقًا . قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ وَلاَ نَعْرِفُهُ إِلاَّ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ
Enes 'den rivâyete göre, "Peygamber, Mîrâc'a çıkarıldığı gece Burak isimli binit üzeri eğerlenmiş ve gem vurulmuş vaziyette getirilmişti de üzerine binerken zorluk çıkarmıştı. Cibril o esnada dedi ki: Muhammed (s.a.v)'e mi bunu yapıyorsun! Allah'a ondan daha yakın bir kimse sana binmemiştir. Bunun üzerine Burak ter dökmeye başladı." Tirmizî: Bu hadis hasen garibtir. Sadece Abdurrezzak'ın rivâyetiyle bilmekteyiz. (Tirmizi/Tefsîru'l-Kur'ân/17)
[444] ÖZ, Mustafa, Burak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.6, s.417.

Hadislerde Hz. Muhammed'in Burak hakkında yapmış olduğu açıklamalar mevcuttur.[445]

Sana cennetden getirdim bir Burak

Davet-i Rahmandır ey nûr ı Hak[446]Süleyman Çelebî

CÂHİDÛ FİLLÂH.[447]

"Allah adına cihad edin, Allah adına savaşın" anlamına gelir. Bu ifade Hac Sûresi'nin 78. âyetinde geçmektedir. Cihad, gerek Kur'ânda gerekse hadislerde teşvik edilen bir kavramdır. Sadece İslam adına yapılan silahlı mücadele değil, aynı zamanda dinin tebliği, her türlü kötülüklerle ve nefisle olan mücadeleyi de kapsamaktadır.[448]

Hz. Muhammed'in otuz bin kişiden teşekkül etmiş en büyük ordu ile Bizans'a karşı çıktığı sefer dönüşü "Küçük cihattan büyük cihada gidiyoruz. O nefisle cihattır."[449]Demiştir (bkz.CİHAD).

İmtisal i "câhidû fillah" oluptur niyyetim

Din i İslam'ın mücerred gayretidir gayretim[450]Avnî

---

[445]"Binmek üzere ona yaklaştığımda birden azgınlaşıp hareketlendi. Cebrail elini hayvancağızın yüzüne sürüp ona: Utanmıyor musun? Yemin ederim ki, Muhammed'den daha üstün bir beşer sana binmedi! 'Ne oluyor sana?' deyince sakinleşti ve sonra ona binmemi istedi. Cebrail'in terkisinde bindim, o kadar süratli idi ki ön ayaklarını gözümün en uzak gördüğü yere atarak, her bir hareketi gözün gördüğü en son noktaya ulaşarak ilerliyordu." AĞIRAKÇA, Mehmet, Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı, Artuklu Akademi Dergisi, Mardin, 2014. C.1, S.2, s.6.

[446]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.111.

[447] وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِّلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاء عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرِ "Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!" (HAC/78).

[448]"Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: 'Allah'ın günahları ne ile sildiğini ve dereceleri ne ile yükselttiğini size haber vereyim mi' Sahabîler: 'Evet Ya Rasûlullah!' dediler. Buyurdu ki: 'Her türlü zorluklara rağmen abdesti en güzel şekliyle almak, mescidlere namaz kılmak için giderken adımları çoğaltmak, bir namazdan sonra diğer namazı kılmak için büyük bir arzuyla beklemek. İşte tüm bunlar, sizin ibâdetler konusunda en büyük cihadınızdır.'" (TİRMİZİ/TAHARE/39)

[449] KAVAL, Musa, Büyük cihad'ı anlamaya dair bir değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan, 2015,S.49, s.2

[450] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.33.

CEBBÂR.[451]

Allah'ın isimlerindendir. "Cebr"[452] kökünden gelmektedir. "Cebbar"[453]"düzelten onaran" anlamına gelir. Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "zor kullanarak düzelten" anlamındadır.[454]

Kur'ân-ı Kerîm'de cebbâr, 10 âyette geçmektedir. 99 İsimli hadiste de aynı tertip içinde zikredilmiştir[455]

Cümle âlem yoğ iken ol var idi

Yaradılmışdan ganî cebbar idi[456]Süleyman Çelebî

CEBRÂİL.[457]

Meleklere ve peygamberlere ilâhî emirleri ulaştırmakal görevli melektir.Arapça'da başta Cebrâil olmak üzere 5 farklı şekilde adlandırılır[458]. Kur'ân-ı Kerîm'de başta "Rûh" olmak üzere 5 farklı şekilde zikredilmiştir.[459]

Müslüman dilcilere göre bu kelime ya İbranice kökenlidir ve "Allah'ın kulu" anlamına gelmektedir ya da Arapça kökenlidir ve "ceberûtullah"[460]kelimesinden gelemektedir.[461]

İslam inancına göre Cebrail'i Hz. Muhammed tarafından gerçek şeklinde 2 defa görülmüştür. İlki bütün ufku kaplamış olarak yeryüzünde, ikincisi Miraç hadisesinde gerçekleşmiştir. Bu durum, hadislerde ve âyetlerde geçen ilgili ifadelerde

---

[451] الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ وَعِندَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ
Onlar kendilerine gelmiş hiçbir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında tartışan kimselerdir. Bu ise Allah katında ve iman edenler katında büyük öfke ve gazap gerektiren bir iştir. Allah, her kibirli zorbanın kalbini işte böyle mühürler.(MU'MİN/3).

[452] "Zor kullanmaksızın düzeltme, düzeltme söz konusu olmadan zor kullanma"

[453]"kırık dökük ve bozuk olan şeyleri düzeltip onaran, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten"

[454]"Düzeni bozulan her şeyi gerektiğinde zor kullanarak düzelten, yaratılmışların durumunu iyileştiren, hakkı üstün tutan, her güçlüğü kolaylaştıran, güç, kuvvet ve ululuk sahibi." SERİNSU, A.g.e, s.45.

[455] TOPALAOĞLU, A.g.md, s.184.

[456]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[457]قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللهِ مُصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ
De ki: "Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'an'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir." (BAKARA/97).

[458] "Cebrâîl, Cebreîl, Cebrîl, Cibrîn ve Cibrîl"

[459] "Cibrîl, Rûhulkudüs, Rûhulemîn, Rûh ve Resul şeklak"

[460] "Allah'ın gücü"

[461] YAVUZ, Yusuf Şevki, Cebrâil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.202.

zikredilmektedir ancak görünenin Allah olduğu fikrinde olan âlimler de vardır. Hadislerde "Sidre-i Münteha" denilen cennet ağacının tam ortasıCebrail'in makamını olarak gösterilmiştir.[462] Cebrail âyetlerde şanlı ve kudretli, diğer meleklerin nezdinde saygınlığı olan bir melek olarak gösterilmiştir.[463] Görüntüsünün muhteşem olduğu ve üstün güçlere sahip olduğu belirtilir.[464]

İrişdi peyk-i Sa'âdet ki ya'ni Cebrâ'il

Getürdi berk gibi bir Burâk u hi'ât u tâc[465]Revânî

CEHENNEM.[466]

Dünya hayatından sonra ahiret yaşamında günahkâr ve imansızların cezalandırılacakları yerdir. Cehennem kelimesinin Arapça olduğudüşüncesinde olan âlimler vadır.[467] Genel olarak dilciler bu konuda tam olarak bir neticeye varamamışlardır.[468]Cehennem kavramı 77 âyetde çeşitli ifadelerle zikredilmiştir.[469]

Cehenneme verilen isimler şunlardır: **Cehennem, Cahîm**, **Hâviye**, **Hutame**: **Lezâ**, **Saîr**, **Sakar**.[470]

---

[462]SERDAR, Murat, A.g.m, s.230.

[463]"Şüphesiz o Kur'ân, çok şerefli bir elçinin getirdiği bir sözdür. O, çok güçlü ve arş'ın sahibi olan Allah katında çok itibarlıdır. Orada kendisine itaat olunandır. Güvenilendir" (ŞURA/51)

[464]"(Kur'ân'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî sûretine girip) doğruldu." (NECM/5-7)

[465] KARCI, Tülin, A.g.t, s.5; Nat 5/3.

[466]مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

"Azıcık bir menfaattir. Sonra onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir." (İMRAN/197).

[467]"derin kuyu; hayırsız, uğursuz"

[468] HARMAN, Ömer Faruk, Cehennem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.225.

[469] "Cahîm, hâviye, hutame, lezâ, saîr, sakar, mesvâ, me'vâ; azâbu cehennem, nâru cehennem" TUNÇBİLEK, Hasan Hüseyin, slâm Düşüncesinde Cehennemin ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fenası Problemi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.6, c.1, s.15.

[470]**Cehennem**: Günahkâr müminlerin azap yeri olacak olan, azabı en hafif olan en üst tabakadır, daha sonra ise boş kalacaktır. "**Cahîm**: "Kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş" anlamındadır. **Hâviye**: "uçurum, derin çukur" mânasına gelir. **Hutame**: "Kırmak, ufalayıp tahrip etmek" anlamındaki hatm kökünden gelir. **Lezâ**: "Hâlis ateş" anlamına gelir. **Saîr**: "Tutuşturmak, alevlendirmek" anlamındaki sa'r kökünden gelir. **Sakar**: "Şiddetli bir ısı ile yakıp kavurmak" anlamındaki sakr kökünden gelir." TOPALOĞLU, Bekir, Cehennem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.227.

Ondadır defterleri cümle cehennem ehlinin

Tâ kıyâmet gününe dek durur olmaz infisâh[471]Yazıcıoğlu Mehmed

CELÂL.[472]

Allah'ın isimlerinden biridir.[473]Kur'ân-ı Kerim'de "şeref ve ululuk sahibi" anlamında "Zü'l-Celali ve'l-İkram" biçiminde geçer.[474] "Azamet, büyüklük, ululuk" anlamında Arapça bir kelimedir. Celîl olmak, büyümek anlamıan gelir. Allah'ın Celâli, O'nun ululuğudur.[475]

Tasavvufta terim oalrak Allah'ın kahr ve gazabına delâlet eder. Allah'ın Celâl sıfatlarının tecellisi kulda heybet etkisi meydana getirir. Celâlsıfatları netice olarak korkma, sıkılma ve üzülme, cemâl sıfatları netice olarak ümitlenme, rahatlama etkisi yaratır. Mutasavvıflar insan karakterlerini celâl ve cemâl sıfatlarının kişi üzerindeki tecelli oranından hareketle sınıflandırmaktadırlar[476] (bkz.ZÜ'L CELÂL).

Zihî Kaadirî lem yezel lâ-yezâl ber-kemal

Kim eder celâline arz-ı tecellî cemâl[477]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[471]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.89.

[472]تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِAzamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir. (RAHMAN/78).

[473]"Yücelik ve şeref sahibi Rab, şanı ve büyüklüğü pek yüce olan, inkârcılara ve zalimlere karşı kahredici, azameti ve ululuğu her şeyi kuşatan"

[474] SERİNSU, A.g.e, 46

[475]CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.46.

[476] ULUDAĞ, Süleyman, Celâl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.240.

[477]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.90; Akl şem'i nice idrâk etsin envâr-ı **Celâl**/ Çünki yetmiş bin hicâb ardından olur muktebes/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.22; 2/5.

CELÎL.[478]

Allah'ın isimlerinden biridir.[479]"Celâl"[480] kökünden türemiş sıfattır. Allah'ı ifade etmek için kullandıldığında "en yüce olan" anlamına gelmektedir.[481]

"El-Celil" âyetlerde geçmemekle birlikte allah'ın isimlerinin zikredildiği hadiste geçmektedir; fakat Kur'ân-ı Kerîm'de zü'l-celâl "Celal sahibi" şeklinde 2 defa tamlama olarak geçer.[482] Hadislerde de Allah'ın 99 isimi içinde sayılır.[483] "Azze ve celle"[484]gibi ifadelerde Allah'ı niteleyen bir kavram olarak geçmektedir.[485]

Bu senün oğlun gibi kadri halîl

Bir anaya virmemişdür ol Celîl[486]Kara Vâiz

CENNET.[487]

"Cenn"[488] kökünden gelmektedir. "Bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe" anlamında isimdir. İslami terim olarak"Müminlerin dünya hayatından sonra sonsuza

---

478 حَدَّثَنَا عُثْمَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِى وَائِلٍ عَنْ أَبِى مُوسَى قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَا الْقِتَالُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّ أَحَدَنَا يُقَاتِلُ غَضَبًا ، وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً . فَرَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ - قَالَ وَمَا رَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ إِلاَّ أَنَّهُ كَانَ قَائِمًا - فَقَالَ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِىَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

…Ebû Musa şöyle demiştir: Peygamber'e bir kimse geldi ve: Yâ Rasûlallah! Allah yolunda kıtal ne demektir? Kimimiz öfkesine kapılarak, kimimiz arından dolayı kıtal yapıyor? Diye sordu. Rasûlullah soran kimseye doğru başını kaldırdı. Râvî der ki: Başını ona doğru kaldırması sırf soran kimsenin ayakta bulunduğundan dolayı idi. Ve: 'Her kim Allah 'm kelimesi en yüksek olsun diye kıtal yaparsa, onunkisi aziz ve celîl olan Allah yolundadır' buyurdu." (BUHARİ/İLİM/45)

479 SERİNSU, A.g.e, s.47.

480"Azamet sahibi, büyük, yüce ve münezzeh olmak; uzun ömürlü olmak"

481 "Hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kadrü kıymeti ve mertebesi en yüce olan; "Ululuk sahibi, her şeyi kudretiyle kuşatan, zatında ve sıfatlarında büyük ve eşsiz." TOPALOĞLU, Bekir, Celîl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.267.

482SÖNMEZ, A.g.e, s.233. "Yeryüzündeki her Şey fani olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi rabbinin zatı baki kalacaktır." (RAHMAN/26-27), "Azamet ve ikram sahibi rabbinin adı yüceler yücesidir." (RAHMAN/78).

483 İBN MÂCE/DUÂ/10; TİRMİZÎ/DAAVÂT/82

484 "Daima galip ve azamet sahibi olan"

485 TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md. s.267.

486DOĞRU, Rabia, KARA VÂİZ'İN MEVLİD'İ (Metin-İnceleme) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013, s.70; B 353; Bu senün oğlun gibi kadri **cemîl**/ Bir anaya virmemişdür ol Celîl/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.27; Kaçan kim ola Hakk'a âsî bir il/Dilese ki kahr ede onu **Celîl**/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.90.

487ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ "Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete giriniz." (ZUHRUF/70).

488 Örtmek, gizlemek"

kadar mutlu olarak yaşayacakları yer" anlamındadır. Kur'ân ve hadislerde cennet isimleri 8 tanedir.[489]

Cennet kavramıâyetlerde 147 defa geçer. Bunlardan 25 tanesinde"bahçe" anlamında, 6 yerde Âdem ve Havvâ'nın Dünya'ya gönderilmeden önce bulundukları yer ve 1 yerde de Hz. Peygamber'in, Cebrâil'i görmüş olduğu sidretü'l-müntehâ dolaylarında bulunan "me'vâ" cenneti anlamında kullanılmıştır. Diğer âyetlerde ise âhiret cenneti'ni ifade etmek için kullanılmıştır. Hadislerde "bahçe" ve"âhiret cenneti" anlamında yer alır.[490]

Sûfiyâ aklı sana ben ışka yârem kim olur

Ehl-i cennet hûş-yâr ü tâlib-i dîdâr mest[491]Necâtî

CİHAD.[492]

İslami terim olarak "Allah'ın emirlerini ve yasaklarını, uyulması gereken en üstün bir makamda tutmak için hak ve hakikat düşmanları ile savaşmak, bunun için cehd ve gayret sarf etmek."[493]Anlamına gelir. Cehd kökünden gelmektedir. Kelime anlamı olarak gayret etmeyi ifade eden bu kavram İslami inanışa göre sadece kılıçla yapılacak olan mücadele değil aynı zamanda inananlarn nefisleri ile yapacakları mücadeyi, toplumda düzen ve iyiliğin oluşturması adına yapılacak mücadeleyi ve İslam'ın tebliğ edilmesi sorumlulukları da kapsamaktadır.

---

489 "Firdevs, Adn, Me'va, Naîm, Huld, Karâr, Dârüsselâm, Dârülmukame"SERİNSU, A.g.e, s.48.

490 ŞAHİN, Süreyya, Cennet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.374.

491TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.65; G 29/4; Bunca **cennet** kim düzüldü hep resûlü'llah için/ Yüzünü görmek dilersen kıl onunçün ihtirâs/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.73; Ger bu kâmet gibi kıyâmet ola/ Bize mahşer **makâm-ı cennetdür**/ Hamdullah Hamdi; ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.31; 54/5.

492إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَجَاهَدُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ أُوْلَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّهِ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (BAKARA/218).

493"Güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak, söz ve fiille bütün kuvvetini sarfetmek, İyiliğin yerleşmesi ve kötülüğün ortadan kalkması için maddi ve manevi tüm imkânlarını kullanarak gayret sarfetmek; dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek"; BEKİ, Niyazi, İslam'da Cihad Kavramının Kapsamı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2017, S.70, s.87; ÖZEL, Ahmet, Cihad, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.528.

Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak 4, fiil olarak 24 yerde geçmektedir. Aynı kökten türeyen"Mücahid" kelimesi ise"cihad eden" anlamına gelir ve 2 âyette geçer. Bu kavram hadislerde de geniş yer bulur.[494]

Tâ irişince bulara vakt-i mevt

Cehd idüp itmeyeler bir vakti fevt[495]Kara Vâiz

ÇÂR-YÂR.

"Dört dost" anlamına gelir. Dört halife için kullanılan tabirlerden biridir. Kur'ân ve hadislerde geçmemektedir. Hz. Peygamber'in vefat etmesinden sonra sırasıyla **Ebûbekir, Ömer, Osmân ve Ali** halîfe olarak İslam devletini yönetmişlerdir. Bu döneme "doğru yolda olan halifeler" "**Hulefâ-yı Râşidîn**" devri denilmektedir.[496] Bu ifade "Çehâr-yâr, çehâr-yâr-ı güzîn" olarak Türk edebiyatıdna sıkça kullanılmıştır.

Dahi Çâr Yârına olsun dürûd

Vücûd ehline Hakdan oldukca cûd[497]Ahmed Paşa

DÂBBETÜ'L-ARZ.[498]

Kıyametin büyük alametlerinden biri olarak gösterilir. Bu yaratıkNeml Suresi 82. âyetde "Dabbe" olarak geçmektedir.[499] "Dabbe" debelenen şey anlamına gelir. Bu ifade Kur'ân'da 4 yerde geçmektedir ve aynı zamanda yürüyen canlıların tümü için kullanılmıştır.

---

[494] ÖZEL, Ahmet, A.g.md, c.7, s.528; "Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!" (TEVBE/73); "Bir kimse Allah'ın Resulüne gelerek cihâda çıkmak için izin istedi. Allah'ın Resulü ona: 'Annen baban sağ mı?' diye sordu. O 'Evet' deyince; Efendimiz 'Anne ve babaya hizmet etmek de (bir cihattır, bu şekilde) cihadını yap' buyurdular." (TİRMİZİ/CİHAD/2)

[495] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.218; B 2132.

[496] KURT, Aynur, Türk Edebiyatında Çehâr-Yâr-ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Eskişehir, 2015, S.3, s.108.

[497]TARLAN, Ali Nihat, Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992, s.3; K 2/24.

[498]وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ

Kıyametin kopacağına dair o söz başlarına gelince, onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.(NEML/82).

[499] SERİNSU, a.g.e, s.56.

Kur'ân ve hadislerde bu yaratık kıyamet gerçekleşmesinden önce ortaya çıkacak olan ve insanlara konuşup onlara Allah'a gereğince inanmadıklarını söyleyecektir. Dabbe'nin çıkışı kıyametin başlandıcıdır.[500]

Dabbetü'l-arz canavardır çıka yerden âşikâr

Âlemi ede şikâr ol onu kim ede şikâr[501]Yazıcıoğlu Mehmed

DANYAL.

Kitâb-ı Mukaddes'e göreİsrâloğulları peygamberlerindendir. Ahd-i Atîk'te kendisi hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunagöre Dânyâl Peygamber, milâttan önce VI. yüzyılda Bâbil sarayında yaşamıştır. Kur'ân âyetlerinde kendisi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.[502]

İbn Abbas'a ait olduğu söylenen bir rivayete göreDicle Nehri'nin yaratılması Danyal Peygamber'in duası ile gerçekleşmiştir. Musul'da da ona ait olduğuna inanılan bir kabir bulunmaktadır.[503]

Dâniyâlin 'ilm-i istihkakıçün

Dahi zi'l kifl-i nebî İshâk içün[504]Kemâl Ümmî

---

[500]"Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Peygamber, şöyle buyurmuştur: 'Üç şey çıkmadan önce kişi iman etmemiş ise o kişiye artık imanı fayda vermeyecektir.' 'Deccâl, Dabbet-ül arz ve güneşin batıdan doğması.'" "Dabbet-ül Arz denilen yaratık kıyamete yakın çıktığında beraberinde Süleyman'ın mührü ve Musa'nın asası da bulunacaktır. Mü'minin yüzü pırıl pırıl olacak kafirin burnu da mühürle mühürlenecektir. Bu yüzden bir yerde oturanlar birbirini tanıyacaklar ve bu mü'mindir buda kafirdir, diyebilecektir." (
TİRMİZİ/TEFSÎRU'L-KUR'ÂN/27)

[501]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.198.

[502] HARMAN, Ömer Faruk, Havva, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.8, s.482.

[503]GÜNEŞ, Hüseyin, Cezîre Bölgesinde Yaşadığına İnanılan Peygamberler, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, c.5, S.10, s.42. Taberî, Târîh, I, 588-589. 117 Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, II, 441. 118 Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, III, 280. 119 Makdisî, el-Bed' ve't-Târîh, III, 115; Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, III, 281. 120 Herevî, el-İşârât, s.63.

[504]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.23; 1/65.

DÂRÜ'S-SELÂM.[505]

"Selâm yurdu, esenlik" yurdu anlamlarına gelir. Kur'ân'da cenneti ifade etmek için kullanılan sözlerden biridir. En'am Sûresinin 127. ve Yunus Sûresinin 25. âyetinde geçer.[506]Ayrıca "Selâm" Allah'ın isimlerinden biridir (bkz.SELÂM).

Âkildür ol kişi kim vird idinür dürûdın

Dârü's-selâma iltür çün kim selâm-ı Ahmed[507]Hamdullah Hamdî

DÂVÛD.[508]

Kur'ân-ı kerimde geçer. İsrâiloğullarına gönderilmiştir. Zebur verilen peygamberdir. Dâvûd, İbrânîce "en çok sevilen kişi, göz bebeği" anlamına gelir. Hükümdar peygamberdir. Yâkûb Peyagamberin Yehûda adlı oğlunun soyundan gelmektedir.Kudüs'de doğmuş olan Hz. Davud, Hz. Süleyman'ın babasıdır. Kudüs'te vefat etmiştir.[509]

Âyetlerde 16 kez zikredilir. Hadislerde güzel sesli olduğu belirtilmektedir. Kur'ân'da kuşların ve dağların onunla beraber zikrettiği söylendir. Göstermiş olduğu mucizelerden biri de demiri elleriyle şekillendirip ondan zırh yapmasıdır. Hükümdar olmasına rağmen geçimini, yaptığı zırhları satarak kazanmasıyla bilinir.[510]

---

[505] لَهُمْ دَارُ السَّلاَمِ عِندَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ
"Rableri katında selâm yurdu (cennet) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur." (EN'AM/127).

[506]"Allah, esenlik yurduna çağırır (**Dârüsselam'a**) ve dilediğini doğru yola iletir." (YUNUS/25); Rableri katında selâm yurdu (Dârüsselam) onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur." (EN'AM/127)

[507]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.18; 23/28.

[508] فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاء وَلَوْلاَ دَفْعُ اللّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الأَرْضُ وَلَكِنَّ اللّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ
"Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir." (BAKARA/251).

[509] YAVUZ; Kemal, Dini Terimler Sözlüğü, Türkiye Gazetesi Yayınları, (Heyet), İstanbul, C.1, s.107. HARMAN, Ömer Faruk, Davud, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1984, c.9, s.21.

[510] ATİK, Bilal, Kral Ve Peygamber Olarak Dâvûd (A.S.) Ve Süleyman (A.S.) Kıssalarıyla Verilmek İstenen Mesajlar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008. s.93-94.

Kur'ân'da Hz. Dâvûd'dan ilk olarak, Câlût'u (Golyat) öldürmesi ile bahsedilir.[511]

Çünki İlyâs eyledi halkdan ubûr

Geldi Dâvûd-ı nebî sahîb-Zebûr[512]Yazıcıoğlu Mehmed

Yûnusun sana niyâzı hakkıçün

Dâvûdun gökçek âvâzı hakkıçün[513]Kara Vâiz

DECCÂL.[514]

İlâhî dinlerde kıyamet alâmetlerindendir.İnsanları saptırmaya çalışacaktır. Olağan üstü güçlere sahip kişidir. "Âhir zamanda ortaya çıkacaktır.Doğaüstü olaylar gerçekleştircek ve insanları dalâlete düşürecektir."[515]

"Örtmek, gizlemek, yaldızlamak, boyamak manalarına gelen "decl" mastarından türetilmiş bir sıfattır. Decl: "Deveyi katranla çokça yağlamak ve kaplamak manalarında kullanılır."[516]Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir.Hadislerde "el-mesîhu'd-deccâl" ve "mesîhu'd-dalâle" olarak geçmektedir.[517]

---

[511]"(Tâlût'un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et. Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir." (BAKARA/250-251)

[512]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.168.

[513] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.227; B 2242.

[514] وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ - فِيمَا قُرِئَ عَلَيْهِ عَنْ أَبِى الزُّبَيْرِ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كَانَ يُعَلِّمُهُمْ هَذَا الدُّعَاءَ كَمَا يُعَلِّمُهُمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُولُ قُولُوا اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ . قَالَ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ بَلَغَنِى أَنَّ طَاوُسًا قَالَ لِابْنِهِ أَدَعَوْتَ بِهَا فِى صَلاَتِكَ فَقَالَ لاَ قَالَ أَعِدْ صَلاَتَكَ لأَنَّ طَاوُسًا رَوَاهُ عَنْ ثَلاَثَةٍ أَوْ أَرْبَعَةٍ أَوْ كَمَا قَالَ

"Bize Kuteybe b. Saîd, Mâlik b. Enes'den (Ona okunmak sureti ile), o da Ebû'z – Zübeyr'den, o da Tâvüs'dan, o da İbn'i Abbasdan naklen rivayet etti ki: Resûlüllah kendilerine Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi şu duayı Öğretir: "Yâ Rab! Biz cehennem azabından sana sığınını; ben kabir azabından sana sığınırım; mesîh-i deccâlın fitnesinden de sana sığınırım. Hayat memat fitnesinden dahî sana sığınırım; deyin!" buyurmuş. Müslim b. Haccâc der ki: "Tâvûs'un oğluna: Bu duayı namazında okudun mu?" diye sorduğuna; oğlunun "Hayır" cevâbını verdiğini; Tavas'ın: Öyle ise Namazını yeniden kıl; dediğini duydum. Çünkü Tâvüs bu hadisi üç veya dört kişiden rivayet etmiştir; yahut dediği gibidir." (MÜSLİM/MESÂCİD VE MEVZİU'S SALAT/134).

[515]DEMİRCİ, Kürşat, Deccâl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.9, s.67.

[516] BODUR, Osman, Hadislere göre Deccâlin Özellikleri, Akademik Bakış Dergisi, İktisat Ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırgızistan, 2017, s.92.

[517]Burada geçen "Mesîh" ifadesi: "Muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse" anlamındadır; DEMİRCİ, Kürşat, A.g.md, s.67.

Hadislerden elde edilen bilgilere göre:"Rüzgâr gibi hızlıdır, yağmur yağdırabilir. Kurumuş bitkileri yeşertebilir. Bolluk veya kıtlık getirebilir. Suyu ateştir,Ateşi de sudur. Saçları kıvırcıktır. Bir gözü kördür. Alnında "kâfir" yazar. Genç ve heybetlidir. Ortaya çıkışı Şam'da, Şam-Irak arasında, Horasan'da ya da İsfahan'da olacaktır.40 gün kalacak, bu günlerden biri bir yıl gibi, biri bir ay gibi, biri de bir hafta gibi olacak, diğer günleri normal günler gibi olacaktır.Dünyayı dolaşacaktır ancakKudüs'e, Mekke ve Medine'ye giremeyecektir. Peygamberlik olduğunu iddia edeceksonrasında ilâhlık iddiasında bulunacaktır. Cehennemi cennettir, cenneti cehennemdir. Gökten inecek olan Hz. Îsâ tarafından Şam'damızrakla öldürülecektir."[518]

Emîn ü 'âlim ü 'ârif dem-i Mesîh'e karîn

Fuzûl u hâyif ü câhil düm-i har-ı Deccâl[519]Şeyhî

DUA.[520]

Arapça masdardır."nida, seslenmek, çağrmak,yalvarıp yakararak Allah'tan hayır istemek, isteklerde bulunmak, ibadet etmek, tapınmak, özendirmek, yönlendirmek, aracı olmak, da'vet, yardım istemek, hayvanın memesinde birazcık süt bırakmak, Allah'a yönelmek, kendisiyle Allah'a yakarılan söz, isim ve isim koyma" anlamlarına gelir.[521] Sözlü ve yazılı, Allah'a yapılan talep ve istekleri dile getiren metinlere de Dua denilmektedir.[522]

Âyetlerde 20 yerde geçer. "**da'vâ**, **da'vet**" kelimeleri de bazı âyetlerde aynı anlamda kullanılmıştır. âyetlerde kelimele aynı kökte çok sayıda fiil de geçmektedir.[523]

---

[518] SARITOPRAK, Zeki, Deccâl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.9, s.69.

[519]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.25; 3/24. (1); Kılalar emr ü nehy onlar Kitâbın edeler tasdik/ Edeler katl **Deccâl**'ı salalar kâfire esyâf / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.168; Leşker-i isyânunı katl eylegil tevfik ile/ Nefüñ iblîsi senüñ 'âlemde **Deccâl** olmadın/ Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.222; Tzr B 383.

[520]رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

"Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle." (İBRAHİM/40).

[521] "Kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında dinî terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şekli." GÜLLE, Sıtkı, Kur'an-ı Kerim'de Dua Kavramı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2004, S.18, s.116.

[522] CİLACI, Osman, Dua, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, c.9, s.529.

[523] PARLADIR, Selahattin, Dua, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, c.9, s.530.

Bağışladım günâhtan pes duâ kıl

Ne istersen verem hâcet revâ bil[524] Yazıcıoğlu Mehmed

Anı şöyle kıl râh-ı Hakka revân

Ki etsin du'âsını kerrûbiyân[525]Ahmed Paşa

DUHÂN.[526]

"Duman" anlamına gelir. Kıyametin büyük alâmetlerindendir. "Tütmek, dumanı çıkmak" anlamına gelen "dahn" kökünden isimdir.[527]44. sûrenin adıdır.2 âyette geçmektedir. Duman ifade bunlardan birinde kıyamet kavramı ile alakalıdır: "Göğün açık bir duman getireceği günü bekle."[528] Diğer âyet ise yerin ve göğün yaratılması ile ilgilidir.[529]

"Duhan"ile ilgili üç görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre bu duman kıyametin alametlerindendir ve bu hadise henüz gerçekleşmemiştir.

İkinci görüşe göre Hz. Peygamber Mekkeli kâfirlere beddua etmiştir. Mekkeli Kâfirler açlığa maruz kalmışlardır. Gökyüzüne baktıklarında, açlık sebebiyle göğe baktıklarında sanki duman varmış gibi görmüşlerdir.

Üçüncü görüşe göre Mekke'nin Müslümanlar tarafndan fethedildiği gün göğü kaplayan tozların duman gibi görünmesidir.[530]

Zülf ü ruhun hayâliyile rûz u şeb gerek

Virdüm dilümde sûre-i Nûr u Duhân idem[531]Adnî

---

[524]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.149.
[525]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.8; K 2/115.
[526]ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ
Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler. (FUSSİLET/11).
[527] YURDAGÜT, Metin, Duhân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.9, s.547.
[528] DUHAN/10.
[529]"Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik' dediler." (FUSSİLET/11)
[530] ATMACA, Gökhan, Dûhan Sûresi 10. Ayet Bağlamında "Dûhan/Duman",International Journal of Science Culture and Sport, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sakarya, 2015, s.724.
[531]KUFACI, Osman, Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeler, Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.86; G 61/4; Şem'-i ruhsârun şeb-i

EBED.[532]

"Sonsuzluğa doğru uzanan mutlak zaman" anlamına gelir.[533] Âyetlerde ve hadislerde, "asla, hiçbir zaman" ve "sürekli" anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Allah'ın 99 isminin sıralandığı hadislerden birinde bu isimlerden biridir. Başka bir hadiste de cennet ehlinin nimetlerin sürekliliği bu kelime ile ifade edilmiştir.[534]

Ey Kerîm u Kâdir ü Hayy u Ebed

Vey Kadîm ü Sâni' u Ferd ü Samed[535]Mihrî Hâtun

EBTER.[536]

"Nesli kesik, güdük" anlamındadır.[537] Kur'ân-ı Kerîm'de Kevser Sûresi'nin 2. âyetinde geçmektedir. Bu sûre Hz. Muhammed'in çocuğu vefat edince bazı İslam düşmanları bunu bir fırsat bilerek Peygamber'in soyunun devam etmeyeceğini söylemeri üzerine inmiştir (bkz.KEVSER).

Üzülüb 'ırkı Ebû Cehl kimi ebter olur

Sen Ebû'l-Kâsım ile kim ki dutarsa güreşi[538]Rûşenî

---

zülfine rûşen olalı/ Sûre-i Nûr u **Duhân** vird-i zebânumdur benüm/ Câfer Çelebî, ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.431; G 142/4.

[532]مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا

"Ebedi olarak orada kalacaklar."(KEHF/3).

[533]"Sonsuz zaman, zihnen son bulması düşünülemeyen süre, varlığın gelecekte sonsuzca devam etmesi,

[534] KILAVUZ, Ahmet Saim, Ebed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, c.10, s.72.

[535]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 1; Aşık isen teni terk et canı ko canana git/ Tene cana kalanın işi hacalet ta **ebed** / Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.203; 4/3; Çü bilmedi inâd etti laîn oldu fesâd etti/ Enâniyyette ad etti **ebed** dinmez gözünden ya/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.122.

[536]إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir. (KEVSER/2).

[537] "Arap kültüründe kendisini takip edecek, neslini devam ettirecek erkek çocuğu olmayan veya yaşamayan" SERİNSU, A.g.e, s.64.

[538]AYDEMİR, Semra, Dede Ömer Rûşenî Hayatı Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990, s.208; G 76/7; Allah adı olsa her işin öni / Hergiz **ebter** olmaya anun som / Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.4.

EBÛ CEHİL.[539]

Büyük islam düşmanlarındandır. “Amr” asıl adıdır. Kureyş kabilesinin Mahzûm kolundandır. Peygamber, İslam düşmanı olması vebu düşmanlığı basit dünya hırsları sebebi ile gerçekleştirmesinden dolayı künyesini Ebû Cehil olarak değiştirilmiştir. “Dârünnedve” (Mekke istişare meclisi) üyesidir. Ebû Cehil, kabilesinden olmayan birinin peygamberliğini kabul etmeyeceklerini açıkça söylemiştir.[540]

Amcası Velid b. Muğire öldükten sonra Mahzumoğulları reisi olmuştur. Bu durum İslâm’a karşı kabile reisi ünvanıyla daha güçlü bir şekilde muhalefet edebilmesini sağlamıştır.[541]

Ebû Cehil hayatı boyunca Müslümanları inançlarından vazgeçirmeye çalışmıştır. Ashaptan gücü yettiklerine işkence etmiştir.İlşk müslümanlardan Sümeyye’yi şehid etti. Üvey kardeşiAyyâş b. Ebû Rebîa’yı Müslüman olması sebebiyle kandırarak rehin alıp Medine’ye gitmesine izin vermedi.[542]

Ebu Cehil yaşadığı dönemde toplumunun efendisi, misafirperver ve cömert kişisi olarak bilinirdi. Bu cömertliğinin yanında Mekke’ye dışarıdan gelen tüccarlarının mallarını gaspederek bazı kişilere eziyet ettiği de bilinmektedir.[543]

Annesi Esmâ bint Muharribe Müslümanlığı kabuş etmiştir. Oğlu “İkrime” ünlü bir İslam valisi ve kumandanı olmuştur.[544]

---

539 رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: قالَ رسولُ الله : مَثَلُ الْمُؤمِنِ الَّذِى يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ ا’تْرُجَّةِ: رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ،وَمَثَلُالْمُؤمِنِ الَّذِىَ يَقْرَأُ الْقُرآنَ مَثَلُ التَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَ رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِى يَقْرأُ الْقُرآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِىَ يَقْرأُ الْقُرآنَ كَمَثَلِ الحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَ رِيحَ لَهَا. أخرجه الخمسة
Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) buyurdular ki: “Kur’an okuyan mü’minin misali portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur’an okumayan mü’minin misali hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur’an’ı okuyan facir misali reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur’an okumayan facirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur.” (TİRMİZİ/EDEB/79).

540 KAPAR, Mehmet Ali, Ebû Cehil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.10, s.118.

541 GÜR, Rıdvan, Ebu Cehil Ve İslâm Karşıtı Faaliyetleri, Bildiriler Kitabı III, IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Kütahya, 2015 s.263.

542 KAPAR, A.g.md, s,117.

543 GÜR, A.g.e, s.256.

544 KAPAR, A.g.md, s,118.

Bir gün Ebû Cehl ile oldu müsâhib pes Ömer

Dedi ona yâ Ömer meydâna gir eyle rihân[545]Yazıcıoğu Mehmed

EHL-İ BEYT[546]

"Ev halkı" anlamına gelir. "Muhammed Peygamber'in ev ahalisi" anlamında İslami terimdir. "Kur'ân ve hadislerde geçmektedir. Bu ifade sadece Hz. Muhammed'in ailesi ve soyu anlamında kullanılan bir terim olagelmiştir.[547]

Ehl-i Beyt, kavramı esas olarak Cahiliyye dönemine kadar uzanır. İslam dini ile birlikte Hz.Muhammed'in yakın akrabalarınına has bir kullanıma sahip olmuştur.[548]

Bu ifadenin Kur'ân'da başka peygamberlerin ev halkını da ifade ettiği görülür. âyetlerde "ehl";"sahip, taraftar; zevce,bir dine yahut peygambere inananlar,aynı mekânı paylaşanlar" gibi anlamlarada kullanılmıştır. Beyt kelimesi ise "ev, Allah'ın evi, aile" anlamlarında kullanılmıştır.

"Ehlü'l-beyt" ifadesi 3 âyette geçmektedir. Çeşitli hadislerde yer alır. Ehl-i beyt'in hakkında müstakil eserler yazılmıştır.[549]

Üzülüp ırkı Ebû Cebi gibi "ebter" olur.

Sen Ebu l-Kâsım ile her kim tutarsa güreş[550]Rûşenî

EKREMÜ'L-HALK.

"Halkın en cömerti" anlamına gelir. Hz.Muhammed için kullanılan ifadelerden biridir (bkz.EKREMÜ'L EKREMÎN).

---

[545]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.198.

[546]قَالُواْ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللهِ رَحْمَتُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ

Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir." dediler. (HUD/73.)

[547]ÖZ, Mustafa, Ehl-i Beyt, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, c.10, s.498.

[548] KARABİBER, Namık Kemal, Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları, Yaymlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.205.

[549] ÖZ, Mustafa, A.g.md, s.498.

[550]AYDEMİR, Semra, A.g.e, s.208; G 76/7; Taşradan içerüye kıldı nida /Didi kim yâ **ehl-i beyt**-i Mustafâ/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.132.

Ekremü'l halksın ey vâsıta-i 'ıkd-ı kirâm

Her kerîmin sözün işitme budur Şân-ı kerem[551]Ahmed Paşa

EL FAKRU FAHRÎ VE BİHÎ EFTAHIRÜ

"Fakirlik övünç kaynağımdır, onunla övünürüm" anlamına gelir. Hadis olup olmadığı tartışmalıdır.[552]Fakirliğin övülmüş olduğu aynı zamanda yerilmiş olduğu hadis oduğu ifade edilen rivayetler bulunmaktadır.[553]

Ey Cemâli "fakru fahri" sırrına irişegör

Ol fakrda bil ki hic dükenmeyen devlet olur[554]Cemâlî

EL MİNNETÜ LİLLÂH.

"Minnet ancak Allah'ındır." anlamına gelmektedir. âyetlerde bu ifade bu şekliyle yer almamakla birlikte hamd ve şükrün yalnızca Allah'a mahsus olduğuna dair pek çok ifade bulunmaktadır.[555]

El minnetü Li'llâh yene kördük yüzüngüzni

İşitti kulak dürr-i 'Aden tig sözüngüzni[556]Atayî

---

[551]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.48; K 20/26.

[552] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.49.

[553]"Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın gerçekleştireceği kimselerdir." SANCAKLI, Saffet, Fakirlik ve zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, S.5, c.1, s.2; Buhârî, Sahîh-i Buhârî, Eymân, B. 9, Tefsir, B.68/1, Edeb, 61, Çağrı Yayınları, 2. Baskı İstanbul, 1982; "Cennet'in kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, içeri girenlerin çoğu miskinlerdi (yoksullardı). Zenginler ise hesap vermek için alıkonulmuşlardı. Cehennemlik olduğu kesinleşenlerin de ateşe girmesi emrolunmuştu."A.g.m, s.3; Müslim, Zikir, H.No: 93; "Yemeğin en kötüsü zenginlerin dâvet edilip fakirlerin terkedildiği velime yemeğidir." A.g.m, s.3; İbn Mâce, Nikâh, B. 25.

[554]YALÇINKAYA, Yağız, Cemâlî Divanı'nda Din ve Tasavvuf, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014, s.30; 124/5; Fakr ile fakreyle çün "**El fakrü fahri**"der Resul/Mala mülke mağrur olma dime heyhat ta ebed/ Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.203; 4/9; Dâima "**el-fakru fahrî**" ydi sözü/ Kibr ü isyandan muberraydı özü/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.52.

[555]"Allah'ım! Bütün hamdler sana mahsusutur. Göklerin ve yerin yaratıcısı, celal ve ikram sahibi Mennan yalnız sensin… (EBU DAVUD/SALAT/358)

[556]ERASLAN, Kemal, A.g.e, s.125; 16/1.

ELÂ.[557]

Elâ, başlangıç, uyan, istek ve teşvik edatıdır. Nazımda ve söz başlarında kullanılır. Bu edattan sonra, genellikle ey ünlemi gelir. Dikkat çekmek ve uyarı yapmak amacıyla Kur'ân'da çok yerde geçmektedir.[558]

Elâ iy vâsıl-ı hazret işit imdi hakâyıkdan

Ki bunda dindi bir ma'nâ ki sözler aslıdur fazlâ[559]Yazıcıoğlu Mehmed

EL-CÜRÛHİ KISÂS.[560]

"Yaralara kısas" anlamına gelir. Bu ifade Maide Sûresi'nin 45. âyetinde geçmektedir.[561]Kısas kavramı öldürme, yaralama, bir uzvun yok edilmesi, işe yaramaz duruma getirilmesi gibi suçlarda faillerinin, işledikleri suçun aynı ile cezalandırılmasıdır.[562] İsla fıkıhının temel kaidelerinden biri kısas kavramıdır. Bu durum âyetlerle sabittir. Ancak Kur'ân'da hak kazanmış kişinin hakkından vazgeçebileceği bu durumun kendi bağışlanmasına vesile olacağı belirtilmektedir.

Lebine diş bilerem zahm uralı cânuma yâr

Buyurdı hakkumı çün hükm-i "el-cürûhi kısâs"[563]Hamdullah Hamdi

---

[557] أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
"Bilmiş olun ki şüphesiz göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir. Allah'a döndürülecekleri ve yaptıklarını Allah'ın onlara haber vereceği günü hatırla. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir." (NUR/6)

[558] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.38.

[559]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.220.

[560] وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir. (MAİDE/45).

[561]"…Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur… (MAİDE/45)

[562] AKBULUT, İlhan, İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.1, c.52, s.170.

[563]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.38; 75/2; Yüzün hayâline düşde gözüm nazar itdi/Kanın döker yire gamzen ki "**el-cürûhü kısâs**"/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.410; 311/4.

ELEM NEŞRAH LEKE SADREK.[564]

"Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" anlamına gelir. İnşirâh Sûresi'nin ilk âyetidir. Hz.Muhammed'e kendisine sıkıntı veren ağır yükün üzerinden kaldırıldığı bildirilmiştir. Bu durum, âlimlerceimani kikmetlerin Hz. Peygamber'e verilmesi olarak yorumlanmıştır. Bazı âlimlere göre ise bu olayın peygamber olacak kişilerin peygamberliğinin bir işareti olarak önceden gerçekleşen olaylardandır. Bu türden olaylara "irhas" denmektedir.[565]

Hem "elem" "Nisâ" vü "Mâ'ide"

Hakkçün rûzu kıl ulu fâ'ide[566]Kemâl Ümmî

ELEM TERA.[567]

"Görmedin mi?" anlamına gelir. Bu ifade Fil Sûresi'nin ilk âyeti içerisinde geçmektedir. Mekke'yi ortadan kaldıramaya gelen kuvvetlerin Allah'ın gödermiş olduğu Edbâbil kuşlarının atmış olduğu taşlarla yok edildiği hadisenin zikredildiği âyettir[568] (bkz.ASHÂB-I FÎL).

Çün elem tere âyet-le Hak buna kıldı hitâb

Kadreâyet kadreâyet diyüben itdi cevâb[569] Habîbî

---

[564]أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

[565]"Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Yükünü senden alıp atmadık mı? O senin belini büken yükü. Senin şânını ve ününü yüceltmedik mi?" (İNŞİRAH/1-2-3-4); "Rasûlullah şöyle buyurdu: 'Ben Mekke'de iken içinde bulunduğum evin tavam yarıldı. Cibril aleyhi's-selâm indi. Göğsümü yardıktan sonra içini Zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân ile dolu altın bir leğen getirip, içindekini göğsümün içine boşalttı. Sonra göğsümü kapattı. Sonra elimden tutup beni dünyâ semâya doğru çıkardı. Cibril oranın, yânı yere en yakın semânın bekçisine 'Aç!' dedi. Bekçi: Kimdir o? dedi. Cibril: Ben Cibril'im, dedi" (BUHARİ/HAC/76.) ORAL, Osman, Mâtürîdî'de İnşirâh Sûresi Ve Psiko-Sosyal İmânî Hikmetler, Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Elazığ, 2017, S.15, s.158.

[566]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/97.

[567]أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

"Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?" (FİL/1).

[568]"Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi." (FİL/1-2-3-4-5)

[569]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.167; B 30.

EL-HAMDÜ Lİ'LLÂH.[570]

"Allah'a hamdolsun, hamd Allah'adır; Allah'a sükürler olsun, şükür Allah'adır " anlamlarına gelir. En bilinen kullanımı Fatiha Suresi'ndedir. Dört kelimeden (El-Hamdü-Li-Allah)oluşmaktadır. "El" Arapça önüne geldiği kelimeyi belirli hale getirir. "Hamdü" övülmeye layık anlamındadır. "Li" Aittir, içindir anlamı vermektedir.[571]

"Hamd", Allah'ı, övmek anlamındadır. Allah bütün nimetlerin ve güzelliklerin kaynağıdır, hamd ise ona karşı saygı anlamı taşıyan övgü sözüdür.[572]Hamd, Kur'ân'da 43 defa geçer.[573]

Işk bir sırr-ı İlâhîdür ne bilsün mübtedî

Hamdülillah Mihri câhilden bu irfân gizlüdür[574] Mihrî Hâtun

EL-VUDU NÛRUN 'ALÂNÛR.[575]

"Abdest nur üstüne nurdur." anlamına gelir. Bu ifadeyi Kur'ân ve hadislerde bu şekilde bulamadık ancak hadislerde abdest almanın müminlere nur verdiğini belirten pek çok rivayet vardır. Abdest, namaz kılmanın şartlarındandır. İslam inancına göre abdest manevi kirleden arındırıcı bir etkiye sahiptir.[576]

El-vudu "nûrun 'alâ nûr" didi fahr-ı cihân

Ya'ni â'zâ varını nûr eyler ol âb-ı revân[577]Habîbî

---

[570] الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
"Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır." (FATİHA/2).
[571] https://tr.wikipedia.org/wiki/Elhamdülillah.
[572] ÜNAL, Yaşar, Tesbih Kavramı Üzerine, Dini Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2012, S.41, s. 171.
[573]"23 tanesinde "**el-hamdü lillâh**" şeklindedir. Dört âyette "**lehü'l-hamd**" (hamd O'na mahsustur), bir âyette "**fe lillâhi'l-hamd**" (hamd Allah'a mahsustur) şeklindedir." TOPALOĞLU, Bekir, Hamd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.15, s.443.
[574]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.73; G 41/10.
[575] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِى زَائِدَةَ عَنْ أَبِى مَالِكٍ الأَشْجَعِيِّ عَنْ أَبِى حَازِمٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم تَرِدُونَ عَلَىَّ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنَ الْوُضُوءِ سِيمَاءُ أُمَّتِى لَيْسَ لأَحَدٍ غَيْرِهَا
"...Ebü Hüreyre'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah şöyle buyurdu, demiştir: Siz (kıyamet günü) benim yanıma abdest izlerinden dolayı yüzleriniz, kol ve bacaklarınız nurlu olarak geleceksiniz. (Bu nur), Ümmetimin alâmeti olup ondan başka hiç bir kimsede bulunmaz." (İBN MÂCE/ZÜHD/34).
[576] DEMİRCİ, Mehmet, İbadetlerin İç Anlamı, Tasavvuf İlmi Ve Akademik Araştırma Dergisi, İstanbul, 2001, s.10.
[577]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.385; B 2149.

EN'ÂM.[578]

"Keçi, koyun, sığır, deve" anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in 6. sûresinin adıdır.İniş sırası bakımından 55. Sûredir. Sûre ismini 3 âyetlerde geçen "en'âm" kelimesinden almıştır. Hz. Peygamber'den bu yana sadece "el-En'âm" adıyla anılmaktadır.[579]

"Sûre-i En'âm" "Kâf" "Â'râf" için

"Kef he ya 'ayn sad" "Ahkâf" için[580]Kemâl Ümmî

ENFÂL.[581]

Kur'ân-ı Kerîm'in 8.Sûresidir. Adını 1. âyette bulunan "enfâl" kelimesinden almıştır. "Nefl" kökünden gelmiştir. Nefl fazlalık anlamındadır. enfâl "savaştganimetleri" anlamına gelir. Bazılarına göre şavaş ganimetlerinden, Allah ve Peygamber'e ayrılması gereken beşte birlik pay için kullanılmıştır. Bazılarına göre ise savaş olmasa bile müşriklerden müslümanların eline geçen her çeşit gelir anlamına gelir.[582]

"Sûre-i Enfâl" ü Sâdü'l-kehf için

Bizi 'afv it tutma cürm ü sehv için[583]Kemâl Ümmî

---

[578] وَجَعَلُواْ لِلّهِ مِمِّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُواْ هَذَا لِلّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلاَ يَصِلُ إِلَى اللّهِ وَمَا كَانَ لِلّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَآئِهِمْ سَاء مَا يَحْكُمُون
Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu, Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için" dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar! (EN'AM/136).

[579] KARAMAN, Hayrettin (vd), Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014, c.2, s.1136.

[580]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/99.

[581]يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأَنفَالِ قُلِ الأَنفَالُ لِلّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُواْ اللّهَ وَأَصْلِحُواْ ذَاتَ بِيْنِكُمْ وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
"(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: "Ganimetler, Allah'a ve Resûlüne aittir. O hâlde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlüne itaat edin." (ENFAL/1).

[582]IŞIK, Emin, Enfâl, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.11, s.236.

[583]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/99.

ENFIK.[584]

"İnfak edin" anlamına gelir. İnfak: Allah adına yapılan bütün harcamaları kapsamaktadır.[585]

Sana çün verdi Hak varlık dedi Ku'rân ile enfık

Sakın sen etme bahillik cehennem etme cinanın[586]Eşrefoğlu Rûmî

ENKERÜ'L-ESVÂT.[587]

"Seslerin en çirkini" anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de Lokman Sûresi'nin 19. âyetinde geçmektedir. Kur'ân'da Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütler anlatılırken, Hz.Lokman oğluna son olarak sesini alçak tutması, fazla yükseltmemesi gerektiği söylemiştir.[588]

Çıkarır har çün "enkerü'l-esvât"

Ekin ısstna arz olur arasât[589]Şeyhî

ENSÂR.[590]

"Yardım edenler, koruyanlar, destekleyenler, himaye edenler." anlamına gelir. Mekke'den Medine'ye hicreteden Müslümanları misafir eden Evs ve Hazrec kabilelerindem Medineli (Yesribli) Müslümanları ifade eder.[591]

---

584 وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
Onlara, "Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden Allah yolunda harcayın" denildiği zaman, inkâr edenler iman edenlere, "Allah'ın, dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz? Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz" derler.(YASİN/47)

585"Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara yardımda bulunması"

586 GÜNEŞ, Mustafa, Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı (İnceleme-Metin), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1994, s.287; 58/10.

587 وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِن صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ
"Yürüyüşünde tabiî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!" (LOKMAN/19).

588 GÜNGÖR, Mevlüt, Kur'â-ı Kerîm'de Hz. Lokman, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1996, c.35, s.176.

589 YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.41.

590 لَقَد تَّابَ الله عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ
Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. (TEVBE/117).

591 SERİNSU, A.g.e, s.76.

Medine'de hicretten 5-6 ay sonra ensar ve muhacir arasında kardeşlik sözleşmesi yapılmıştır. Her bir Medineli aile muhacir bir aileyi kardeş olarak kabul edecektir.Bu iki kardeş aile, kardeş tek bir aile olacaktı.[592] Bu kavramla ilgili âyetler Kur'ân'da geçmektedir.[593]

Olsun âline dahi ashâbına

Tabiîn ensâr u hem ahbabına[594]Süleyman Çelebî

ENTE HAYRU'L-VÂRİSÎN.[595]

"Sen varislerin en hayırlısısın." anlamına gelir. Zekeriya Peygamberin Allah'a Duasıdır. Enbiyâ Sûresi 89. âyet içerisinde geçmektedir. Hz. Zekeriyya Kur'-ı Kerîm'de övülen peygamberlerdendir. Kendi himayesinde bulunan Hz. Meryem, Allah'ın dilemesiyle doğum yapar ve Hz. İsayı dünyaya getirir, Hz. Zekeriya bu nedenel iftiraya maruz kalmış ve şehid edilmiştir.[596]

Hz. Zekeriyya yaşlandığı zaman bir varise sahip değildi. Allah'tan yalnızlığını giderecek, üstlendiği görevi devam ettirecek bir yardımcı istememiştir. Kur'ân'da bu isteği doğrultusunda yapmış olduğu dualara yer verilmiştir.[597]

---

[592] AÇIK, Fatih, İlk İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kardeşlik Projesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2015, c.4, S.3, s.688.

[593]"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır." (TEVBE/100); "Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları (ensar) olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım (ensar) kimdir?' demişti. Havariler de, 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız' demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler." (SAFF/14)

[594]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.85.

[595] Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti. (ENBİYA/89).

[596] YILMAZ, Ali, Kur'ân'daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2011, S.35, s.76.

[597] YÜKSEK, Muhammed İsa, Müşkil Ayetler Bağlamında Zekeriya-Yahya Kıssası, Marife Degisi, Konya, 2015, S.1s.71; "Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi." (İMRAN/38); "Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Eşim ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaşmış bir kimse kıl!" (MERYEM/5-6)

Ferd koma vir bize evlâd-ı vü ahbâb-ı celîs

Ente hayru'l-vârisîn yâ men hüve hayru'l vâris[598]Habîbî

ERBAİN.[599]

"Kırk" sayısını ifade eder. Kırk gün boyunca inzivaya çekilerek ibadet ve tefekkürü ifade etmek için kullanıaln tasavvuf terimidir.[600]

Kırk sayısı doğu kültürlerinde ve İslam'da önemli bir yere sahiptir. Kur'ân âyetlerinde Musa Peygamber Tur Dağı'na çıktığında 40 gün kalmıştır. Hadislerde Deccal'in yeryüzünde 40 gün kalacağı haber verilmektedir. Hz. Muhammed'in peyagamberlik vazifesini alması 40 yaşındaylen gerçekleşmiştir. Zekât'ın 40'ta 1 oranında olması gibi hususlar bu durumu göstermektedir.[601]

'Âşık sürer safâyile dîdâr sohbetin

Sûfî bucakda cennet umar erba'în ile[602] Şeyhî

ERHAMÜ'R-RÂHİMÎN.[603]

"Merhametlilerin en merhametlisi" anlamına gelmektedir. Bu ifade Enbiyâ Sûresi'nin 83. âyetinde geçmektedir.

---

[598]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.432; B 2599.

[599]وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ

Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz. (BAKARA/51).

[600] ULUDAĞ, Süleyman, ERAYDIN, Selçuk, Erbâin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.11, s.271.

[601]"Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz. (BAKARA/51)

[602]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.171; 157/2.

[603]وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Eyyûb'u da hatırla. Hani o Rabbine, "Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti. (ENBİYA/83).

Hz. Eyyûb'un hastalığa uğradıktan sonra Allah'a yapmış olduğu duanın bir kısmıdır. Sonraki ayette duasının kabul edildiği bildirilmektedir[604](bkz.EYYÛB).

Yarattı onu "Erhamü'r-râhimîn"

Ki Lâ ola ol rahmet-i âlem[605]Yazıcıoğlu Mehmed

ERİNÎ.[606]

"Bana göster." anlamına gelir. A'râf Sûresi 143. âyet içerisinde geçer. Kur'ân'da bildirildiğine göre Hz Mûsa Allah'ın kendisi ile Tur Dağı'nda konuştuğu peygamberdir. Gerçekleşen olayda Allah dağda bulunan bir ağaç vasıtası ile konuşmuştur. Hz. Musa kendisini görmek istedeğini söylemiştir.Allah, Hz. Musa'ya dağa bakamasnı söyler ve dağ parçalanır.

Bu sıfatdan len-terânî geldi Mûsâya cevâb

İtdügi dem hakka "erinî" lafz-ı emr-ile hitâb[607]Habîbî

ERSELNÂKE.[608]

"Seni gönderdik" anlamındadır.Kur'ân âyetlerinde 13 yerde geçmektedir. Geçmiş Peygamberler, son peygamberin geleceğini haber vermişlerdir. Kur'ân'da peygamberlerin aralarında ayrım yapılmamasıve hepsine inanılması gerektiğini

---

[604]"Eyyûb'u da hatırla. Hani o Rabbine, 'Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin' diye niyaz etmişti Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik." (ENBİYA/83-84); "(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o, Rabbine, 'Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu' diye seslenmişti. Biz de ona, 'Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su' dedik. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik." (SAD/41-42-43)

[605]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.197; Kul huvallahû ahad hakkı vü Rahmanü'r-rahîm/ Kim kemâl-i kudretinde yok durur noksânlar/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.127; 76/6. (1)

[606] وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ موسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (A'RAF/143).

[607]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.395; B 2239.

[608]إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلاَ تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ

"Şüphesiz biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin." (BAKARA/119).

belirtilmiştir.Hz. Muhammed de hadislerinde önceki Peygamberlere inanılmasını istemiştir.[609]

Didi çün itdünüz ikbâl nazar itdüm ki hep buna

Kılurdı daş agaç secde budur pes sırr-ı erselnâk[610]Yazıcıoğlu Mehmed

ESMÂ-i HÜSNÂ.[611]

"Esmâ-i hüsnâ" "esmâ"[612] ile "hüsnâ"[613] kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.[614] En güzel isimler anlamına gelir. İlâhî isimler âyetlerde 100'den fazladır ve hadislerde Allah'ı ifade etmek için başka isimler de kullanılmıştır. Esmâ-i hüsnâ kavramı bu isimlerin hepsini kapsamaktadır ancak bu ifade terim olarak kullandıldığında meşhur 99 isim kastedilmektedir.[615]

Kur'ân'da "ism" kelimesi 9 yerde "ismullah", 9 yerde "ismü rabbik", 2 âyette "ismuh" olarak toplam 20 yerde kullanılmıştır. 4 âyette ise"Esmâ-i hüsnâ" tamlaması yer almaktadır.[616]

---

[609]"Seni Biz, sadece âlemlere rahmet olarak gönderdik." (ENBİYA/107); "Ve Biz, seni (kâinattaki) insanların hepsi için müjdeleyici ve nezir (uyarıcı) olmandan başka bir şey için göndermedik. Fakat insanların çoğu bilmezler." (SEBE/28); KAYA, Remzi, Kur'an'da Hz. Peygamberin Beşer Ve Ümmi Oluşu, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.11, s.1, s.30.

[610]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.180.

[611]وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْٓ اَسْمَائِهٖۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُوْنَ

"En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır."(A'RAF/180)

[612] "Arapça 'isim' kelimesinin çoğulu"

[613] "Güzel, en güzel"

[614] YILMAZ, Ali, İbn-i Îsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 1998, S.2, s.2.

[615] TOPALOĞLU, Bekir, Esma-i Hüsna, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.11, s.405.

[616]TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md, s.405; "De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut." (İSRA/110)

Tirmizi'de belirtilen isim listesi "Allah" ile başlayıp "es-Sâbûr" ile sona ermektedir.[617]İslam dünyasında bu isim listesi meşhurdur.[618]

Dilersen irmege tevhîd-i zâta esmâdan

Nazar sıfâtına kıl gör bedâyi-i ef'âl[619]Şeyhî

ESTAĞFİRULLAH.[620]

"Allah'tan af dilerim" anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur'ân'da Bakar 199 ve Muzzemmil 20 olmak üzere 2 âyette geçmektedir. Bir kimsenin Allah'ın yasaklamış olduğu bir davranıştan sonrapişman olması, Allah'tan af ve bağışlanma dilemesi tevbe olarak isimlendirilmektedir. İnsanın affedilmesi ve bağışlanması olgusu bütün semavi dinlerde yer almaktadır.[621]

İslam kişinin sadece ruhi ve nefsi tarafını düzene sokmakla kalmaz, o kişinin günah işleyebileceğini de kabul eder. Allah Kur'ân'da Tövbe etmenin gerekli olduğunu, affedip bağışlayanın da sadece kendisi olduğunu bildirmiştir.[622]

Dedi estagfiru'llâh ol sahâbi

Alî dedi ona kim ol sahâbi[623]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[617] SÖNMEZ, Ramazan, Esmâ-i Hüsnâ, Konevi Yayınları, Konya, 2010, s.4.

[618]Tirmizi'nin tasnifi şu şekildedir: "O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'dır; O, Rahman, Rahîm, Melik, Kuddus, Selam, Mu'min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Hâlik, Bâri', Musavvir, Gaffâr, Kahhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbid, Bâsıt, Hâfıd, Râfi', Muiz, Müzîl, Semî', Basîr, Hakem, Adl, Latîf, Habîr, Halîm, Azîm, Ğafur, Şekur, Alî, Kebîr, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakîb, Mucîb, Vâsi', Hakîm, Vedud, Mecîd, Bâis, Gehîd, Hakk, Vekîl, Kavî, Metîn, Velî, Hamîd, Muhsî, Mubdi', Muîd, Muhyî, Mumît, Hay, Kayyum, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Muteâlî, Berr, Tevvâb, Muntakim, Afuv, Gafur, Rauf, Mâliku'l-mulk, Zülcelâli ve'l-ikrâm, Muksit, Câmi', Ğanî, Muğnî, Mâni', Dârr, Nâfi', Nur, Hâdî, Bedî', Bâkî, Vâris, Raşîd, Sabur'dur" (TİRMİZÎ/DEAVÂT/82; İBN HİBBÂN/SAHÎH/III/88)

[619]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.24; 3/16.

[620]ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (BAKARA/199).

[621] KURBAN, Yasin, İslam Hukuku Açısından Tevbeye Konu Olan Fiilerin Üçüncü Şahıslarla İlgili Olması Hali, Ekev Akademi Degisi, İstanbul, 2011, S.8, s.239.

[622] TUNÇ, Cihad, Tövbe Hakkında Bazı Meseleler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1981, c.2, 441; "O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. (ŞURA/25)

[623]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.46; Tevbeyi tacil edin Gelin cennete gidin/ Ey müminler siz edin **Estağfirullah** tevbe / Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.378; 106/9.

ESTAĞFİTRU'LLÂHE'L-AZÎM

"Ulu Allah'tan af dilerim."[624]Anlamına gelmektedir (bkz.ESTAĞFİRU'LLÂH, TEVBE).

Tevbe kıldım sen kabûl it yâ Hakîm

Kim direm "estagfirullahe'l-'azîm[625]Kemâl Ümmî

EŞHEDÜ EN LÂ-İLÂHE İLLA'LLÂH.[626]

"Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah ve yaratıcı yoktur" anlamına gelmektedir. Kelime-i şehadetin[627] ilk bölümüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de Kelime-i şehadet bir bütün olarak geçmemektedir, ancak hadislerde yer almaktadır. İslam'ın şartlarındandır. Kaynaklarda "**kelimeteyi't-tevhîd**" ve "**kelimeteyi'ş-şehâde**" şeklinde de geçmektedir.[628] Bu ifadenin ortaya çıkması hakkında, ilk Müslümanlardan Abdullah bin Zeyd'in görmüş olduğu rüya ile ilgili bir rivayet bulunmaktadır:

"…Abdullah b. Zeyd, Müslümanlar namaza nasıl çağrıda bulunacakları konusunda arayış içinde oldukları bir süreçte, bir gece ezanın sözlerini rüyasında gördü. Rüyada bir kişi ona bu sözleri aktarmıştı. O da bunu Efendimizle paylaşmak için Peygamber Efendimizin yanına geldi, kıbleye yöneldi ve (tıpkı rüyasında kendisine okunduğu gibi) ezanın sözlerini okumaya başladı"[629]

Geldi îmâna dil yüzünde dedi

"Eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh"[630]Cem Sultan

---

[624] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.45.
[625]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.30; 1/144.
[626] حَدَّثَنَا عَفَّانُ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعَ الْمُنَادِيَ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ
"Hz. Aişe annemizden: Rasülullah ezan okuyan kişiyi işittiğinde şöyle derdi: 'Eşhedü enla İlahe İllallah ve Eşhedü enne Muhammeden Rasullullah.'" (İBN HANBEL/VI/124).
[627]"Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Ve yine şehadet ederim ki, Hz. Muhammed O'nun kulu ve resulüdür."
[628] SERİNSU, A.g.e, s.201; ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, Kelime-i tevhid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.25, s.214.
[629] "…Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Muhammed'in, Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederim. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederim…" (EBU DAVUD/SALAT/28)
[630]YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.45.

EV EDNÂ.[631]

"Hatta daha yakın" anlamına gelir. Necm Sûresi 9. âyet içerisinde geçer. İlgili âyetlerde Hz. Muhammed'in Cebrail'i gördüğünden bahsedilmektedir. Cebrail ile Hz. Muhammed'in arasındaki mesafeyayın iki ucu kadar yakın olmuştur. âyette ifade edilen olayın Allah ile Hz. Peygamber arasında gerçekleştiğini savunanlar da bulunmaktadır ancak genel kanı Peygamberin gördüğü varlığın Cebrail olduğudur.[632]

Müzeyyensin kamu zeyne ki seyyidsin dü-kevneyne

İrişdün "Kâbe kavseyn" e makâmun oldı "ev ednâ"[633]Kemâl Ümmî

Merâm-ı 'âyet-i aksâ zihî 'ulüvv-i makâm

Vüsûl-i kurb-ı "ev ednâ" zihî kemâl-i visâl[634]Şeyhî

EVVEL.[635]

Sözük anlamı "İlk" demektir. Allah'ın isimlerindendir.[636] "Kendisinden önce bir varlık bulunmayan" anlamındadır.[637]. Hadîd Sûresi 3. âyetde "âhir" kelimesi ile birlikte Allah' ifade etmek için kullanımıştır.[638]Bu âyetteten anlaşıldığına göre âhir "varlığının sonu bulunmayan" evvel "varlığının başlangıcı olmayan" anlamlarına gelir.

Evvel ismi 99 esmâ-i hüsnâ hadislerinde yer alır. Hz. Muhammed'in okuduğu ve kızı Fâtıma'ya öğrettiği duada geçmektedir: "[639]

---

[631] فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى
"(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (NECM/9).

[632]BALCI, İsrafil, A.g.m, s.76; "(Kur'ân'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslî sûretine girip) doğruldu. Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu. (NECM/7-8-9)

[633]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.85; 7/13.

[634] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.26; 1/9. (2); Kurbetle eyle irdi "**evednâ**" makamına/ Ki oldı kamu melâ'ike hayrân Muhammed'e/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.9; III/11. (2)

[635]هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
"O her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı son'dur; varlığı aşikardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir." (HADİD/3)

[636] "Yaratmayı ilk başlatan ve sürdüren, bütün var olanlar ve olaylarla birlikte tüm evreni ilk kez yaratan, kendisinden evvel hiçbir varlığın olmadığı"

[637] SERİNSU, A.g.e, s.86.

[638]O, ilk ve sondur. "Zâhir" ve "Bâtın"dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir." (HADİD/3)

[639] "Allahım! Sen evvelsin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhirsin, senden sonra da hiçbir şey yoktur"(MÜSLİM/ZİKİR/61; EBÛ DÂVÛD/EDEB/109; İBN MÂC/DUA'/15); TOPALOĞLU, Bekir, Evvel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.11, s.545;

Nüh ile ‘ayna şebih oldugı için oldu hilâl

İntihâ-yi ramazân evvel-i ‘id-i şevvâl[640]Necâtî

EYYÛB.[641]

Kur’ân’da söz edilen peygamberlerden biridir.[642] Hz. Eyyûb, İslâm dininde sabır sembolüdür. Şiirde bu yönü ile öne çıkar. Divan şiirinde olduğu gibi; halk edebiyatı eserlerinde de bu özelliği ile söz edilmiştir.[643]

Kur’ân’da anlatılan her peygamberin temsil ettiği bir anlayış vardır. Hz. Eyyûb’un hastalığına karşı göstermiş olduğu sabır sadece onu denemek maksadıyla değilildir. Onun üzerinden insanlığa ders verme amacı da taşımaktadır. Her peygamberin başından geçen olaylar, diğer normal insanların başından da geçebilir. İnsanlığa düşen görev ise peygamberlerden ders almalarıdır.[644]

Bir yeşil sancağ ile Eyyûb pes

Önlerince gide ola destires[645]Yazıcıoğlu Mehmed

EZEL.

Felsefe ve kelâm terimidir.[646] Başlangıcı olmama manası taşır. Kur’ân ve hadislerde geçmemektedir.Hadîd Sûresinin 3. âyetde “O evveldir ve âhirdir” ifadesindeki “evvel” kelimesi İslâm âlimlerince Allah’ın ezelî olması olarak belirtilmiştir.[647]

---

[640]TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013 s.29; K 16/1.

[641]وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, ‘Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin’ diye niyaz etmişti.” (ENBİYA/83).

[642] HARMAN, Ömer Faruk, Eyyûb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.12, s.16.

[643] ALBAYRAK, Nurettin, Eyyûb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.12, s.16.

[644]“Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmiş, bunun üzerine Allah da onun duasını kabul ederek başına gelen felâketi kaldırmış, kendi tarafından bir rahmet ve ibadet edenler için bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini vermiştir.” (ENBİYÂ/83-84.)

[645]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.83.

[646]“Başlangıçsız zaman, zihnen başlangıcı düşünülemeyen süre, varlığın geçmişte sonsuzca devam etmesi, başlangıcı olmama”

[647] KILAVUZ, Ahmet Saim, Ezel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.12, s.50.

Cânuma bir merhabâ sundı ezelde çeşm-i yâr

Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedüm[648]Ahmed Paşa

FA'TEBİRÛ.[649]

"Artık ibret alın" anlamına gelir. Bu ifade Haşr Sûresi'nin 2. âyetinde geçmektedir. Bu âyette bir Yahudi kabilesi olan Nadiroğulları'nın evlerinden çıkarılmaları anlatılmakta ve Müslümanlardan bundan ibret almaları istenmektedir.

Bu olay özetle şu şekildedir: Hicretten kısa bir süre sonra Hz. Peygamber Nadîroğulları ile tarafsızlık antlaşması yapmıştır. Nadiroğulları Uhud savaşıda müslümanlar yenilmesi üzerine antlaşmayı bozdular. Reisleri Kâ'b b. Eşref, Ebû Süfyân ittifak antlaşması yaptı. Bu yüzden Hz. Muhammed evlerini kuşatma altına aldı. Nadîroğulları gelecek yardımlara güveniyorlardı, fakat yardım gelmedi. Sonunda yurtlarını terk etmek zorunda kaldılar. Silâhları haricinde eşyalarını almalarına izin verildi.[650]

Seherde kuşlar öter çagırur ki "fa'tebirû"

Bakın bu 'ibrete her bahur ü ehl-i salâh[651]Kemâl Ümmî

FA'LEM ENNEHU.[652]

Muhammed Sûresi 19. âyet'in başlangıç kısmında yer alan bir ifadedir. "Bil ki, O halde bil ki" anlamlarına gelir ve sonrasında "Allah'tan başka ilah yoktur…"

---

[648]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.183; G 191/5; Bâde-nûş idi **ezel** câmını tâ devr-i ebed/Pes gerek cânı ala sermedîde kim tezzât / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.71.

[649] هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ

"O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın." (HAŞR/2).

[650]KARAMAN, Hayrettin (vd), Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014, c.5, s.3384.

[651]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.123; 30/3.

[652]فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ

"Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir." (MUHAMMMED/19)

denilerek âyet devam eder. Bu ifade İslam'ın temel düşüncesi olan tevhid anlayışı vurgulanmadan önce dikkatleri çeken bir sözdür; ayrıca, daha önce anlatılanlardan çıkarılacak sonuca giriş mahiyetindedir.

İslam dininin ve Kur'ân'ın temeli tevhiddir. Yeni bir peygamberin gelişine zemin hazırlayan temel faktör tevhidinancının bozulması, şirk ve bu şirkin sebebiyet verdiği her türlü insani davranıştır.[653]Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ve pek çok yerde tevhidin önemi dile getirilmiştir.[654]

Vücûdı vâcib anun "fa'lem innehu" vâhid

Delîl ister isen "fe'stemi' limâ-yûhâ"[655]Hamdullah Hamdi

FÂHLA' NA'LEYK.[656]

"Artık ayakkabılarını çıkar." anlamına gelir. Bu ifade Tâhâ Suresi'nin 12. âyetinde geçmektedir. Allah'ın Tuva Vadisi'nde Hz. Musa'ya hitabıdır. Hz. Musa burada ilk kez ilahi vahye muhatap olmuştur.

Tefsirlerde Hz. Musa'nın çarıklarının, ölmüş eşek derisinden olduğu bu yüzden onları çıkartmasının istendiği veya ayaklarının o kutsal toprağahürmeten temas etmesi amacıyla çarıklarının çıkartılmasının istendiği öne sürülmüştür[657] (bkz.MUSA).

Tûr üzre hitâb oldı ana "fâhla' na'leyk"

'Arş üzre virildi sana destûr Muhammed[658]Kemâl Ümmî

---

[653] DÜZGÜN, Şaban Ali, Kur'an'ın Tevhid Felsefesi,Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2005, c.3, s.4.

[654]"O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin." (MÜZZEMİL/9); "O'ndan başka ilah yoktur. Dirilten ve öldüren O'dur. Sizin de Rabbiniz, atalarınızın da Rabbidir." (DUHAN/8)

[655]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.2; 1/21.

[656]إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

"Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın." (TAHA/12).

[657] ERKAYA, Mahmut Esat, Kur'ân Kıssaları Bağlamında Hz. Musa İle İlişkilendirilen Bazı Tasavvuf Kavramları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015, c.8, S.41, s.1345; "Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, 'Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum' demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: 'Ey Mûsâ!' 'Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.' 'Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle." (TAHA/9-14)

[658]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.94; 9/18.

FÂLİKU'L-ISBÂH.[659]

"Sabahı yarıp çıkaran" anlamına gelir. Bu ifade En'âm Sûresi'nin 96. âyetinde geçmektedir. Fâlık, ikiye bölen, yaran, ayıran demektir.[660]

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilât

Hak işinde fâ'il ü muhtâr ve "fâliku'l-ısbâh"[661]Kemâl Ümmî

FÂNZUR.[662]

"İşte bak" anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 5 âyette geçmektedir.[663]Seherde hoş nefesile kamusı "fanzûr" okur

Ki cân kulagıyla müstemi' ola âvâza[664]Kemâl Ümmî

FÂRÛK-I A'ZAM.

"Hakla batılı birbirinden ayıranların en büyüğü" anlamına gelir. Hz. Ömer için kullanılan lakaplardan biridir.

Hz. Hamza, Müslüman olduktan sonra Müslümanlar kuvvetlenmiştir. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla birlikte daha da güçlenen Müslümanlar Kâbe'de ilk kez cemaatle açıktan namaz kılmışlardır.[665]

Birisi Fârûk-ı a'zam zıll-ı Hak

Âfitab-ı 'adl u dîn bedr-i dücâ[666]Çâkerî

---

[659] فَالِقُ الإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
"O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir (ölçüp biçmesidir)." (EN'AM/96).
[660]YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.49.
[661]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.124; 30/24.
[662] Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu! (SAFFAT/73).
[663]"De ki: "Yeryüzünde dolaşın. Böylece daha öncekilerin akıbetinin (sonlarının) nasıl olduğuna bakın. Onların çoğu müşrik idiler." (RUM/42), "Öyleyse Allah'ın rahmetinin eserlerine bak. Ölümünden sonra arzı (yeryüzünü) nasıl diriltiyor? Muhakkak ki (O), ölüleri işte böyle gerçekten diriltendir ve O, herşeye kaadirdir." (RUM/50),
[664]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.121; 29/15.
[665] "O gün Kureyş reisleri "İşte kavmimiz, şimdi ikiye bölündü" dediler. Resûl-i Ekrem de Hz. Ömer'i "Faruk" diye adlandırdı. "Ey Peygamber! Sana, Allah ve sana bağlanan mü'minler yeter" mânâsına gelen âyet de bu sırada inmiştir."CEVET PAŞA, Ahmet, Kısas-ı Enbiya VeTevârih-i Hulefâ Peygamberler Ve Halifeler Tarihi, Çile Yayınları, Sd. Metîn Muhsin BOZKURT, İstanbul, 1981,c.1, s.288.
[666]AYNUR, Hatice, A.g.e, s.53; K 1/14.

FÂTİHA.[667]

İlk sûresidir. Bir defa tam ve bütün olarak inen ilk suredir. Fazileti hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Hicr Sûresi 87. âyette[668]"tekrarlanan yedi ayet" olarak geçen ifadenin Fatiha Suresi olduğu araştırmacılar atarafından kabul edilmektedir.[669]

Fâtiha "feth"[670] kökünden türemiş isimdir."hâtime"nin zıddıdır. "Başlangıç" anlamındadır. Âyet sayısı7 olmakla birllikte besmelenin sûreye dâhilolup olmadığı tartışmalırdır. Bazı tefsirlerde Fâtiha'ya çok geniş yer verilmiştir. Hakkında müstakil eserler de kaleme alınmıştır.[671] Bakara ile birikte "İki nur" olarak anılır. Hadislerde hastalara şifa olduğu ve Hz. Muhammed'den başka bir peygambere benzerinin verilmediği geçmektedir.

Ne kim var Fâtiha içinde esrâr

Bulunur cümle Bismillâh'da hep var[672]Yazıcıoğlu Mehmed

FE FİRRÛ İLÂLLÂH.[673]

"Öyleyse Allah'a kaçın (sığının)." anlamına gelir. Bu ifade Zâriyât Sûresi 50. âyet içerisinde geçmektedir.[674]

---

667 حَدَّثَنَا عَمْرٌو النَّاقِدُ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ ـ وَاللَّفْظُ لِعَمْرٍو ـ قَالاَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فِى كُلِّ الصَّلاَةِ يَقْرَأُ فَمَا أَسْمَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَسْمَعْنَاكُمْ وَمَا أَخْفَى مِنَّا أَخْفَيْنَا مِنْكُمْ . فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ إِنْ لَمْ أَزِدْ عَلَى أُمِّ الْقُرْآنِ فَقَالَ إِنْ زِدْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ خَيْرٌ وَإِنِ انْتَهَيْتَ إِلَيْهَا أَجْزَأَتْ عَنْكَ

"Bize Amrü'n Nâkıd ile Züheyr b. Harb rivayet ettiler. Lâfız Amr'ındır. Dediler kî: Bize İsmail b. İbrahim rivayet etti. (Dedi ki): Bize İbni Cüreyc Atâ'dan naklen haber verdi. Demiş ki: Ebû Hüreyre (İmâma uyan) namazın her yerinde okur. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi veSellem) 'ın bize duyurduklarını biz de size duyururuz. Bizden gizlediklerini biz de sizden gizleriz dedi. Bunun üzerine bir zât Ebû Hüreyre'ye: Ya Ümmü'l-Kur'an'dan başka bir şey okumazsam, dedi. Ebû Hüreyre; fatihadan fazla birşey okursan o daha hayırlıdır. Yalnız onunla iktifa edersen bu da sana yeter, dedi. (MÜSLİM/SALÂT/43)

668"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'ân'ı verdik." (HİCR/87)

669 ETHEM, Mürsel, Bağlam Merkezli Bir Tahlil: Fatiha Suresinin Altıncı Ve Yedinci Ayetleri, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, S.4, s.75.

670 "Açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak"

671 IŞIK, Emin, Fâtiha, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.12, s.252.

672ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.82.

673فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

"O hâlde Allah'a koşun. Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım." (ZARİYAT/50).

674"Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter. Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz. Düşünüp ibret alasınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık. 'O hâlde Allah'a koşun.' Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Allah ile beraber başka bir ilâh edinmeyin. Gerçekten ben, size, Allah tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım." (ZARİYAT/47-50)

Kur'ân âyetlerinde Allah'tan başka sığınlacak hiçbir kimsenin olmadığı sıklıkla vurgulanmıştır. Bunun dışında başka ilahlar ya da merkezler arayanların davanışları akılsızca davranış olarak değerlendirilmişir.[675]

Yedi başlu ejdehâ-yı nefs bize kasd ider

Çün didün "fe firru ilâllâh" sana sıgınduh yâ ma'âz[676] Habîbî

FE KEYFE KANE IKAB.

"Cezam nasılmış, azabım nasılmış" anlamlarına gelir. Bu ifade Ra'd Sûresi 32. âyet içerisinde geçmektedir.[677]

"İslam inancında Allah'ın sıfatlarından bazıları yükselten, genişleten, aydınlığa çıkaran gibi anlamlar taşımaktadır. Bazı sıfatları ise alçaltan, daraltan, sıkan, azabı çetin olan gibi anlamlar taşır. İstatistiki olarak bakılacak olursa, Kur'ân'da Allah'ın iyilik ve güzellik bahşeden sıfatlarının daha çok zikredildiği görülmektedir.

Dünyada tâ'at it ki 'ukbîde

Görmeyesin ki "keyfe kâne ikâb"[678]Ahmedî

FE'STEMİ' LİMÂ-YÛHÂ.[679]

"Vahyolunanı dinle" Anlamına gelir. Bu ifade Taha Sûresi'nin 13. âyetinde geçmektedir. Allah'ın Tuva Vadisi'nde Hz. Musa'ya hitabıdır. Hz. Musa Kur'ân'da bildirildiğine göre bu vadide bir ağaç vasıtası ile arcısız olarak ile Allah'ı işitmiştir. Bu özelliği ile divan şiirinde sıkça zikredilir[680](bkz.MÛSA).

---

[675]KARAMAN, Hayrettin (vd), Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014, c.5, s.3322.
[676]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.436; B 2631.
[677]Ve lekadistuhzie bi rusulin min kablike fe emleytu lillezine keferu summe ehaztuhum, **fe keyfe kane ıkab**." "Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayıverdim. **Benim cezalandırmam nasılmış!**" (RA'D/32)
[678]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.28; VIII/13. (1)
[679]وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى
"Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle." (TAHA/13).
[680]"Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle." (TAHA/12-13)

Vücûdı vâcib anun “fa’lem innehu” vâhid

Delîl ister isen “fe’stemi’ limâ-yûhâ”[681]Hamdullah Hamdi

FE-HAKKE İKÂB.[682]

“Böylece gazabım hak oldu” anlamına gelir. Bu ifade Sad Sûresi’nin 14. âyeti içerisinde geçmektedir. Helak olan kavimlerin varlığı Kur’ân’da zikredilen hususlardandır. Sadece âyet ve hadislerde değil İsrailiyat türünde çeşitli anlatılarda da bu durumdan bahsedilir. Genel olarak divan şiirde bu kavimlere gönderilen paygamber ve kavmin adı ile ilgili benzetme unsurları görebilmek mümkündür.[683]

Allah, Kur’ân’da kendisine zulm isnad edilemeyeceğini, kullarına haksızlık yapan bir yaratıcı olmadığını ifade etmektedir. Kendisine kul olmayı kabul edenleri kat kat mükâfatlandıracağını, kendisini kabullenmeyip kul olmak istemeyen kimselere karşı da gazab ve azabının olacağını bildirmektedir.[684]

Muhibbi âyeti “tûbî lehüm ve hüsne me’âb”

‘Adûsı gâyeti “kad kezzebû fe-hakke ikâb”[685]Hamdullah Hamdi

FELÂ TES’ELNİ.[686]

“Artık benden isteme” anlamına gelir. Bu ifade Kur’ân-ı Kerim’de Hûd Sûresi’nde 46. âyette geçmektedir. Hz. Nuh’un boğulan evladı yüzünden yaptığı duaya Allah’ın verdiği cevaptır.

Hz. Nuh kavmine azap gönderilen ilk peygamberdir. Uzun süre kavmini Allah’a davet etmiş ancak kavmi bu çağrıya kulak asmamıştır. Eşi Vâhile ve oğlu

---

[681]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.2; 1/21.

[682]إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ

“(O grupların) her biri peygamberleri yalanladı da onları cezalandırmam hak oldu.” (SAD/14)

[683]“Onlardan önce de Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı da Peygamberleri yalanlamışlardı. İşte onlar da (böyle) gruplardı. (O grupların) her biri peygamberleri yalanladı da onları cezalandırmam hak oldu.” (SAD/12-14)

[684] ARPAGUŞ, Hatice K, Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazab, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2005, s.62.

[685]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/4.

[686]قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلاَ تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Allah, “Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi. (HUD/46).

Kenan da bu çağrıya kayıtsız kalmaları yüzünden tufanda felakete uğrayanlar arasında olmuşlardır. Kavminin yaptıkları karşısında Hz. Nuh Allah'a dua etmiştir. Allah, ona bir gemi yapmasını ve içine her hayvandan ikişer çifti ve inananları bindirmesini; tufan geldiğindemüşriklerin boğulacağını bildirmiştir.[687] Hud Sûresinde Hz. Nuh ve oğlu arasında geçen olaya yer verilmektedir.[688]

Ledün ilminde ol Mûsâ felâ tes'elni 'an şey'in

Sözi bu Hızr-ı üstâdun budur gûş eyle iy tilmîz[689]Karamanlı Aynî

FE-LEM-TAKTÜLÛHÜM .[690]

"Hâlbuki onları siz öldürmediniz." anlamına gelir. Bu ifade Enfal Sûresi'nin 17. âyetinde geçmektedir.

Kaynaklarda Bedir, Huneyn gibi birkaç tane savaşta Hz. Muhammed'in, yerden bir avuç çakıllı toprak alarak onu düşmana doğru savurması ve onları saf dışı bırakması olayı zikredilmiştir.

Bu âyette öldürdüğün zaman sen öldürmedin, attığın zaman sen atmadın ifadeleri, Tasavvufçular ve bazı düşünürler tarafından varlığın bütünün Allah'ın kendisinden başka bir şey olmadığı şeklindeki düşüncelerine göstermiş oldukları dayanaklardan biridir ve bu âyeti, iddialarının doğruluğuna delil saymışlardır. [691]

Ki kati ettiniz gerçi surette siz

Fe-lem-taktülûhüm hakikatte siz[692]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[687]YAYLALI, Yasemin, Klasik Fars Şiirinde Hz. Nuh, Şarkiyat Mecmuası, 2014, S.25 s.235.

[688] "Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, 'Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma' diye seslendi. O, 'Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' dedi. Nûh, 'Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur' dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu…" (HUD/42-43)

[689]ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 2007, s.246, Trc 56/12/7.

[690]فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاء حَسَناً إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (ENFAL/17).

[691]KARAMAN, Hayrettin (vd), Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2014, c.2, s.674.

[692]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.48.

FERDÜN LÂ-YEFÛT.

"Yokolmayan bir, yok olmayan ferd, Allah." anlamlarına gelir. "Ferd" ve "yefût" kelimeleri ayrı ayrı olarak "Cevşen-i Kebîr" duası içerisinde geçmektedir. Cevşen-i Kebir Hz Muhammed'e Ehl-i beyt tarafından nisbet edilen iki duadan biridir.[693] Cevşen Duasının Cevşen-i Kebîr (Büyük Cevşen) ve Cevşen-i Sağîr (Küçük Cevşen) olarak iki türlüsü bulunmaktadır. Cevşen duasının yazılı olduğu bir parçanın taşınmasının koruyuculuğuna inanılmaktadır.

Bu dua 13.-15. yüzyıllar arasında ortaya çıkmıştır. İlk olarak Şii yazar el-Kef'amî'nin dua kitabında yer almıştır, daha sonra Sünni İslam dünyasında el-Gümüşhanevî'nin Mecmû'atul Ahzâb isimli eserinde görülmüştür. Daha sonra Said Nursî'nin eserlerinde görülür ve risale-i nur takipçileri arasında meşhurdur.[694]

'Âlimü'l-esrâr ü Hayyün lâ-yemût

"Vâhidü'l-Kahhâr u Ferdün lâ-yefût[695]Kemâl Ümmî

FETHUN KARÎB. [696]

"Yakın fetih" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da 3 âyette geçmektedir.[697]"Fetih/27"[698] âyetinde bahsedilen fethin Hayber, Hudeybiye veya Mekke olduğu düşünülmektedir. Hayber olduğu görüşü daha fazla benimsenmiştir.[699]

---

[693] TOPRAK, Mehmet, Cevşen, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.7, s.462.
[694] AYDINLI, Abdullah, Cevşen Duası Kaynakları Hakkında Bir İnceleme, Usûl İslam Araştırmaları, İstanbul, 2016, s.7
[695]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.20; 1/10.
[696] Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!(SAFF/13).
[697]"Andolsun ki, Allah Resûl'ünün rüya(sının), hak olduğunu tasdik etti. Ve Allah dilerse, siz mutlaka Mescid-i Haram'a emin olarak, başlarınız tıraş edilmiş ve (saçlarınız) kısaltılmış olarak korkusuzca gireceksiniz. Fakat Allah, sizin bilmediğiniz şeyleri bildiği için, bundan başka (daha önce) (size) yakın bir fetih nasip etti." (FETİH/27)
[698]"Andolsun ki, Allah Resûl'ünün rüya(sının), hak olduğunu tasdik etti. Ve Allah dilerse, siz mutlaka Mescid-i Haram'a emin olarak, başlarınız tıraş edilmiş ve (saçlarınız) kısaltılmış olarak korkusuzca gireceksiniz. Fakat Allah, sizin bilmediğiniz şeyleri bildiği için, bundan başka (daha önce) (size) yakın bir fetih nasip etti." (FETİH/27)
[699]KARAMAN, Hayrettin,A.g.e, s.80.

"Fetih18"[700] âyetinde bahsedilen fetih"ileride gereçekleşecek olan Hayber'in fethidir.[701] Hayber; Yahudi yerleşkesidir, Medine yakınlarındadır.

Fetih gerek İslam gerek İslam devletleri açsından dini bir görev olarak düşünülmüştür. İslam inancının yayılması ve bunun için mücadele verilmesi "cihâd" kavramı ile ifade edilmiştir.

Aslı üçtür bil fütuhatın biri "fethun karîb"

Yâni feth-i bâb-ı kalb oldu terakkide nizâm[702]

Yazıcıoğlu Mehmed

FETHUN MUBÎN.[703]

"Açık fetih" anlamına gelir. kur'ân-ı Kerîm'de Fetih Sûresi'nin ilk âyetinde geçmektedir (bkz.FETHUN KARÎB).

Fetbin ikincisinin adı durur feth-i mübin

Ya'ni feth oldu ona envâr-ı rûh etti kıyâm[704]Yazıcıoğlu mehmed

FETTÂH.[705]

Allah'ın isimlerindendir.[706]"Feth"[707] kökünden türemiş sıfattır. Kolaylaştıran manasına gelir.

---

[700]"Andolsun ki, o ağacın altında sana tâbî oldukları zaman Allah, mü'minlerden razı oldu. Ve onların kalplerinde olanı biliyordu. Böylece onların üzerine sekînet indirdi. Ve onlara yakın bir fetih nasip etti." (FETİH/18)

[701]KARAMAN, A.g.e, s.75-76.

[702]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.63.

[703]إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." (FETİH/1). (Sûreye adını veren fethin Hudeybiye Antlaşması mı yoksa Mekke'nin fethi mi olduğu konusunda farklı değerlendirmeler vardır.).

[704]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.320.

[705]قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ

"De ki: "Rabbimiz hepimizi kıyamet günü bir araya toplayacak, sonra da aramızda hak ile hüküm verecektir. O, gerçeği apaçık ortaya koyan, hakkıyla bilendir." (SEBE/26).

[706]"Bütün anlaşmazlıkların hakemliğini yapmak suretiyle mutlak adaleti gerçekleştiren, hak ile batılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara yardım eden, mümin kullarına hayır kapılarını açan ve kurtuluş yollarını gösteren."

[707]"Bir şeyi açmak, taraflar arasında hüküm vermek, birine yardım edip zafere ulaştırmak"

Mısr-ı izzetde el üzre tutmadılar Yûsuf'ı

Zer gibi tesbîhi tekrâr itmeyince yâ Azîz[708]Necâtî

FEZKURÛNÎ EZKURKUM.[709]

"Öyleyse beni zikredin ben de sizi zikredeyim (anayım)" anlamına gelir. Bu ifade Bakara sûresi 152. âyet içerisinde geçmektedir. Kur'ân'da Allah'ın seçkin kullarınından bhasedilirken onların, Allah'ı çokça zikreden kişiler olduğu çoğu zaman vurulanmıştır. Namaz dışında Alah'ı zikretmek İslam'daki oruç, zekât, gibi diğer ibadetlerden biri sayılmıştır. Tasavvufi çevrelerde, tarikatlarda bu oluşumlara mensup şairlerin eserlerinde bu anlayış görülür. Şiirde Allah'ın zikri ve övülmesi de bir çeşit ibadet olarak görülmüştür.[710]Kur'â'da Allah'ın zikredilmesinin önemine dair pek çok âyet bulunmaktadır[711] (bkz.ZİKR).

"Fezkurûnî" tâ ki "ezkurkum" dimegün ma'nîsin

Eylemiş tefsîr idenler işbu vech-ile[712] Habîbî

FİRDEVS.[713]

İslami literatürde "Cennetin ortasındaki bölge" yi ifade eder.[714] Firdevs'in Arapça, Grekçe, Farsça kökenli olduğu konusunda görüşler vardır.

---

[708]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.

[709]فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُواْ لِي وَلاَ تَكْفُرُونِ

"Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin." (BAKARA/152).

[710]İbn-i Arabî'nin bu âyet ile ilgili yorumu şu şekildedir: "Beni anın ki Ben de sizi anayım" âyetiyle kendi zikrini kulun zikriyle irtibatlandırmış, kendisini zikredeni O da zikredeceğini bildirmiştir. Çünkü zikir, zikri doğurmaktadır." KURT, Hüseyin, El-Bârikât'ta Zikir Ve Duanın Psikolojik Boyutu, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, c.13, S.20, s.184. ; İbn Arabî, el-Futuhâtu'l-Mekkîyye, II, s. 302.

[711]"Beni anın, Ben de sizi anayım. Ey iman edenler, Allah'ı çok anın. Allah anıldığında müminlerin kalbi ürperir. Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzere Allah'ı zikrederler. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et. Allah'ı çok zikreden erkekler ve Allah'ı çok zikreden kadınlar: Allah, bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (BAKARA/152, AHZAB/41, ENFAL/2, İMRAN/191, İMRAN/41, AHZAB/35)

[712]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.406; B 2348.

[713]إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا

"İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır." (KEHF/107).

[714]"İçinde her türlü ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe, Arşın altında bulunan cennetin ortası, en yüksek ve değerli bölgesi, cennet, uçmak, bostan, Kadın adı." SERİNSU, A.g.e, s.98. DEVELLİOĞLU, A.g.e, s. 395.

Âyetlerde "**cennâtü'l-firdevs**" ve "**firdevs**" şeklinde olmak üzere 2 yerde geçer. Çeşitli hadislerde geçmektedir.[715]Firdevs divan edebiyatında esas anlamının yanında sevgilinin çeşitli özelliklerini ifade etmek için de kullanılmıştır.[716]

Âhirün mahmud u firdevs işigün hakan tapun

Medh iden bu hazreti Firdevsî vü Hâkânidür[717]Şeyhî

Fİ-SEBİLİ'LLÂH.[718]

"Allah yolunda, Allah rızası" anlamlarını taşır.[719] Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de 49 yerde geçmektedir.[720] İslam, inananları daha iyiye yönelme konusunda teşvik etmektedir. Mâide Sûresi'nin 48. âyetinde "İbadetlerde yarışın" ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir.[721]

"Fîsebîli'l-lah" sebîl it mâlını

Kim bulasın "Havz-ı Kevser" selsebîl[722]Kemâl Ümmî

FURKAN.[723]

"Hakla bâtılı ayırt etme, Allah'ın koyduğu ölçü, gönderdiği kitap; kurtuluş, zafer" anlamlarında kullanılan Kur'ân terimidir. "iki şeyin arasını ayırmak"

---

[715] ÖZERVARLI, M Sait, Firdevs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.13, s.123.

[716] UZUN, Mustafa, Firdevs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.13, s.124.

[717]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.41; 9/43; Bu gün bir meh gönül Tûr'ın münîr itdi tecellâdan/ Sanasun hûrdur indi yire **firdevs**-i a'lâdan/ Cem Sultan, ÜSTÜNER, Kaplan, A.g.e, s.230; G 252/1.

[718] أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللهِ لاَ يَسْتَوُونَ عِندَ اللهِ وَاللهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

"Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse(lerin amelleri) gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez." (TEVBE/19).

[719] "Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla hiçbir karşılık beklemeksizin yapılan maddi ve manevi fedakârlıklar, çabalar."

[720] SERİNSU, A.g.e, s.98.

[721] "Ey iman edenler! Hem bu dünyada hem öteki dünyada sizi şiddetli bir azaptan koruyacak bir alış verişi haber vereyim mi: Allah'a ve Peygamberine iman edip Allah yolunda (fisebilillah) malınız ve canınızla cihat etmenizdir. Eğer bilirseniz (bunları yapmak) sizin için gerçekten çok hayırlıdır." (SAFF/10-11)

[722]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.198; 67/18.

[723]مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِآيَاتِ اللّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَام

"Daha önce de insanlara doğru yolu göstermek için, Tevrat ile İncil'i ve Furkan'ı indirmiştir. Bilinmeli ki, Allah'ın ayetlerini inkâr edenler için, şiddetli bir azap vardır. Allah, suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir." (İMRAN/4).

anlamındaki“fark” kökünden gelir. “Hakla bâtılı, iman ile küfrü, helâl ile haramı ayırıp belirlemek” anlamlarına gelir.

Müslüman bilginler, “furkân” kelimesinin Arapça bir kelime olduğunu, ‘f-r-k’ kökünden türediğini kabul etmektedirler. Oryantalistler ‘kurtuluş’ anlamındaki Aramca ‘**purkân’** ya da Süryanca “**purkâna**” kelimelerinden geldiğini kabuleder.Diğer bir kısım oryantalistlere göre İbranca “**pirke**” kelimesinden alınmadır.[724]

Kur’ân’da 7 âyet içerisinde geçer. Bu ayetlerde “Kur’ân, Tevrat, üç büyük kitap, delil, yardım, Mûsâ, denizin yarılıp açılması, Bedir, kurtuluş, başarı” anlamlarla kullanılmıştır.[725]

Huyurdu yâ Alî pes var eriş tiz Mekke’ye devvâr

Çü sensin mazhar-ı envâr çü sensin mecma’-ı Furkan[726]Yazıcıoğlu Mehmed

GADÂTİN VE AŞİYY.[727]

“Sabah ve akşam” anlamına gelmektedir. Bu ifade En’am Sûresi’nin 52. âyetinde geçmektedir.

Bu âyette bahsedilen olayla ilgili 3 yorum vardır. İlk olarak: Hz. Muhammed’in, yoksul sahâbîlerle beraber oturuyordu. Müşrikler Hz. Muhammed’le müslümanları uzaklaştırması şartıyla görüşmek istediler. Hz. Muhammed “Ben müminleri kovamam” diye cevap verir. Bunun üzerine Müşriklerkendileri geldiğinde ayakta durmasını ister. Hz. Muhammed, İslâm’ı kabul edebilirlerdiye bu teklifi kabul etmeyi düşünürken onu vazgeçiren 52. âyet inmiştir.

İkinci yorum: Müşrikler; toplanan kişilerin, yiyip içtikleri ve barındıkları için orada olduklarını ileri sürmüşler ve bu da bu âyetin inmesine sebep olmuşur.

---

[724] HACIMÜFTÜOĞLU, Halil, Kuran’daki ‘Furkân’ Kavramına Dair Farklı Bir Yaklaşım, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2012 S.10, c.1, s.82.

[725] ÇEKİL, İbrahim, Furkan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.13, s.220.

[726]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.17.

[727] وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

“Sabah akşam Rab’lerinin rızâsını isteyerek, O’na yalvaranları (Kureyş büyüklerinin arzusuna uyarak) kovma. (O müşrikler ister inansın, ister inanmasınlar.) Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, bu zavallıları kovup da zâlimlerden olasın.” EN’AM/52.

Üçüncü yorum: Bu insanlarınibadetle meşgul olmaları sebebiyle geçimlerini temin edemeyecekleridüşüncesi ile Hz. Muhammed'in onları meclisinden ayrılmaya zorlamaması istenmiştir.[728]

Ve'd-duhâ virdine ve'l-leyl okurum sümbülüne

Rûşenî virdi budur küllü gadâtin ve aşiyy[729]Rûşenî

GAFFÂR.[730]

Allah'ın isimlerindendir. "Gafr"[731] kökünden türemiştir. Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "Kusurları örten" anlamıan gelir.[732] İstiğfar kelimesi aynı kökten gelir ve kişinin, kusurunun bağışlanmasını Allah'tan talep etmesidir.

Kur'ân'da ve hadislerde pek çok yerde Allah'ın affediciliğinden bahsedilmekte ve insanların kendi aralarında da affedici olmaları tavsiye edilmektedir. Af, tövbe pişmanlık, günahların bağışlanmasının dile getirilmesi hemen hemen her divanda kendini göstermiştir.

Gaffâr ismi, Kur'ân-ı Kerîm'in 91 âyetinde geçmektedir. 2 âyette tek başına kullanılmıştır.[733]

"Muhakkak ki ben tövbe eden, inanan ve salih ameller yapan sonra da dosdoğru yolda giden insanlara karşı Gaffar'ım."[734]

Gazâ-yı ekber içre gâzi-i manâlık istersen

İdüp nefs ile cengi dest-i Gaffârda şehîd ol sen[735]Çâkeri

---

[728] KARAMAN, A.g.e, c.2 s 409.
[729]AYDEMİR, Semra, A.g.e, s.209; G 76/10.
[730]رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ
"O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır." (SAD/66).
[731]"Örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek"
[732]"Birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan; bağışlaması kendinden ve sonsuz olan, tövbe eden kullarının günahlarını bol bol bağışlayarak onları cehennem azabından koruyan."
[733] TOPALOĞLU, Bekir, Gafûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.13, s.286., SERİNSU, A.g.e, s.103.
[734] TAHA/82.
[735]

GAFFÂRÜ'Z ZÜNÛB.

"Günahları suçları örten gizleyen bağışlayan Allah."Anlamına gelir.[736] Bu çalışmada Kur'ân ve hadislerde bu şekliyle bulunamamıştır. Ancak Allah'ın günahları çokça bağışladığına dair pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır.

Ey Ganî sultân u Gaffârü'z-zünûb

Ey Kavî Sübhân u settârü'l-'uyûb[737]Kemâl Ümmî

GAYB. [738]

İslam literatüründe "bilgisi sadece Allah'a ait olan, Allah dilemedikçe başkasının bilmesi mümkün olmayan bilgi" anlamında kullanılır.[739]

Âyetlerde gaybı Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği vemelekler de dahilkimsenin bu alanda bilgi sahibi olmadığı bildirilmektedir.[740]

Kur'ân'da 60 yerde geçmektedir. Geçmiş olduğu âyetlerde; âhiret, melekler, Allah, bilinmesi mümkün olmayan ve bilinmeyen ve görülemeyen her şey, hadiselerin iç yüzü, gizli hadiseler ve tarihi olaylar" anlamlarında kullanılmıştır.

Hadislerde sözlük ve Kur'ân anlamları dışında "sadece Allah'ın nezdinde bulunan ilim" "gaybın anahtarını oluşturan beş şey" anlamlarında kullanılmıştır.[741]

---

[736]DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.274.

[737]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.29; 1/3.

[738] يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُل لاَّ تَعْتَذِرُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

"Onlara döndüğünüzde, size mazeret beyan edeceklerdir. De ki: "Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız. Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi. Bundan böyle davranışlarınızı Allah da Resûlü de görecek. Sonra hepiniz, gaybı da görülen âlemi de bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduğunuz şeyleri size haber verecek." (TEVBE/94).

[739]"Akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı, Henüz içinde yaşanılmayan gelecek zaman ve gelecek zaman içerisinde meydana gelecek olaylar" SERİNSU, A.g.e, s.105; DEVELLİOĞLU, A.g.e, s.413.

[740]"De ki: 'Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler.'" (NEML/65) KARA, Necati, Kur'ân'da Gayb, Yüzüncü Yıl Üniyersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, S.l, c.l, s.51.

[741] ÇELEBİ, İlyas, Gayb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.13, s.404.

Aradan Gayb oldı getdi ol melek

Kaldum anda ne melek var ne felek[742]Kara Vâiz

GAYYÛR.[743]

"Gayûr": "Gayretli, çok çalışkan. Kıskanç. Hamiyetli. Dayanıklı." anlamlarına gelir. Gayyûr şeklini almıştır ve Allah'ın adlarından birisi olarak kabul edilir.[744] Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır. Allah'ın kıskanç olduğuna dair bazı hadisler mevcuttur.

Dahi hem emr ola Dâvuda Hayy u Gayyûrdan

Çıkaralar Dâvûdı bir minber üstüne nurdan[745]Kemâl Ümmî

GAZÂ.[746]

İslami bir terimdir. Din için, Müsümanlığı yaymak ya da korumak için yapılan savaşları ifade eder. Özellikle Osmanlı Devleti bu kavramın vücut bulmuş halidir.[747]

'Âşıklaruñı bî-güneh öldürme dostum

Öldür rakîb-i kâfiri bârî gazâlar it[748]Mihrî Hâtun

---

[742]DOĞRU, Rabia, KARA VÂİZ'İN MEVLİD'İ (Metin-İnceleme) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013, s.155; B 1375.

[743] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ وَرَّادٍ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ عَنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ لَوْ رَأَيْتُ رَجُلاً مَعَ امْرَأَتِى لَضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ غَيْرَ مُصْفَحٍ . فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ « أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ ، لأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ ، وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنِّى

"…Bize Abdulmelik ibn Umeyr, el-Mugîre'nin kâtibi olan Verrâd'dan tahdîs etti. El-Mugîre ibn Şu'be şöyle demiştir: Sa'd ibn Ubâde: Karımla beraber bir erkek görürsem, hiç aman vermeden onu kılıcımın keskin ağzıyle vurur öldürürdüm, demişti. Onun bu sözü Peygamber'e ulaşınca, yanında bulunanlara: 'Sizler Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emîn olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak benden daha çok kıskançtır' buyurdu." (BUHARİ/HUDÛD/40).

[744]DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.283.

[745]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.6; 5/100.

[746] وَحَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ عُثْمَانَ الْعَسْكَرِىُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ طَارِقٍ قَالَ حَدَّثَنِى سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ السُّلَمِىُّ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ بُنِىَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ عَلَى أَنْ يُعْبَدَ اللَّهُ وَيُكْفَرَ بِمَا دُونَهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"Bana İbni Nümeyr rivayet etti. (Dedi ki): Bize babam rivayet etti, (Dedi ki): Bize Hanzale rivayet etti. Dedi ki: İkrimetü'bnü Hâlid'i Tâvûs'a şunu rivayet ederken. İşittim: Bir adam Abdullah b. Ömer'e: 'Sen gaza etmiyor musun?' demiş. İbni Ömer: 'Ben Resulüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'i: 'Şüphesiz ki islâm beş temel üzerine kurulmuştur: 1 Allah'dan başka hiç bir ilâh olmadığına şehâdet, 2 Namazı kılmak, 3 Zekâtı vermek, 4 Ramazanı tutmak, 5 Beyti hacc etmek (temelleri özerine) " derken işittim, cevabını vermiş." (MÜSLİM/İMAN/20)

[747] KAFADAR, Cemal, Gazâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.13, s.427.

[748]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.55; G 8/3.

GILMÂN.[749]

"Gulâm"[750] kelimesinin çoğuludur Kur'ân terminolujisinde "yaşlanmayan ve cennette cennetlik insanların hizmetine verilen gençler" anlamına gelir.[751]

Âyetlerde bir yerde Tûr Sûresi 24. âyete içerisinde geçer. Gılman kavramı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.[752]

Hûr u gılmân ile pür olmış Revânî her taraf

Bakmaz içine giren firdevs i a'lâdan yana[753]Revânî

GIYÂSE'L-MÜSTAGÎSÎN.

"Yardım dileyenlerin yardımcısı" anlamına gelir. Allah için kullanılan ifadelerden biridir.[754]

"Yâ gıyâse'l-müstagîsîn." el-amân

Sen 'inâyet kıl bize yâ müste'ân[755]Kemâl Ümmî

---

[749] مَّكْنُونٌ لُؤْلُؤٌ كَأَنَّهُمْ لَّهُمْ غِلْمَانٌ عَلَيْهِمْ وَيَطُوفُ
"Hizmetlerine verilmiş, kabuğunda saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar."(TÛR/24)

[750]"Çocuk, bıyığı yeni terlemiş genç, hizmetçi"

[751]GÜNDÜZ, Şinasi, Gılman, Din ve İnanç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.142. DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Gılman, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.288.

[752]"Müminlerin kendilerinden önce ölen çocuklarıdır. Kâfirlerin ölen çocukları olup mükellef bulunmadıklarından cehenneme atılmayacak, cennet ehlinin hizmetçileri statüsünde tutulacaktır. Müminler için cennette yaratılan hizmetçilerdir ve çocukken ölenlerle ilgisi yoktur." YAVUZ, Yusuf, Şevki, Gılman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.1, s.50.

[753] KARCI, Tülin, A.g.t, s.4; G 5/7.

[754] DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.742.

[755]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.23; 1/55.

GUFRÂN.[756]

"Bağışlama, affetme, Allah'ın azap dokunacak her türlü şeyden kulunu koruması ve affetmesi. Allah'ın kullarını azaba uğramaktan koruması"[757] anlamına gelir. Bu ifade Bakara Sûresi'nin 285. âyetinde geçmektedir (bkz.GAFÛR).

Dedi sırrı kani Allâh hitâb erişti Allah'tan

Ki yâ nefs ni'metim sana ki gufrân ile tafdîlâ[758]Yazıcıoğlu Mehmed

HÂ MÎM.

Hurûf-ı Mukatta harflerindendir. Kur'ân'da 7 sûrenin başında "hâ mîm" harfleri bulunmaktadır (bkz.HURÛF-I MUKATTA).

Tevbe" vü Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn" hakkıçün

Hem heme "hâ mim" ü "tâ sin"hakkıçün[759]Kemâl Ümmî

HÂBE MEN EFTERÂ.[760]

"İftira eden hüsrana uğrar, heba olur" anlamına gelmektedir. Taha Sûresi'in 61. âyetinde geçen bu ifade Hz. Musa ve Firavun'un Sihirbazları arasında gerçekleşen tartışmada Hz. Musa'nın onlara cevabıdır.

Bu hadise özetle şu şekildedir: Hz. Musa yanında Kardeşi olan Harun ile birlikte Firavun'un huzuruna varıp İsrailoğullarını serbest bırakmasını ister. Ancak Firavun bu isteği reddeder. Hz. Musa mucizelerini gösterir. Firavun ve yanındakiler bunun sihir olduğuna inanırlar. Sihirbazlar ve Musa arasında bir yarışmayapılır. Musa

---

[756] آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّهِ وَمَلآئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır." (BAKARA/285).

[757] SERİNSU, A.g.e, s.107.

[758]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.211.

[759]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/100.

[760]قَالَ لَهُم مُّوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى

"Mûsâ, onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır." (TAHA/61).

bu mücadeleyi kabul eder. Sonrasında yapılacak olan karşılaşmada Hz. Musa galip gelir ve sihirbazlar o Hz. Musa'ya iman ederler.[761]

Hâb-ı hevâda kaldı sana iftirâ iden

Hakkında Hak anun didi "hâbe men efterâ"[762]Hamdullah Hamdi

HABÎBULLAH.[763]

"Allah'ın sevgilisi" anlamına gelir. Hz. Muhammed'i ifade etmekiçin kullanılmaktadır. Hürmet ve saygı ifadesidir. İslam kültüründe Peygamber'in sıfatlarındandır Hz. Muhammed'in sıfatlarından biri. Bu çalışmada sadece bir hadis rivayetinde tespit edilmiştir.

Habîbullâhdur ol adı Muhammed

Anun dostlugına oldı bu ebvân[764]Sinanoğlu

HABÎR.[765]

Allah'ın isimlerindenbiridir. "Her şeyden haberdar" anlamında Allah'ı ifade etmek maksadıyla kullanılır."[766]

---

[761] ABAY, Ahmet, Hz. Musa ve Sihirbazlar Kıssası Bağlamında Müsabaka Ahlakı Tespit Denemesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, S.23, s.31.

[762]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.4; 2/24.

[763] أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنِى مُعَاوِيَةُ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ رُوَيْمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ : إِنَّ اللَّهَ أَدْرَكَ بِىَ الأَجَلَ الْمَرْحُومَ وَاخْتَصَرَ لِىَ اخْتِصَاراً ، فَنَحْنُ الآخِرُونَ وَنَحْنُ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَإِنِّى قَائِلٌ قَوْلاً غَيْرَ فَخْرٍ : إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللَّهِ ، وَمُوسَى صَفِىُّ اللَّهِ ، وَأَنَا "حَبِيبُ اللَّهِ" وَمَعِى لِوَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، وَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَنِى فِى أُمَّتِى وَأَجَارَهُمْ مِنْ ثَلاَثٍ : لاَ يَعُمُّهُمْ بِسَنَةٍ ، وَلاَ يَسْتَأْصِلُهُمْ عَدُوٌّ ، وَلاَ يَجْمَعُهُمْ عَلَى ضَلاَلَةٍ.

" Bize Abdullah b. Salih haber verip (dedi ki) bana Muâviye, Urve b. Ruveym'den, (o da) Amr b. Kays'dan (naklen) rivayet etti ki: Resûlullah şöyle buyurdu: Allah beni rahmetli vakte ulaştırmış ve benim için (konuşma kabiliyetimle veya tamamen kısa yolu tutmuştur. Bu sebeple biz (dünyada) sonuncularız. (Ama) kıyamet gününde öne geçen (birincileriz). Ben, övünmeksizin bir söz söyleyeceğim: İbrahim. Allah'ın dostu (Halilullah), Musa, Allah'ın seçkin kulu (Safiyyullah), ben ise Allah'ın sevdiği-seveni (Habîbullah)'ım. Kıyamet gününde Hamd Sancağı benim beraberimdedir. Allah -azze ve celle- ümmetim hakkında bana bir söz vermiş ve onları üç şeyden muhafaza etmiştir:Onları kıtlıkla toptan mahvetmeyecek, düşman onların kökünü kazıyıp (tamamen imha etmeyecek), onları sapıklık üzerinde birleştirmeyecek." (DARİMİ/MUKADDİME/8).

[764]"Her şeyi tüm ayrıntılarıyla bilen ve kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan, kullarının niyet, söz ve davranışlarından haberdar olan."KİRAZ, Ahmet, A.g.e, s.37; 5/16.

[765] O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır. (EN'ÂM/18).

[766] SERİNSU, A.g.e, s.109.

"Hubr"[767] mastarından türemiş sıfattır. "Kur'ân-ı Kerîm'de 44 âyette Allah'ı ifade eder. "Hubr" kökünden türemiş çeşitli kelimeler hadislerde debulunur ve Allah'ı ifade etmek için kullanımıştır[768]

Gönlümüz âyinesin kıldı zemîme vasf-ı pâs

Saykal-ı 'ışkun virüp kıl sen mücellâ yâ "Habîr"[769]Habîbî

HABLU'LLAH.[770]

"Allah'ın ipi, urganı." anlamına gelir. Bu ifade İmrân Sûresi'nin 103. âyeti içerisinde geçmektedir.

"Allah'ın ipi, urganı" ifadesi ile Kur'ân ve İslâm anlatılmaktadır. "Allah'ın ipine yapışmak", hep beraber İslâm'a ve Allah'a inanmayı ve bunun şartlarını yapmayı ifade eder. Hz. Muhammed Kur'ân için "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne doğru sarkıtılmış ipidir" demiştir.[771] Bu ayet, düşünceleri ayrılık gösterdiği zaman, müslümanların kendilerini Allah'a götüren ve onları birbirlerine bağlayan bağa, yani Kur'ân'a dönmelerinin gerekli ve önemli olduğunubelirtmektedir.[772]

Her ki "hablu'llah"ı dutdı lâ-cerem buldı necât

Ayrık ol bu kibr ü hırs u bend ü aglâli nider[773]Kemâl Ümmî

---

[767]"Bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak"

[768]"Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir. Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır (el Habîru)." "Eğer onların aralarının açılmasından korkarsanız bir hakem erkek ailesinden, bir hakem de kadın tarafından oluşturun. Arayı düzeltmek isterlerse Allah da bunu başartır. Muhakkak Allah Alîm'dir, Habîr'dir"TOPALOĞLU, Bekir, Habîr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1996, c.14, s.378.

[769]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.436; B 2640.

[770] وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُواْ وَاذْكُرُواْ نِعْمَةَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَىَ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz." (İMRAN/103).

[771] KARAMAN, Nurettin, A.g.e, c.1, s.634.

[772] FIĞLALI, Ethem Ruhi, Mezheplerin Doguşuna Tesir Eden Sebepler, İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1980, S.4, s.118.

[773]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.245; 98/3.

HABLUN MİN MESED.[774]

"Bükülmüş liften ip" anlamına gelir. Bu ifade Tebbet Sûresi 5. âyet içerisinde geçmektedir. Âyette bahsedilen, Boynunda "bükülmüş liften bir ip" olarak cehenneme girecek olan kişi **Ebû Leheb**'in karısı **Ümmü Cemîl Avrâ**'dır.

Karısı Lât ve Uzzâ isimli putlara,gerdanlığını Hz. Muhammed'e düşmanlık yolunda harcayacağınayemin etmiştir. Bu yüzden "İslam düşmanlığı uğruna harcadığ gerdanlık. Cehennemde ipe dönüşecek şeklinde yorumlanmıştır[775] Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemîl, siyasal ve ekonomik statülerini kaybedecekleri endişesi ile İslam'a ilk muhalefet eden kişilerden olmuştur.[776]

Dostlarun hakkında nâzil oldı lâ havfun 'aleyh

Düşmanun hakkındadur fî-cidihâ hablün min mesed[777]Habîbî

HAC.[778]

Kutsal yerleri dinî amaçla ziyaret etme, İslâm'ın şartlarından biri. Arapça'da "gitmek, ziyaret etmek" anlamlarına gelir. İslam'da hac, "imkân sahibi olan Müslümanların belirlenmiş zamanlarda Kâ'be, Arafat, Müzdelife ve Mina'da belirli bazı görevleri yerine getirmesi" şeklindedir.[779] Bu ibadeti yerine getiren kişilere Arapça'da hâc (çoğulu huccâc), Türkçe'de hacı denir.[780]

---

[774] فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ
"Onun boynunda mesedden (bükülmüş liften) bir ip vardır." (TEBBET/5).
[775] KARAMAN, Nurettin, A.g.e, c.5, s.710.
[776] "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)." (TEBBET/1-4) ŞİMŞİR, Mehmet, Hz. Peygamber'in İslâm Tebliğine Karşı Şair Ve Siyasî Liderlerin İlk Tavırları ve Şiir Alanında Yaşanan Gelişmeler. Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Aksaray, 2017, c.4, S.7, s.49.
[777] BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.393; B 2224.
[778] وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لِي وَلْيُؤْمِنُواْ بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ
"Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler." (BAKARA/186).
[779] GEÇİOĞLU, Ahmet Rıfat, Hac İbadetine Psikolojik Bir Yaklaşım, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Adana, 2016, S.16 c.1, s.222.
[780] HARMAN, Ömer Faruk, Hac, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.14, s.382

İslâmî kaynaklara göre hacc kavramı Hz. Âdem'e kadar uzanmaktadır. Haccın, muhtemelen Hz. İbrâhim'den bu yana gelen biribadet olduğu düşünülmektedir.Ne zaman farz kılındığı hakkında görüş birliğine varılamamıştır.[781]

Vere her bir Mü'mine yüz erce kuvvet bunların

Lâ visâli Ka'be'sin ede tavâf ü ola hac[782]Yazıcıoğlu Mehmed

HACERÜ'L-ESVED. [783]

"Siyah taş" anlamına gelir.Kâbe'nin güneydoğu köşesine tavafın başlangıç noktasını belirtmek için yerleştirilen taş.

Hacerülesved'i Hz. İbrâhim Kâbe inşaasında tavafın başlangıcınıbelirtmek amacıyla yerleştirildiği kaynaklarda geçmektedir. Taşın nereden geldiği ile alakalı farklı rivayetler vardır.[784] Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce de Araplar bu taşa önem veriyorlardı. Ancak bu önem pagan inanışları ile bağdaştırılmıştı. Taşın yerleştirilmesi için Hz. Muhammed'in hakemliğine başvurulmasını anlatan olay kaynaklarda sıkça zikredilmektedir.

Ka'be yüzünde halîlüm hacerü`l-esvedüni

Gören öninde ölür kendüyi kurbân eyler[785]Hamdullah Hamdî

---

[781] ÖZAYDIN, Abdülkerim, Hac, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.14, s.386.

[782]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.78.

[783] وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَلاَثًا وَمَشَى أَرْبَعًا

"Bize İshale b. İbrahim rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Yahya b. Adem haber verdi. (Dedi ki) : Bize Süfyâh, Cafer b. Muhammen'den, o da babasından, o da Câbir b. Abdillâh düti naklen rivayet etti ki, Resûlüllah, Mekke'ye vardığında Hacer-i Esved'e giderek onu öpmüş sonra sağındanyürüyerek üç defâ ramel ile dört turda da adî yürüyüşle yürüyerek tavaf yapmış." (MÜSLİM/HAC/150).

[784] ÖĞÜT, Salim, Hacerülesved, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.14, s.435.

[785]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, Hamdullah Hamdî ve Divanı,Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s.21; 29/2.

HÂDÎ.[786]

Allah'ın isimlerindendir. "Hüdâ"[787] kökünden türemiş sıfattır. " Hedefe rehberlik eden, mutluluk ve hayır veren, yol gösteren" anlamına gelir.[788]

Bu Kemâl Ümmîye her gümrâh ile

Göster ey Hâdî kerem kıl togrı râh[789]Kemâl Ümmî

HADÎS.[790]

"Eski" anlamındaki "kadîm"in zıddıdır.Tahdîs masdarından türemiş isimdir."haber" anlamına gelir.

Hz. Muhammed'in hayata ve İslam'a dair tüm söz ve davranışlarını kapsayan bir kavramdır. "Hz. Muhammed'in Kur'ân-ı Kerîm'den anladıklarını söz ve davranışlarıyla örnek olması için ifade etmesi. Kur'ân-ı Kerîm'deki açıklanması gereken yerleri açıklaması, emir ve yasakları insanlara bildirmesi, Kur'ân-ı Kerîm'de olmayan konularda hüküm koyması, bireysel ve toplumsal hayatında kişileri ahlaken geliştirmekiçin Hz. Muhammed'in söylemiş olduğu sözler"[791] anlamlarında İslami terimdir.

Bazı âyetlerde Kur'ân-ı Kerîm'den "**hâze'l-hadîs**" "**ahsenü'l-hadîs**" diye bahsedilmektedir. Hadis kelimesi İslâmiyet'le Kur'ân-ı Kerîm'in mukabili anlamında kullanılmıştır.[792]

---

[786] وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْلاَ أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ
"İnkâr edenler, "Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!" diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır." (RA'D/7).

[787] "Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek"

[788] TOPALOĞLU, Bekir, Hâdî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.9.

[789] BALBABA, Sefa, A.g.t, s.163; 46/12.

[790] فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا
"Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin!" (KEHF/6).

[791] SERİNSU, A.g.e, s.113.

[792] "Hz. Muhammed'in sözlerine 'el-ehâdîsü'l-kavliyye', fiillerine 'el-ehâdîsü'l-fi'liyye' ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) 'el-ehâdîsü't-takrîriyye' denilmiştir." KANDEMİR, Yaşar, Hadis, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.27.

Hadislerle ilgili olarak farklı bir bakış açısı getirebilecek bir hadisde Hz. Muhammed Kur'ândan başka bir kayıt yapılmamasını istemektedir.[793]

Dediler nakl-i tefsîr olsa bize

Hadîs olsa kim oldur ilm-i ahrâ[794]Yazıcıoğlu Mehmed

HAHUNA.

"Burada" anlamına gelir. Bu ifade İmrân Sûresi 156. âyet içerisinde geçmektedir.[795]

Bu âyette İslam'ın kader anlayışının yansımaları görülmektedir. Buradan çıkarılak sonuç İslam'ın inanan insanlara "ne yaparsanız yapın kaderinizde olan gerçekleşecektir." mesajı verdiği değildir. Kur'ân'da bildirildiğine göre insanların ölüm zamanları bellidir ve bu an değiştirilemez.

Seyrin nihâyetinde çü buldun dünüvv-i hâs

Sen dedin eyne enzil Hâk dedi hahünâ[796]Şeyhî

HAK.[797]

Allah'ın isimlerindendir.[798] "Varlığı sürekli olan ve bütün hayatı yönlendirmesi, nimetler vermesi kesintisiz biçimde devam eden" anlamlarına gelir. "Kur'ân-ı Kerîm'de hak kelimesi 247 yerde geçmektedir. Aynı kökten oluşan

---

[793] KOÇYİĞİT, Talat, Hadis Usulü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.23. el-Hatîb el-Bağdâdi, Taqyîdu'l-ilm, s. 29.

[794]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.54.

[795]"…yekulune lev kane lena minel emri şey'un ma kutilna **hahuna**, kul lev kuntum fi buyutikum le berezellezine kutibe aleyhimul katlu ila medaciihim…" "…Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik." De ki: 'Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi…'"

[796] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.30; 5/29. (1)

[797]ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O, ölüleri diriltir ve O, her şeye hakkıyla kadirdir." (HACC/6)

[798]Her şeyi bir hikmete göre gerekçesine uygun olarak kullarının dünyada ve ahirette yararlarını gözeterek adaletli bir biçimde yaratan, kendisinin varlığı sürekli olan ve bütün hayatı yönlendirmesi, nimetler vermesi kesintisiz biçimde devam eden, bizzat ve sürekli olarak var olan, gerçekliği mevcut bulunan, varlığı ve ulûhiyyeti fiilen tahakkuk eden"

kelimelerle 287 defa geçmiş olur. Kur'ân'da Allah dışında Hz. Muhammed, Kur'ân ve dini ifade etmek için kullanılmıştır.[799]

Hâl-i zebânıla derilüp Hakk'ı zikr ider

Gülşenler içre murg-ı hezârân hezârdur[800]Mihrî Hâtun

HAKÎM.[801]

Allah'ın isimlerindendir. "Hükm"[802]mastarından türemiş sfattır. "Hüküm ve hikmet sahibi" anlamına gelir.[803]Âyetlerde 97 yerde geçmektedir. Hakîm 99 ismli hadis rivayetinde de geçmektedir.[804]

Tevbe kıldım sen kabûl it yâ Hakîm

Kim direm estağfirullahe'l-'azîm[805]Kemâl Ümmî

HAKKA'L-YAKÎN.[806]

Kesinlik olarak en ileri derecedeki doğru bilgi anlamına gelen bir terimdir. "hak"[807] ile "yakîn"[808] kelimelerinden oluşur.

"iç duyu, iç tecrübe yoluyla elde edilem kesinlik bakımından en üs seviyede doğru bilgi" şeklinde tanımlanabilir. Hakka'l-yakîn Kur'ân-ı Kerîm'de 2 yerde geçmektedir.[809]

---

[799] TOPALOĞLU, Bekir, Hak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.152.
[800]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.41; K 13/6.
[801]وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ
"O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır." (EN'AM/18).
[802] "İyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek"
[803] "Bütün sözleri ve fiilleri adalete ve ilme dayanan, her şeyi bilen, hikmetli bir biçimde yaratmasını sürdüren, dünyada adaletin kaynağı, ahirette ise tüm insanlar arasında adaleti ile hükmedecek olan. Hüküm ve hikmet sahibi" SERİNSU, A.ge, S.116.
[804] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.181.
[805]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.30; 1/144.
[806]إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ
"Şüphesiz ki bu kesin gerçektir." (VAKIA/95).
[807]"Gerçek varlık, doğru hüküm"
[808] "Gerçeğe uygun kesin bilgi"
[809] YAVUZ, Yusuf Şevki, Hakka'l-yakîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.203.

Kuşeyrî'ye göre ilme'l-yakîni,akıl sahiplerine, ayne'l-yakîni ilim erbabı, hakka'l-yakîni ise marifet sahiplerinin bilgisidir.

İbn-i Arabî'ye göre hakka'l-yakîni, bazen "derinliğine bilmek", bazen ise "bütün varlığı yok kabul edip sadece Hakk'ı var kabul etmek" olarak görür.

İbn Haldûn'a göre "burhan (delil) ile gerçekleşince ilme'l-yakîn, ilim açıklık hükmünde olunca ayne'l-yakîn, açıklık ilminin niteliği haline dönüşünce hakka'l-yakîn" olur.[810]

İrür hakke'l-yakîne ver avârif

Avârif meclisinde sun maârif[811]Yazıcıoğlu Mehmed

HÂLİK.[812]

"Yaratmak" (halk) mastarından gelir. "Yaratan " demektir.[813] Allah'ın isimlerinden biridir.[814]Allah'ın örnek ve model olmadan yaratmasını ifade eder.[815] Kur'ân'da toplam 236 yerde Allah'ı ifade etmek için kullanılır.[816]

Kime dilersen verirsin rızkın onun bî-hesâb

Zira sensin Halîk u Rezzâk u mutî pür-atâ[817]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[810] KARADAŞ, Cağfer, Yakîn ve İtikad, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 2001 c.10, S.1, s.120

[811]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.170.

[812] قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ قُلِ اللّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِ أَوْلِيَاء لاَ يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُواْ لِلّهِ شُرَكَاء خَلَقُواْ كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

"De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" "Allah'tır" de. De ki: "O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mabutlar) mı edindiniz?" De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir." (RA'D/16).

[813]"Tüm varlıkların işlerini ölçülü ve ahenkli bir şekilde var eden, evreni bir plan ve amaca uygun olarak yoktan ve örneksiz bir biçimde yaratan"

[814] SERİNSU, A.g.e, s.117.

[815] SÖNMEZ, Ramazan, A.g.e, s.12.

[816]"…Allah"tan başka bir yaratıcı var mı?" (FATIR/3); "Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?" (VAKIA/59); "Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!" (MU'MİNUN/14), TOPALOĞLU, Bekir, Hâlik, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.303.

[817]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.30.

HALÎLU'LLÂH.[818]

Allah'ın dostu anlamına gelir. Hz. İbrâhim'i ifade etmek için kullanılır.[819] İslam Kültüründe Hz. Musa'ya "Kelimullah", Hz. İsa'ya '"Ruhullah", Hz. Muhammed'e "Habibullah" denildiği gibi, Hz. İbrahim'e "Halilullah" denilmiştir.[820]

Bazı kaynaklarda Hz. İbrâhîm'e "Halîl" sıfatının bu olaydan sonra verildiğinden söz edilir: "Hz. İbrâhîm memleketinde kıtlık olmuştur. Bir arkadaşından zahire istemek için adamlarını yollar. Arkadaşının verecek zahiresi yoktur. Adamları çuvaallara kum koyarak döner. Bu durum Hz. İnrahim'in karısına haber verilmez. Hz. İbrahim uyurken karısı çuvallarda bulduğu undan ekmek yapar Hz. İbrahim uyanınca nünün allah'tan bir lütuf olduğnu söyler"[821] (bkz.İBRAHİM).

Âsitânında olupdur ol mehün cismi sefîd

San Halîlu'llah durur kim kodı mermer Ka'beye[822] Mesîhî

HAMMÂLETE'L-HATAB.[823]

"Odun taşıyan" anlamına gelir. Bu ifade Tebbet Sûresi'nin 4. âyetinde geçmektedir ve Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemîl Avrâ için kullanılmıştır. Ümmü Cemîl Avrâ, Ebu Süfyan'ın kardeşidir. Bu kişi aynı zamanda, Hz. Peygamberin kapı komşusu, akrabası, dünürü, soylu, kibirli ve zengin biridir.

---

[818] وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لله وَهُوَ مُحْسِنٌ واتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً

"Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim'i dost edindi." (NİSA/125).

[819] UZUN, Mustafa, İbrahim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.271.

[820] BAKTIR, Mustafa, Kur'ân'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim, Ekev Akademi Dergisi, 2003, S.14, s.49.

[821] TUNÇ, Semra, Divan Şiirinde Hz. İbrâhîm Ve 'Ades (Mercimek) Kıssasına Dâir, Tükiyat Araştırmaları Dergisi Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, S.17, s.125.

[822]MENGİ, Mine, A.g.e, G 233/3; Dâne içün dâm-ı hırsa düşse tañ mı murğ-ı cân/ Anda ki Âdem gözleye gendüm **Halîlu 'llâh** 'ades/ Âhî, KAÇALİN, Mustafa Sinan, Âhî Dîvânı, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018; 1/8. (1); Hırmenünden k'enbiyâ vü evliyâdur hûşe-çîn / Âdem umar dâne-i gendüm **Halîlu'llâh** 'ades/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.23; 2/10. (1)

[823] وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

"Odun yüklenmiş karısı da." (TEBBET/4).

Ümmü Cemil'in değerli bir gerdanlığı vardı, Hz. Muhammed'in İslam davetine engel olmak ve O'na kötülük yapmak üzere gerdanlığını Lat ve Uzza'nın adını anarak satmaya yemin etmiştir.[824]

Cehennemde boynunda ip olarak odun hammalı olacağını bilidiren âyeti duyduktan sonra Hz. Peygamber'e taşla vurmak amacıyla Kâbe'ye doğru koştuğu, Hz. Muhammed'in İsra Sûresi 5. âyetini[825]okuyarak Ümmü Cemîl'in kendisini göremeyeceğini belirttiği rivayet edilir.[826]

'Işkun odına yansa 'aceb mi bilür seni

Ol dem ki düşmenün ola "hammâlete'l-hatab"[827]

Hamdullah Hamdi

HAMZA.[828]

Hz. Muhammed'in amcası "Hamza b. Abdilmuttalib"[829] Uhud şehidlerinden. Ebu Lehep'in cariyesi Süveybe'den birlikte süt emdikleri için aynı zamanda Hz. Muhammed'in sütkardeşidir.[830]

Çocukluk ve gençlik dönemini Hz. Muhammed ile geçirmiştir. Hz. Muhammed'in en büyük destekçilerinden biridir. Müslüman olmasıyla Kureyşliler, Hz. Muhammed'e karşı bazı olumsuz tavırlarından vazgeçtiler.[831]

---

[824] ABAY, Ahmet, Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2012, S.20, s.88.

[825] "Hz.Muhammed'in, "Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanlar arasına görünmeyen bir perde çekeriz"

[826] UYAR, Gülgün, Ümmü Cemil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.42, s.316.

[827]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.9; 9/4.

[828] وَحَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَا وَحَمْزَةُ الزَّيَّاتُ مِنْ أَبَانَ بْنِ أَبِى عَيَّاشٍ نَحْوًا مِنْ أَلْفِ حَدِيثٍ . قَالَ عَلِيٌّ فَلَقِيتُ حَمْزَةَ فَأَخْبَرَنِى أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم فِى الْمَنَامِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَا سَمِعَ مِنْ أَبَانَ فَمَا عَرَفَ مِنْهَا إِلاَّ شَيْئًا يَسِيرًا خَمْسَةً أَوْ سِتَّةً .
"Bize Süveyd b. Saîd rivayet etti. (Dedi ki): Bize Alî b. Müshir rivayet etti. Dedi ki: 'Ben ve Hamzetüz Zeyyât, Ebân b. Ebî Ayyaş'dan bin kadar hadîs dinledik: Alî demiş ki: 'Az sonra Hamza'ya rastladım. Bana rü'yasında Peygamber 'i gördüğünü ve Ebân'dan işittiklerini kendisine arzettiğini fakat bunlardan ancak pek azım, beş veya altı hadîsi tanıdığım haber verdi.'" (MÜSLİM/MUKADDİME/7).

[829] "Seyyidüşşühedâ Esedullâh Ebû Umâre (Ebû Ya'lâ) Hamza b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 3/625)"

[830] SERİNSU, A.g.e, s.119.

[831] GÜNDÜZ, Mehmet Salih, Hz. Hamza'nın Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. 4, S.2, s.239.

İslam İslam dini'nin yayılması adına önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Köle olan"Vahşî b. Harb"e azad edileceği vadi ile Uhud Gazvesi'nde öldürtülmüştür. Hz. Hamza'nın ciğerini çiğneyeceğini, organlarından gerdanlık yapacağını söyleyen Hind, takılarının yanında 10 altın daha vereceğini vaad etmiştir.

Hz. Hamza Müslümanlar içinde cesaretin ve kahramanlığın sembolüdür. Türk kültüründe güreşçilerin pîri sayılır. Menkıbevî hayatı edebiyatta kendi adı ile anılan eserlere konu olmuştur.[832]

Heybette dir gören 'Alî kuvvetde Hamza'dur

Remzine düşmenüñ yüriyüp sürse 'aşkarı[833] Mihrî Hâtun

HARAM.[834]

Yapılması din tarafından yasaklanan fiil,[835]anlamına gelir. Helal ve haram kelimeleri, Arapça'dır. Türkçe'de "yasak" ve "yasak olmayan" kelimeleriyle karşılanmaktadır.[836] Dinî terminolojide haram kökünden türeyen birçok kelime bulunmaktadır. Bunların neredeyse tamamı "yasaklama, engelleme, mahrum bırakma" anlamı etrafındaiçerik kazanmıştır.[837]

Haram ve türevleriâyetlerde 83 yerde geçmektedir. Bu kavram çeşitli türevleriyle birlikte birçok hadiste de geçmektedir.[838] İslâm hukukçuları bir hareketin"can, akıl, din, ırz ve malı koruma" olarak belirtilen dinin temel amaçlarınazarar vermesini, haram sayılmasının sebebi saymışlardır.[839]

---

[832] ALGÜL, Hüseyin, Hamza, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.15, s.500.

[833]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.158; G 205/5; Atîk-sıdk u Ömer- adl u Mustafa-sîret/Âli-fütüvvet ü heybette **Hamza**-yı sânî/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.51; 14/23. (3)

[834] "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."(BAKARA/173)

[835] "Şeriatçe, yasak edilmiş şey, tecavüz edilmesi, dokunulması men edilen, kutsal, mübarek, Dinen yasaklanmış olan" "Mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiil DEMİRCİ, Kürşat, Haram, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.16, s.97; DEVELLİOĞLU, Ferit, Haram, A.g.e, s.327.

[836] ERDEM, Mustafa, İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Veri Tabanı, 1997, c.37, s.151.

[837] DEMİRCİ, Kürşat, A.g.md, s.98.

[838] DEMİRCİ, Kürşat, A.g.md, s.98.

[839] KOCA, Ferhat, A.g.md,s.101.

Haram kavramını 3 sınıfta toplamak mümkündür: Mutlak Haramlar; Dinin haram kıldıklarıdır. Ceza nitelikli haram: Fert ya da toplumu cezalandırmak için helal olanların haram yapılmasıdır. Adak sebebiyle olan haramlar: Birey ya da toplumun helali adak nedeni ile kendine haram yapmasıdır.[840]

Çûn harâm oldu bize lahm-ı nebî

Yemezüz anı gözlerüz edebi[841]Hamdullah Hamdi

HARRE RAKİAN VE ENAB.

"Eğilerek kapandı döndü, Eğilerek secdeye kapandı" anlamlarına gelir. Bu ifade Sa'd Sûresi 22. âyet içerisinde geçmektedir.[842]Âyette bahsi geçen olayla ilgili olarak çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan bazılarında Hz. Davud'un evli bir kadına gönlünü kaptırmış olmasından ve bu isteği doğrultusunda plan yapmasından bahsedilir. Kur'ân'da böyle bir anlatım yoktur. Bu olayın bu şekildeki versiyonu genel olarak İsrailiyat kaynaklıdır (bkz.DÂVÛD).

Çemende celve iderken işidüben lâle

Cemâlüñ âyetini "harre râkic an ve enâb"[843]Ahmedî

---

[840] ERDEM, Mustafa, A.g.m, s.173.
[841] NACİ, Onur, Hamdullah Hamdi Yûsuf u Züleyhâ, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s.120.
[842]"Davud dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Davud, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi."
[843]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.33; X/15.

HÂRÛT ve MÂRÛT.[844]

Âyetlerde geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki tane melek. Arapça kökenli olmayan isimlerdir. Hârût ve Mârût ismi Bakara Sûresi'nin 102. âyetinde geçmektedir. Bazı hadislerde ayrıntılı olarak amlatılırlar. Farklı adlarla önceki dinlerde de görülür.

Kur'ân-ı Kerîm'den anlaşıldığına göre: Bâbil'de bulunmaktadırlar. Günah olduğu belirterek sihir öğretmektedirler. Bakara/102'de bu iki melekten bahsedilmektedir ve bu âyet Medine'desihri meşrulaştırmak isteyen bir grup Yahudi hakkında inmiştir.[845]

Hârût ve Mârût klasik Türk edebiyatında Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılanların dışında, İsrâilî anlatılara dayanarak işlemiştir. Bâbil, Hârût ve Mârût, ve büyü etrafında pek çok mazmun meydana getirmişlerdir.[846]

'İlm-i câzûlukda bir üstâddur çeşmün senün

Görse Hârût ile Mârût 'ı geçerd'anlara bend[847]Mihrî Hâtun

---

[844] وَاتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولاَ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْاْ بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!" (BAKARA/102).

[845] PARLAK, Ali, Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 2014, c.1, S.55, s.1.

[846] DEMİRCİ, Kürşat, Hârut ve Mârut, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.16, s.262.

[847]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.58; G 15/2.

HÂŞÂ VE KELLÂ [848]

"Haşâ" Bir durum veya davranışın kesinlikle kabul edilmediğini ifade eder. "kellâ" hiç, asla, katiyen gibi anlamlara gelir. "hâşâ ve kellâ" "Allah korusun, katiyen" anlamına gelir. Kur'ân'da "hâşâ" ve "kellâ" kelimeleri ayrı ayrı geçmektedir.

Çû dedi İbn-i Abbas kim Muhammed gördü Allah'ı

Demiştir Aişe "hâşâ" göz ile görmedi "kellâ" Yazıcıoğlu Mehmed

HÂŞALİLLÂH.[849]

"Allah'ı beri kılarız, tevbe yâ-Rabbi" anlamlarına gelir. Bu söz Yusûf Sûresi 31. Âyete içerisinde geçmektedir. Yusuf Peygamber'in güzelliğine hayran kalan kadınlar tarafından söylenmiştir.[850]

Hâşâlillah kim yuyam men el mey ü mahbûbdan

Yâ ma'âzallah ki yumam dîde rûy-ı hûbdan[851]Rûşenî

HAŞR.[852]

"Toplama, cem' etme" anlamındadır. [853] Kur'ân-ı Kerîm'in 59.Sûresinin adıdır. Uhud Savaşı'ndan sonra hicretin 4. yılında inmiştir. 24 âyettir.[854]

---

[848] بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم
Ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş (ve hareketler) yapayım. Hayır! Onun söylediği bu söz (boş) laftan ibarettir. Onların önlerinde ise yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir Berzah vardır. (MÜ'MİNUN/100).

[849] فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلاَّ مَلَكٌ كَرِيمٌ
"Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf'a, "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. "Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir" dediler." (YUSUF/31).

[850] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.64.

[851]AYDEMİR, Semra, Dede Ömer Rûşenî Hayatı Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990, s.188; G 56/1.

[852] وَمَن يَهْدِ اللّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاء مِن دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَّأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا
"Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi artırırız." (İSRA/97).

Hz. Muhammed'e "Hâşir" denilmektedir. Kıyamette ümmetler peygamberleri önde olmak üzere diriltileceklerdir. En önde Hz. Muhammed olacaktır.

İbn Sînâ, el-Adhaviyye adlı kitabında yeniden diriliş hakkında görüşleri üç başlık altında inceler: Birinci görüşe göre sadece beden dirilecek, ikinci görüşe göre sadece ruh dirilecek, üçüncü görüşe göre ise beden ve ruh birlikte dirilecektir. Kendisi tamamen ruhanî haşri kabul etmektedir ve Fecrr 27-28. âyetleri[855] görüşüne delil olarak göstermektedir.[856]

Âyetlerde haşir, biri "dünyadaki sürgün" anlamında 2 defa,isim ve fiil türevleri de 41 âyette yer almaktadır. Hadislerde haşrin özellikleri ve haşr olacak kişilerin özellikleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.[857]2. âyette "ilk sürgün" manasına gelen "**li evveli'l-haşr**" ifadesi sureye adını vermiştir.[858]

Haşre dek ger denilürse bu kelâm

Nice Haşr ola bu olmaya tamâm[859]Kara Vâiz

HATTA MATLAIL FECR.

"Tan yeri ağarıncaya kadar" anlamına gelir. Bu ifade Kadîr Sûresi 5. âyet içerisinde geçmektedir. "Selamun, hiye hatta matlaıl fecr."[860] (bkz. LEYLETİ'L KADR).

Yüzün Nev-rûz u saçundur şeb-i Kadr (251/2)

Kaşun mihrâbı "Hattâ matlacıl-fecr"[861]Ahmedî

---

[853]"Ölüleri diriltip mahşere çıkarma ve kıyamet" DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.338; "Kıyamet gününde diriltilecek olan mükelleflerin hesaba çekilmek üzere bir araya toplanması" TOPRAK, Süleyman, Haşir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.16, s.417.
[854] IŞIK, Emin, Haşr Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.16, s.425.
[855]"Ey huzura ermiş olan nefis! Sen ondan hoşnut, o da senden hoşnut olarak Rabb'ine dön!" (FECR/27-28)
[856] BULUT, Zübeyir, Tûsî'nin Filozof ve Kelâmcı Olarak Savunduğu İki Farklı Haşir Anlayışı, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2017, c.15, S.2, s.300.
[857] TOPRAK, Süleyman, Haşir, A.g.md, s.417.
[858] IŞIK, Emin, A.g.md, s.426.
[859] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.63; B 227.
[860]"O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir." (KADİR/5)
[861]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.380; 251/2. (1)

HAVVÂ.[862]

Hz. Âdem'in eşi, tüm insanların validesi, İlk kadın, Tevratta ilk günahın azmettiricisidir. Kur'ân'da Hz. Âdem'i ilk günaha azmettirdiğine dair bir bilgi yoktur.[863] Eski ve Yeni Ahid'deböyle bir durum söz konusudur.[864]

Âyetlerde yasak meyveden yemeleri ve dünyaya gönderilmeleri anlatılmaktadır.[865]

Biri edem magfiret der mâ-takaddem zenbini

Ya'ni Âdem birle Havvâ zenbin edem in'idâm[866]Yazıcıoğlu Mehmed

HAYRE ÜMMETEN.[867]

"Hayırlı ümmet" anlamındadır. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de İmrân Sûresi'nin 110. âyetinde geçmektedir. Kur'ân'da sahabenin; adaletli, dengeli ve ölçülü anlamında "vasat bir ümmet" olduğu belirtilir. Sahabeyi hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden çok hayırlı bir ümmet olarak nitelendirmektedir.[868] İslam sahabeyi bu şekilde orta yolu tutmuş bir ümmet olarak değerlendirmiştir. âyet ve hadislerde; Dinde ve hayatta orta yolun tutulması tavsiye edilir.

---

[862] حَدَّثَنِى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِىُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم لَوْلاَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ ، وَلَوْلاَ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ
"Ebû Hureyre şöyle demiştir: Peygamber şöyle buyurdu: "Eğer İsrâîl oğulları olmasaydı et kokmazdı, Havva (anamız) olmasaydı kadın cinsi hiçbir zaman zevcine hıyanet edip aldatmazdı". (BUHARİ/EHADİSÜ'L-ENBİYA/25).

[863]"Şeytan onun aklını karıştırdı ve 'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?' dedi. Bunun üzerine ondan (ağacın meyvesinden) yediler."TAHA/120.

[864] GÜNDÜZ, Ahmet, Eski ve Yeni Ahid'in Kadın Anlayışına Mukabil Kur'ân'ın Medeniyeti, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa, 2014, S.32, s.101.

[865] HARMAN, Ömer Faruk, Havva, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.16, s.542.

[866]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.64.

[867] كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ
"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir." (İMRAN/110).

[868] ÖZTÜRK, Mustafa, Kur'ân Çerçevesinde Ümmet Kavramının Tahlili, İslamiyat, Ankara, 2005, , S.2, s.22.

Tâc olsa tan mı ümmetüne “hayre ümmeten”

Oldı çü milletüne kabâ hil’at-i bekâ[869]Hamdullah Hamdi

HAYRU’R-RÂHIMÎN [870]

“Esirgeyenlerin en hayırlısı, esirgeyenlerin en esirgeyeni, en çok esirgeyen” anlamlarına gelir. Bu ifade Mu’minûn Sûresi’nin 109. ve 118. âyetlerinde geçmektedir. Allah Kur’ân’da kendisinin merhamet edenlerin en merhametlisi ve en hayırlısı, mağfiret ve ihsan sahibi olduğunu bildirmiş; rahmetinden ümit kesilmesini, umutsuzluğa düşülmesini yasaklamış, bu yola başvuranların da kâfir ve münkir olduğunu söylemiştir.[871]

Kim ola “rahmeten li’l-âlemîn” ol

Kim ola hayr-ı “Hayru’r-râhımîn” ol[872]Yazıcıoğlu Mehmed

HAYRU’L-BEŞER.

“Beşerin en hayırlısı” anlamına gelir. Hz. Muhammed’in lakaplarından biridir. Bu çalışmada âyet ve hadislerde bu ifadeye rastlayamadık ancak Hz. Muhammed’in beşeriyet fasfını vurgulayan âyet ve hadisler mevcuttur. Hz. Muhammed’in beşerin en hayırlısı olarak gösterilmesinin dışında güzel ahlaklı olduğu hemen hemen her İslami kaynakta görülmektedir. Belki de bu makama ulaşmış olmasının nedeni de bu güzel ahlakdır.[873] Ancak Hz. Muhammed’in beşeriyet vasfı, insanüstü bir varlık olmayışı, onun en kâmil insan olma özelliğini kabul etmemeye sebep olmamalıdır.

Pes bu nakl ile rivâyetdür haber

---

[869]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.45; 93/2.

[870]وَقُل رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

“De ki: ‘Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!’” (MU’MİNUN/118).

[871]Muhakkak ki kullarımdan bir grup şöyle der: “Rabbimiz, biz âmenû olduk (ölmeden önce Sana ulaşmayı diledik). Artık bize mağfiret et ve bize rahmet et (Rahîm esma’n ile tecelli et). Ve Sen, Rahîm olanların en hayırlısısın.” (MU’MİNUN/109); ARPAGUŞ, Hatice K, A.g.m, s.58.

[872]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.224.

[873]“Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim.” İSRA/93.

Kim bu fâni mülkde ol Hayr-ül-beşer[874]Süleyman Çelebî

Şöhreti ko şöhret afettir didi Hayr ül beşer

Seni koymaz oda illa işbu namus ile ar[875]Eşrefoğlu Rûmî

HAYRU'L-ENÂM.[876]

"Mahlûkâtın, yaratılmışların en çok hayırlısı, en iyisi" mânâsına gelir. Hz. Muhammed'in lakablarından biridir. Kur'ân ve hadislerde bu ifadeye rastlayamadık ancak Kur'â'da ve hadislerde "aynı manaya gelen "hayrul beriyye" imanlı ve salih amelli kişiler ve Hz. Muhammed için kullanılmıştır.[877]

Sordı bildi anı ol Hayr-ül-enâm

K'olmadı Bû Beler ashaba imâm[878]Süleyman Çelebî

HAYY Ü KAYYÛM.[879]

Hayy ve Kayyûm Allah'ın isimlerindendir. Hayy; "Hayât"[880] kökünden sıfattır."Diri olan, yaşayan" demektir.[881] Dinî terim olarak, ezelî ve ebedî hayat sahibi

---

[874]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.124.

[875] GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.232; 19/10.

[876] حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ زِرٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَخْرُجُ فِى آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ أَحْدَاثُ الأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الأَحْلاَمِ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ . قَالَ أَبُو عِيسَى وَفِى الْبَابِ عَنْ عَلِيٍّ وَأَبِى سَعِيدٍ وَأَبِى ذَرٍّ . وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ . وَقَدْ رُوِىَ فِى غَيْرِ هَذَا الْحَدِيثِ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم حَيْثُ وَصَفَ هَؤُلاَءِ الْقَوْمَ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ إِنَّمَا هُمُ الْخَوَارِجُ وَالْحَرُورِيَّةُ وَغَيْرُهُمْ مِنَ الْخَوَارِجِ

"Abdullah b. Mes'ûd 'den rivâyete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Kıyamete yakın zamanlarda yaşları genç hayalleri bozuk bazı kimseler çıkacak bunlar Kur'ân okuyacaklar fakat okudukları Kur'ân köprücük kemiklerinden aşağı geçmeyecektir. İnsanların en hayırlısı olan Muhammed 'in sözlerini söyleyecekler fakat okun yaydan çıktığı gibi İslam dininden çıkacaklardır."Tirmizî: Bu konuda Ali, Ebû Saîd ve Ebû Zerr'den de hadis rivâyet edilmiştir.Bu hadis hasen sahihtir.Bu hadisten başka rivâyet edilen hadislerde Kur'ân okuyup okudukları Kur'ân'ın köprücük kemiklerinden öteye geçmeyeceği kimselerin özelliklerinden bahsedilir ki bunlar Harûralı ve diğer Hârîcîlerdir." (TİRMİZİ/FİTEN/24)

[877]"Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdırlar." (BEYYİNE/7); "... Enes'den (şöyle) dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Rasûluilah (s.a.)'a: 'Ey yarattıkların en hayırlısı' diye hilabettidi Rasûluilah (s.a.) 'O, İbrahim'dir' buyurdu." (EBU DAVUD/SÜNNE/13)

[878]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.128.

[879] اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür."(BAKARA/255)

olan ve asla ölmeyen demektir. Kayyûm ismi ise, tutan, koruyan, anlamlarına gelir. Dinî terim olarak, bütün varlığı koruyan, ayakta tutan ve her şeyin dengesini veren ve sağlayan, anlamındadır.[882]

Hayy ve Kayyum Allah'ın en büyük isimlerindendir. "İsm-i A'zam" olarak da kabul edilmektedirler. Hz. Muhammed bu iki isme, İsm-i Azam vasfını taşıdıkları için, Rahman ve Rahim'i de eklemiştir.[883]Kur'ân'da hayy ve kayyûm kelimeleri 5 yerde geçer.[884]

---

[880]"yaşamak, diri ve canlı olmak"
[881] TOPALAOĞLU, Bekir, Hayy, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.16, s.550.
[882] KOYUNCU, Süleyman, Allah'ın Hayy ve Kayyum Sıfatlarının Kelâm Bağlamında Değerlendirilmesi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, S.6, s.165.
[883] KOYUNCU, Süleyman, A.g.m, s.167.
[884]"Allah, O'ndan başka hak mabud yoktur. O, Hayy'dır, Kayyûm'dur. Kendisine ne uyku gelir, ne de uyuklama." (BAKARA/255) "Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka ilah yoktur." (ÂL-İ İMRÂN/2) "O daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur." (MÜ'MÎN/65) "Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et." (FURKAN/58) "Bütün yüzler (insanlar), diri ve her şeye hâkim olan Allah içi eğilip boyun bükmüştür." (TÂ HÂ/111)

Gâh aşağı tutardı başını Ashâb ile

İnicek ona vahy-i "Kayyûm ü Hayy"ü lâ-yenâm[885]Yazıcıoğlu Mehmed

HAYYE ALEL FELAH.

"Felaha gelin, toplanın" anlamlarına gelir. Felah: İyileşme, kurtuluş anlamındadır. Müsümanların felaha ermesi hakkında Kur'ân-ı kerîm'de pek çok âyet bulunmakla beraber Bu ifade bu şekliyle bulunmamaktadır. Bu ifade ezan ve kamet içerisinde geçmektedir (bkz.NAMAZ).

Çün kim mü'ezzin eyde ki "hayye 'alel-felâh"

Sâz-ı sabûh it ki irişdi dem-i sabâh[886]Ahmedî

HAYYUN LÂ-YEMÛT.

"Diri, ölmez" anlamına gelir. Allah için kullanılan ifadelerden biridir (bkz.AYETE'L KÜRSÎ, HAYY U KAYYÛM).

" 'Âlimü'l-esrâr" ü "Hayyün lâ-yemût"

"Vâhidü'l-Kahhâr" u "Ferdün lâ-yefût"[887] Kemâl Ümmî

HEL ETÂ.[888]

"Geldi mi, geçti mi" anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 7 tane âyette geçmektedir. Ayrıca hadislerde Dehr Suresi'nin adı olarak da geçmektedir. "İbn Abbas'tan: Rasûlullah Cuma gününün sabah namazında 'Elif lâm mim Tenzil' ve 'Hel etâ' surelerini, cuma namazındaysa Cuma suresi ile 'İza câeke'l-münafikûn'u okurdu."[889]

---

[885]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.192.
[886]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.274; 109/1. (1)
[887]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.29; 1/10.
[888]هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا
"İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti." (DEHR/1).
[889] İBN HANBEL/I/226.

Âlî menâkıbini Ali'nin kim ede şerh

Hayy ü Alîm dedi çû vasfında "hel etâ"[890]Şeyhî

HELAL.

"Yapılması dinen serbest olan fiil,[891] kullanılması şer'an caiz olan, dînin hükümleri bakımından kullanılmasında sakınca olmayan, haram olmayan şey, nikâhlı kadın"[892] anlamlarına gelir.[893]

Helâl kelimesi ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de 50 adet yerde sözlük ve terim olarak geçmektedir.[894]Kelime türevleriyle hadislerde yer almaktadır.[895] Fıkıh terimi olarak, işlenmesinde herhangi bir günah olmayan ve yapılması serbest olan fiiller ve bunların dinî hukuka uygun oluşu anlamındaki câiz kelimesiyle helâl kavramı arasında yakın bir ilişki ve bağ vardır. Bundan dolayı çeşitli fıkıh kitaplarında "helâl olur" ve "câiz olur" ifadeleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır.[896]İslâm dışında helâl konusuna en fazla yer veren din Yahudilik'tir.[897]

Şol harâmi gözüne kan içmek

Emdügün süd bigi helâl iy dost[898]Şeyhî

---

[890]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.30; 5/40.

[891] DEMİRCİ, Kürşat, Helal, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.17, s.174.

[892] DEVELLİOĞLU, Ferit, Helal, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.353.

[893]"mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek, Harem'den veya ihramdan çıkmak" DEMİRCİ, Kürşat, A.g.md, s.174.

[894]"Çözmek", "ihramdan çıkmak", "inmek", "çıkmak", "mubah ve serbest olmak", "helâl kılmak" KAHRAMAN, Abdullah, İslam'da Helal ve Haramın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Konya, 2012, S.20 s.46.

[895]"Helâl Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığı şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir"KAHRAMAN, Abdullah, A.g.m, s.46.

[896] KOCA, Ferhat Helal, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.17, s.176.

[897] DEMİRCİ, Kürşat, A.g.md, s.174.

[898]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.92; 10/2.

HIZIR.[899]

Hz. Mûsâ zamanında yaşayan, ilâhî bilgi, gelecek bilgisi ve hikmet öğretilen kişi.[900] Hızır Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Bazı araştırmacılar Kehf sûresinde bahsedilen "ilim verilmiş kul" olarak bahsedilen kişinin Hz. Hızır olabileceği görüşündedirler. Bu kıssada Hz. Musa kendisinden ilim öğrenmek için, o kul ile beraber yolculuğa çıkar. Hz. Musa'nın Bu yolculukta geminin delinmesi, masum bir çocuğun öldürülmesi ve yıkılmak üzere olan bir duvarın düzeltilmesi olaylarına söz verdiği halde tepki vermesinden dolayı o zaat ile yolları ayrılır.[901]

Hızır, İslam dünyasında zorda kalanlara yardım eden kişi olarak görülür. Ölümsüzlük suyu içtiği söylenir.Zaman ve mekân kavramı olmayan, yardımcı ve kurtarıcı kabul edilir. Anadolu'da tabiatın canlanmasına vesile olduğuna inanılarak Anadolu'da 6 Mayıs "Hıdırellez" olarak kutlanır[902]

Benzer şu pusdan çıkan ef'ı yılana tig

Devran Sikenderinün elinden Hızırr gibi[903]Necâtiî

---

899 حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَقَبَةَ بْنِ مَسْقَلَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِنَّ الْغُلاَمَ الَّذِى قَتَلَهُ الْخَضِرُ طُبِعَ كَافِرًا وَلَوْ عَاشَ لأَرْهَقَ أَبَوَيْهِ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
"Bize Abdullah b Mesleme b. Ka'neb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Mu'temir b. Süleyman babasından, o da Rakabe b. Meskale'den, o da Ebû İshâk'dan, o da Saîd b. Cübeyr'den, o da İbnü Abbâs'dan, o da Übey b. Ka'b'dan naklen rivayet etti. Ühey şöyle demiş: Resûlüllah : 'Hızır'ın öldürdüğü çocuk kâfir olarak mühürlenmişti. Yaşasaydı annesine, babasına azgınlık ve küfürle zulmederdi.' buyurdular." (MÜSLİM/KADER/29).

900 "Arapça "hadır" şeklinde, Türkçe'de Hızır ve Hıdır olarak kullanılmaktadır. Hadır "yeşil, yeşilliği çok olan yer" "ahdar" ile eş anlamlıdır. Kelimesinin lakap veya sıfat olması muhtemeldir." BARLAK, Muzaffer, ÖZDEMİR, Faruk, Mûsâ-Hızır Kıssasının Allah'ın İlkeli Bir Varlık Oluşu Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Journal of Islamic Research, Ankara, 2016, S.27, c.3, s.354.

901 "Bu kıssadaki üç kişiden sadece Mûsâ'nın adı zikredilirken diğer iki kişiden biri "genç adam" (fetâ), diğeri de ilâhî rahmet ve ilme mazhar olmuş "Allah'ın kulu" diye anılır." BARLAK, Muzaffer, ÖZDEMİR, A.g.m, s.354; ÇELEBİ, İlyas, Hızır, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.17, s.406.

902 WAKAMATSU, Hiroki, Antropolojik Yaklaşımla Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dinî Ritüeller, Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi, Çorum, 2014, c.1, S.2, s.22.

903TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.19; 11/18; Ne ömr-i **Hızr** kalısar ne mülk-i İskender/Cihâna virme gönül aldanup sakın zinhar/Çâkerî; AYNUR, Hatice, Çâkerî ve Dîvanı İnceleme Tenkitli Metin, Scala Yayıncık, İstanbul, 1999, s.154; 68/2; Hat belürmiş la'l-i nâbun çevresinde dostum/ Çıka gelmiş gûyiyâ Hızr âb-ı hayvân üstine/Serâyi

HİCR.[904]

Kur'ân-ı Kerîm'in 15. sûresi. Mekke döneminde, Müslüman olanlara yapılan baskıların şiddetlendiği yıllarda muhtemelen İbrâhîm sûresinin ardından inmiştir.

Semûd kavmi' Hicr bölgesinde yaşamıştır.[905] Semûd kavminin merkezi olan Hicr şehri, Hicaz'ın kuzeyinde Medine-Tebük yolu üzerinde bir vadide bulunmkataydı.Dağlara oydukları meskenlerde yaşayan bu kavim, Sâlih peygambe inanmadıkları, inkârcılıkta direndikleri için helâk edilmiştir.

İbn Battûta Hicr'de Semûd kavminin kızıl kayalara oyulmuş meskenlerini gördüğünü ve içlerinde hâlâ iskelet kalıntılarının olduğunu kaydetmiştir.[906] Hadislerde Tebûk gazvesi sırasında Müslümanların Hicr bölgesinde Semûd kavminin harabelerini gördükleri, Hz. Muhammed'in ashabına oraya girmemelerini ve oranın suyunu içmemelerini tembihlediği anlatılmıştır.[907]

Sûre-i Hicr-i takaddüm hakkıçün

Hem "Talâk" ile taharrüm hakkıçün[908]Kemâl Ümmî

---

[904] وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ
"Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı." (HİCR/80).

[905] "Hicaz'la Şam arasında Vâdilkura'ya kadar uzanır." PALABIYIK, M. Hanefi, DİNDİ, Korkut, Deve ile İlgili Bir Kült'ün Mucizeye Dönüştürülmesi: Hz. Salih'in Devesi Örneği, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum, , Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Ağrı, Journal of Islamic Research, 2014, S.25, s.3, s.162.

[906] IŞIK, Emin, Fâtiha, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.17, s.406.

[907]PALABIYIK, M. Hanefi, DİNDİ, Korkut, A.g.m, s.166; (Buhârî, Enbiyâ 17, Tefsir, Şems 1; Müslim, Zühd 2, Cennet 14. Ezrakî, Ahbâru Mekke, II, 124; Taberî, Tarih, I, 141; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, I, 30, 341; İbn Kesîr, Bidâye, I, 150).

[908]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/109.

HİDÂYET.[909]

"Dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak olan yolu gösterme" anlamında kullanılır.[910] İslami terim olarak: "Allah'ın, kulda, ihtidayı yaratmasıdır." ihtida; "doğru yolu bulmak, yani iman ederek Cennete giden yola ulaşmak" anlamındadır.[911]

Âyetlerde bu kelime yer almamaktadır. Hüdâ ise 85 yerde geçmektedir. Hidayet kelimesinin türevleri 300'den fazla yerde tekrarlanmaktadır.[912]

Beni dâi gönderdi Hak rahmete'l-âlemin

İlâhî hidâyet sen et kavmime fi'l-ümem[913]Yazıcıoğlu Mehmed

HİRÂ.[914]

İslam'ın ilk vahyi "oku-ikra" bu dağdaki mağarada gelmiştir. Bu dağ,Kâbe'ye 5 km uzaklıktada, Mekke'nin kuzeydoğusunda bulunur. "Cebelinûr" bir diğer adıdır. Bu adıilk vahyin burada gelmiş olmasından dolayı aldığı sanılmaktadır.[915] Alak Suresi'nin ilk 5 ayeti burada indirilmiştir.[916]

İslamiyet'ten önce, toplumdan uzak kalmak, tefekkür ve ibadet yapmak için bazı kimseler Hira mağarasını inzivayeri olarak kullanmışlardır. Ramazan ayında buraya gelenler arasındaHz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib ve başka kimseler de

---

[909] أُوْلَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
"İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır." (BAKARA/5).

[910] "Yol göstermek; dogru yolu göstermek, açıklamak, öğetmek; dogru yola girmek; dogru yola götürmek; Dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterme, doğru yolu bulma, rehberlik yapma, irşad etme." BULUT, Mehmet, Hidayet-Dalalet ve İnsanın Sorumlulugu, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1995, S.9, s.230; SERİNSU, A.g.e, s.137.

[911] BULUT, Mehmet, A.g.e, s.230.

[912] YAVUZ, Yusuf Şevki, Hidayet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.17, s.473.

[913]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.52.

[914] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِى صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كَانَ عَلَى حِرَاءَ هُوَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعَلِىٌّ وَعُثْمَانُ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ رضى الله عنهم فَتَحَرَّكَتِ الصَّخْرَةُ فَقَالَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم اهْدَأْ إِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِىٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ . قَالَ أَبُو عِيسَى وَفِى الْبَابِ عَنْ عُثْمَانَ وَسَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ وَابْنِ عَبَّاسٍ وَسَهْلِ بْنِ سَعْدٍ وَأَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَبُرَيْدَةَ الأَسْلَمِيِّ وَهَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ
"Ebû Hüreyre 'den rivâyete göre, Rasûlullah Hirâ dağı üzerinde Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr (r.anhüm) ile birlikteydiler. Derken dağ sallandı Peygamber (s.a.v): "Sakin ol! Senin üzerinde peygamber, sıddîk veya bir şehîd vardır" buyurdu. Tirmizî: Bu konuda Osman, Saîd b. Zeyd, İbn Abbâs, Sehl b. Sa'd, Enes b. Mâlik, Büreyde'den de hadis rivâyet edilmiştir." (Tirmizi/Menâkıb/18)

[915] GÜNEL, Fuat, Hirâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.121.

[916] SERİNSU, A.g.e, s.140.

vardır. Hz. Muhammed35 yaşında iken yapmış olduğu Kâbe hakemliğinden sonra vahiy alana kadar Hira'ya "uzlet" için gidip gelmiştir.[917]

Çün Hirâ tağına basdı ol kadem

Tağ deprendi kadem basduğı dem[918]Süleyman Çelebî

HÛ.[919]

Hû (hüve) Arapça 3. tekil şahıs (o) zamiridir. Tsavvufçularn düşüncesine göre göre "Hû" Allah'ın ismi olup O'nun zatını belirtir. "Hû bilâ hû" ifadesi içinde kullanılır.[920]

Erbâb-ı ışk âh ider ashâb-ı zühd Hû

Lâbüd cihânda her kişinün bir hevâsı var[921]Necâtî

HUKMU İLLÂ LİLLÂH.[922]

"Hüküm muhakkak Allah'ındır." anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 3 tane âyette geçmektedir. Bunlardan âyetlerden birinde Hz. Muhammed 'den inkarcılara cevaben söylemesi istenilen sözün içerisinde geçmektedir.Bir diğerinde Yakub Peygamber'in Mısır'a gidecek olan oğullarına vermiş olduğu öğüt içerisinde kullanılmıştır.[923]

Allah Kur'ân'da kendisini mutlak hüküm sahibi olarak tanıtmıştır, ancak başta elçileri olmak üzere insanlara da hükmetme yetkisi vermektedir. Ancak bu hükmetme

---

[917] KILIÇ, Ünal, Hz. Peygamber'in nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hira Mağarası'nı Seçmesi Üzerine Bazı Mülahazalar, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2014, S.24. s.10.

[918]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.40.

[919]قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ۝ هُوَ اللَّهُ الصَّمَدُ

"De ki: "O, Allah'tır, bir tektir."(İHLAS/1)

[920] TÜRER, Osman, Hû, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.261.

[921]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.71; G 131/3; Tolınup gözlerümden ol güneş-rû/Didi kim sağ esen kal sana yâ **Hû**/ Vasfî; Gûşe-i mescidde zâhid bârid iken bu aceb/Külbe-i mey-hânelerden na'ra-i yâ **Hû** gelür/ Hamdullah Hamdî, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.33; 61/2.

[922]قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ

"De ki: "Şüphesiz ben, Rabbimden (gelen) kesin bir belge üzereyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz azap benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır." (EN'AM/57).

[923]"Ve şöyle dedi: 'Ey oğullarım! Bir tek kapıdan girmeyiniz. Ayrı kapılardan giriniz. Allah'tan olan bir şeyi sizden gideremem. Hüküm ancak Allah'a aittir. Ben, O'na tevekkül ettim. Artık tevekkül edenler de, O'na tevekkül etsinler.'" (YUSUF/67)

mutlak bir hükmetme değildir. Allah'ın indirdiği ile hükmetme, adaletle hükmetme ve Allah'ın gösterdiği ile hükmetme gibi belirli şartları vardır.[924]

Kamusı didiler el-hükmülillâh

Bu derde biz nice duyalum ey şâh[925]Sinanoğlu

HULD.[926]

Huld"Sonu olmama" anlamına gelir.[927]Dil âlimlerine göre bir şeyin bozulmaya mâruz kalmamasıdır".[928]

Huld kavramı Âyetlerde87 yerde geçmektedir.Huld kelimesi Kıyamette ölünün öldürüleceğini anlatan hadiste de eçmektedir.[929]

Düzdü ondan Cennet-i Huld'u Şerîf

Eyledi mercan-ı asfardan latîf[930]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[924] TERZİOĞLU, Hülya, Kur'ân'ın "Hüküm Allah'ındır" Öğretisi Üzerine Kelam İlmi Bağlamında Değerlendirme, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2013, S.11. c.1, s.356.
[925]KİRAZ, Ahmet, A.g.e, s.215; 69/15.
[926]ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُواْ ذُوقُواْ عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلاَّ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ
"Sonra da zulmedenlere, 'Ebedî azabı tadın! Siz ancak vaktiyle kazanmakta olduğunuzun cezasına çarptırılıyorsunuz' denilecektir." (YUNUS/52).
[927]"Sabit olmak, sürekli kalmak, itimat etmek, yönelmek, bir yerden çıkmaksızın orada devamlı kalmak, bir şeyin bozulmaya ait şeylerden uzak olup ilk hali üzere kalması, kalışının sürekliliği ve bir şeyin bir yerde kalışının uzaması" TOPRAK, İbrahim, Cennet ve Cehennemin Ebedîliği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.7.
[928]TOPALOĞLU, Bekir, Huld, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.324.
[929]"Ey cennet ehli! Bundan böyle ebediyet var, ölüm yoktur; ey cehennem ehli! Artık ebediyet var, ölüm yoktur" şeklinde nida edileceğini bildiren hadiste hulûd kelimesi kullanılmıştır (MÜSLİM/CENNET/40)
[930]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.75.

HÛRİ.[931]

Cennet kadınlarını ve güzelliklerini ifade eder. Hûr kelimesi "beyaz olmak, beyazlaşmak" anlamındadır.[932]Kur'ân'da "Hûr" kelimesi ile ifade edilmektedir. "Haver"[933] kelimesinden türemiştir. "Havrâ" kelimesinin çoğuludur.[934]

Bir hur-i dil-rübayı yine 'Adni sevdi kim

Hulki Hüseyn-i can bigi hüsni Hasen durur[935]Adnî

HURÛF-I MUKATTAA.

"Ayrılmış, münferit harfler" demektir. İsimleriyle telaffuz edilen, 29 sûrenin başında yer alan harflerin ortak adıdır.[936]

Arap alfabesindeki 14 harften oluşur. Tekrarlarıyla 29 bölüm oluştururlar ve29 sûrenin başında yer alırlar.[937]

Bazı âlimlere göre bu harflerin anlamlarını bilmemiz mümkün değildir. Bazı âlimlere göre her biri birer semboldür. Bu sembollerin ne anlamada olduğukonusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.[938]

Tevbe" vü Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn" hakkıçün

Hem heme "hâ mim" ü "tâ sin"hakkıçün[939]Kemâl Ümmî

---

[931] مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ
"Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak oturunuz ve onları güzel gözlü huriler ile evlendiririz. (TUR/20).

[932] TOPALOĞLU, Bekir, Hûrî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.387.

[933] "Gözün beyazının aşırı beyaz, siyahının aşırı siyah olması"

[934] "Hoşnutluk ve övgüye vesile olacak vasıflara sahip, beyaz tenli, kara gözlü, güzel genç kadın"NAZİK, Sıtkı, Klasik Türk Şiirindeki Sevgili Anlayışının Hurilerle İrtibatı, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S.12, c.15, s.467.

[935] KUFACI, Osman, A.g.t, s.129; G 17/6.

[936] "Hurûf-u tehecci, evâilüs-süver ve fevâtihüs-süver" da denilmektedir." AYDÜZ, Davut, Hurûf-u Mukattaa, Yeni Ümit: Dini İlimler ve Kültür Dergisi, İstanbul, '2006, S.71, s.67.

[937]DUMAN, Zeki, ALTUNDAĞ, Mustafa, Hurûf-ı Mukattaa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.401.

[938] AKGÜL, Muhittin, Mukattaa Harfleri ve Kur'ân i'Câzındaki Yeri, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2006,S.14 s.54-56.

[939]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/100.

Bi-hakkı nâmı “bismi’llah” “elif lâm”

Bi-hakkı “Fâtihâ” kurtardı âlâm[940]Kemâl Ümmî

HUVEL HAKKU.[941]

“O Hak’tır, gerçektir” anlamına gelir. Bu ifade Hac Sûresi’nin 6. âyetinde geçmektedir.

Zihî nûr-ı mutlak ki envâr eder şemmeden

Zi-sırr-ı “hüve’l-hakk” bağışlar müride murâd[942]

Yazıcıoğlu Mehmed

HÜDHÜD. [943]

Tevrat’ta ve Kur’an-ı Kerim’dekendisinden bahsedilen kuşun adıdır. Tevrat’ta etini yenilmesi günah kabul edilen kuşlar arasındadır. Hüdhüd, Kur’an-ı Kerim’de Hz. Süleyman’ın habercisidir. Hz. Süleyman ile Saba Melikesi Belkıs arasındaki bir haberleşmede hüdhüd postacı konumundadır.[944]

Bâd-ı sabâ ki kiltürür çanga saçıng nesimini

Şehr-i Sabâ’nıng elçisi Hüdhüd-i hoş haber müdür[945]Atayî

---

[940]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.39; 1/113.

[941]ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O, ölüleri diriltir ve O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (HAC/6).

[942]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.84.

[943]وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ

“Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?” (NEML/20).

[944] TANSU, Yunsu Emre, GÜVENÇ, Baran, Mitolojik kuşlar üzerine düşünceler,Prof. Dr. Salim Cöhce Armağanı “Türk Tarihine Adanmış Çileli Bir Ömür”,Berikan Yayınevi, Anakra, 2017, s.981.

[945]ERASLAN, Kemal, A.g.e, s.122; 7/3; “**Hüdhüd**”ün hayretini âsaf-ı Cem-kadre yetür/Nâlesin mürçenin sem’-i Süleymâna irür/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.100; 25/4. (1)

HÜVE'L-HAKKU'L-MÜBÎN[946]

"O Haktır; O hakkı açıklayan, yerine getirendir" anlamlarına gelir. Bu ifade Nur Sûresi'in 25. âyetinde geçmektedir.

Zihî nûr-ı mutlak ki envâr eder şemmeden

Zi-sırr-ı "hüve'l-hakk" bağışlar müride murâd[947]Yazıcıoğlu Mehmed

HÜVE'T-TEVVÂB.[948]

"Tövbeyi çok kabul edendir" anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 4 tane âyette geçmektedir.[949] (bkz.TEVBE).

Reva mı tevbe dem-i gülde mülden ey sâkî

Fe-kultü tübtü ileyhi innehû "hü- ve't-tevvâb"[950]Şeyhi

---

[946] يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

"O gün Allah, onlara kesinleşmiş cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir. (NUR/25).

[947]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.211.

[948] وَعَلَى الثَّلاَثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّواْ أَن لاَّ مَلْجَأَ مِنَ اللّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُواْ إِنَّ اللّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece Allah'(ın azabın)dan yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.(TEVBE/118).

[949]"Allah'ın kullarından, tövbeleri kabul ettiğini ve sadakaları aldığını bilmiyorlar mı? Ve muhakkak ki Allah, tövbeleri kabul eden ve Rahîm'dir." (TEVBE/104); "Ve içinizden onu (fuhşu) yapanların ikisine de artık ezâ ediniz. Fakat eğer tövbe eder ve ıslâh olurlarsa, o zaman ikisinden de (eziyet etmekten) vazgeçin. Muhakkak ki Allah tövbeleri kabul edendir, Rahîm'dir." (NİSA/16)

[950]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.49; 13/24.

İ'TİKÂF.[951]

"Akf"[952] kökünden gelir."Sıradan davranışlardan uzak durmayı, ibadet amacıyla camide bir süre kalmayı ifade eder. İ'tikâfa giren kişiye"**mu'tekif**" veya "**âkif**" denir.

Hz. Muhammed'in Kadir Gecesi'ni değerlendirmek için Ramazan ayının son 10 gününü i'tikafa çekildiği ve zamanını ibadetle geçirdiği çeşitli hadislerde bildirilmiştir.[953] İ'tikâf kavramı hadislerde de geçmektedir.[954]

Gül riyâzetle cemâlün sırrını keşf itmege

Gonca halvet-hânesinde eylemişdür i'tikâf[955]Câfer Çelebî

İBADET.

İbadet kelimesi: "Tapmak, kulluk, itaat etmek, boyun eğmek, alçakgönüllülük etmek, kul edinmek, köle edinmek, birine bağlanıp ondan ayrılmamak" anlamlarına gelir.Genel anlamda kulun Allah'ınrızâsına uygun davranma çabasıdır.[956]

---

951 أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّهِ فَلاَ تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar." BAKARA/187).

952"Hapsetmek, alıkoymak; bir yere yerleşmek, oraya bağlanıp kalmak"

953 PAKSOY, Kadir, Rivayetler Işığında Kadir Gecesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa, 2012, S.27, s.32.

954"Mescidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman kadınlara yaklaşmayın" (BAKARA/187); "Resûl-i Ekrem ramazanın son on gününde i'tikâfa girerdi. O bu âdetine vefatına kadar devam etmiştir. Sonra onun ardından hanımları i'tikâfa girmiştir."ŞENER, Mehmet, İ'tikaf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.85. (BUHÂRÎ/İ'TİKÂF/1; MÜSLİM/İ'TİKÂF/5)

955ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.386; G 84/3.

956KOCA, Ferhat, İbadet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.19, s.243.

İslam'da ibadet, Allah ile kulu arasında bir ilişki ve kulun önemli bir vazifesidir.İbadet, dinin teorik bildirisinde açıklanan iman konularının pratik alanda uygulanması ve gerçekleşmesidir.[957]

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde "nüsük, dua, hudû', huşû', anve, rükû, secde, kunût, tesbih, şükür" gibi çeşitli kavramların belirli yerlerde ibadetle aynı veya yakın anlamda kullanıldığı görülür.[958]

Zâhid egerçi zühd ü ibâdât içindedür

Âşık hemîşe zikr ü münâcât içindedür[959]Ahmed-i Dâî

İBN ABBÂS.[960]

"[961]İbn Abbâs" Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite olarak kabul edilir. Çokhadis rivayet eden bir sahâbîdir.[962]

Çocukluğu, Hz. Muhammed'in yanında geçmiştir. Buhari'den gelen bir rivayete göre Peygamber onu kucaklamış "Ya Rab! Ona hikmeti öğret, onu dininde fakih eyle." diye dua etmiştir. İbn Abbas'ın, "Resulullah alnımı sıvazladı ve sonra şöyle dua etti: 'Ey Allahım! Onu mübarek eyle ve onun ilmini genişlet.'" Şeklinde bir rivayeti bulunmaktadır.[963]

---

[957] ÇELİK, Yusuf, Kur'an'da İbadet, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2014, S.41, s.218.

[958] SİNANOĞLU, Mustafa, İbadet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.19, s.233-234.

[959]GÜNAYDIN, Alper, Ahmed-i Dâî Dîvânı'nın Edebî Sanatlar Bakımından İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.67, G 31/1.

[960] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ ، فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بِرَأْسِى مِنْ وَرَائِى ، فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ ، فَصَلَّى وَرَقَدَ فَجَاءَهُ الْمُؤَذِّنُ ، فَقَامَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ .

"...İbn Abbâs şöyle demiştir: Ben bir gece Peygamber'le beraber namaza kalktım da O'nun sol tarafına durdum. Rasûlullah arka tarafımdan başımı tuttu ve beni sağ tarafına geçirdi. Böylece namazı kıldı ve uyudu. Müteakiben O'na müezzin geldi, kalkıp abdest almadan namaz kıldı.

[961] "Ebü'l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88)"

[962] EROĞLU, Muhammed, Abdullah B. Abbas B. Abdülmuttalib, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.1, s.76.

[963]ÖZEK, Ali, Dirayet Müfessiri İbn Abbas, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1986, S.4, s.69.

Böyle didi İbn- Abbâs iy ulu

Varısa zâtunda ger akl u bilu[964]Hatiboğlu

İBRÂHİM.[965]

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dininin kabul ettiği büyük peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinden çokçabahsedilir. Birçok peygamber onun soyundan gelmiştir. Yahudiler soylarını ona dayandırmaktadır. İncil'de İsa'nın soy kütüğünde adı geçer. Kur'ân-ı Kerim'de 25 defa hayatından, 69 ayette de ismen bahsedilir.[966]

Hz. İbrâhîm, Yukarı Mezopotamya'da Ur şehrinde dünyaya gelmiştir. Yaşadığı kavim içerisinde Puta tapanlara karşı gelmiştir. Kral Nemrud, kendisini ateşe atmıştır ancak Allah onu korumuş, O da kardeşinin oğlu Lût'u ve âilesini alarak Mezopotamya'dan çıkmıştır.[967]

Kur'ân-ı Kerîm'de kendisi hakkında çokça bilgi verilen peygamberdir.[968]

Türk edebiyatının çeşitli türlerinde ele alınmıştır. Kısas-ı enbiyâ içinde hayatından sıkça bahsedilir. Müstakil eserlerde de konu olmuştur. Divanlarda Hz. İbrâhim'den sıkça bahsedilmiştir. Divan şiirinde âşık; aşk ateşine yanması, aşkı uğrunda

---

[964]ŞAHİN, Hatice, Hatiboğlu Ferah-Nâme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1993, s.89; B 1000.

[965] وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاء عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ
"Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır! (HAC/78).

[966] POLAT, Fethi Ahmet, Seçkin Bir Soy İddiasının Kur'an Açısından Değeri (Hz. İbrahim Örneği), Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 2005, s.19, S.19, s.94.

[967] SÖNMEZ, Vecihi, Hz. İbrahim'in Tabi Olduğu Hak Din ve Tevhidi İspat Metodu, Journal of Islamic Research, 2016, S.27, c.1, s.64.

[968] "İbrâhim Nûh'un milletindendir (SÂFFÂT/83), inananların babası (HAC/78), Allah'ın dostudur (NİSÂ/125). Kendisine göklerin ve yerin sırrı gösterilmiştir (EN'ÂM 6/75), rabbinin istediği yere hicret etmiştir (ANKEBÛT/26; SÂFFÂT/99). Soyuna peygamberlik ve kitap verilmiştir (NİSÂ/54; HADÎD/26). Allah tarafından birtakım kelimelerle sınammış imtihandan geçmiş, bu sayede insanlara imam yapılmıştır (BAKARA/124)" HARMAN, Ömer Faruk, İbrahim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.271.

çeşitli çok eziyetlere katlanması, sevdiği uğruna canını feda etmekten çekinmemesi bakımından Hz. İbrâhim'e benzetilmiştir.[969]

Çü sevdi onu İbrâhim o da cân eyledi ihrâk

Onu Nemrûd-ı nâ-merdin oduna eyledi igrâk[970]Yazıcıoğlu Mehmed

İDRÎS.[971]

Âyetlerde bahsedilen peygamberlerden biridir. Kur'ân'da 2 âyette doğrudan adı geçmektedir.[972]İdrîs kelimesinin Arapça olmadığı kabul edilmektedir.Kökenihakkında farklı görüşler vardır. Müslüman araştırmacıların hepsi İdrîs'in, "Hanok"[973] (Honoch) olduğunu kabul eder

Terzi olduğu ve her iğne saplayışında "sübhânellah" dediğirivayet edilir.Akşam vakti geldiğinde dünyada ameli daha üstün kimsenin bulunmadığı, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.[974]

Berez kıldı pes İdrîs'i halîfe

Kı halka söyleye dersi halîfe[975]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[969] UZUN, Mustafa, İbrahim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.271.
[970]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.41.
[971]وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا
"Kitap'ta İdris'i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir nebî idi." (MERYEM/56).
[972] "Kitapta İdrîs'i de an; çünkü o çok sadık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir makama yükselttik" (MERYEM/56-57), "İsmâil'i, İdrîs'i, Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi" (ENBİYÂ/85-86)
[973] "Kitâb-ı Mukaddes'teki ebedî hayata ermiş olan veya yahudi dinî literatürüne göre ölmeden cennete giren peygamber"
[974] HARMAN, Ömer Faruk, İdrîs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi,İstanbul, 2000, c.21, s.478.
[975]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.164.

İFAL MÂ TÛMERU.[976]

"Emrolunduğun şey, yap" anlamına gelir. Bu ifade Saffat Sûresi'nin 102. âyetinde geçmektedir. Hz. İbrahim oğlunu kurban etmekle imtihan edilmiştir. Bu durumu oğluna bildirdiğinde oğlunun kendisine verdiği cevap bu olmuştur.

Kur'ân'da hangi oğlun kurban edileceği belirtilmemiştir. Bu nedenle bu konuda farklı görüşlerin ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ın diğer âyetlerinden çıkarılan sonuç kurban edilecek çocuğun Hz. İshak değil, Hz. İsmail olması gerektiği yönündedir.[977]

Yâ büneyye fi'l-menâm inni erâ

Kale ismail if al mâ terâ[978]Süleyman Çelebî

İHBİTÛ.[979]

"İnin." anlamına gelir. Bakara Sûresi 61. âyet içerisinde geçmektedir. Hz. Musa İsrailoğuları'nı Mısırdan çıkardıktan sonra bir süre çölde yurtsuz yaşadılar ve kendilerine vaad edilen mukaddes topraklara girmeyi orada güçlü bir kavim olduğu gerekçesiyle reddettiler. Çölde yaşadıkları zaman zarfında Allah tarafından kudret helvası ve bıldırcın eti ile besleniyorlardı ancak sonrasında Hz. Musa'ya tek çeşit yemek yemeye dayanamayacaklarını söylediler.[980]

Hazret-i Hakdan irişdi ol-dem emr-i ihbitû

---

976 فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاء اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ
"Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi (SAFFAT/102).

977 PAKIŞ, Ömer, Kutsal Metinlerde İsmail ve İshak, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2004, c.4, S.2, s.94.

978 YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.75.

979 وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَن نَّصْبِرَ عَلَىَ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُواْ مِصْراً فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُوْاْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُواْ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعْتَدُونَ
"Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. (BAKARA/61).

980Hz. Musa da cevap olarak "O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre!" demiştir. KAHRAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1 s.129-133.

Ya'ni-kim cennet içinde aşagaya in diyü[981]Habîbî

İHDİNÂ.[982]

"Bizi hidayet et, ulaştır" anlamlarına gelir. Fâtiha Sûresi 6. âyet içerisinde geçmektedir. Allah'ın dilediği kişiyi hidayete erdirmesi, dilediği kişiyi de dalâlette bırakması ve Kur'ân-ı Kerîm'de Hidayetin allah tarafından verildiğini ifade etmekte olan pek çok âyet bulunmaktadır.

Hidayetten ve dalâletten bahseden âyetler 330'un üzerindedir. Bunlardan 100'den fazla âyet, hidayet ve dalâleti Allah'a nispet etmekle ilgilidir. Bu 100 âyetten 70 kadarı hidayeti kesin biçimde Allah'ın iradesine bağlamaktadır.[983]

Zulmet-i hicranıng içre yol azıp ser-geşte-min

Öz özüng sarı hidâyet şem'i birle "ihdinâ"[984]Hüseyin Baykara

İHLÂS.[985]

"Davranış ve sözlerde sadece Allah'ın rızâsının gözetilmesi" anlamında ahlâk ve tasavvuf terimi veKur'ân-ı Kerîm'in 112. sûresidir.[986] İhlas kelimesi h-l-s fiil kökünden türemiştir. Allah'ı birlemek, tevhid ehli olmak anlamındadır. Kullukta Allah

---

[981]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.405; B 2337.

[982]اهدِنَا الصِّرَاطَ المُستَقِيمَ

Bizi doğru yola eriştir. (FATİHA/6).

[983] TÜRCAN, Selim, Hidayet ve Dalâleti Allah'a Nispet Eden Âyetler Nüzul Döneminde Nasıl Algılanıyordu?,Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, c. 9, S.18, s.85-85.

[984]YILDIRIM, Talip, Hüseyin Baykara Divanı Metin-İnceleme-Dizin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s.40; 1/6; Koma bizi cihân zulemâtında dâllîn/Nûr ile müstâkim sırâtına **ihdinâ** /Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.31; 5/50. (1); "**İhdinâ**" didükde sana açıla bâb-ı du'â/ Disen en'amte 'aleyhim keşf ola bâb-ı iktidâ / Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.249; B 820.

[985] هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُواْ بِهَا جَاءتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّواْ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُاْ اللّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

"O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığınız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarını (batıp boğulacaklarını) anlayınca dini Allah'a has kılarak "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar. (YUNUS/22).

[986] "Diğer isimleri: "**Kul hüvallâhü ahad**": ilk âyeti olduğu için verilmiştir. "**tevhid**": Allah'ın birliği inancını ifade ettiği için verilmiştir. "**Esâs**": aynı inancın İslâm'da temel akîdeyi oluşturması sebebiyle, "**Tecrîd**": Allah'ın her şeyden başka ve üstün olduğu anlatıldığı için "**necât**": Allah'a burada anlatıldığı şekilde inananlar bu sayede kurtuluşa erecekleri için "**velâyet**": kul suredeki gibi iman ettiğinde Allah'ın sevgisi ve dostluğunu kazanacağı için adları da verilmiştir" IŞIK, Emin, İhlâs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.537.

‘tan başka her şeyden uzak olmak ve ferdin, ibadetlerinde Allah’ın emir ve taleplerinin dışında her şeye kapanması, abd ve Mabud münasebetinde sır tutucu olması, sorumluluklarını sadece O emrettiği için yapması, bunları yaparken O’nun hoşnutluğunu hedeflemesi demektir.[987]

Şeytan ihlâslı olan kişilere zarar veremeyeceğini itiraf etmiştir. (el-Hicr 15/40; Sâd 38/83). İhlâs kavramı hadislerde bir fazilet olarak anlatılır. .[988]

Tâ’at kim ol riyâdur olur ma’siyet ne şek

İhlâs olur çü ehl-i yakînin ibâdeti[989]Ahmed-i Dâî

İHSÂN. (bkz.MUHSÎN).

Her ki diler bu duada bulma

Fatiha ihsân ide ben kulma[990]Süleyman Çelebî

İKRA.[991]

“Oku” anlamına gelir. Alak Sûresi’nin ilk âyetinin başlangıç sözüdür. İlk vahiydir olarak kabul edilmektedir. “İkra” emri, İslam’ın kültürü içerisinde önemli bir yer tutar ve dinî metninin ilk emri olarak sıklıkla dile getirilmektedir.[992]

Siyer kaynaklarında ilk vahyin hangi sûre olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Rivayetlerde; Alak sûresi, Fatiha sûresi ve Müddessir sûresinin ilk ayetler olarak gösterilmektedir. Bir rivayete göre Cibrîl vahiy getirmemiş, ilk önce kendisini tanıtmıştır. Bir başka rivayette vahiyle birlikte geldiği yer almaktadır. İlk

---

987 ÖZDEMİR, Ahmet, Kur’â’da İhlâs, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 2015, c.3, S.2, s.155.

988 ATEŞ, Süleyman, İhlâs, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.535.

989 ŞENTÜRK, Mustafa, Ahmed-i Dâ’î Divânı’ndan 50 Gazelin Şerhi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2007, s.94; G 21/6.

990TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.9.

991اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

“Yaratan Rabbinin İsmi ile oku.(ALAK/1).

992 YILMAZ, İbrahim, Arap Dili ve Din Dili İçerisinde ‘İkra’ (‘Oku!’) Kavramının Yeri, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2002, S.18, s.118.

vahyin görünmeyen bir varlığın sesiyle birlikte gelmiş olduğunu söyleyenler de mevcuttur.[993]

Gelip dedi ikra ki yani onu işidem

Dedi okumak bilmezem yâ kerime'n nevâl[994]Yazıcıoğlu Mehmed

İKRÂR.[995]

İkrâr, "söyleme, bir şeyi bildirme, haber verme, yerine getirme, benimseme, onama, kabul, tasdik, hakkı itiraf etmek, karar vermek ve sabit kılmak, mukarrer kılmak" anlamlarna gelir. İslami olarak; İnancın dille ifade edilmesidir[996] (bkz.İMAN).

Âyet ve hadislerde ikrâr kavramı, "kalbinde bulunan imanı veya gerçeği dili ile söyleme, gerçekleri itiraf etme" manalarında kullanılmaktadır.[997]

Zihi sultân-ı. âlem kim celâli bâr-i gâhından

Getirdi türlü masnû'ât eder birliğine ikrâr

İLÂ YEVMİL KIYÂMETİ.[998]

"Tâ kıyamete kadar" anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 12 âyette geçmektedir.[999]

Yâ büneyye fi'l-menâm "inni erâ

---

[993] BAYKA, Betül, İlk Vahiy, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çanakkale, 2017, S.10, s.178.

[994]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.187.

[995]وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لاَ تَسْفِكُونَ دِمَاءكُمْ وَلاَ تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ

"Hani, "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız" diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. (BAKARA/84).

[996] YEŞİLYUT, Temel, ORAL, Osman, İman'da İkrar Kavramı, Kelam Araştırmaları Dergisi, 2012, c.10, s.35.

[997]"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." NİSA/135.

[998]اللهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لاَ رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثُ

"Allah ki ondan başka hiçbir İlah yoktur. Elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır?" (NİSA/87)

[999]"(İblis) dedi ki: "Senin görüşüne göre, benim üzerime (benden daha) mükerrem (ikram edilmiş, şerefli) kıldığın kimse bu mu? Eğer beni kıyâmet gününe (kadar) tehir edersen (ertelersen), onun zürriyetinden (neslinden) pek azı hariç, mutlaka bana (kendime) tâbî kılacağım. İSRA/62.

Kale ismail if al mâ terâ[1000]Süleyman Çelebî

İLLA'LLAH.[1001]

"Allah'tan başka, Fakat Allah, Sadece Allah" anlamlarına gelir. Kelime-i tevhid'in ikinci bölümüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de 19 yerde geçmektedir.[1002]

Çıkıp üstünde "illa'llâh" dedi ol

Muhammedün Resûlü'llah dedi ol[1003]Yazıcıoğlu Mehmed

İLME'L-YAKÎN.[1004]

Kesin olan bilginin en alt basamağını oluşturan ilme'l yakin, aklî ve naklî delillerin ortaya koyduğu kesin bilgidir.[1005]"İlim"[1006] ile "yakîn"[1007] kelimelerinden meydana gelir "Kesin olan aklî ve naklî delillerin bilgisidir."

Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir. Âlimler ayne'l-yakîn ile iç hakka'l-yakîn'in kesinlik açısından daha doğru olduğunu belirtmişlerdir.[1008]

Muayyen bildire ayne'l-yakîni

Muhakkak göstere hakka'l-yakîni[1009]Yazıcıoğlu Mehmed

[1000] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.76.

[1001] وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسْناً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنكُمْ وَأَنتُم مِّعْرِضُونَ

"Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz." (BAKARA/83).

[1002] "Muhakkak ki bu (Hz. Îsâ hakkında anlatılan), gerçekten "hak kısas"tır (gerçektir). Ve Allah'tan başka bir ilâh yoktur. Ve muhakkak ki Allah, gerçekten O Azîz'dir, Hakîm'dir (hüküm ve hikmet sahibidir)." (İMRAN/62)

[1003]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.163.

[1004]كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

"Hayır, kesin olarak bir bilseniz." (TEKASÜR/5).

[1005] "Kesinlik açısından ilk basamakta bulunan doğru bilgi" ŞAHİN, Hüseyin, Kelamcılara Göre Delil ve Delil Türleri, Kelam Araştırmaları Dergisi, 2015, c.13, s.464.

[1006]"Bir şeyi gerçek haliyle idrak etmek"

[1007] "Gerçeğe uygun kesin hüküm, inanç veya bilgi"

[1008] YAVUZ, Yusuf Şevki, İlme'l-yakîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.137-138.

[1009] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.197.

İLYÂS.[1010]

Kur'ân-ı Kerim'de 3 tane âyette adı geçmektedir:[1011]Arap dilcilerine göre İlyâs yabancı bir kelimedir. Aslen İbrânîce Eliyah veyahut Eliyahu'dur. "Yahve tanrımdır" anlamına gelir.

İslâmî temelli kaynaklarda Hızır ve İlyâs iki farklı şahsiyet olarak kabul edilir.[1012] Bir rivayete göre İlyas ve Hızır yerde; İdris ve İsa gökte hala yaşamaktadır. İlyas karada, Hızır ise denizde ümmetin imdadına yetişmekle görevlidirler.[1013]

Lebinden mu'ciz-i Îsâ erişti Hızr u İlyâsa

Yüzünden gün ziyâ almış ay alnından münevverlik[1014]Necâtî

İMAM.[1015]

Önder, lider; önde olan, cemaate namaz kıldıran kişi; devlet başkanı anlamına gelir. Arapça "emm"[1016]kökünden gelmektedir.[1017]Ayrıca imam kelimesi hadis ilmi alanında sahasında otorite ve güvenilir olan hoca ve âlim anlamında kullanılır.[1018]

Çün iki gün imâm oldu salâta

İşâret eyledi envâ-ı vakte[1019]Yazıcıoğlu Mehmed

[1010] سَلَامٌ عَلَى إِلْ يَاسِينَ
"İlyas'a selâm olsun."(SAFFAT/130).

[1011] "Şüphesiz, İlyas da peygamberlerdendi. O halkına bir zamanlar şöyle seslenmişti: Allah'tan korkmaz mısınız? Yaratanların en güzelini bırakıp Ba'l adlı puta mı tapıyorsunuz? Allah hem sizin hem de önceki atalarınızın Rabbidir." (SAFFAT/123-126.); "Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı da hidayete erdirdik. Onların her biri iyi, sâlih kullardandı"(EN'ÂM/8)

[1012] HARMAN, Ömer Faruk, İlyas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.160.

[1013] SONA, Fatih, Klasik Türk Şiirinde İlyas Peygamber, Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2017, c.5, S.1, s.53.

[1014]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.177; G 326/3; Zind'ola 'aşkuñ şehîdi haşre dek İlyâs-veş/ Bûy-ı zülfüñden sabâ iltse nesîm-i Îsevî/ Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.153; G 196/3.

[1015] وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِي قَالَ لاَ يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ
"Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: "Ben seni insanlara önder (imâm) yapacağım." İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti. (BAKARA/124).

[1016] "öne geçmek, sevk ve idare etmek"

[1017] KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, İmam, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.179.

[1018]AYDINLI, Abdullah, İmam, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.190.

[1019]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.228.

İMAN.[1020]

İman: "Güven ve huzur içerisinde olmak, tasdik etmek, kalben onay vermekanlamlarına gelir. Burada kullanılan "tasdik" kavramı teolojik olarak, Allah'ın ulûhiyetine, ilahlığına ve tekliğine, Hz. Muhammed'in Allah katından getirmiş olduğuklarına inanılması ve kalben onaylanması anlamındadır.[1021]

Âyetlerde 800'den fazla yerde geçer. Hadislerde de geniş şekilde yer almıştır. Hadis kaynaklarındaçeşitli başlıklar altında iman konusunu ilgilendiren pek çok bölüm vardır. Bu hadislerde imanın esasları vealâmetleri, imanın amelle münasebeti ve müminin görev ve sorumlulukları gibikonularda açıklamalar bulunur.[1022]Kur'ân-ı Kerîm'de iman kavramının Allah'ın iradesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır.[1023]

Çözüp zülfün yüzine ol şeker-leb

Didi kim küfrsüz îmân yaraşmaz[1024]Ahmed Paşa

İN YENTEHÛ YUGFER LEHUM MÂ KAD SELEF.[1025]

"Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki şeyleri affedilir (günahları bağışlanır)." anlamına gelir. Bu ifade Enfâl Sûresi'nin 38. âyeti içerisinde geçmektedir.

Fıkıhçıların âyetle ilgili yorumu şöyledir: Allah kendi haklarını bağışlar ve hidâyete ulaşmış kulun önceki günahlarından hesap sormaz. Kul haklarında ise maddî telâfi yoluna gidilir. Bazı âlimer Müslüman olunmadan önce işlenen bütün günahların bağışlanacağını düşünmüşlerdir.[1026]

Dime ki yolda azıgum yokdur çok durur yazıgum

[1020] هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا
"O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."(FETİH/4)

[1021] ŞIK, İsmail, İman olgusunun Mahiyeti ve Hakikati Üzerine Bir Değerlendirilme, Dini Araştırmalar Dergisi,2010, c.13 S.37 s.20.

[1022]SİNANAOĞLU, Mustafa, İman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.22, s.233.

[1023]"Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı akıllarını (güzelce) kullanmayanlara verir." (YUNUS/100)

[1024]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.147; G 112/5; İy riyâlı ameli assılı bilen sûfî/ Gider ol fikri ki îmâna ziyândur bilürem/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.154; 126/6.

[1025] قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُواْ إِن يَنتَهُواْ يُغَفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُواْ فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الأَوَّلِينِ
"İnkaredenlere, eğer savaştan vazgeçerlerse, geçmişlerinin bağışlanacağını ve tekrar başlarlarsa evvelkilerin hükmünün uygulanacağını söyle. (ENFÂL/38)

[1026] KARAMAN, A.g.e, c.2,s.690.

"İn yentehû yugfer lehüm mâ kad selef" didi Gafûr[1027]Kemâl Ümmî

'İNDA'LLÂH.[1028]

"Allah katı, Allah nezdi" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 46 defa geçmektedir.[1029]

Müttakîler cezâsı "'inda'llâh"

Havz-ı dîdâr cennet-i hûrdur[1030]Kemâl Ümmî

İNDEHU İLMUL KİTÂB.[1031]

"Kitabın ilmi yanında olanlar." anlamına gelir. Bu ifade Ra'd Sûresi 43. âyette geçmektedir. Kitabın ilmi yanında bulunanlar'ın kim olduğu konusunda 3 görüş bulunmaktadır: "Yahudi ve hıristiyan âlimler, Tevrat ve İncil'i bilenMekkeliler ve Allah'ın gönderdiği kitapları okuyup anlayarak hakkı bâtıldan ayırma ölçütü kazanmış bulunanlardır."[1032]

Ol Süleymân yoldaşı kim 'indehu 'ilmü'l-kitâb

Evliyâdandur ki kıldı ol Süleymâna hitâb[1033]Habîbî

İNNE İBRAHİME LE HALİMUN EVVAHUN MUNİB.

"Doğrusu İbrahim humşak huyu, çok içli, gönülden yönelen (Allah'a) biriydi." anlamına gelir. Bu ifade Hud Sûresi 75. âyetdir (bkz.İBRAHİM).

'Od bigi yanar-iken Ahmedî'nün nâlesin

[1027]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.309; 129/9.

[1028]وَقَالُواْ لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَّعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır." Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah katından söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" (BAKARA/80).

[1029] "Kişi (sadece) dünya sevabını istemiş olsa (dünya malını, ganimeti almak için savaşsa) bile, dünya sevabı da, (eğer Allah'ın rızasını da dilerse) ahiret sevabı da Allah'ın katındadır. Ve Allah, Semî'dir (en iyi işitendir), Basîr'dir (en iyi görendir)." (NİSA/134)

[1030]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.204; 70/12.

[1031]وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَسْتَ مُرْسَلاً قُلْ كَفَى بِاللّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

"İnkâr edenler, "Sen peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur'an) bilgisi bulunanlar yeter." (RA'D/43).

[1032]KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.299.

[1033]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.229; B 633.

İşiden dir "inne İbrâhîme evvâhün münîb"[1034]Ahmedî

İNNEHÛ EVVÂB.[1035]

"Muhakkak o (Allah'a) yönelen, ulaştıran" anlamına gelir. Bu ifade 3 Âyette geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Eyyub için kullanılmıştır.[1036]

Şeh-i cihândur o kim oldı sana "ni'mel-abd"

'Alemdür ana dü 'âlemde "innehû evvâb"[1037]Hamdullah Hamdi

ÎNNEHÛ HÜVE'T-TEVVÂB. [1038]

"Şüphesiz O tövbeyi çok kabul edendir" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 2 âyette geçmektedir.[1039]

Reva mı tevbe dem-i gülde mülden ey sâkî

Fe-kultü tübtü ileyhi "innehû hü- ve't-tevvâb"[1040]Şeyhî

[1034]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.249; 63/7. (1)

[1035]وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

"Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma." Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi." (SAD/44).

[1036]"Onların söylediklerine sabret, güç kuvvet sahibi kulumuz Dâvud (a.s)'ı zikret (hatırla). Muhakkak ki o, evvab idi (Allah'a ulaşmıştı)." (SAD/17); "Ve Dâvud (a.s)'a oğlu Süleyman'ı, armağan ettik. Ne güzel kul. Muhakkak ki o evvabtı (Allah'a ulaşmıştı)." (SAD/30)

[1037]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/7; Ne inledi gül ü ne rengi döndi kirm düşüp/Tenine eyle ki Eyyûb "innehü evvâb"/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.32. X/11. (1)

[1038] وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُواْ إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُواْ أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün (kendinizi düzeltin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir."(BAKARA/54).

[1039]"Sonra Âdem, Rabbinden kelimeleri telakki etti (öğrendi) (ve Rabbine tövbe etti.). Bunun üzerine (Allah), onun tövbesini kabul buyurdu. Muhakkak ki O, Tevvab'tır (tövbeleri kabul edendir), rahîm'dir (rahmet nuru gönderendir)" (BAKARA/37)

[1040]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.49; 13/24; Ger dilersen ki ide günâhunı mahv / Tevbe it "innehü Hüve't-Tevvâb" / Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.27; VIII/10; Şeh-i cihândur o kim oldı sana "ni'mel-abd"/ 'Alemdür ana dü 'âlemde "innehû tevvâb" / Hamdullah Hamdi, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/7.

İNNEKE LEN TESTETÎA.[1041]

"Muhakkak sen, asla güç yetiremezsin." anlamına gelmektedir. Bu ifade Kehf Sûresi 67. âyet içerisinde geçmektedir. Hz. Hızır olduğu düşünülen kişinin Hz Mûsa'ya verdiği cevaptır. Hz. Musa kendisine ilim verildiği söylenen kişinin ilminden birşeyler öğrenmek için o kişiye tâbi olmakistemiştir.[1042]

İnne-ke len testetîa' didi ana ol gözin

Kuvvetün yitmez ki yokdur sabrun iy yâr-ı güzîn[1043]Habîbî

İNNÎ ENALLÂHU.[1044]

"Muhakkak ben Allah'ım" anlamına gelir. Bu ifade Kassas Sûresi'nin 30. âyeti içerisinde geçmektedir. Rivayetlere göre Hz. Musa ve ailesi Sina üzerinden Medyen'den Mısır'a dönerken yolarını kaybederler. Uzakta yanan bir ateş gören Hz. Musa, ailesine ateş götürmek ve ateşin başında varsa birini bulmak amacıyla ateşin yanına gider. Ona mübarek bir yerdeki ağaçtan seslenilir ve Firavun'a giderek onu doğru dine davet etmesi istenir.[1045] Hz. Musa'ya Allah tarafından ağaçtan seslenilmesi Kur'ân'da 3 yerde zikredilmektedir.[1046]

Bulunsan Eymen vâdisinde tâhir;

Olur"innî enallâhu" o anda zâhir[1047]Şeyh Elvan Şirâzi

[1041] قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا
"Dedi ki; Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin. (KEHF/67).

[1042] "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. Adam, şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin." KEHF/65-67.

[1043]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.206; B 403.

[1044] لَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ
"Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." (KASAS/30).

[1045] GÜNDÜZÖZ, Soner, Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2004, S.19, s.286.

[1046]TAHA/12, NEML/8, KASAS/30.

[1047]

İNNÎ ERÂ.[1048]

"Muhakkak gördüm, görüyorum" anlamına gelir. âyetlerde 9 defa geçmektedir.[1049]

Yâ-büneyye bı'l-menâm "innî erâ"

Kale İsmail "if al mâ-terâ"[1050]Süleyman Çelebî

İRCİ'Î.[1051]

"Dön" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Fecr Suresi 28. âyet içerisinde geçmektedir. Bu âyette kıyamet günü kulların durumundan bahsedilmektedir.[1052]

Budur ol şahbâz-ı Hak kim irci'î geldi hitâb

Cân u başa kalmayup matlûbına ider şitâb[1053]Habîbî

İRŞÂD.

"Doğru yolu gösterme" anlamına gelir. Dinî bir kavram olarak mü'minleri inanç görevlerini yerine getirmeye çağırmak anlamındadır. Terim olarak insanları gafletten uyandırıp hidayet ve doğru yolu göstermek anlamındadır. Sapkınlık ve azgınlık kelimelerinin zıddı olarak kullanlmaktadır.[1054]"İrşad kavramı anlamları ve kullanışı açısında zihinsel ve içsel bir aydınlanma sürecidir. İnsanların manevi isteklerine cevap veren bilişsel bir durumdur. İnsanın kendi varlığını

[1048] فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاء اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ
"Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. (SAFFAT/112).

[1049] "…ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum." (AHKAF/23); "Gerçekten ben, yedi (adet) zayıf ineğin, yedi (adet) semiz ineği yediğini görüyorum. Ve yedi yeşil başak ve diğerlerini de kurumuş görüyorum…" (YUSUF/43); "…fakat iki toplum, (birbirini) görünce iki topuğu üzerinde arkasına dönüp kaçtı ve "Ben, sizden uzağım. Gerçekten ben, sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum. Muhakkak ki ben, Allah'tan korkarım." dedi. Ve Allah, ikabı (azabı) şiddetli olandır." (ENFAL/48)

[1050] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.85.

[1051] ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً
"Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" (FECR/28).

[1052] "Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaydım" der. Artık o gün, Allah'ın edeceği azabı kimse edemez. Onun vuracağı bağı kimse vuramaz. Ey mutmain olan nefs! "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" (FECR/24-28)

[1053] BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.339; B 1698.

[1054] İBN MAZUR, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali El-Ensâri, Lisanü'l-Arap, c. 3, s. 177.

konumlandırmasına yardımcı olan metafiziksel bir sürecin ismidir. Din terminolojisinde "hidayet" ile eş anlamlı olarak kullanlmaktadır."[1055]

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin Yahudilere karşı savaş teklifine vermiş olduğu cevap irşad kavramının önemini vurgulamaktadır. "[1056]

Nola ey pîr-i mugân ahsen-i irşâd kılıp

Bu harâbât makâmında kerâmet kapısın[1057]Şeyhî

ÎSÂ.[1058]

Kur'ân-ı Kerîm'de Îsâ, İbn Meryem ve Mesîh olarak geçen peygamberdir. Kendisine İncil kitabı verilmiştir. Hz. Muhammed'i müjdelemiştir. Kur'ân'da "Allah'tan bir ruh ve bir kelime" olduğu söylenmiş, kul olduğu özellikle vurgulanmıştır. âyetlerde 15 farklı söz ile ifade edilmiştir. [1059]

Hadislerde kıyamet alâmeti olarak yeryüzüne ineceği söylenmektedir,[1060] fakat Kur'ân-ı Kerîm'de böyle bir ifade yoktur.[1061]Peygamebr kıssalarında çokça işlenir, Göstermiş olduğu mucizelere şiirde sıkça yer verilir.

[1055] HACIMÜFTÜOĞLU, Esra, Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010, s.4.

[1056] "Acele etme yâ Ali! Hayber toprağına sükûnetle gir, sonra onları İslâm'a davet et. Şunu bil ki tek bir kişinin senin irşadınla Müslüman olması en değerli ganimet olan kızıl develerin sana verilmesinden hayırlıdır." TOPALOĞLU, Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.22, s.454. BUHÂRÎ/CİHÂD/102, MÜSLİM/FEZÂ'İLÜ'Ş-SAHÂBE/34.

[1057]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.161; 138/6; Yüri var ta'nı ko kim ma'nîde pîr-i mey-kede/ Her ayagı kim sunar el virmedür irşâddur/Necâtî, TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.65; G 120/3.

[1058] وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُواْ فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا

"Ve biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu ve Mesîh İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden cezalarını buldular. Onu öldüremediler de, asamadılar da, onlara öyle göründü. Zâten ihtilâfa düştükleri şeyde de onun hakkında zan içindedir onlar, ona ait bir bilgileri yoktur da ancak şüpheye kapılırlar. Gerçekten de apaçık onu öldüremediler. (NİSA/157).

[1059] "İsa, Mesih, Kul, Peygamber, Elçi, Kelime, Ruh, İsaret, Örnek, Sahit, Lütuf, Farkli, Yakinlastirilmis, Yüceltilmis, Kutsanmis"GÖRENER, İbrahim, Kur'ân'a Göre Hz. İsa'nın Kimliği, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 2002, c.1, S.12, s.105.

[1060] ÇELEBİ, İlyas, Îsâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.472.

[1061] HARMAN, Ömer Faruk, Îsâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.22, s.465-472.

Ol zamân kim ‘Îsâ rûhu’llah idi

Zikri fikri dâimâ Allah idi[1062]Abdî

İSLÂM.[1063]

“S-l-m”[1064]kökünden türemiştir. “Boyun eğmek ve irade ile uymak suretiyle barış ve huzur ortamına girmek”, anlamına gelir. âyetlerde 8 yerde geçer. Hadislerde çok sayıda rivayet bulunmaktadır.[1065]İslâm, önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin de adıdır.[1066]

Şâhid-i İslâm ise sûfî bu tâc ü taylesân

Baş açuk Abdâlıyuz birdür bizüm ikrârumuz[1067]Necâtî

İSMÂİL.[1068]

Hz. İbrâhim’in oğludur. Hz. İsmail’in ismi 8 sûrede 12 defa geçer. Hadislerde hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.[1069] Hz. İsmail Arap ırkının; Hz. İshak da İsrail halkının atası kabul edilir.[1070]

[1062]KARADEMİR, Mahmut, Abdî Camasbnâme İnceleme-Metin, Yaymlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversiteisi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s.126; B 1854; İremezsin zâhidâ vasluna ol Îsî-demün/Dem-be-dem sa’y-i riyâzetle gerekse göge uç /Necâtî, TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.22; G 40/5.

[1063]إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللّهِ الإِسْلاَمُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوْتُواْ الْكِتَابَ إِلاَّ مِن بَعْدِ مَا جَاءهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللّهِ فَإِنَّ اللّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir. (ÂL-İ İMRÂN/19)

[1064]“Kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak”

[1065] SİNANOĞLU, Mustafa, İslâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.1-2.

[1066]HARMAN, Ömer Faruk, İslâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.3.

[1067] TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.131; G 241/4; Âşık katında küfr ile İslâm birdür/ Her kanda mesken eylese âşık emîrdür/ Nesîmî.

[1068]وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı. (BAKARA/127).

[1069] HARMAN, Ömer Faruk, İsmail, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.76.

[1070] AYDEMİR, Abdullah, Kurbanlık Hz. İsmail mi, İshak mı?, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Ankara, 1974, c.13, S.5, s.259.

Annesi Hâcer'le Mekke'de bırakılması, zemzemin fışkırması, kurban edilmek istenmesi, bu duruma razı olması ve Kâbe yapımındababasına yardm ettmesigibi hadiselerle Türk edebiyatında zikredilir.[1071]

Hem iki oğlu var idi bir İsmaîl biri İshâk

Edip İsmaîl'i kurbân komuştu dinde istıhlâf[1072]Yazıcıoğlu Mehmed

İSM-İ A'ZÂM.[1073]

"Allah'ın en büyük ismi" anlamında kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu şekilde bir ifade yer almamaktadır.[1074] İsm-i A'zam'ın varlığı tartışmalı bir konudur. Varlığı bazı âlim ve tasavvufçular tarafından kabule dilir.

Cismünden okundu âyet-i rûh

Yüzünde yazıldı ism-i a'zam[1075]Şeyhî

İSRÂ.[1076]

"Gece yürüyüşü" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in 17. sûresidir.[1077]Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan alınıpMescid-i Aksâ'ya "gece yürüyüşü" ile götürülmesi hadisesine "İsrâ", sonrasında gerçekleşen olaya da "Miraç"

[1071] UZUN, Mustafa, İsmail, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.81.

[1072]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.166.

[1073] وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال دَعَا رَجُلٌ فقَالَ: اللَّهُمَّ إنِّى أسْأَلُكَ بِأنَّ لَكَ الحَمْد، َ إلَهَ إَّ أنْتَ المَنَّانُ، بَدِيعُ السَّموَاتِ وَا'رْضِ ذُوالجَ َلِ وَا"كْرَامِ، يَاحَىُّ يَاقَيُّومُ، فقَالَ النَّبىُّ أتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ، قالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللهَ بِاسْمِهِ ا'عْظَمِ الَّذِى إذَا دُعِىَ بِهِ أجَابَ، وَإذَا سُئِلَ بِهِ أعْطى أخرجه أصحاب السنن

"Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle dua etmişti: 'Ey Allah'ım, hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyûmsun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin.) Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!'(Bu duayı işiten) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu: 'Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?' 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir?' 'Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile dua etti. O İsm-i Âzam ki, onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." (TİRMİZÎ/DAAVÂT/109; EBÛ DÂVUD/SALÂT/358; NESÂÎ/SEHV/57).

[1074] TOPALOĞLU, Bekir, İsm-i A'zam, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.75.

[1075]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.68; 5/2.

[1076]ى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ َسُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْص

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.(İSRA/1).

[1077] YAŞAROĞLU, M.Kamil, İsrâ Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.23, s.178.

denilmektedir.Zamanı belli değildir. Musa İbn Ukbe'nin naklettiği rivayete göre hicretten bir yıl önce gerçekleşmiştir.[1078] Hadislerde çokça zikredilir (bkz.MİRAC).

İsrâ gicesi sırruna seyr itse sidrenün

A'lâ-yı müntehâsıdur ednâ-yı müttekâ[1079]Şeyhî

İSRÂFİL.[1080]

Kıyamet gününde sûra üflemekle görevlendirilmiş olan melektir. Dört büyük melekten biridir.Kelimenin İbrânî dilinden Arapça'ya geçtiği kabul edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçmemektedir.Görevinden söz edilmektedir. Hadislerde adı geçmektedir.[1081]Rivayetlerde Allah'ın "üfle!" emrini beklediği zikredilir.[1082] Bedir Savaşı'nda yardıma gelen, Hz. Lut'u ziyaret eden meleklerden olduğu söylenmektedir.[1083]

Senün ışkun şarâbından bu Dâ'î şöyle mest oldı

Uyarmaz uykudan anı meger İsrâfil'ün sûrı[1084]Ahmed-i Dâî

[1078] AĞIRAKÇA, Ahmet, Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı, Artuklu Akademi, Artuklu Üniversitesi, Mardin, 2014, c.1, S.2, s.3.

[1079]BİLTEKİN, Halit, Şeyhî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.30; 5/26.

[1080] عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ كَيْفَ أَنْعَمُ وَقَدِ الْتَقَمَ صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنَ وَحَنَا جَبْهَتَهُ وَاضِعاً سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ فَيَنْفُخَ. فَكأَنَّ ذلِكَ ثَقُلَ عَلى أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهم، فقَالُوا كَيْفَ نَفْعَلُ أَوْ كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ قُولُوا حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلى اللهِ، وَرُبَّمَا قَال: عَلى اللهِ تَوَكَّلْنَا أخرجه الترمذي

"Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem): "Surun sahibi (İsrafil aleyhisselam), sur denen borusunu ağzına dayamış, yüzünü çevirmiş, kulağını dikmiş, üfleme emrini beklerken ben nasıl tereffühle (dünya nimetlerinden) istifade edebilirim?" buyurmuşlardı. Bu, sanki ashabına çok ağır gelmişti: "Peki biz ne yapalım -veya ne diyelim- ey Allah'ın Resulü?" diye sordular. Onlara: "Hasbünallah ve ni'mel vekil (Allah bize yeter, o ne güzel vekildir!), Allah'a tevekkül ettik, -belki de "tevekkülümüz Allah'adır!" demişti- deyiniz!" diye emir buyurdular. (TİRMİZİ/KIYAMET/9)

[1081] Melekü's-sûr" "Sâhibü's-sûr" "Sâhibü'l-karn" "İsrâfil"

[1082] CEBECİ, Lütfullah, İsrâfil, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.181.

[1083] SERDAR, Murat, A.g.e, s.236.

[1084] ÜSTÜNER, Kaplan, A.g.e, s.124; G 299/7.

İSTİVÂ.[1085]

Âyetlerde dünyanın yaratılmasından sonra Allah'ın "Arş"a istiva ettiği açıkça ifade edilmektedir.[1086]Hadislerde istivâ kavramının Allah'a nisbet edildiğine dair herhangi bir rivayete rastlanmamaktadır.[1087] Kuyr'ân'da bu kavramın başka kullanımları da söz konsusudur.[1088]

Birisinde ola hayvânaâtın ervâhı kamu

Surda on dört dâyire hem idiserdir istivâ[1089]Yazıcıoğlu Mehmed

İYYÂKE NA'BUDU.[1090]

"Yalnız sana kul oluruz" anlamındadır. İslâm'ın temel esası, Allah'ın var olduğuna ve bir olduğuna inanmak ve Allah'a ortak koşmamaktır. Fâtiha Sûresi genel anlamıyla Kur'ân'ın özünü ve ana mesajını oluşturmaktadır. Bu âyette inananların temel ve olması gereken özelliğini dile getirilmektedir.

Mâlik-i yevm âtîyile bâb-ı havf ola 'ayân

Âyet-i iyyâke na'büdü bâb-ı ihlâs-ı beyân[1091]Habîbî

İZ HUM 'ALEYHÂ KU'ÛD.

"Hani onlar onun(ateşin) başında oturmuşlardı" anlamına gelir. Bu ifade Burûc Sûresi 6. âyetdir. İlgili âyetlerde inanan kimseleri ateşe atarak işkence ederek katledenlerin lanetlenmiş olduğundan bahsedilmektedir.

[1085] إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الأَمْرَ مَا مِن شَفِيعٍ إِلاَّ مِن بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ
"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte O, Rabbiniz Allah'tır. O hâlde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?(YUNUS/3).
[1086] GÜVEN, Mustafa, A.g.e, s.179.
[1087] YAVUZ, Yusuf Şevki, İstivâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.402.
[1088] "Hz. Mûsâ'nın olgunluk çağına ulaşması, Cebrâil'in ufkun doruk noktasında durması, Hz. Nûh'un gemiye yerleşmesi, gemisinin Cûdî dağında karaya oturması ve insanların gemilere ve hayvanların sırtına çıkıp oturması" GÜVEN, Mustafa, A.g.e, s.179.
[1089] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.221.
[1090] إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ
"Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. (FATİHA/5).
[1091]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.249; B 819.

Ne revh u ne reyhândadur kıl nazar

Mey içenler "izhüm 'aleyhâ ku'ûd"[1092]Ahmedî

İZ TESEVVERUL MİHRAB.

"Hani mabed'e tırmanmışlardı" anlamına gelir. Bu ifade Sa'd Sûresi 21. âyet içerisinde geçmektedir.[1093] Tartışmalı olmakla birlikte çeşitli kaynaklarda Hz. Dâvud'un evli bir kadına meyl etmesi dolayısı ile Allah tarafından kendisini uyarmak için bu âyette geçen iki davacıyı ona gönderdiği belirtilmektedir[1094] (bkz.DÂVUD).

Husûmeti ne-durur cân u 'akl-ıla Yâ-Rab

Bu cânû gözlerüñüñ "iz tesevverü'l-mihrâb"[1095]Ahmedî

KÂ'BE.[1096]

Kur'âna göre, hadis ve tarih kaynaklarına göre, Kâbe Allah'ın emir vermesi üzerine insanların hacı olmaları için Hz. İbrahim tarafından inşa edilmiştir. Yerini de İbrahim Peygamber'e Allah göstermiştir. İlk inşasından bu yana defalarca yenilenmiş ve tamir görmüştür. İslam öncesi dönemine ait Kâbe'den günümüze kalan Hacerü'l-Esved dışında hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Ezraki, Kabe'ninilk prototipinin Allah tarafından Arş'ın altında kurulduğunu belirtmektedir.[1097]

Dilber cemâli Ka'besini kılmayan tavâf

[1092]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.53; XX/4. (1)

[1093]"Ve hel etake nebeul hasm, **iz tesevverul mihrab**." "Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi." (SA'D/21)

[1094] ORAL, Osman, Fahreddin Râzî'de Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın İsmeti Sorunu, Journal of Islamic Research, 2017, 28(2), s.120-36.

[1095]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.33; X/14. (1)

[1096] جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلاَئِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَأَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini ve Allah'ın (zaten) her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir.(MAİDE/97).

[1097] "Kâbe Hz. İbrahim'den sonra sırasıyla Amalikalılar, Cürhümlüler ve Kusay b. Kilab tarafından yeniden inşa edilmiştir." YILMAZ, Can, Kâbe, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, Samsun, c.7, S.7, s.67.

Yüz nûr görse gözlerinün rûşenâsı yok[1098]Şeyhî

KÂBE KAVSEYN.[1099]

Kur'â-ı Kerîm'de ilgili âyetlerde Allah ya da Cebrail ifadesi geçmemektedir ancak ifadelerin genelinden Hz. Muhammed ile aralarında iki yay mesafesi kalan varlığın Cebrail olması muhtemeldir.

Bazı hadislerde görülen varlığın Cebrail olduğu ifade edilmektedir ancak görülen varlığın Allah olduğunu açıkça ifade eden bir hadis rivayetine rastlayamadık.[1100]

Leyletü'l Mi'râc kaşında iki ya kiltürüp

Kâbe kavseyn ittihâdıdın haberdar eylegen[1101]Atayî

Ebrûsı makâm-ı kâbe kavseyn

Gisûsı sevâd-ı her dü 'âlem[1102]Câfer Çelebî

Anı kılmış kâbe kavseyn karîn

Ey ki göstermiş ana varlk yirin[1103]Abdî

Kaşı mihrâbında âşık kâbe kavseyne erer

Vâ'izin dûn himmetin gör ki dahı minberdedir[1104]Şeyhî

[1098]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.137; 95/2; Cemâlî Ka'besin gördün imâm-ı ışka uy Ahmed/ Namâz ol vakt müşkildür ki ola kıble-gâh eğri/ Ahmed Paşa, TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.247; 330/6;
Gel gönül Ka'besin ziyâret kıl/Ki olupdur makâm-ı İbrâhim/ Ahmed Paşa, TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.182; G 188/3.

[1099]فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى
"(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (NECM/9).

[1100]"…Zirr b. Hubeyş'e Allah Azze ve Cel-le'nin: 'İki yay arası kadar veya daha yakın oldu.' Âyet-i kerimesinin mânasını sordum (cevaben) 'Bana İbni Mes'ut Peygamher (Sallallahü Aleyhi ve Seliem)'in Cibril'i gördüğünü onun altı yüz kanadı bulunduğunu haber verdi' dedi."MÜSLİM/İMAN/290.

[1101]ERASLAN, Kemal, A.g.e, s.119; 1/9.

[1102]ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.131; 9/43.

[1103] KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.6, B 84.

[1104] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.120; 63/2. (1)

KÂBIZ.[1105]

Kabz kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de 9 tane yerde geçer, fakat"kâbız" kelimesi hiç yer almamaktadır. Hadislerde Kâbız ismi, Allah'ın ismi olarak zikredilmiştir.[1106]

Hâfid ü Râfi' Çelil ü hem Cemi

Kâbiz u Bâsit Vekil ü hem Kefil[1107]Süleyman Çelebî

KAD EFLEHA'L-MÜ'MİNUN.[1108]

"Mü'minler felâha ermiştir." anlamına gelir. Mu'minûn Sûresi'nin ilk âyetidir. Takip eden âyetlerde felâha eren müninlerin özellikleri zikredilmektedir.[1109]

Okudu "kad efleha'l-müminûne'llezine"

Bizimçin düzülmüş deyip ettiler ihtizaz[1110]Yazıcıoğlu Mehmed

KÂDE'L-FAKRU.

"Kade'l-fakru en yeküne kufren", "Fakirlik insanı hemen hemen küfre götürebilir." anlamına gelen sözün ilk bölümüdür. Hadis olup olmadığı tartışmalıdır ancak fakirlikle ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin büyük bölümü

[1105] مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz." (BAKARA/245).

[1106]"Enes 'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'in zamanında fiyatlar yükseldi, bunun üzerine Ey Allah'ın Rasûlü! Fiyatlara sınır koy, fiyatlar çok yükseldi dediler. Rasûlullah (s.a.v.): 'Fiyatları ayarlayan Allah'tır, genişletip çok çok veren Allah'tır. Rızık veren Allah'tır. Daraltıp "الْقَابِضُ" kıtlık getiren Allah'tır, Ben, Allah'a yanımda kimsenin mal ve kan hakkı olmadığı halde ulaşmayı umarım' buyurdu" (TİRMİZİ/BUYU/73) TOPALOĞLU, Bekir, Kâbız, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.24, s.26.

[1107]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1108] قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ
"Mü'minler felâha ermiştir." (MU'MİNÛN)

[1109]"Onlar, namazlarında huşû duyanlardır. Ve onlar, boş şeylerden yüz çevirenlerdir. Ve onlar, zekâtı verenlerdir. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler. İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır." (MU'MİNUN/1-11)

[1110]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.110.

fakirliği över niteliktedir bazıları ise fakirliği olumsuz bir kavram olarak göstermektedir.[1111]

Fakirlik ve zenginlikle ilgili hadislerin genel karakteri dikkate alındığında şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: Zenginliğe ve mala aşırı düşkünlük ve takva adına dünya hayatını önemsememe aynı derecede yanlış bulunmaktadır ve İslami bir bakış açısı değillerdir.[1112]

Dahi bir yirde "kâde'l-fakru" didi

Şuna kim fakrı gördikce belinler[1113]Kemâl Ümmî

KADÎM.

"Öncesi, başlangıcı olmayan; eski, Allah." Bazı kaynaklarda Allah'ın isimlerinden biri olarak geçmektedir.İbn Hazm'a göre müslümanlar birtakım isimler icad ederek Allah'a nisbet etmişlerdir. "El-Kadim" ismi bunlardandır. O'na göre, bu ismi Allah'a nisbet etmek caiz değildir.[1114]

Hâdi vü Sübhân ü Rahmân-ür-Rahîm

Mâni' u Mu'tî Kavi yy ü hem Kadîm[1115]Süleyman Çelebî

KÂDİR.[1116]

"Kadr"[1117] (kudret) kökünden türemiş bir sıfattır. "Her işe ve duruma gücü yeten" demektir. "Güç, kuvvet ve iktidar sahibi olarak, istediği her türlü şeyi bir ilim,

---

[1111]"Rasûlullah şöyle buyurdu: "Eğer beni seviyorsan fakirliğe karşı bir kalkan hazırla çünkü fakirliğin beni seven kimseye gelmesi; selin, durak yerine akması gibi hızlıdır." (TİRMİZİ/ZÜHD/36); "Şüphesiz her ümmetin bir fitnesi vardır, ümmetimin fitnesi (imtihan vesilesi) de maldır." (TİRMİZÎ/ZÜHD/26); "Eğer dünya, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bir değere sahip olsaydı, Allah hiçbir kâfire dünyadan bir yudum bile su içirmezdi." (TİRMİZÎ/ZÜHD/14); "Hz.Peygamber bir seferinde "Allahım, fakirlikten ve küfürden Sana sığınırım." diye duâ edince, bir adam; "İkisini birbirine denk mi kabul ediyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hz.Peygamber, "evet" cevabını verdi. (NESÂÎ/İSTİÂZE/29)

[1112] SANCAKLI, Saffet, A.g.m, s.49.

[1113]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.300; 122/10.

[1114] ÖZLER, Mevlüt, İlahi İsim ve Sıfatları Tesbitte Yöntem, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 1997, c.1, s.73.

[1115]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1116] يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاء لَهُم مَّشَوْاْ فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواْ وَلَوْ شَاء اللّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir. (BAKARA/20).

hikmet ve ölçü dâhilinde dilediği gibi, dilwdiği zamanda yaratması.” anlamında Allah’ın isimlerindendir.[1118]Âyet ve hadislerde geçmektedir.[1119]

Ey Kerîm u Kâdir ü Hayy u Ebed

Vey Kadîm ü Sâni’ u Ferd ü Samed[1120]Mihrî Hâtun

KÂF.[1121]

Adını, surenin başındaki “kaf” harfinden almıştır. Surede, Allah’ın birliği, peygamberlik ve ölümden sonra dirilme gibi İslam’ın inanç esasları ele alınır. Fakat surenin önem verdiği esas konu “öldükten sonra tekrar dirilme, haşr ve hesap verme”dir.[1122] “Bâsikât” sûresi olarak da isimlendirilir.[1123] (bkz.HURÛF-I MUKATTAA).

İki leb gibidür bu kâf bu nûn

Bulurdan zâhir olur dür-i meknûn[1124]Şeyh Elvan Şirâzi

KAHHÂR.[1125]

“Kahr”[1126] kökünden türemiş sıfattır. “yenilmeyen, tek kudret ve tasarruf sahibi olan” demektir. Allah’ın isimlerindendir.[1127]

[1117]“Gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak”

[1118] SERİNSU, A.g.e, s.189.

[1119]“Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerini yaratmaya Kadir değil mi? Elbette onların bir benzerini yaratır. O her şeyi tüm ayrıntılarıyla bilen bir yaratıcıdır.” (YASİN/81); TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.24, s.124.

[1120]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 1.

[1121] أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِى الرِّجَالِ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ أُمِّ هِشَامٍ بِنْتِ حَارِثَةَ بْنِ النُّعْمَانِ قَالَتْ مَا أَخَذْتُ (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) إِلاَّ مِنْ وَرَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كَانَ يُصَلِّى بِهَا فِى الصُّبْحِ

“Ümmü Hişam binti Harise b. Numan (r.a)’dan rivâyete göre, şöyle demiştir: “Ben, Kâf sûresini Rasûlullah (s.a.v) ‘in arkasında namaz kılarken öğrendim.”(NESAİ/İFTİTAH/43).

[1122] SERİNSU, A.g.e, s.191.

[1123] YAŞAROĞLU, M.Kamil, Kâf Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.24, s.144.

[1124]YAKIN, Yasemin, Gülşe-i Râz Elvân Şirâzî İnceleme-Metin-Dizin, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2004, s.202; B 2071.

[1125] يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُواْ للهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

“O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar. (İBRAHİM/48).

[1126]“Yenmek, üstün gelmek, zor kullanarak istediğini yapmak”

[1127] TOPALOĞLU, Kahhâr, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.24, s.569.

Kadir ü Kahhâr u Kayyûm u Kadir

Fâtir ü Hallâk u Rezzâk u Habîr[1128]Süleyman Çelebî

KÂLÛ BELÂ.[1129]

"Evet, Öyle" anlamlarına gelir ve olumsuz soruya olumlu cevap verilirken kullanılır.

Tasavvufta ve edebiyatta "kâlu belâ" ifadesi ile gönderme yapılan âyet ise A'râf Sûresi'nin 172. âyetidir. Bu âyetle hakkında iki tane yorum bulunmaktadır. Bir yoruma göre, Allah ruhlar âleminde insanları zerreler halinde yaratmış ve onlardan söz almış.İkinci yoruma göre ise bu söz insanlar bedenleriyle bu dünyaya gelmelerinden önce değil babalarının "sulp"[1130]lerinde ve annelerinin rahminde alınmıştır.[1131]

Yer gök dahi olunmadan "Kalu Bela" söylenmeden

Kendü cemalin görmeğe gözgü bizi düzüpdürür[1132]Eşrefoğlu Rûmî

KÂRÛN.[1133]

Hz. Musa'nınkavminden olan ve Firavun ile işbirliği yaparak kendi toplumuna ihanet eden kişidir. Firavun ve Hâmân'la beraber üç Allah düşmanından biridir.[1134] Kur'ân-ı Kerîm'de Firavun, siyasi zorbalığın simgesi olarak tanıtıldığı gibi Karun da zenginliğin ve yasal olmayan yollarla para kazanmanın bir sembolü olarak

---

[1128]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1129]وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُواْ عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُواْ بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُواْ العَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ

"Rab'lerinin huzurunda durduruldukları vakit (hâllerini) bir görsen! (Allah) diyecek ki: "Nasıl, şu (dirilmek) gerçek değil miymiş?" Onlar, "Evet, Rabbimize andolsun ki, gerçekmiş" diyecekler. (Allah), "Öyleyse inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!" diyecek. (EN'AM/30).

[1130] "Sert, katı. Taş gibi olan, Omurga kemiği, Sülâle, zürriyet"

[1131] AYDIN, Ömer, Kalü Bela (A'raf, 7/172) Ayetinin Farklı Bir Yorumu, Ekev Akademi Dercisi, İstanbul, 2007, S.32, s.37.

[1132] EŞREFOĞLU, Rûmî, Divan, 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.178; 95/3

[1133] إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

"Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez."(KASSAS/76).

[1134] MACİT, Yusuf, Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 2013, c.13, S.1, s.41.

tanıtılmıştır.[1135] Kârun kıssası Kur'ân'da yer almaktadır. Kendisi, zenginliği ve evi yerin dibine geçirilmiştir. Kârûn'la ilgili olarak İslami kaynaklarda çeşitli rivayetler vardır.[1136]

Hûbların sohbetine şükrâne

Genc-i Kârûn u ömr-i Nûh edelim[1137]Şeyhî

KAVÎYY.[1138]

"Kuvvet"[1139] kökünden türemiş sıfattır.

Hâdi vü Sübhân ü Rahmân-ür-Rahîm

Mâni' u Mu'tî Kavi yy ü hem Kadîm[1140]Süleyman Çelebî

KAZÂ.[1141]

"Kazâ" hüküm ve karar verme, bir vecibeyi ifâ etmek, yerine getirmek" anlamlarına gelir. Kelam ilminde Allah'ın ezelde tayin ve takdir etmesi karar verdiği şeylerin vakti gelince yaratılmasına ve gerçekleşmesine kazâ denilmektedir.[1142]

Kur'ân-ı Kerîm'de kazâ kelimesi ve ondan türeyen kelimeler 50'den fazla âyette kullanılmıştır. İmam Maturîdî kazâ ve kaderi şöyle tanımlamıştır: Kazâ; Allah'ın nesne ve olayları kendi olguları çerçevesinde yaratması ve her şeyin yaratılışına uygun düşecek bir pozisyonda bulunmasını sağlamasıdır. Eş'ariler (aklın hiçbir zaman gerçeğe ulaşamayacağını ileri süren felsefi görüş), Kazâ kavramını şu şekilde açıklar: Allah'ın varlıkları mahiyetine göre ezelde irâde etmesidir.

[1135] SERİNSU, A.g.e, s.195.

[1136]"Mûsâ'nın amcasının oğlu olduğu, Mûsâ ve Hârûn'dan sonra İsrâiloğulları'nın en bilgilisi sayıldığı, Tevrat'ı çok güzel okuduğu, İsrâiloğulları Mısır'da yaşarken Firavun tarafından onlara yönetici tayin edildiği, Sâmirî gibi Allah düşmanı olup bozgunculuk çıkardığı, Hz. Mûsâ'dan simya ilmini öğrendiği" HARMAN, Ömer Faruk, Kârun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.24, s.519.

[1137]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.170; 122/3.

[1138]اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَن يَشَاء وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ

"Allah, kullarına çok lütufkârdır, dilediğini rızıklandırır. O, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. (ŞURA/19).

[1139] "Güçlü olmak, gücü yetmek, bir işi gerçekleştirmek için aklen ve bedenen yeterli olmak"

[1140]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1141] بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

"O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. (BAKARA/117).

[1142] TUNÇ, Cihat, Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, 1987, c.5, S.4, s.2.

"Kazâ" karamında kesin bir belirlenme söz konusu iken, "kader" kavramında "takdir" anlamı bulunmaktadır ki bu kesin olarak yaratmaya delalet etmez. Sadece Allah'ın gelecekte olan şeyleri bildiğine delalet eder[1143] (bkz.KADER).

Çün elindedir ger saht ger rızâ

Pes ona sığındık kader ger kaza[1144]Yazıcıoğlu Rûmî

KE'T-TAYRİ Fİ'L-KAFES. [1145]

"Kefesin içindeki kuş gibidir." anlamına gelmektedir. Bu çalışmada Hadis rivayetleri içerisinde bir yerde bulunabilmiştir. Mümin kulun ruhu için Peygamber tarafından kullanılmış bir tabirdir.

Arz edeli helakime kaşın gözünle nâs

Can şevki ile sînede ke't-tayri fi'1-kafes[1146]Cem Sultan

KEF HE YA 'AYN SAD.

Kur'ân'da 29 sûrenin başında var olan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerdendir. Bu maddedeki harfler Meryem Sûresi'nin başında bulunmaktadır. Bu harflere "hurûf-ı mukattaa" adı verilir[1147] (bkz. HURÛF-I MUKATAA).

"Sûre-i En'âm" "Kâf" "Â'râf" içün

"Kef he ya 'ayn sad" "Ahkâf" için[1148]Kemâl Ümmî

[1143] AKTEPE, Orhan, Kaza-Kader'in Mahiyeti ve Değişip Değişmemesi Problemi, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, , 2012, c.2, S.10, s.71.

[1144]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.109.

[1145] وَحَدَّثَنِى عَنْ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الأَنْصَارِىِّ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ « إِنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ يَعْلُقُ فِى شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَهُ اللَّهُ إِلَى جَسَدِهِ يَوْمَ يَبْعَثُهُ

"Kâ'b b. Malik naklediyor: Resûlullah şöyle buyurmuştur: 'Mü'minin ruhu kuş gibidir. Öldükten sonra tekrar dirileceği güne kadar cennetteki ağaçlardan yer, içer.'" (İMAM MALİK/MUVATTA/CENÂİZ/16)

[1146] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.96.

[1147] DUMAN, Zeki, ALTUNDAĞ, Mustafa, Hurûf-ı Mukattaa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, c.18, s.401.

[1148]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/99.

KEHF.[1149]

Adını, Ashâb-ı Kehf kıssasında geçmekte olan kehf (mağara) kelimesinden almıştır. 110 âyettir[1150] (bkz, ASHÂB-I KEHF).

Bi-hakkı "kef hâ yâ" "e'l-kehf" ü "Ahkâf"

Bi-hakkı "ve'd-duhâ" vü "sâd" u "nûn kâf"[1151]Kemâl Ümmî

KELÂMU'LLÂH.[1152]

"Allah'ın sözü, Allah'ın kelâmı" anlamına gelir. Kur'ân'a verilen isimlerden biri de "Allah kelâmı" dır. Bu ifade 3 âyette geçmektedir.[1153]

Hz. Peygamber, onun ev ashabı ve sahabeleri görenler de Kur'ân için "kelâmullah" tabirini kullanmışlardır.[1154] Vahiylere de "kelâmullah" denilmiştir.[1155]

Kelâmu'llâhı hıfz itmiş zekâdan

Hudâ hıfz eylesün anı belâdan[1156]Mesihi

[1149] أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا
"Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın? (KEHF/9).

[1150] ÜZÜM, İlyas, Kehf Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.25, s.188.

[1151]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.39; 1/114.

[1152] وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلاَمَ اللهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَّ يَعْلَمُونَ
"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir. (TEVBE/6).

[1153]"(Savaştan) geri kalanlar, ganimetlerin (bulunduğu yere) onları almak için gittiğiniz zaman: 'Bizi bırakın (bize izin verin), size tâbî olalım.' diyecekler. (Onlar) Allah'ın kelâmını değiştirmek istiyorlar. (Onlara) de ki: 'Siz asla bize tâbî olamazsınız. Allahû Tealâ daha önce böyle buyurdu.' O zaman (onlar da): 'Hayır, siz bize haset ediyorsunuz (bizi kıskanıyorsunuz).' diyecekler. Hayır, onlar pek azı hariç, fıkıh (idrak) edemiyorlar (anlayamıyorlar) FETHİH/15)

[1154] YAVUZ, Yusuf Şevki, Ahmed b.Hanbel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.2, s.85.

[1155] YAVUZ, Yusuf Şevki, Kelâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.25, s.195.

[1156] MENGİ, Mine, A.g.e, M B124; Şöyle kim cinn ü beşer mislinde âciz kaldılar/ Tâ ki bildiler kelâmu'llâh imiş bi-irtiyâb/ Yazıcıoğlu Rûmî, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.36.

KELÎMU'LLAH.[1157]

"Allah'ın konuştuğu kişi" anlamına gelir. Hz. Mûsâ için kullanılan tabirdir. Kur'ân'da yüce Allah'ın Hz. Musa ile konuştuğu bildirilmekle ancak "Kelimullah" ifadesi geçmemektedir. Bazı hadislerde Hz. Musa'nın bu özelliği dile getirilir (bkz.MÛSA).

Tûr-ı Mûsâ "kelîmu'llah" içün

Hem dahi 'İsâ-yı rûhu'llah içün[1158]Kemâl Ümmî

KENZÜN LÂ-YEFNÂ.

"(Kanâ'at), tükenmez bir hazinedir." anlamına gelir.[1159] Kur'ân ve hadislerde bulunamamıştır.

Çü kıldun fakrile fahr-i kanâ'at birle hem sabrı

Sana virmişiken Tanrı ezelden "kenzü lâ-yefnâ[1160]Kemâl Ümmî

KERBELÂ.

Peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin ve bereberindekilerin Emevilerce şehid edildiği ve Hz. hüseyin'in türbesinin bulunduğu, Şiiler tarafından kutsal kabul edilen yerdir.

Kerbelâ hadisesinden sonra Şiî Müslümanlar tarafından Hz. Hüseyin ve diğer Ehl-i beyt mensubu olanların kanlarının karıştığı düşüncesi ile Kerbelâ toprağı kutsal sayılmış, Hz. Hüseyin'in kabrini ziyaret, dinî bir ritüel olmuş, burayı ziyaret kutsanmış, Kerbelâ toprağından yapılan pişmiş tuğlalar namazda secde esnasında alnın altına konulan ibadet malzemesine dönüştürülmüştür.[1161]

[1157]"وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلاً لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا"
Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik. Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu. (NİSA/163).
[1158]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.24; 1/67.
[1159] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.91.
[1160]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.85; 7/9.
[1161] ÖZARSLAN, Selim, Kerbelâ Olayının Şiî İnançlar Üzerine Etkisi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, urfa, 2016, S.36, s.68.

Hakkıçün anuñ ki çekdi çok cefâ

Oldı âhir ol şehîd-i Kerbelâ[1162]Mihrî Hâtun

KERÎM.[1163]

"Kerem"[1164]kökünden sıfat olan kerîm kelimesi "yaratılışında cömertlik olan, insan şerefiyle uyuşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan" demektir. Allah'ın isimlerinden biridir.

Kerem kavramı, âyetlerde 10 yerde Allah'a nisbet edilmiştir. İbn Mâce hem Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ olarak bildirdiği listesinde ve diğer hadis rivayetlerinde yer almıştır[1165]

Tûba bir ağaç durur kim özdeginde ol Kerîm

Ne kadar varsa Hedâyâ onda etti indimâc[1166]Yazıcıoğlu Mehmed

KEVSER[1167]

Kur'â'da bir defa zikredilmektedir.[1168] Hz. Muhammed'in kullanımına bırakılan havuzun ve Kevser'in, cennette ve mahşerde olmak üzere 2 tane olduğu İslami kaynaklarda anlatılmaktadır.[1169].

Kevser ile ilgili pek çok hadis rivayeti bulunmaktadır.

Dedim kim verdin İsmâl'e Zemzem

Dedi kim ben sana Kevser verem hem[1170]Yazıcıoğlu Mehmed

[1162]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.214; Tzr B 312.
[1163] Ey İnsan! Seni o kerim Rab'bine karşı ne şey aldattı. (İNTİFAR/6).
[1164]"Cömert olmak, iyi, ahlâklı, asil ve değerli olmak"
[1165] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.25, s.287.
[1166]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.79.
[1167] إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ
"Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik. (KEVSER/1).
[1168] ERTÜRK, Mustafa, Kevser, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1997, c.16, s.546.
[1169] GÜNAY, İlhami, Kur'an ve Sünnet Işığında Varlık Evrelerinin Merkez Paydaşı Su, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2015, c.24, S.1, s.165.
[1170]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.232.

Lebüni havz-ı kevser gördügüni

K'akar imrendüginden ağzı suyı[1171]Hümâmî

Nihal-i Tuba vü kevser didükleri bilürem

Bülend kaddünle la'l-i abdarundur[1172]Adnî

KIBLE.[1173]

"İnananların namaz ibadetinde yüzlerini dönmeleri gereken yöndür."[1174] "Kıble"Kur'ân'da 7 defa geçmektedir.[1175] Pek çok hadiste kıble ile ilgili ifadeler bulunur.[1176] Kâbe, yeryüzündeki ilk kıbledir.[1177]

Edindi kıble Beytü'l-Makdis'i ol

On altı ay ibâdette tutup yol[1178]Yazıcıoğlu Mehmed

KIYAMET.[1179]

"Kıyâm"[1180] kökünden gelmektedir.[1181]Âyeylerde kıyametle ilgili olarak kesinlikle gerçekleşeceği, ansızın beklenmedik bir anda gerçekleşeceği, insanların

---

[1171]ALTUN, Mustafa, Sî-Nâme-i Hümâmî, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017. s.52; B 585. (8)

[1172]KUFACI, Osman, A.g.t, s.206; G 20/4.

[1173]سَيَقُولُ السُّفَهَاء مِنَ النَّاسِ مَا وَلاَّهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُواْ عَلَيْهَا قُل لِّلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَن يَشَاء إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

"Birtakım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir." (BAKARA/142).

[1174]"Yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen kıble terim olarak müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe'yi ifade eder."GÜÇ, Ahmet, Kıble, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.25, s.365.

[1175] BAKARA/142-145;YÛNUS/87.

[1176] ÖZEL, Ahmet, Kıble, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.25, s.366.

[1177]"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabed), Mekke'deki (Kabe)dir" "Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik. (BAKRA/125)

[1178]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.232.

[1179]يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ

"O kıyamet günü ne zaman?" diye sorar." (KIYAME/6).

[1180]Kıyâmet kelimesi "kalkmak, dikilip ayakta durmak"

[1181]"Dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma" yahut "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" anlamına gelir." TOPALOĞLU, Bekir, Kıyamet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.25, s.516.

kıyamet gerçekleştiğinde sarhoş gibi olacakları, yakın bir zamanda gerçekleşeceği, kıyamet vaktinin Allah'ın bilgisinde olduğu zikredilmektedir.[1182]

Mining bu hasta canımga sining derding irür merhem

Kıyametka tigi hergiz bu derdimge deva kılma Sekkakî

KUDDÛSÜ'S-SELÂM.[1183]

"Mukaddes olan selamete erdiren, Allah" Kuddûs ve Selâm Alalh'ın isimlerindendir. anlamına gelir. Haşr Sûresi'nin 23. âyetinde geçmektedir.

Ol durur Allah u Kuddûsü's-Selâm

Rabb-i Bakî lâ-yemût ü lâ-yenâm[1184]Süleyman Çelebî

KUDS.

Müslümanların ilk kıblesidir. Mescid-i Aksa burada bulunur ve Hz. Muhammed'in İsra ve Miraç hadiselerinin gerçekleştiği yerdir. Müslümanlar için dinî ve sembol değeri yüksek kutsal bir mekândır. Farklı dinlerce kutsal sayıldığı için tarih boyunca çeşitli mücadelelere tanıklık etmiştir.Hz. Ömer'in fethiyle Müslümanların yönetim ve himayesine geçmiştir. [1185] Kur'ân'da Kudüs ismi geçmemektedir.[1186]

Kur'ânı Kerîm'de "Rûh'ul Kuds" şeklinde geçen ve Cebrail için kullanılan ifade bazı meallerde "Kudüs'ün Ruhu" şeklinde çevrilmiştir. Diğer bazı meallerde ise "Mukaddes Ruh" şeklindedir.

[1182] SOĞUKOĞLU, Fehmi, Cibril Hadisinde Geçen Kıyamet Alametlerinin Yeniden Değerlendirilmesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa, 2018, s.121.

[1183]هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

"O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. (HAŞR/23).

[1184]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1185] GÖRMEZ, Mehmet, İslam Ümmetinin Ortak Değeri: Kudüs ve Mescid-i Aksa, Diyanet Dergisi, 2015, S.295, s.5.

[1186] Âlimler "Kur'ân'da "el-Mescidü'l-Aksâ", "mübevvee sıdk" ve "el-arzü'l-mukaddese" gibi tabirlerle ya Kudüs'teki Beytülmukaddes'in ya da Kudüs'ün de içinde bulunduğu Filistin topraklarının kastedildiğini belirtmişlerdir." HARMAN, Ömer Kudüs, Havva, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.26, s.323.

Sırr-ı fürkan nûr-i a'zam hakkıçün

Kuds ü Kâ'be Merve Zemzem hakkıçün[1187]Süleyman Çelebî

KUL HÜVALLÂHU AHAD.[1188]

"De ki; O Allah birdir, tektir." anlamına gelmektedir. İhlâs Sûresi'nin ilk âyetidir.[1189]

Ey sıfâtü "kul hüva'llahu ehad"

'Ayn-ı zât-ı pâki "Allâhu'h-samed"[1190]Kemâl Ümmî

Sûret-i fâtiha-i hüsnine hırz olmağ içün

Kul hüvallâhu ehad okuram Allâhu's-Samed[1191]Karamanlı Nizami

KULLEHU.[1192]

"Onun hepsi" anlamına gelir. İmrân Sûresi 154. âyet içerisinde geçmektedir. "kul innel emre kullehu lillâh" "Bütün emir Allah'tandır, Emirlerin hepsi Allah'tandır" İfadesi Hz. Muhammed'in Uhud Savaşı'na katılan bir kısım Müslümanlara cevaben söylemesi istenen sözdür.

[1187]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.47.

[1188]قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

"De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (İHLAS/1).

[1189]"Ahad" kelimesi, "birlik" anlamına gelen vahd veya vahdet kökünden türemiş bir isimdir, sıfat olarak Allah'a nisbet edildiğinde O'nun birliğini, tekliğini ve eşsizliğini ifade eder." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.714.

[1190]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.19; 1/4.

[1191]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.35; K 8/5; **Kul huvallahû ahad** hakkı vü Rahmanü'r-rahîm /Kim kemâl-i kudretinde yok durur noksânlar/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.127; 76/6. (1); Hem ezelsin hemebedsin hem Samed/ Ey sıfâtı "**kul hüvallâhu Ahad**"/ Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 8.

[1192] ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِّنكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لاَ يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُل لَّوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

"Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir." (İMRAN/154).

Kur'ân'daki ifadesiyle savaşa katlan Müslümanlardan bir kısmı üzerine allah tarafından kendilerine huzur veren bir uyku verilmiştir. Diğer bir kısım ise canlarının derdine düşmüş ve Hz. Muhammed'e "hel lenâ minel emri min şey'" "bize bu emirden bir şey (nasip) var mı" demişlerdir.[1193]

Bahr-ı keşf üzre salavât itmek nedür bil ma'nîsin

Ya'ni "kullehu" yitecek yitürmemekdür cüz'üsin[1194]Habîbî

KULLU ŞEY'İN HÂLİKUN İLLÂ VECHEHU.[1195]

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." anlamına gelir. Kasas Sûresi 88. âyet içerisinde geçmektedir. Allah'tan başka varlıkların yok olacağına dair bir başka ifade de Rahman Suresi 26 ve 27. âyetlerde geçmektedir.[1196]

Ol fenâ-yı zât olan her dem anun fikrindedür

Külli şey' hâliku illâ veche-hul zikrindedür[1197]Habîbî

KUR'ÂN.[1198]

Allah'ın Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirdiği,[1199]"Allah kelâmı" olarak tanımlanır.[1200] İslam Dininin kutsal kitabıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in temelinde yatan kavramlar 'Allah'ın bir ve tek olması, peygamberlik ve ölüm sonrası hayat kavramlarıdır.[1201]

[1193]KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.693.
[1194]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.201; B 357.
[1195]وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
"Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz. (KASAS/88).
[1196]"Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır." (RAHMAN/26-27)
[1197]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.293.
[1198]فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.(NAHL/98).
[1199] BİRİŞIK, Abdülhamit, Kur'ân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.26, s.383.
[1200] GÖRGÜN, Tahsin, Kur'ân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.26, s.389.
[1201] YILMAZ, Hasan, Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası Üzerine, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, S.27, s.12.

Variddir Kur'ân'da ayet bu söze

Hak Çalap "Belhüm edal" dedi size[1202]Eşrefoğlu Rumî

KURRETÜ'L-AYN.[1203]

"Göz aydınlığı, sevinç" anlamlarına gelir. 3 âyette geçmektedir. Kasas Sûresi 9. âyette annesi tarafından nehre bırakılan Hz. Musa bulunduktan sonra Firavunun karısı Hz. Musa için bu ifadeyi kullanmıştır ve öldürülmemesini istemiştir. Secde Sûresi 17. âyette bu ifade dünyada iyi ameller işleyen kişiler için onları bekleyen mükâfatlar için kullanılmıştır. Furkan Sûresi 74 âyette ise bu ifade inananların Allah'a yaptıkları bir dua olarak eşlerinden ve evlatlarından doğacak çocuklar için kullanılmıştır.

Merhaba ey kurretü'l-ayn" i Halîl

Merhaba ey hâs-ı mahbûb-ı Celîl[1204]Süleyman Çelebî

KÜFR.[1205]

"Örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" anlamlarına gelir. İmanın zıddı olarak, inanmamak, kabul etmemek, inkâr etmek, hakkı örtbas etmek anlamlarına gelmektedir. Bilerek Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük yapmak anlamına da gelmektedir ve şükrün zıddıdır [1206]

[1202] EŞREGOĞLU, Rûmî, A.g.e, s.217; M 1/22.

[1203] Firavun'un karısı şöyle dedi: "Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz." Oysaki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi. (KASAS/9).

[1204]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.100; Gözümüzde ehl-i 'irfân kuhlını eyle nasîb/ Kuhl-ı mâzâga'l-basar vir kurretü'l-ayn-ı Habîb/ Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.457; B 2834.

[1205] إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُواْ يَكْفُرُونَ

"Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Allah, bunu bir gerçek olarak va'detmiştir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra, iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu (yaratmayı) tekrar eder. Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır."(YUNUS/4).

[1206] "Terim olarak "Tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak" anlamındadır." ŞAHİNALP, M. Vehbi, Kur'ân-ı Kerimde "Mütref" Kavramı ve İlişkili Olduğu Diğer Kavramlar, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa, 2010, c.23, S.23, s.64.

Küfrü benimseyen kişiye“kâfir”[1207] denilir. Bu kavram Kur’â ve hadislerde çok defa zikredilmiştir.[1208]Said. Nursî, İşaretü’l-İ’caz fi mezani’’l-Îcaz andı eserinde küfrü bilerek ve bilmeyerek şeklinde ikiye ayırmıştır.[1209]

Bu gözgünün kılıfıdır dü âlem

Bu gözgüde ne küfr var ne iman[1210]Eşrefoğlu Rûmî

KÜLLİ MEN YERCÛLİKÂEN.[1211]

“Her kim (Allah’a) kavuşmayı umarsa” anlamına gelir. Kur’ân’da “yercû likâe rabbihî” (KEHF/110), “yercû likâallâhi”(ANKEBÛT/5), “yercû rahmete rabbihî” (ZÜMER/9) şeklinde 3 âyet içerisinde geçmektedir.

Kur’ân’da kavuşma (likâ) ifadesi Ölüm sonrası konular ile bağlantılı olarak yer bulmaktadır.[1212]

Nişe katlanan kişidür içen ol nûş-ı ‘amel

Külli men yercûlikâen eylesün sâlih ‘amel[1213]Habîbî

KÜLLÜ MEN ‘ALEYHÂ FÂN.[1214]

“Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır, Bütün kişiler (insanlar ve cinler) fanidir (yok olucudur).” anlamlarına gelir. Bu ifade Rahmân Sûresi’nin 26.

[1207] “Fıtrî yeteneğini köreltip örten”

[1208] “Kur’ân-ı Kerîm’de kök halinde 41 yerde, çok sayıda âyette aynı kökten türemiş fiil ve isimler şeklinde” SİNANAOĞLU, Mustafa, Küfür, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.26, s.535.

[1209]Küfrün birinci kısmı, bilmediği için inkâr etmek; ikincisi ise, bildiği halde inkâr etmektir. Bu da, üç kısımdır. Birincisi, bilir, lâkin kabul etmez. İkincisi, yakîni vardır, lâkin itikadı yoktur (ona bağlılığı yoktur). Üçüncüsü, tasdiki var, lâkin vicdanî iz’ânı (meyli) yoktur ŞAHİNALP, M. Vehbi, A.g.m, s.64.

[1210] GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.459; R 2.

[1211]قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

“De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, ‘Sizin ilâh’ınız ancak bir tek ilâhtır” diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.” (KEHF/110).

[1212] “Gazzâlî’nin konu hakkındaki yorumu: ‘Allah’a ulaşmanı mânası kulun zâtının Allah’ın zatıyla birleşmesi değildir. O böyle bir durumdan münezzehtir. Bunun mânası kendi nefsinin esiri olmaktan kurtulup her şeyi ile Cenâb-ı Hakk’a yönelmesidir. Bütün varlığını Yüce Allah’a yöneltmesi, O’nu düşünmesi, ibadetlere ve güzel ahlaka bezenmesidir.’” “ÖĞÜK, Emine, Allah’a Yaklaşmanın İmkânı ve Yolları, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Tokat, 2013, c.1, S.1. s.84.

[1213]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.206; B 407.

[1214]كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

“Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. (İHLAS/1).

âyetidir.Devam eden âyetlerde dünya nimetlerine değinildikten sonra dümya hayatının geçici nimetlerinin hiçbir faydası olmadığı asıl nimetlerin Allah'ın katında olduğu vurguşlanmıştır. Geçek huzur ve mutluluğu arayanlar Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu ramalıdırlar.[1215]

Bekâ oldur cihânda bî-güman

Hak buyurdı "Küllü men 'aleyhâ fân"[1216]Mihrî Hâtun

KÜN.[1217]

"Ol" anlamına gelen bu söz ilgili ayetlerde Allah'ın bir varlığı yaratmayı istediğinde söylemiş olduğu emir sözüdür. Allah'ın yoktan yaratmasını ifade eder." "kevn" masdardan türetilen bir terimdir.[1218]

Hallâk-ı ins ü mûcid-i cîn vâhibü'l-hayât

Çün kıldı kâf u nûn ile tekvîn-i kâ'inât[1219]Şeyhî

KÜN FE-YEKÛN.[1220]

"Ol der ve hemen olur" anlamına gelir. Kur'ânı Kerîm'de 9 yerde geçmektedir. Hz. İsâ'ya "Allah'ın sözü" ünvanının verilmesinde bu ifadenin temel alındığı âlimler tarafından zikredilmektedir[1221] (bkz.KÜN).

Çün "kün fe-yekûn" safhasıga boldı tırâz

Kılgan anı nutkıyle barıdın mümtaz[1222]Ali Şîr Nevâî

[1215] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.206.

[1216]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.179; M 1/2 ; Sahın i dost ki aldamasun seni bu cihân/Gözüni aç göresin "küllü men 'aleyhâ fân" /Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.158; LXIV/1. (1)

[1217]بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

"O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir." (BAKARA/117).

[1218]Allah bir varlığın veya olayın gerçekleşmesini istediği zaman 'ol' (kün) der, o da hemen oluverir" (BAKARA/117)

[1219]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.61; Mu 1/1.

[1220]بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

"O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. (BAKARA/117).

[1221]"İnne mesele Îsâ 'inde'llâhi ke meseli Âdem. Halakahû min turâbin summe kâle lehû kun fe yekûn" "Allah nezdinde İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattıktan sonra ona 'Ol!' demiş; o da oluvermişti." HACIMÜGTÜOĞLU, Halil, Kuran'da ve Rivayetlerde Allah Elçisi İsa'nın Beden Almış Söz (Vahy) Oluşu, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2010, s.2, c.2, s.95.

KÜNTÜ KENZEN MAHFİYYEN.[1223]

Gizli hazineydim şeklinde özetlenebilecek tasavvufçuların Allah'a isnad ettikleri sözün ilk bölümüdür. Bu söz tüm varlıkların yaradılış nedenini ortaya koyma iddiasındadır. Bu söz bazı kaynaklarda hadis olarak da kabul edilmektedir.

İbn Teymiyye'ye göre bu söz zayıf bir hadis bile değildir. İbnü'l-Arabî'ye göre bu söz nakil açısından sabit olmasa bile keşfen sahih bir hadistir. Şiirde nsıkça yer bulan bir ifadedir.[1224]

O bir gaybü'l-guyûb idi ki zâtı kenz-i mahfîdi

Ki didi küntü kenzen ol

Cihânı eyledi izhâr ki zâhir ola tâ insan

Haber vere Hudâ'sından[1225]Yazıcıoğlu Mehmed

Açılıp küntü kenz sırrı 'ademken oldı var eşyâ

Olur bir gün yine varlıkda 'adem peydâ[1226]Cemâlî

'Adem bi'z-zât pâk idi vü sâfi

Zuhûra geldi ondan "kenzi mahfî[1227]Şeyh Elvan Şirâzi

KÜNTÜ NEBİYYEN

"Peygamberdim, peygamber oldum" anlamlarına gelir.[1228] "Hadis olup olmadığı tartışmalıdır.

Kur'ân'da Hz. Âdem yaratılan beşerin ilki, Hz. Muhammed ise, "Hatemu'n Nebiyyin", yani peygamberlerin sonuncusu olarak belirtilmiştir ancak çeşitli

---

[1222] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.98.
[1223]"Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtu en urafe fehalaktül halka liu'arafe" "ben gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve bilineyim diye mahlûkatı yarattım"
[1224]AYDIN, İbrahim Hakkı, Kenz-i Mahfî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.85.
[1225]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.205.
[1226] YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.31; 19/1.
[1227]YAKIN, Yasemin, A.g.t, s.79; B 316; Küntü kenzen fi'l-ezel diyü işâret eyledi/ Sonradan halk eyledüm diyü cihânı söyledi/ Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.365; B 1949.
[1228] "Küntü nebiyyen ve Ademü beynel mai vettiyni" "Âdem su ile toprak arasında iken ben Nebi idim." sözü içerisinde geçmektedir."

rivayetlerde Hz. Muhammed'in Havva'nın kocasından önce yaratılmış olduğu, yaratılmışların yaratılış nedeni olduğu, zikredilmektedir.[1229]

Çün ol özing hilkatidin urdı dem

Mantûkı idi "küntü nebiyyen" fe'fhem[1230]Ali Şîr Nevâî

LÂ FETÂ İLLÂ 'ALÎ LÂ SEYFE İLLÂ ZÜLFEKÂR.

"Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan keskin kılıç yoktur." anlamına gelir. Bu ifade Kur'ân'da ve hadisler arasında bulunamamıştır. Hz. Ali savaşlarda gösterdiği cesaret ve yiğitliği aynı zamanda içtimai hayattaki örnek yaşayış ve davranışları sayesinde güzel sıfat ve unvanlarla anılmaktadır.[1231]

Zülfikâr Hz. Ali'nin meşhur kılıcının adıdır. Hz. Muhammed bu kılıcı, Bedir Savaşı'nda ganimet olarak almıştır. Öncesinde bu kılıç Munebbih bin Haccâc ya da As bin Munebbih'in adlı bir kâfire aittir. Uhud Savaşı yapılırken Hz. Muhammed bir ara çukura düşmüş, Hz. Ali onu bu çukurdan çıkardığında kendisine Zülfikâr'ı hediye etmiştir. "Fekâr" kelimesi; "omurga, bel kemiği" anlamına gelmektedir. "Zül" ise "sahip olan" demektir. Zülfikâr, bileşik kelimesi "Omurga gibi olan bu nesnenin sahibi" anlamına gelir.[1232] (Bkz. ZÜLFİKAR).

Tîğ-i berk-âsâñ ile 'âlî-cenâbuñ vasfıdur

Lâ fetâ illâ 'Alî lâ seyfe illâ Zülfekâr[1233]Karamanlı Nizami

LÂ HAVFUN ALEYHİM.[1234]

"Onlara korku yoktur." anlamına gelir. Bu ifade "evlîyâallâhi lâ havfun aleyhim" "Allah dostlarına korku yoktur" anlamında Yunus Sûresi 62. âyet içerisinde geçmektedir. Devam eden âyetlerde Allah dostlarının özellikleri zikredilmiştir.[1235]

[1229] ERUL, Bünyamin, Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.420.
[1230] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.99.
[1231] KARAOĞLAN, Hamza, Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam ÜniversitesiİlahiyatFakültesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2015, S:26, s.41.
[1232]İVGİN, Hayrettin, Alevî ve Bektaşî Halk Şiirinde Zülfikârnâmeler, Kültür Evreni Dergisi, Ankara, S. 24, s.73-74.
[1233]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.39; K 11/5.
[1234]أَلا إِنَّ أَوْلِيَاء اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ
"Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. (YUNUS/62).

Dostlarun hakkında nâzil oldı lâ havfun ‘aleyh

Düşmanun hakkındadur fî-cidihâ hablün min mesed[1236]Habîbî

LÂ HAVLE VE LÂ KUVVETE İLLÂ BİLLÂH.[1237]

Kur’ân-ı Kerîm’de bu şekilde yer almamaktadır. Benzeri bir ifade mevcuttur. Kehf Suresi 39. âyette “lâ kuvvete illâ billâh” İfadesi geçmektedir.

İlgili âyetlerde iki bağ sahibi bir şahıs ile, ona tavsiyede bulunan diğer bir kişinin durumu anlatılmaktadır.[1238]

Gel tevbeye dedi kim “estagfiru’llah el-‘azîm”

Kahr eyle şeytânı recîm boynın “lâ-havl” ile bur[1239]Kemâl Ümmî

LÂ REYBE FÎH.[1240]

“Onda şüphe yoktur.” anlamına gelir. Kur’ân’da 14 âyette geçer.[1241] Bu âyetlerde kıyameti, kıyamet vaktini ve Kur’ân’ı nitelemek için kullanılmıştır.[1242]

[1235]“Onlar iman etmiş ve Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır.” (YUNUS/62-63)

[1236]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.393; B 2224.

[1237]إذا قالَ العَبدُ لا حَولَ ولا قُوَّةَ إلّا بِاللهِ فَقَد فَوَّضَ أَمرَهُ إلَى اللهِ وحَقٌّ عَلَى اللهِ أن يكفِيهُ

“Kul, La Havle vela Kuvvete İlla Billah (Bütün güç ve kuvvet ancak Allah’ladır (Allah’tandır) (BİHARU’L ENVAR, c. 90, S. 189).

[1238]“…Bu adamın başka serveti de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: ‘Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm. Böyle bir inkâr içinde kendine kötülük ederek bağına girdi ve şöyle dedi: ‘Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, orada bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum.’ Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona hitaben, ‘Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden (sperm) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah’ı inkâr mı etmektesin? Halbuki O Allah benim rabbimdir ve ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Keşke bağına girdiğinde, ‘Maşallah! Kuvvet yalnız Allah’ındır’ deseydin! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan, ben de rabbimin bana, senin bağından daha iyisini vereceğini umuyorum; Allah senin bağına gökten âfetler gönderir de bağ boş ve kaygan bir zemin haline gelir. Ya da bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu aramaya bile gücün yetmez.’” (KEHF/34-42)

[1239]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.309; 129/8.

[1240]ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

“Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. (BAKARA/2).

[1241] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.103.

[1242]“Allah ki, O’ndan başka ilâh yoktur. Sizi, hakkında şüphe olmayan kıyâmet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Ve Allah’tan daha doğru sözlü kim vardır?” (NİSA/87); “Hakkında şüphe olmayan Kitab’ın indirilişi, âlemlerin Rabbindendir. (SECDE/2); “Ve böylece “Allah’ın vaadinin hak olduğunu ve o saat (kıyâmet) hakkında şüphe olmadığını” bilsinler diye onları (şehir halkına) bildirdik. Aralarında

Tanrı birdür bey-nazîr ü bey-şerîk ü bey-şebîh

Hem kitâbı vü resûli hak durur "lâ raybe fîh"[1243]Kemâl Ümmî

LÂ ŞERÎKE.[1244]

"Ortağı yoktur" anlamına gelir. Bu ifade En'âm Sûresi 163. âyette geçmektedir. Allah'ın Hz. Muhammed'e insanlara söylemesini emrettiği cümle içerisinde geçer. Ayet ve hadislerde Allah'ın bir ve tek oluşunu ifade eden pek çok ifade yer almaktadır. Kur'â'ın en çok önem verdiği konu budur.[1245]

Dirleridi lâ şerik Allah-durur

Şirk getüren bil ana gümrâh durur[1246]Abdî

LA TAKNATÜ MİN RAHMETİLLAH.[1247]

"Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin" anlamına gelir. Zümer Sûresi'nin 53. âyetinde geçmektedir.[1248] İslam Dini'ne göre kul Allah'ın cezalandırmasından korkmakla birlikte yanlış yaptığında bu korkunun onu ümitsizliğe düşürmemesi gerekmektedir.[1249]

Cemâli me'yus olmam kesret-i isyânıma bakup

Didi lâ taknatü min rahmetullâh çünki ol Yezdân[1250]Cemâlî

---

onların durumu hakkında niza ediyorlar (çekişiyorlar)dı. "Onların üzerine binalar inşa edin." dediler. Onların Rabbi, onları en iyi bilir. Onların işlerinde gâlip olanlar (sözü geçenler): "Onların üzerine mutlaka mescid yapacağız." Dedi (KEHF/21)

[1243]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.313; 132/1.

[1244]لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ

"O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim." (EN'AM/163).

[1245] "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur." (NİSA/48)

[1246]KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.137; B 2011.

[1247]قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (ZÜMER/53).

[1248] "Allah Kur'â'da tövbeleri kabul eden, bağışlayan ve affeden olduğunu bildirmiştir. Ayrıca kendisinden ümit kesilmesinin de inanmayan insana has bir durum olduğunu haber vermektedir."

[1249] ARPAGUŞ, K. Hatice, Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazab, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2005, S.29, S.60.

[1250]YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.28; 265/5.

Âyet-i lâ-taknetû âgâh idüp nazar kılduk recâ

Yoksa kendü cürmümüze baksavuz yok ilticâ[1251]Habîbî

LÂ YEFNÂ.[1252]

Yokolmaz, ölmez, tükenmez anlamına gelmektedir.[1253] Kanaat: elde bulunanla yetinmek¸ kısmetine razı olmak¸ başkasının elindekine göz dikmemek¸ açgözlü olmamak, aşırı kazanma hırsından kurtulması" anlamlarına gelir.

Ayetlerde kanaat kelimesi bulunmamaktadır ancak Kanaatkârlığın önemi vurgulanmış, dünya nimetlerine düşkünlük yerilmiştir. Kanaat kavramı ile ilgili pek çok hadis bulunmaktadır[1254]

Dilâ menâzil-i irfân-ı Hakk'a eyle sefer

Ki tekyegâhun ola tâk-ı mülk-i lâ-yefnâ[1255]Hamdullah Hamdî

LÂ YEMUD.[1256]

"Ölümsüz, ölmez" anlamlarına gelir. A'lâ Sûresi'nin 13. âyetinde geçmektedir. Bu ifade ebedî mutluluktan nasibi olmayıp cehenneme atılacak kâfirler için kullanılmıştır. Bu tür kişiler cehennem azabına maruz kaldıkları halde ölmeyeceklerdir. Kur'ân'da Zuhruf Sûresi 77. âyette cehennem halkı ile cehennem meleği Mâlik arasında geçecek olan bir konuşma zikredilmektedir. Bu âyette cehennem ehli, Mâlik'ten Allah'ın işlerini bitirmesini (öldürülmeyi) istemektedirler ancak aldıkları cevap olumsuzdur.[1257]

[1251]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.23; B 2515.

[1252]اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لاَيَفْنَا

"Kanaat tükenmez hazinedir

[1253] "Bu ifade "El kanaatû kenzûn lâ yefnâ" "Kanaat tükenmez hazinedir." Hadisinde geçmektedir." Et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat/7-84; El-Beyhakî, Ez-Zühd/2-88; El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ/2-133.

[1254]"Allah'ın emirlerine boyun eğip tüm iradesiyle Allah'a teslim olarak Müslüman olan kimse gerçekten kurtulmuştur. Ne mutlu rızkı kendisine yetecek kadar olan kanaat eden kimseye." (TİRMİZİ, ZÜHD, 35) ÇAĞRICI, Mustafa, Kanaat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.24, s.289.

[1255]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.1; 1/12.

[1256]ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى

"Sonra orada ne ölür (kurtulur), ne de (rahat bir hayat) yaşar. (A'LA/13).

[1257] "Ve (mücrimler): 'Ey malik (ey cehennem bekçisi)! Rabbin bizim üzerimize hüküm versin (bizi öldürsün).' diye seslendiler. (Malik): 'Muhakkak ki siz, (bu azabın içinde) kalacak olanlarsınız.' Dedi." (ZUHRUF/77)

Ol durur Allâh u Kuddûsü's-Selâm

Rabb'i Bakî "Lâ-yemût ü lâ-yenâm"[1258]Süleyman Çelebî

LÂ YENBEGÎ.[1259]

"Ulaşamamak, erişememek, yakışmamak" anlamlarına gelir.2 âyette kullanılmıştır.[1260]

Pes Süleymân anuñ-içün okudı lâ yenbegî

Virme benden sonralara çün bana virdükleri[1261]Habîbî

LAHMUKE LAHMÎ.

"Etin etimdir." anlamına gelmektedir. Bu sözün Peygamber tarafından Ali'ye söylediği rivayet edilmektedir.[1262] Bu çalışmada hadisler arasında bulunamamıştır. Alevi kültüründe "Gadîrhum" hadisesi denilen bir olay zikredilmektedir.[1263] Bu hadisede Hz. Ali'nin İslam peygamberinden sonra halife olarak gelmesi gerektiğini ortaya koyar niteliktedir.[1264]

Hakkıçün anuñ k'aña ol pâk-dîn

"Lahmuke lahmî" didi 'ilme'l- yakîn[1265]Mihrî Hâtun

[1258]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7; Râzık u Rezzâk u Hayy u Lâ-yemût/ Cümle eşyâya virür her demde kût / Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 3.

[1259]قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنبَغِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاء وَلَكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَآبَاءهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا

[1260]"(Putlar) dediler ki: "Sen Sübhan'sın (münezzehsin), Senden başka dostlar edinmemiz bize yakışmaz. Fakat Sen, onları ve onların babalarını metalandırdın. (Bu sebeple) öyle ki zikri unuttular ve helâkı hakeden bir kavim oldular." (FURKÂN/18); "Güneş'in Ay'a yetişmesi ve gecenin gündüzü geçmesi mümkün olamaz. Ve hepsi feleklerinde (yörüngelerinde) yüzerler (seyrederler)" (YASİN/40)

[1261]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.178; B 135.

[1262] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.101.

[1263]"Gadîrhum, Mekke ile Medine arasında Cuhfe yakınlarında bir yer"

[1264] "Rivayete göre Hz. Muhammed Veda Haccı dönüşünde Gadîrhum'da Hz. Ali'den minberin üzerine gelmesini istemiş, Hz. Ali gelince onu kendi gömleğinin içerisine çekmiş ve başlarını gömleğin yakasından çıkarmışlardır. Bundan sonra Hz. Peygamber, 'Kanın kanımdır, etin etimdir, cismin cismimdir, rûhun rûhumdur. Ey Ali! Harun ve Musâ gibi sen benim ahîmsin.' Demiş ve Hz. Ali'yi kendisinden sonra imam ve veli olarak tayin etmiştir."

[1265]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.214; Tzr B 308.

LÂ-İLÂHE GAYRUKE.[1266]

"Senden başka ilah yoktur" anlamındadır. Sübhaneke duası içerisinde geçmektedir. Bu dua Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Bazı hadis rivayetleri bu duadan bahseder.[1267]

Lâ-ilâhe gayruke di keşf ola tevhîd-i zât

Di te'âlâ ceddüke kıl keşf-i envâr-ı sıfât[1268]Habîbî

LÂ-İLÂHE İLLA'LLAH.[1269]

İslâm Dini'nin iman esaslarından olan (Kelime-i Tevhîd'in), birinci bölümüdür.[1270]İslam dini, tevhidiî düşünceyi esas alan bir dindir.[1271] Kelime-i Tevhi, Allah'tan başka İlahın bulunmadığını ifade eden cümlenin adıdır.[1272]

Kur'â'da "Allah'tan başka ilah yoktur" ifadesi 37 âyette yer almaktadır.[1273] "Muhammed Allah'ın resulüdür." ifadesi ise Feth Sûresi 29. âyette Kelime-i Tevhîd'deki şekliyle geçmektedir.[1274]

[1266] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِى الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - قَالَتْ كَانَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ فِى رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى
"...Âişe şöyle demiştir: Peygamber rukû'unda ve sucûdunda; 'Subhâneke Allâhümme Rabbena ve bihamdike. Allahumme iğfir lî(Ey Rabbimiz olan Allah, Seni kendi kuvvetimle değil, hamde lâyık olan tevfîk ve hidâyetinle sana mahsûs olan hamd ile tesbîh ederim. Yâ Allah, bana mağfiret eyle)' der idi." (BUHARİ/EZAN/123).

[1267]"Sübhâneke Allâhümme ve bihamdik. Ve tebârekesmük. Ve teâlâ ceddük.(Ve celle senâük.) Ve lâilâhe gayruk. "Allah'ım! Sen, eksik sıfatlardan uzaksın. Seni, Sana yaraşan övgü ile övüyorum. Senin ismin kutlu ve yücedir. (Seni anmak da kutludur!) Senden başka hiçbir Tanrı da yoktur." (Namaza başlayınca tekbirden sonra okunan ilk duadır.)

[1268]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.248; B 815.

[1269] إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ
"Çünkü onlar, kendilerine, "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı."(SÂFFÂT/35)

[1270]"Lâ-ilâhe illa'llâh Muhammedün Resûlü'llah: Allah'tan başka tapacak yoktur, Muhammed O'nun elçisidir." YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.102.

[1271]"Tevhid, Allah' bir başkasını denk, emsal ve ortak tutmamak demektir."ALTINTAŞ, Ramazan, Cumhuriyet Üniversitesi İladiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 1996, S.1, s.111; ÇELİK, Ahmet, Kur'an'da Tevhide Delâlet Eden Semantik Alanlar, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, c.3, s.

[1272] ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, Kelime-i Tevhid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.25, s.215.

[1273] "Bunların üçü "lâ ilâhe illallah", otuzu "lâ ilâhe illâ hû", üçü "lâ ilâhe illâ ene", biri de "lâ ilâhe illâ ente" şeklindedir."

[1274] ARPAGUŞ K. Hatice, A.g.md,s.215.

Nefs ile ger kazâ kılarsan çek

Hançer-i "lâ ilâhe illallah"[1275]Şeyhî

LÂT.[1276]

Arap toplumunda İslamiyet öncesindeki putlardan biridir. İslâm'dan önce Arap paganizminde Asıl ilahın (Allah) dışında ikinci derecedeki tanrılar bulunmaktadır.[1277]

Bir görüşe göre bu isim "lett" ufaladı veya doğradı anlamına gelen fiilden türemiştir ve "ufalayan, doğrayan kişi" anlamına gelmektedir. Diğer bir görüşe göre iseLât ismi, Allah lafz-ı celalinden türemiştir. Diğer bir görüş ise "etrafında dönülen yani ibadet edilen" varlık anlamına gelir ve "leva" fiilinden türemiş olduğudur.[1278]

Lât'ın köken olarak çok eskiye dayandığına dair bir takım veriler bulunmaktadır. Bu veriler Lât'ın, Nebatîlerin en önemli tanrılarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.[1279]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

Tanrı hak bâtıl kamu asnâm u "Lât"[1280]Kemâl Ümmî

[1275]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.22; 1/20.

[1276]أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى

"Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz? (NECM/19-20).

[1277] FEHD, Tevfik, Lât, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.27, s.107.

[1278] "Lât'ın "Allah" lafzından türediği teorisini savunanlar, iddialarını Cahiliye döneminde insanların Lât, Menât ve Uzzâ'yı Allah'ın kızları olarak kabul ettikleri düşüncesiyle desteklemişlerdir." SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, Cahiliye Döneminde Lât Kültü, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kıbrıs, 2016, c.2, S.2, s.112.

[1279] "Ayrıca Arap yarımadasının değişik bölgelerinde keşfedilen Hicr, Salhad ve Tedmurlulara ait kitabelerde Lât'ın adına "Allat" şeklinde rastlanmıştır."SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, A.g.m, s.38.

[1280]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.31; 1/162.

LÂ-TAHZEN İNNÂ'LLÂHE MA'ANÂ.[1281]

"Üzülme, muhakkak ki Allah bizimle beraberdir" anlamına gelir. Bu ifade Tevve Sûresi'nin 40. âyetinde geçmektedir. Peygamber ve Ebu Bekir, Mekkeli müşriklerden Sevr Mağarası'nda saklandılar. Bu âyette Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir'e Sevr Mağarası'nda söylemiş bu sözden bahsedilmektedir.

Lâ-tahzen innâ'llâhe kim bizi bilir göre durur

Ya'ni bize fazl eyleye ede 'aduya intikam[1282]Yazıcıoğlu Mehmed

LÂ-TAKNATÛ MİN RAHMETİ'LLAH.[1283]

"Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin." anlamına gelir. Bu ifade Zümer Sûresi'nin 53. âyeti içerisinde geçmektedir. Bu âyet, Allah'ın rahmetinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır[1284] (bkz.RAHMET).

Çü Hak "lâ-taknatû min rahmeti'llah"

Buyurdı bir ümîdimiz şunadur[1285]Kemâl Ümmî

LÂ-TEHAF.[1286]

"Korkma" demektir.15 âyet içerisinde geçmektedir.[1287]

[1281] إلاَّ تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُواْ السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
"Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (TEVVE/60).

[1282]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.252.

[1283] لْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
"De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (ZÜMER/53).

[1284] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.4, s.627.

[1285]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.225; 84/13.

[1286] فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ
"(Yemediklerini görünce) onlardan İbrahim'in içine bir korku düştü. Onlar, "korkma" dediler ve onu bilgin bir oğul ile müjdelediler." (ZARİYAT/28).

[1287]"Fakat onlardan korktuğunu hissetti: "Korkma!" dediler. Ve onu alîm bir erkek çocukla müjdelediler." (ZARİYAT/28); Dâvud (a.s)'ın yanına girdikleri zaman (Dâvud a.s) onlardan dehşete kapıldı (korktu). "Korkma! Birbirine haksızlık etmiş iki hasımız (davacıyız). Artık aramızda sen, hak ile hükmet. Aşırı gitme (haksızlık etme)! Bizi orta yola (adaletli çözüme) ulaştır." (SA'D/22)

Fazlın umar Ümmî Kemâl ol Hakkın

Korku güninde ki diye lâ-tehaf[1288]Kemâl Ümmî

LÂ-UHIBBU'L ÂFİLÎN.[1289]

"Kaybolup gidenleri sevmem, batanları sevmem" anlamlarına gelir. Bu ifade En'âm Sûresi 76. âyet içerisinde geçmektedir.[1290] Bu âyet ve devamındaki âyetler Hz. İbrahim'in imanı ve kavmini hak dine davetinde izlediği yöntemle ilgilidir. Hz. İbrahim Doğrudan bir davet yerine onların inançlarının mantıksız kısımlarını göstermiş, Önce yıldıza, Ay'a ve Güneş'e iman ettiğini söyledikten sonra, bundan vazgeçtiğini gözden kaybolan ve batan varlıkların Tanrı olamayacağını kavmine bildirmiştir.

Lâ-ilâhe lafz-ı illâ-llâhu çün sen diyesin

Lâ-uhıbbu'l âfilîn dimek-durur anlayasın[1291]Habîbî

LÂ-YENÂM.[1292]

"Uyumaz" anlamına gelir. Kur'ân'da "ve lâ nevmun" şeklinde geçer. Allah'ın sahip olduğu sıfatlarla yaratıkların sahip oldukları sıfatlar arasında fark vardır. Allah Hayy'dır, ölmeyen diridir. Ezelî ve ebedî olan hayat sıfatı yalnız Allah'a aittir, Öte yandan Allah uyumayan Kayyum'dur. Uyku ve uyuklama O'nu tutmaz. Ama insanları tutar.[1293]

[1288]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.190; 63/15.

[1289]فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لا أُحِبُّ الآفِلِينَ

[1290]"Fe lemmâ cenne aleyhil leylu raâ kevkebâ(kevkeben), kâle hâzâ rabbî, fe lemmâ efele kâle lâ uhıbbul âfilîn(âfilîne)." " Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. 'İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem' dedi." (EN'AM/76)

[1291]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.297; B 1271.

[1292] اللّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindekileri ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.(BAKARA/25).

[1293] KOYUNCU, Süleyman, Allah'ın Hayy ve Kayyum Sıfatlarının Kelâm Bağlamında Değerlendirilmesi, Iğdır Universitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, S.6, s.167.

Ol durur Allah u Kuddûsü's-Selâm

Rabb'i Bakî "Lâ-yemût ü Lâ-yenâm[1294]Süleyman Çelebî

LE AMRÜK.[1295]

"Ömrüne and olsun, hayatın kakkı için, ömrün hakkı için" gibi anlamlara gelir. Hicr Sûresi'nin 72. âyetinde geçmektedir. Hitabın Hz. Muhammed'e olup olmadığı tartışmalıdır.[1296] Önceki ve devanındaki âyetlerde Hz. Lut ve kavminden bahsedilmektedir.

İy fahr-i halk kimde ola zehre medhüne

Çün Hak didi "le-'amrüke" "levlâke" "ve'd-duhâ"[1297]Şeyhî

LEBBEYK.[1298]

"Allah'ım emret, emrine hazırım." anlamına gelir.[1299] "Telbiye" olarak adlandırılır. Telbiye "cevap vermek, icabet" anlamına gelir. İhramlı kişininHac ibadetlerinde söylenen lebbeyk cümlesini demesidir.[1300]

Hitâb idüp buyura Hak Çalab ki yâ Rıdvân

Cevâb idüp diye "lebbeyk" ey ulu sühân[1301]Kemâl Ümmî

[1294]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1295] لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ

"Ömrüne andolsun ki; muhakkak ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı(HİCR/72).

[1296] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.109.

[1297]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.28; 5/2. (1); Hilcat aña "le 'amrüke ve levlâ" dür yakîn/ "Ve'l-leyli"dür saçı yüzi "ve'ş-şemsi ve'd-dûhâ"/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.18; V/63. (2); Başunda tâc-ı lafz-ı le-'amrük külâh idi/ Levlâk hil'atı olıcak kaddüne abâ/ Cemâlî, ÜSTÜNER, Kaplan, A.g.e, s.290; K 3/39.

[1298] وَحَدَّثَنَا خَلَفُ بْنُ هِشَامٍ وَأَبُو الرَّبِيعِ وَقُتَيْبَةُ جَمِيعًا عَنْ حَمَّادٍ - قَالَ خَلَفٌ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ - عَنْ أَيُّوبَ قَالَ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ قَدِمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَنَحْنُ نَقُولُ لَبَّيْكَ بِالْحَجِّ . فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَنْ نَجْعَلَهَا عُمْرَةً .

"Bize Halef b. Hİşâm ile Ebû'r-Rabî' ve Kuteybe hep birden Hammâd'dan rivayet ettiler. Halef (Dedi ki) Bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan rivayet etti. (Demiş ki) : Ben, Mücâhid'İ, Câbir b. Ab-dillâh (Radiyallahü anhüma) 'dan naklen rivayet ederken dinledim. Câbir şöyle dedi: «Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ?e Seilem) ile birlikte hacc için: — «Lebbeyk : diyerek (Mekke'ye) geldik de bize, bu haccı örn reye çe-virmemizi emir buyurdular.» (Müslim/Hac/146)

[1299] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.109.

[1300]"Lebbeyk Allâhümme lebbeyk lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk inne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk lâ şerîke lek" Rabbim! Davetine sözüm ve özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine boyun eğdim. Rabbim! Senin davetine icabet boynumun borcudur. Senin eşin ve ortağın yoktur. Rabbim! Bütün varlığımla sana yöneldim; hamd senin, nimet senin, mülk senindir. Senin eşin ve ortağın yoktur." ÖĞÜT, Salim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, c.40, s.396.

LEKAD SADAKALLÂHU.[1302]

“ Andolsun ki Allah doğruladı.” anlamına gelir. Bu ifade Fetih Sûresi 27. âyet içerisinde geçmektedir.Hz. Muhammed Rüyasında Mekke’de taş olduğunu görüp bunu ashabına anlatmıştır. Ashab bu durumu yakında Mekke’nin fethi gerçekleşecek şeklinde anlamıştır. Ancak o yıl fetih olmamamış, bir anlaşma yapılmıştır. Hz. Muhammed’e bu durum sorulunca Fetih Sûresi’nin 27. âyet inmiştir. Bu âyet bir fetih müjdesi ve peygamberin Allah tarafından doğrulanmasıdır[1303]

Yog eger girçek olursa kad sadak gelür hitâb

Dir melâ’ikler sadîkdur yazılur yüz bin sevâb[1304]Habîbî

LEKUM DİNUKUM VE LİYE DİN.

“"Sizin dininiz size, benim dinim de bana.” anlamına gelir. Bu ifade Kâfirun Sûresi’nin 6. âyetidir. İlgili âyetlerde Hz. Muhammed’den inkârcılara söylemesi istenilen sözler arasında zikredilmiştir.

Bu zülf-i ser-keş-içün bende düşme diyenler

Kdnuz bu pend-i “leküm dînüküm velîdîni”[1305]Ahmedî

LEM YELİD VE LEM YÛLED.[1306]

“Doğurmaz ve doğmamıştır.” anlamına gelir. Bu ifade İhlâs Sûresi’nin 3. âyetidir. Bu âyet Allah’ın eksik sıfatlardan uzak olduğunu ifade eder. Samed isminin açıklamasıdır ve Allah’a evlât edindi diyenleri reddetmektedir.[1307]

[1301]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.58; 5/8; Lebbeyk uranların arafâtında aşkının/ Teslîm-i cândan özge tapuna du’âsı yok /Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.137; 95/3. (1)

[1302] لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاء اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

“Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi. (FETİH/27).

[1303] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.80.

[1304]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.296; B 1275.

[1305]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.603; 700/8. (1)

[1306]لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

“O’ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).” (İHLAS/3):

Lem yelid vasfı sıfâtı Lâ Yemûd

Ol-durur rûha gıdâ cânlara küt[1308]Abdî

LEM YEZEL.

"Evveli olmayan" anlamına gelir. Bu ifade şu anlamlara gelmektedir: Allah'ın var olmadığı hiçbir zaman dilimi yoktur. Allah ezelde mevcuttur.[1309]Allah dışında her varlığın bir başlangıcı vardır. Tüm varlık âlemi zaman kavramına tabii iken zaman Allah'ın zatına tabidir. Allah'ın varlığı tüm zamanlar kuşatır. Zamanın hiçbir aşamasında varlığının ve bilgisinin azalması ya da artması söz konusu değildir.

Sûret ü nakş gözleyen kâfir ü putperest

Âşık-ı sâdık olanın hâtır lem yezeldedir[1310]Şeyhi

LEN TENÂLÜ'L-BİRRE HATTÂ TÜNFİKÛ.[1311]

İmrân Sûresi'nin 92. âyetinin bir bölümüdür.[1312] İslam Dini insanları saadeti i.in çaba sarfetmeye ve harcama yapmaya teşvik eder.[1313]

İsmail oldu olalı sevgili

"Len-tenâlü'l-birre hattâ tünfikû[1314] Süleyman Çelebî

"Len tenâlü'l-birre hattâ tünfikû"

Key işit kim ne buyurdı ol Celîl[1315]Kemâl Ümmî

[1307]"Mesîh Allah'ın oğludur" diyen hıristiyanların ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyen müşriklerin iddiaları." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.716.
[1308] KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.4; B 54.
[1309] KILAVUZ, Ahmet Saim, Ezel, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, c.12, s.50.
[1310]
[1311]لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللّهَ بِهِ عَلِيمٌ
""Len tenâlûl birre hattâ tunfikû mimmâ tuhibbûn, ve mâ tunfikû min şey'in fe innallâhe bihî alîm."Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir." (İMRAN/92)
[1312]"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."
[1313] KAYA, Ayhan, Teorik ve Pratik Açıdan İnfâk ve Îsâr Ahlakı, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat FakültesiDergisi, Sivas, 2013, c.17, S.1, s.315.
[1314] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.112.
[1315]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.198; 67/20.

LEN TERÂNÎ.[1316]

"Beni göremessin" Anlamına gelmektedir. Bu ifade Araf Sûresi'nin 143. âyetinde geçmektedir. Bu ifade Musa Allah'ı görmek isteyince Allah'ın vermiş olduğu cevaptır. Ayette belirttiğine göre Allah dağa tecelli etmiş, dağ parçalanmış ve Hz. Musa bayılmıştır. Allah Teâlâ'nın, kullarına âhirette kendisini göstereceği hadislerle geçmektedir.[1317]

Çekerdi çâk idüp "len terânî" perdesini

Eger kilîm-i vücûdı oda yakaydı Kelîm[1318]Hamdullah Hamdi

LEV-DENEVTÜ ENMİLETEN LÂ-HATRAKTU.

"Bir parmak ucu daha yaklaşsam yanardım" anlamına gelmektedir.[1319] Cebrail'in Mir'râc hadisesinde Hz. Muhammed'e bu yolculukta, adı geçen yere kadar Cebrail arkadaşlık eder. Cebrail oradan öteye geçmesinin yasaklandığını bu söz ile bildirir.[1320]

Sidretü'l-Münteha, bigisi sadece Allah'a ait olan ve mahlûkatın varabileceği son noktadır.[1321]

Ey "lev-denevtü enmileten lâ-hatraktu" dir

Rûh-ı mukaddes anda ki cismüne oldı câ[1322]Hamdullah Hamdi

[1316] وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ موسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ
"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (ARAF/143).

[1317] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.2, s.586,

[1318]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.49; 102/5; Nitekim sende senlik ola mevcud/ Kalasın senliğinde şöyle merdud/Musa didi ki Erni ya İlahi/Musa'ya "Len terani" didi Ma'bud /Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.463; R 8; Niçe kim göreyim direm yüzini/Cevâbı bu olur kim "len terânî"/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.588; 674/2. (4);

[1319] "Sidretü'l münteha'dan ötesi için Hz. Muhammed'e söylediği söz olarak bilinir."

[1320] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.112.

[1321] "Sidretü'l-Münteha "son noktada veya sıranın sonunda bulunan hünnap veya lotus ağacı"anlamına gelir." AKMAZ, Fatmatüzzehra, İslâm Tarihi Açısından İsrâ ve Miraç, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Konya, 2011, s.29.

[1322]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.3; 2/17; Anda ki "lev denevtü" diyü kaldı Cebra'îl/ Hakdan aña irişdi "tekaddem" diyü nidâ/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.17; V/54. (2)

LEVH-I MAHFUZ.[1323]

"Tüm olmuşların ve olacakların, tüm varlığız gizlisinin ve aşikarının yazılı olduğu kitap" "Korunmuş düzgün satıh" anlamına gelir.[1324]Tevrat levhaları da elvah ile ifade edilmiştir.[1325]Levh-i mahfûz terkibi, Burc Sûresi 22. âyette geçmektedir. Hadislerde levh-i mahfûz terkibine rastlanmaz.[1326]

Gel işit imdi bu Kur'ân nice indi idi

Yazılmıştı "Levh-i Mahfûz"da ol tamâm[1327]Yazıcıoğlu Mehmed

LEVLÂKE LEVLÂK LEMÂ HALAKTÜ'L-EFLÂK.[1328]

Kâinatın yaradılış gerekçesini Hz. Muhammed'e bağalayan bu sözün hadis olup olmadığı tartışmalıdır. Hz. Muhammed'in yaratılan ilk varlık olduğu ya da kâinatın ve varlıkların yaratılış sebebi olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır.[1329]

Buyurmuştur sahîh alıbar içinde maksad-ı levlâk

Şu kim ana döşenmiştir firâş u mersad-ı eflâk[1330]Yazıcıoğlu Mehmed

Taht- levlâk üzre iclâs eyledün 'izzet ile

Bendenüz bî-keslerüz İhsân ssehâ senden olur[1331]Cemâlî

Kevneyne zâtı 'illet-i gâyî degülmise

Levlâk ile hitâb olayıdı 'aceb aña[1332]Karamanlı Nizami

[1323] فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ
"O, korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır." (BURC/22).

[1324]"Yazı yazmaya uygun yassı ve düzgün yüzey" anlamındaki levh ile "korunmuş" mânasındaki mahfûz kelimelerinden oluşur"

[1325]ALTINDAŞ, Mücteba, Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfûz ve Ümmü'l Kitâb, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2013, c.1, S.11, s.222.

[1326] YAVUZ, Yusuf Şevki, A'râf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.27, s.151.

[1327]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.191.

[1328]"Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım"DEMİRCİ, Mehmet, Hakikat-ı Muhammedî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.15, s.180.

[1329]"Allah İsa"ya şöyle vahyetti; 'Ey isa! Muhammed'e kendin iman et, ümmetinden de O'na yetişenlere iman etmelerini emret! Zira eğer Muhammed olmasaydı, Âdem'i yaratmazdım. Eğer Muhammed olmasaydı, cenneti de cehennemi de yaratmazdım. Arşı su üzerinde yarattığımda sallanmıştı da, üzerine 'La ilahe illallah, Muhammedu'r Rasulullah' yazdım, öyle sakinledi." "Adem su ile çamur arasındayken ben peygamberdim". "Hz. Adem, su ve çamur dahi yokken ben peygamberdim.ERUL, Bünyamin, a.g.m, s.421.

[1330]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.14.

[1331] YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.29; 97/3.

Cihân olaydı pür hûr u firişte

Le-‘amri mâ ‘arefne’l-‘işka levlâk[1333]Câfer Çelebî

LEYLETİ’L KADR.[1334]

Kadir gecesi anlamında kur’an’ın indildiği gecenin adıdır. âyetlerden anlatıldığına göre Kur’ân Ramazan Ayı içerisinde indirilmiştir.[1335]Pek çok hadis rivayetinde Kadir Gecesi’nden bahsedilmektedir.[1336]

“Leyletü’l-kadr” ü şeb-i Mi’râc içün

Hem Burâk u hulle hil’at tâc içün[1337] Kemâl Ümmî

LÎ MA’A’LLÂH.

Sufilerin arasında yaygın bir sözden alınmadır.[1338] Bu söz Kuşeyrî’nin “Risaletü’l Kuşeyrî” adlı eserinde “Benim öyle anlarım olur ki, rabbimden başka kimse beni “istiâb”[1339] edemez” şeklinde geçmektedir. Kur’ân’da ve hadislerde geçmemektedir.

Aliyyü’l-Kâri, Kuşeyrî’nin bu sözle kendinden geçme yok olma makamı kastettiğini söylemektedir.[1340]

Es-sallât Mürsel melek Hâk ile sıgmaz sana

Lî’me’Allâh merd-i meydânı Muhammed es-salât[1341]Cemâlî

[1332]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.2; K 1/18.
[1333]ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.397; G 97/2.
[1334] إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ
“Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik. (KADİR/1).
[1335]“Biz Kur’ân’ı Kadir gecesinde indirmeye başladık.” (KADİR/1) “Ramazan ayı ki o ay içerisinde Kur’ân indirildi.” (BAKARA/185) “Biz onu mübarek bir gecede indirdik” (DUHAN/3) BAYRAM, Ayhan, Kadir Gecesinin Tespiti Meselesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bolu, 2014, c.2, S.4, s.2.
[1336]“Âişe (r.a)’dan rivâyete göre, şöyle demiştir: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bilirsem hangi duâyı okumamı tavsiye edersin?’ dedim. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘Allah’ım sen affedicisin, ikram sahibisin affetmeyi seversin beni de affet.” (TİRMİZİ/DAAVÂT/84)
[1337]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.29; 1/32; Kadr ile leyle-i Mi’râca berâber bu gice/Ki tecellîler ile dîde münevver bu gice/Câfer Çelebî, ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.464; G 181/1; Bir düşenbih gecesi tahkîk haber/ Leyle-i Kadr idi ol gece meğer /Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.
[1338]“Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.”
[1339](İçine almak. Kaplamak. Toplamak. Tamam etmek. Tutulmak. Zapteylemek)
[1340] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.115.

Lİ-MENİ'L-MÜLK.[1342]

"Mülk kimin?" anlamına gelir. Mü'min Sûresi'nin 16. âyetinde geçer. Bu âyette kıyamet günü gerçekleşecek durumdan bahsedilmektedir. Kıyamet günü İnsanların yapıp ettiklerinden hiçbir şeyin gizli kalmayacağı, hüküm ve otoritenin yalnızca Allah'a mahsus olacağı belirtilir. Bir yoruma göre bir görevli, "Bugün hükümranlık kimindir?" diye seslenecek; mahşerde toplananlar şöyle diyeceklerdir: "Elbette tek ve mutlak hükümran olan Allah'ındır!".[1343]

"Li-meni'l-mülk" hutbesine olur

Minber-i lâ-ilâhe illa'llâh[1344]Şeyhî

LİVÂU'L-HAMD.[1345]

"Övgü sancağı" anlamına gelir.[1346] Kıyamet gününde, mahşerde Hz. Muhammed'in ümmetinin bu sancağın altında toplanacağı bildirilir.[1347] Bu ifade bazı hadis rivayetlerinde geçmektedir.[1348]

[1341]YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.28; 50/3.

[1342] يَوْمَ هُم بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ

"O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır (MU'MİN/16).

[1343] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.4, s.648.

[1344]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.21; 1/8; Bu dünya kimseye mülk olmadı mülk/Sana denilmedi mi "Limen il mülk" /Buna benim diyen key biedeptir/Pes evvel ahir oldu Malik el Mülk /Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.473; R 29.

[1345] حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِى عُمَرَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُدْعَانَ عَنْ أَبِى نَضْرَةَ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ فَخْرَ وَبِيَدِى لِوَاءُ الْحَمْدِ وَلاَ فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمُ فَمَنْ سِوَاهُ إِلاَّ تَحْتَ لِوَائِى وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الأَرْضُ وَلاَ فَخْرَ . قَالَ أَبُو عِيسَى وَفِى الْحَدِيثِ قِصَّةٌ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ . وَقَدْ رُوِىَ بِهَذَا الإِسْنَادِ عَنْ أَبِى نَضْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِىِّ صلى الله عليه وسلم .

"Ebû Saîd el Hudrî 'den rivâyete göre, şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde âdemoğullarının efendisi benim, Hamd sancağı benim elimdedir. Övünme yok o gün âdem ve diğerleri de hepsi benim sancağım altındadır. Toprak yarılıp kabirden çıkarılacak ilk kimse de benim fakat övünme yok." (TİRMİZİ/MENÂKIB/1)

[1346] "Livâu'l-Hamd, çok hamd eden ve edilen olduğu için Hz. Muhammed'e verilen bir sancaktır."

[1347] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.116.

[1348]"…iyi bilin ki ben de Allah'ın habîbiyim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Kıyamet gününde, altında Âdem ve ondan sonrakilerin bulunacağı, hamd sancağını ben taşıyacağım. Bunu övünmek için söylemiyorum…" (DARİMİ/MUKADDİME/8) "Kıyamet günü Ademoğllarının efendisi benim fakat bununla övünmüyorum, Hamd sancağı benim elimdedir. Fakat buna da övünmüyorum. Gerek Âdem gerekse başka tüm peygamberler o gün benim sancağımın altında toplanacaklardır." (TİRMİZİ/TEFSÎRU'L-KUR'ÂN/17) "biz (dünyada) sonuncularız. (Ama) kıyamet gününde öne geçen (birincileriz). Ben, övünmeksizin bir söz söyleyeceğim: İbrahim. Allah'ın dostu (Halilullah), Musa, Allah'ın seçkin kulu (Safiyyullah), ben ise Allah'ın sevdiği-seveni (Habîbullah)'ım. Kıyamet gününde Hamd Sancağı benim beraberimdedir. (DARİMİ/MUKADDİME/8)

Dahi hem kafasında ola Ahmedin ‘Osmân

‘Alî götüre önünce “livâ’ü’l-hamd” -i revân[1349]Kemâl Ümmî

LOKMAN.[1350]

Kur’ân’da söz edilen hikmet verilen peygamberliği tartışmalı kişidir. Genel görüş O’nun peygamber değil de hikmet sahibi veli bir zat olduğudur.

Lokman 31. sûrenin adıdır. Bu sûrede Hz. lokman’n oğluna yapmış olduğu öğütlere yer verilmiştir.[1351]Bir rivayete göre Hz. Lokman’dan peygamberlik ve hikmet arasında seçim yapması istenmiştir ve o hikmeti tercih etmiştirtir.[1352]Türk edebiyatında çeşitli isimlerle yer bulmuştur.[1353]

Her tâbibem diyene gösterme derdün arturur

İster isen derde dermân derdünü Lokmân’a aç[1354]Cemâlî

LÜ’LÜ’ Ü MERCÂN.[1355]

“İnci ve mercan” demektir. Rahmân Sûresi 22. âyette geçmektedir. 19. ve 22. âyetler arasnda iki denizden bahsedilmektedir. Bu denizler birbirine karışmamakta ve aralarında bir engel bulunmaktadır. İkisinden de inci ve mercan çıkmaktadır. Aralarında engel bulunmakta olan iki deniz hakkınd a araştırmacılar farklı yorumlardan bulunmuşlardır. Bazı âlimlere göre bu durum tatlı ve tuzlu suların birbirine karşmaması olarak yorumlanmıştır.[1356]

[1349]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.60; 5/49.

[1350]وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”(LOKMAN/13).

[1351] GÜNGÖR, Mevlüt, Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Lokman, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1996, c.35, s.167.

[1352] HARMAN, Ömer Faruk, Lokman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.27, s.205.

[1353]“Lokman, “Lokman Hekim, Lokmân-ı hâzık, tabip Lokman, dert Lokman’ı, şifâ Lokman’ı” UZUN, Mustafa, Lokman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.27, s.207.

[1354]YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.2; 67/2.

[1355]يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ

“O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar. (RAHMAN/22).

[1356] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.204.

Zâyi' itme her nefes kim çıkar agzından senin

Kaymeti yir gök dolusı "lü'lü' ü mercân" iken[1357]Kemâl Ümmî

MÂ ABEDNÂK.

"Sana hakkıyla kulluk edemedik" anlamına gelmektedir. Bu çalışmada Kur'ân ve hadislerde bulunamamıştır.

Ehl-i 'irfân i'tirâfı mâ-'abednâk itdiler

Bildiler 'acz u kusûrın oldılar ehl-i savâb[1358] Habîbî

MÂ TAGÂ.[1359]

"Kaymadı." anlamına gelir. "Mâ zâgal basaru ve mâ tagâ." İfadesi içerisinde Necm Sûresi 17. âyet içerisinde geçmektedir (bkz.MÂ ZÂGAL BASARU).

Közleringge tâ ki çikdi sürme "mâ zâgal basar"

Bu mu'ayyendir ki mundm zahir oldu "mâ tagâ"[1360]H. Baykara

MÂ TEKADDEME, MÂ TEAHHARA.[1361]

"Yaptığın, yapacağın" anlamına gelir. Fetih Sûresi 2. âyet içerisinde geçmektedir. âyette Hz. Muhammed' e ihsan edilen fethin onun geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlanması fakat ona verilecek olması nimetin tam olması için olduğu söylenmektedir.

Mâ-tekaddem mâ-teahhar zenbüni 'afv eyledi

Kâbe kavseyn ni'metile okuyuban toyladı[1362]Habîbî

[1357]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.261; 106/3.
[1358]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.427; B 2540.
[1359]مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
"Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. (NECM/17).
[1360] YILDIRIM, Talip, A.g.e, s.41; 3/3.
[1361]لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا
"Li yagfira lekallâhu mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teahhara ve yutimme ni'metehu aleyke ve yehdiyeke sırâtan mustekîmâ" "Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir." (FETİH/2)
[1362]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.208; B 422; Anda ki "lev denevtü" diyü kaldı Cebra'îl/ Hakdan aña irişdi "tekaddem" diyü nidâ/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.17; V/54. (Tekaddem şeklinde 1 defa)

MÂ ZÂGAL BASARU.[1363]

"Bakışı kaymadı" anlamına gelir. Bu ifade Necm Sûresi'nin 17. âyetinde geçmektedir. Bu ifade Muhammed Peygamber'in Cebrail'i görmesi hadisesinde gerçekleşen durumu ortaya koymaktadır. Tekvîr ve Necm Sûrelerinde Hz. Muhammed'in Cebrail'i gördüğü söylenen bölümler vardır. Daha sonra ortaya çıkan bazı rivayetlerde bu bölümler Peygamber'in Allah'ı görmesi şeklinde yorumlanmıştır.[1364] Musa'nın Allah'ı görmek istemesi ve bunun gerçekleşmemesi, Alalh'ın bunun mümkün olmadığını bizzat belirtmesi âyetlerde bahsedilen olayın Peygamber'in Cebrail'i gördüğü düşüncesini doğrular görünmektedir.[1365]

Çün ol seferde maksada tîz eyledin basar

Mâ zâg oldu aynın u kalbin ve mâ tagâ[1366]Şeyhî

MÂ-AREFNÂ.

"Seni bilemedik" anlamına gelmektedir. "Mâ 'arafnâke hakka ma'rifetik" Yâ-Rab" "seni zâtıma yakışır şekilde bilmedik." Sofilerce hadis olarak kabul edilmektedir. [1367] Taranan hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

O kim pertâb ider himmet okın meydân-ı 'irfânda

Geçürmez sa'y ile hergiz nişânı "mâ-arefnâ"dan[1368] Hamdullah Hamdi

MÂ-HALAKTE'L-CİNNE VE'L- İNS.[1369]

"İnsanları ve cinleri yaratmadım…" "Ben insanları ve cinleri bana kulluk etmeleri dışında bir şey için yaratmadım" ifadesi içerisinde kullanılmıştır. Bu ifade Zâriyat Sûresi'nin 56. âyetinde geçmektedir. Bu âyette insanların ve cinlerin yaratılış

[1363] مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
"Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (NECM/17)
[1364] BALCI, İsrafil, Hz. Peygamber'in Cebrail'i Görmesinin Allah'ı Gördüğü İddialarına Dönüştürülmesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, S,31, s.61.
[1365] ARAF/143.
[1366]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.30; 5/27; Gözleri de'câ idi a'lâ-nazar/ Sürmeliydi ince **mâ-zaga'l-basar**/ Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.203; İtse-y-idi cennet ü hûra nazar/ Olmaya-y-dı adı "**mâzâga'l-basar**" / Ahmedî,
[1367] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.119.
[1368]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.59; 127/3.
[1369] Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (ZARİYAT/56).

amacını hatırlatılmaktadır. Mülk Sûresi'nin 2. âyetinde bahsi geçen kulluk kavramının özgür iradeye bağlanmış olduğu, insan ve cinlerin yaratılmasının bir sınama amacı taşıdığını ortaya koymaktadır.[1370]

Bile idrâki yetdügince her cins

Kelâm-ı mâ-halakte'l-cinne ve'l- ins[1371]Câfer Çelebî

MAHREM.[1372]

"Helâl olmayan, yasaklanan şey" anlamına gelir. Evlenme yasağı bulunan kişiler anlamında terim olarak kullanılır.Farsça "nâmahrem" evlenme yasağı bulunmayanlar anlamndadır . Bu kelime âyetlerde geçememekle birlikte hadislerde sözlük ve terim anlamlarında görülmektedir.[1373]

Var idi parmaklannda hâtemi

Kuşağı belinde rıdvan mahremi[1374]Yazıcıoğlu Mehmed

MAHŞER.[1375]

Kıyamette dirilenlerin toplanacağı yeri ifade eder[1376](bkz.HAŞR).

Derim kabr içre hem ma'şerde Allâh

Derim mahşerde hem menşerele Allah[1377]Yazıcıoğlu Mehmed

[1370]" O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır." (MÜLK/2)

[1371] SUNGUR, Necati, Tacizade Cafer Çelebi Heves-name: İnceleme tenkitli metin, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.5; 1/48.

[1372] Bize İshâk ibn İbrâhîm el-Hanzalî tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Usâme (Hammâd ibn Üsâme el-Leysî)'ye: Bize Ubeydullah, Na-fizden; o da İbn Umer'den olmak üzere tahdîs etti ki, Peygamber : "Kadın mahrem sahibinin maiyyetinde olmak müstesna, üç günlük mesafeye yolculuk etmez" buyurmuştur. (BUHARİ/TAKSİRU'S-SALAT/4)

[1373] ÖĞÜT, Salim, Mahrem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.27, s.388.

[1374]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.120.

[1375] وعن أبى سعد بن أبى فضالة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:سَمِعْتُ رسولَ اللهِ يَقُولُ: إذَا جَمَعَ اللهُ تَعَالى النَّاسَ لِيَوْمٍ رَيْبَ فِيهِ يُنَادِى مُنَادٍ: مَنْ كانَ يُشْرِكُ بِاللهِ تَعَالى في عَمَلٍ عَمِلَهُ للهِ أحَداً فَلْيَطْلُبْ ثَوَابَهُ مِنْهُ، فَإنَّ اللهَ تعالَى أغْنَى الشُّرَكاءِ عَنِ الشِّرْك. أخرجه الترمذى

"Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'ı işittim şöyle demişti: "Allah geleceği kesin olan mahşer gününde insanları topladığı zaman bir kimse şöyle bir duyuruda bulunur: "Kim işlediği bir amelde Allah'a birini ortak koşmuş ise sevabını ondan istesin. Zira Allah, şirkin her çeşidine en müstağni olan Zat'tır." (Tirmizi/Tefsir/Kehf/3152)

[1376] "Arapça "toplanma yeri" anlamına gelir. Kıyamet sözcüğü ise "ayağa kalkma, dirilme" anlamına gelir. Mahşer günü kavramı zaman zaman Kıyamet ile eşanlamlı olarak kullanılır."

MÂİDE.[1378]

"Sofra" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in 5. sûresi. 129 Âyettir. Adını âyetlerde geçen "sofra"(mâide) kelimesinden almıştır.[1379] İlgili âyetler havarilerin Hz. İsa'dan gökten sofra indirilmesini istemesinden bahsetmektedir. Hz. İsa'nın duasının ardından Allah bahsi geçen sofrayı indireceğini ancak bunun ardından içlerinden kim bundan sonra yoldan çıkarsa ona kimseye yapmadığı azabı yapacağını bildirmiştir.[1380]

Niçeler dutarlar andan fâyide

Rabbena enzel 'aleynâ mâ'ide[1381]Hatiboğlu

MÂLİK.[1382]

"Mülk" kökünden, "bir mülke sahip olan" anlamına gelir. Mâlik İslami inanışta cehennem meleklerinin başıdır. âyetlerde kendisinden sadece bir defa nahsedilmiştir. Buna göre; Cehennemlik kullar Mâlik'e seslenecekler ve "Allah'a yalvar da bizim işimizi bitirsin (öldürsün)" diyeceklerdir. Mâlik ise onlara cevap olarak "Siz sonsuza kadar burada kalacaksınız" diyecektir.[1383] Bu kelime Allah'ın isimlerinden biri olan "Mâlikü'l-Mülk"[1384] ifadesi içinde de geçmektedir.

[1377] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.4, s.97.

[1378] إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء قَالَ اتَّقُواْ اللّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
"Hani havariler de, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. İsa da, "Eğer mü'minler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının" demişti. (MAİDE/112).

[1379] YAŞAROĞLU, M.Kamil, Mâide Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1995, c.27, s.404.

[1380] " Onlar, "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım" demişlerdi. Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın" dedi. Allah da, 'Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim' demişti." (MAİDE/113-115)

[1381]

[1382] (Görevli meleğe şöyle seslenirler:) "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der. (ZUGRUF/77).

[1383] ÇOLAK, Ali, Melek İnancının Kur'ân ve Hadis Temelleri, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, S.1, s.67.

[1384]"Dünya ve ahiretin mülkü, yalnız ve mutlak olarak kendisinin olan"

Mü'min ü Muhsin Muin ü Müsteân

Mâlik ü Mennân ü Sultân-i cihân[1385]Süleyman Çelebî

MÂLİKÜ'L-MÜLK. (bkz.MÂLİK).

MÂNİ'.[1386]

Allah'ın isimlerinden kabul edilmektedir. "men'"[1387] kökünden gelir."Kötü şeylere engel olan, bunların gerçekleşmesine müsaade etmeyen" anlamlarına gelir. Men' âyetlerde 16 yerde geçmektedir fakat Allah ile ilşkili olarak kullanılmamıştır. İbn Mâce ve Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâhadislerinde geçmektedir. Çeşitli hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir.[1388]

Hâdi vü Sübhân ü Rahmân-ür-Rahîm

Mâni' u Mu'tî Kavi yy ü hem Kadîm[1389]Süleyman Çelebî

MANTIKU'T-TAYR.[1390]

"Kuş lisanı" anlamına gelir. Bu ifade Hz. Süleyman'dan bahseden Kur'ân-Kerîm'in Neml Sûresi'nin 16. âyetinde geçmektedir. Hz. Süleyman'ın kuşların, haşeratın ve hayvanların dilini anlaması Allah'ın Hz. Süleyman'a vermiş olduğu mucizelerdendir. Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın insanlara, cinlere ve kuşlara hükmettiği bildirilmektedir (bkz.SÜLEYMAN).

Tut can kulagın hikmetine Mantık-ı Tayrın

Dinle bu kelâmı ki okur bülbül-i gûyâ[1391]Ahmed Paşa

[1385]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6; Bu dünya kmseye mülk olmadı mülk/Sana denilmedi mi "Limen il mülk"/Buna benim diyen key biedeptir/Pes evvel ahir oldu Malik el Mülk/Eşrefoğlu Rûmî, GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.473; R 29.

[1386]وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ اِلَّا هُوَۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّلِفَضْلِهٖۚ يُصِيبُ بِهٖ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. (YUNUS/107).

[1387]"Mahrum etmek, vermemek, engel olmak"

[1388] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.27, s.573.

[1389]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.24.

[1390]"Süleyman, Dâvûd'a varis oldu ve 'Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur' dedi." (NEML/16).

MÂSİVA'LLÂH.

"Bir şeyden başka şeylerin hepsi."Anlamındadır. "Şey" (mâ) ile "başka" (sivâ) kelimelerinin birleşmesinden türemiştir. "mâsivallah, mâsive'l-Hak da denir mâsivâ demekle yetinilir.[1392]Özellikle sofîlerce çok kullanılan bir tabirdir; dünya ile ilgili olan her şey, Allah'tan başka bütün varlıklar demektir.[1393]Dünya yaşantısına dair bütün unsurlar bu kavramın içerisine girmektedir.[1394]

Dili şem'-i mihrünle pür-nûr kıl

Gam-ı mâsivâdan bizi dûr kıl[1395]Ahmed Paşa

MÂ-YENTAKÛ.[1396]

"Heves ile, kendi isteğiyle konuşmaz" anlamına gelir. Bu ifade Necm Sûresi'nin 3. âyetinde geçmektedir. Hz. Muhammed İslam'ı yaymaya başlayınca bazı insanlar onun şair, kâhin, büyücü ve deli olduğunu söylemiştir. Bu ifade bu iddialara cevap niteliğindedir.[1397]

"Mâ-yentakû" kilîdi durur nutk-ı müdde'î

"Mâ-yedde'î hilâfüke illâ ani'l-hevâ"[1398]Hamdullah Hamdi

MECÎD.[1399]

Allah'ın isimlerindendir. "Mecd" kökünden ,"asil, şerefli, cömert olan"[1400]Dört âyette yer almaktadır.[1401]

[1391]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.85; G 37/31.
[1392] ULUDAĞ, Süleyman, Masiva,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.28, s.76.
[1393] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.119.
[1394] CEYLAN, Ömür, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s.240.
[1395]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.4; K 2/43.
[1396] O, nefis arzusu ile konuşmaz. (NECM/3).
[1397] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.158.
[1398]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.4; 2/26.
[1399] Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir." dediler. (HUD/73).
[1400] TOPALOĞLU, Bekir, Mecîd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.28, s.238.
[1401] "Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında: "yetkinliğin karşıtı olan her türlü nitelikten münezzeh, lütuf ve ikramı bol" anlamına gelir." "TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md, s.239.

Câmi ü Cebbâr ü Mübdi' ü Mu'îd

Vâris ü Vehhâb ü Rezzâk u Mecîd[1402]Süleyman Çelebî

MEHDÎ.[1403]

Âhir zamanda dünyaya geleceğine ve dünyaya bir asr- ı saadet yaşatacağı söylenen kişidir.[1404] Kelime anlam itibari ile "Hüdâ" kökünden gelmektedir.[1405]Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamaktadır.[1406]

İslam kültüründe Mehdi kavamının inanç halini alması"Abdullah b. Sebe'" mensuplarına dayanmaktadır.[1407]

Bu yâr-ı gârunun kim irer medhi gavrına

Sen akl-ı evvelün kim ider sânisin senâ[1408]Hamdullah Hamdî

MEN AREF.[1409]

"Kendini bilen Rabbini bilir." anlamına gelir. Ünlü hadis bilginleri İbn-i Teymiye, Nevevî, Ebu''l-Muzaffer bin Sem'ânî ve İbnTi Garas bu sözü uydurma

---

[1402]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1403] حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الأَعْلَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِىُّ حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْجَنَدِىُّ عَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ لاَ يَزْدَادُ الأَمْرُ إِلاَّ شِدَّةً وَلاَ الدُّنْيَا إِلاَّ إِدْبَارًا وَلاَ النَّاسُ إِلاَّ شُحًّا وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ عَلَى شِرَارِ النَّاسِ وَلاَ الْمَهْدِىُّ إِلاَّ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

"Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: 'Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: (İslam'ı yaşama) işi gittikçe zorlaşacak. Dünya da (gerçek müslümanlara) gittikçe sırt çevirecek. İnsanların da cimriliği artacak. Kıyamet ancak şerirlerin tepesine kopacak. Mehdî, Hz. İsa'dan başkası değildir.'" (İBN MÂCE/FİTEN/24)

[1404]"Mehdi", kelime olarak, kendisine rehberlik edilen demektir. Bütün yollar ve istikametler Allah'tan geldiği için, "Mehdi", kendisine Allah tanlından yol gösterilen manasına gelir."FIĞLALI, Ethem Ruhi, Mesih ve Mehdi inancı üzerine, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.25, s.198.

[1405] "Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek" anlamındaki 'hüdâ' (hedy, hidâyet) kökünden türemiş sıfat: "hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi" SARIKÇIOĞLU, Ekrem, Mehdî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.28, s.369.

[1406] "Mâlik b. Enes, Buhârî ve Müslim gibi titiz davranan hadis âlimleri mehdî kelimesinin geçtiği rivayetlere yer vermezken Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Hâkim ve Taberânî gibi muhaddisler eserlerinde bu tür rivayetleri nakletmişlerdir." YAVUZ, Yusuf Şevki, Mehdî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.28, s.371.

[1407] "Ali b. Ebû Tâlib'in ölmediğini ve kıyametin kopmasından önce dünyaya dönüp zulümle dolan yeryüzünde adaleti hâkim kılacağını ileri sürmüşlerdir."YAVUZ, Yusuf Şevki, Mehdî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, c.28, s.371.

[1408]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.5; 2/38.

[1409] "Men arafe nefseh fekad arafe rabbeh, Nefsini bilen, Rabbini bilir"

hadisler arasında göstermişlerdir. Bunlardan Ebu'l-Muzaffer Sem'ânî bu sözün, Yahya b. Mu'âz-ı Râzî'nin sözü olduğunu söylemiştir.[1410]

Men 'aref sırrına vâkfıf olmayan insan ki ol

Sûreti insân ki anun sîreti hayvân imüş[1411]Cemâlî

MEN LEM YEZUK LEM YA'RİFÛN.

"Tatmayan bilmez" anlamına gelir. Bu ifadeyi Kur'ân ve hadislerde bulamadık ancak tasavvuf ehli kimseler tarafından kullanılan sözlerden biridir. Beşerî benliğin ilâhî benlikte erimesi sûfiler tarafından "birlik" ve "fenâ" olarak tanımlanmaktadır. Bu halin kelimelerle anlatılmasının zorluğu neticesinde bu söz kullanılır.[1412]

Ey bilen "men lem yezuk lem ya'rifûn"

Lafzı ma'nîsin ne hâcet kîl ü kâl[1413]Kemâl Ümmî

MEN TEŞÂU.[1414]

"Dilediğin kimse, dilediğin kimseye" anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 4 âyette 7 defa geçmektedir. Allah'ın yapmış olduklarında kendi kendi iradesinden başka bir sebebe dayanma zorunluluğu olmadığını ifade eden âyetler içerisinde geçmektedir.[1415]

[1410] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.122.

[1411] YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.30; 184/5; Men 'arefe nefse olıcak fakd 'aref Rabbe olur/Rabbini bilen-durur kim min ledün 'ilmin bilür/ Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.186; B 205.

[1412]"men lem yezuk lem ya'rifûn.", "Tatmayan bilmez" ifadesi sûfiler tarafından bu durumu izah için kullanılır."KARTAL, Abdullah, Tasavvufî Tecrübe Aktarılabilir mi?, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2007, c.16, S.1, s.108.

[1413]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.196; 66/31.

[1414] رْجِي مَن تَشَاء مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَن تَشَاء وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَى أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا

"Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiğine razı olmaları için daha uygundur. Allah, kalplerinizdekini bilir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) (AHZAB/51).

[1415]"Geceyi gündüzün içine sokarsın ve gündüzü gecenin içine sokarsın. Canlıyı ölüden çıkarırsın ve ölüyü canlıdan çıkarırsın. Ve dilediğin kimseyi hesapsız rızıklandırırsın." (İMRAN/27); "De ki: 'Mülkün mâliki olan Allah'ım. Mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden mülkü alırsın. Ve dilediğini azîz kılarsın ve dilediğini zelil edersin. 'Hayır' senin elindedir. Muhakkak ki sen herşeye kaadirsin.'" (İMRAN/26)

Geldi Kur'ân hem kuli'llâhümme dedi emr edip

Mâlike'l-mülk" sün ki "tü'ti'l-mülk değil "men teşâ"[1416]Yazıcıoğlu Mehmed

MENÂT.[1417]

İslâm öncesi putlardan biridir. İslâmiyetten önce Araplar aracı tanrılar diyebileceğimiz küçük tanrıların varlığına inanıyorlardı.[1418]Menât, ismine önceki medeniyetlerde de rastlanılmaktadır.[1419]

Zerk ü riyâ ile taşını zer dügün niçün

İçün tolu mahabbet-i "Lât ü Menât" ile[1420]Kemâl Ümmî

MENNÂN.

"Çok ihsan eden, veren, ihsanı bol" anlamlarına gelir. Allah'ın isimlerindendir.[1421] Bu çalışmada Müslim ve Ebu Davud'a ait iki hadis rivayetinde bu ismin olumsuz anlamda kullanıldığı görülmüştür.[1422]

Mü'min ü Muhsin Muin ü Müsteân

Mâlik ü Mennân ü Sultân-i cihân[1423]Süleyman Çelebî

[1416] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.29.

[1417]وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى

"Ve üçüncüleri olan ötekini, Menatı. (NECM/20).

[1418]"Menat, Allah'ın kızları olarak kabul edilen Lât ve Uzzâ ile birlikte diğer bir puttur." SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri, Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, İstanbul, c.11, S.1, s.3.

[1419] "Babilonya verimlilik ilâhesi İştar'ın isimlerinden biri olan Menutum şekliyle Sargon öncesi dönemde de-Kur'ân'da Menât kelimesi elif harfiyle olduğu gibi vav harfiyle (منوة) olarak da yazılmaktadır, Lihyânî dilinde manat ve Nabatî dilinde manawatu şeklindedir." FEHD, Tevfik, Menât, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.121.

[1420]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.323; 142/8.

[1421] DEVELLİOĞLU, Ferit, Mennân, , Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.616.

[1422]"Bana Ebû Bekr b. Hallâd-i Bâhilî rivayet etti: Resulüllah (Sallahahü Aleyhi ve Sellem): 'Üç kişi vardır ki, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacaktır: Başa kakmadan hiç bir şey vermeyen mennân, malına yalan yere yeminle revâc veren ve elbisesini sürükleyen.' buyurmuşlar." "…Mennan, her verdiğini başa kakan kimse anlamına gelir." (EBU DAVUD/LİBAS/25)

[1423]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

MESCİD.[1424]

"Sücûd"[1425]kelimesinden türemiştir. "secde edilen yer" anlamındadır. Mescid kelimesi Kur'ân'da birçok yerde geçer[1426](bkz.CAMÎ').

Şarâb-ı ışkuna sad âferîn kim

Nice mescidleri mey-hâne kıldı[1427]Hamdullah Hamdî

MESCİDÜ'L-AKSÂ.[1428]

İslam'ın ilk kıblesi.[1429]Kur'ân-ı Kerîm'de el-Mescidü'l-Aksâ olarak geçen yerin Beytülmakdis olduğu genel kabul görmüştür. İsrâ sûresinin ilk âyetindeHz. Muhammed'in Mi'rac'dan önce Mescid-i Aksâ'ya getirildiği belirtilmektedir.[1430]Bu ismi taşıyan mabedin yeryüzünde değil, gökte olduğu görüşünü savunan araştırmacılar da bulunmaktadır.[1431]

Biliriz görmedin sen hiç ki Beytü'l-Makdis'i aslâ

Nedir pes Mescid-i Aksâ eger bastınsa anda pây[1432]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1424] وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُوْلَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَن يَدْخُلُوهَا إِلاَّ خَآئِفِينَ لهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir. Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır." (BAKARA/114).

[1425]Mescid, Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alnı yere koymak"

[1426] ÖNKAL, Ahmet, BOZKURT, Nebi, Cami, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.7, s.46-50.

[1427]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.80; 179/3.

[1428]سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. (İSRA/1).

[1429] "Asıl adı Ârâmîce Beth makdeşa, İbrânîce Beth hamikdaş ve Arapça Beytülmakdis olup "mukaddes ev" demektir. Bu ad sonradan şehrin tamamını için kullanılmıştır. Arapça aksâ "uzak" anlamındadır ve mâbedin Mekke'ye uzaklığından dolayı bu ad verilmiştir." BOZKURT, Nebi, Mescid-i Aksa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.268.

[1430] BOZKURT, Nebi, Mescid-i Aksa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.268.

[1431] ARSLAN, İhsan, İsrâ Olayı ve el-Mescidü'l-Aksâ, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Rize, 2018, S.13, s.70.

[1432]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.226; İki rek'at kıldı Aksâ'da namâz /Öyle emr itmiş idi ol bî-niyâz / Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.88.

MESÎH.[1433]

Ârâmîce meşiha, İbrânîce mâşiah.[1434]Hz. Îsâ'yı ifade etmek için kullanılanır.Kelime, kaynağı itibariyle de "geleceğine inanılan kurtarıcınınsıfatıdır. İslam kültüründe ise Mesih inacı vardır. "el-Mesih" Kur'ân'da geçmektedir.[1435]

Mesîh, İslam'da hayatının başlangıcından itibaren onun İsa Peygamber'in sıfatıdır. Türk edebiyatında Hz. îsâ için kullanılan ifadelerden biri olmuştur(bkz. ÎSÂ).

Emîn ü 'âlim ü 'ârif dem-i Mesîh'e karîn

Fuzûl u hâyif ü câhil düm-i har-ı Deccâl[1436]Şeyhî

METÎN.[1437]

Allah'ın isimlerindendir. "Metânet"[1438] kökünden, "çok güçlü ve sağlam" demektir.[1439]

Sadece bir yette allah'ı ifade etmek için kullanılmıştır. İbn Hacer, Tirmizî ve İbn Mâce'nin esmâ listesinde bulunmkatadır.[1440]

Evvel ü Âhir Aliyy ü hem Alîm

Zâhir u Bâtın Metin ü hem Mukîm[1441]Süleyman Çelebî

[1433] إِذْ قَالَتِ الْمَلآئِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ
"Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır." (İMRAN/45).

[1434] "Fiil kökü Arapça'da meseha, Asur dilinde maşâhu, Ârâmîce ve İbrânîce'de mâşâh olup "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek" anlamındadır. Mesîh terim olarak "yağ sürülmüş, yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dinî bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dinî bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" mânasına gelmektedir." Waardenburg, Jacques, Mesîh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.306.

[1435] FIĞLALI, Ethem Ruhi, Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, c.25, s.183.

[1436] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.25; 3/24. (9)

[1437] إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ
"Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir. (ZARİYAT/58).

[1438] "Sağlam, kuvvetli, sert ve dayanıklı olmak"

[1439] "Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "fiillerinden dolayı zâtına herhangi bir zorluk ve yorgunluk ârız olmayan, nihaî noktada kudretli" anlamına gelir."

[1440] TOPALOĞLU, Bekir, Metîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.414.

[1441] TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.45.

MEVLÂ.[1442]

Allah'ın isimlerindendir.[1443] Âyetlerde Allah'ın insanların mevlâsı olduğu 16 yerde tekrarlanmaktadır. Mevlâ ismi 99 isimli rivayetlerde yer almamıştır.[1444]

Geri evvelki gibi dedi Musa

Geri vardım onunu kodu Mevla[1445]Yazıcıoğlu Mehmed

MEYMÛNE.[1446]

Kelime "cömert, dürüst ve itaatkâr" anlamına gelir.Hz. Muhammed''in son hanımıdır.[1447]Peygamber,"Berre" olan adınıMeymûne olarak değiştirmiştir. Hz. Muhammed ile evlilik yapmak istediğini kendisi bildirmiştir. İslam kültüründeki önemi Ahzab Sûresi 50. âyetin kendisinin durumu ile alakalı olarak inmiş olmasıdır.[1448] Bu âyette Hz. Muhammed'e helan olan kadınların kimler olduğu anlatılmaktadır.[1449]

[1442] إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ
"(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, salih mü'minler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar. (TAHRİM/4).

[1443]"Birine sevgiyle bağlanan, dost, arkadaş, yardımcı; sahip ve mâlik" gibi mânalara gelir.Kur'ân'da geçmektedir. "Birinin yakını, dostu, arkadaşı ve yardımcısı olmak, onun idaresini elinde bulundurmak" anlamındaki velâyet (vilâyet) kökünden masdar ismi ve sıfattır." TOPALOĞLU, Bekir, Mevlâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.440.

[1444] TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md, s.440.

[1445]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.224.

[1446] وَحَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِى عَمْرٌو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ كُرَيْبٍ عَنْ مَيْمُونَةَ أَنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم أَكَلَ عِنْدَهَا كَتِفًا ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ
"…Bize îbnuVehb haber verip şöyle dedi: Bana Amr, Bukeyr'den; o da Kurayb'den; o da (mü'minlerin annesi) Meymûne'den haber verdi ki, Peygamber, Meymûne'nin yanında bir kürek yedikten sonra abdest almadan namaz kılmıştır." (BUHARİ/VUDU/51).

[1447] "Meymûne (Berre) bint el-Hâris b. Hazn el-Hilâliyye"

[1448]"Meymûne Eşinin vefatı sonrasında Hz. Muhammed ile evlenmek istediğini Ümmü'l-Fazl Lübâbe'ye açmıştır. Kendisini Peygamber'e hibe eden mümin kadının evliliğini onaylayan âyetin bu olay üzerine indiği, Peygamber'in ona 500 dirhem mehir verdiği ve bundan sonra evlilik yapmadığı rivayet edilmektedir. Hz. Muhammed'in Meymûne bint-i Haris ile evlenmesinin sebebi dul kalan bir kadına yardım elini uzatmak, Müslüman olduğu halde Mekke'de paganların içinde kalan birini bu sıkıntıdan kurtarmak ve Mekkeliler'e karşı bir jest yapmak olarak değerlendirilmiştir." KANDEMİR, Yaşar, Meymûne, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.506.

[1449]" Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir." (AHZABN/50)

Vardı Meymûne evine nâgehân

Anda iken hastalık tutdı hemân

MEZHEB.

"Gidecek yer ve yol" Terim olarak; "Öne çıkan âlimlerin ortaya koyduğu görüşler etrafında oluşan ekolleşmenin neticesi olan ilmî ve fikrî birikim" mezhep olarak tanımlanmaktadır.[1450]Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadislerde mezhep terim olarak geçmemektedir, Hadislerde ümmetinin başına gelecek ayrılıklar "fırka" olarak geçmektedir.[1451]

Buyurubdur dört mezheb dört kitâb

Gayrı koyub Taŋrıya bakmak sana Çakerî[1452]Necâtî

Mİ'RAC.(LEYLETÜ'L Mİ'RÂC)[1453]

Hz. Muhammed'in'in kesin tarihi bilinmemekle birlikte hicretten önce Allah katına yaptığı yolculuk.[1454]"Urûc"[1455] kökünden türemiştir. "Yukarı çıkma vasıtası, merdiven" anlamına gelir.

Mi'rac kelimesi Kur'ân'da geçmemektedir. Hadislerde isrâ ve mi'rac kavramı oldukça geniş yer kaplar.İsrâ ve mi'racın ruhen mii bedenen mi olduğu tartışma konusudur.[1456]

[1450] YAMAN, Ahmet, Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2015, S.48, s.6.

[1451] ÜZÜM, İlyas, Mezhep, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2004, c.29, s.526.

[1452]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.53; G 6/5.

[1453] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بُدَيْلِ بْنِ قُرَيْشٍ الْيَامِىُّ الْكُوفِىُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ أَنَّهُ لَمْ يَمُرَّ عَلَى مَلإٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إِلاَّ أَمَرُوهُ أَنْ مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ . قَالَ أَبُو عِيسَى وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُود

"İbn Mes'ûd 'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah , İsrâ ve Mîrâc gecesini anlattı. Meleklerden hangi guruba uğradıysa kendisine "Ümmetine kan aldırmayı emret" dediklerini bize aktardı."Tirmizî: Bu hadis İbn Mes'ûd rivâyeti olarak hasen garibtir. (TİRMİZİ/TIB/12).

[1454]Mekke'de Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya oradan da göğe yaptığı yolculuk"

[1455]"Yukarı çıkmak, yükselmek"

[1456] "Kelâm ve hadis âlimlerinin çoğu olayın bedenen ve uyanık halde gerçekleştiği görüşünü benimsemiştir. İsrânın ruhen gerçekleştiği görüşünü benimseyen âlimler Hz. Âişe'nin, "Resûlullah'ın bedeni yerinden ayrılmamış, o ruhuyla yolculuk yapmıştır" ve Muâviye'nin, "İsrâ Allah'tan gelen sadık bir rüyadan ibarettir" şeklindeki beyanları ve Hasan-ı Basrî'nin bu görüşe itiraz etmemesini delil kabul

Leyletü'l Mi'râc kaşnda iki ya kiltirüp

Kâbe kavseyn ittihâdının haberdâr eylegen[1457]Atayî

MİHRÂB.[1458]

"Saray, sarayın harem kısmı, sarayda bazı bölümler"[1459]anlamına gelir. Zamanla camilerde imamın durduğu yer için kullanılmıştır. Kur'ân'da 4 yerde geçer. 3'ü Hz. Zekeriyyâ, diğeri Hz. Dâvûd peygamberlerden bashseden âyetlerdedir.[1460]

Buyruğun tuttu resûlün yürüdü mihrâbına

Geçti pes mihrâba kim ede yerinde irtisâh[1461]Yazıcıoğlu Mehmed

MİN KÜLLİ BÂBİN.[1462]

"Bütün kapılardan" anlamına gelir. Bu ifade Ra'd Sûresi'nin 23. âyetinde geçmektedir. Meleklerin bütün kapılardan cennetliklerin yanına geleceğini belirten âyette bahsi geçen cennet "Adn" olarak geçer.

Ey yüzün âyîne-i cândur ki 'aksinden anu

Mürtesim iki cihânuñ nakşıdur "min külli bâb"[1463]Karamanlı Nizami

---

ederler." YAVUZ, Salih Sabri, Mir'ac, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.30, s.135.

[1457]ERASLAN, Kemal, A.g.e, s.119; 1/9; Mi'râc-ı enbiyâdur bir pâye izzetinden/ Ser-tâc-ı evliyâdur na'leyn-i pây-ı Ahmed /Hamdullah Hamdi, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.16; 23/4; Cür'a-i ışk-ı mecâzî nûş eyle sıdk ile/ Tâ hakîkatdan yana yol bulasın mi'râclık /Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.92; G 77/2; Bu yola ol delil ile yürüdü/ Delil olan Cebrail idi/ Getürdi Cebrail çekti Burak'ı/ Resul Mirac'a gitti ana bindi / Eşrefoğlu Rûmî, EŞREGOĞLU, Rûmî, A.g.e, s.231; R 9.

[1458] "Böylece Rabbi onu güzel bir kabulle kabul buyurdu, güzel bir şekilde yetiştirdi. Ve Zekeriyya (A.S)'ı, ona bakmakla mükellef kıldı. Zekeriyya (A.S), onun yanına mihraba her girişinde, onun yanında bir rızık bulurdu, "Yâ Meryem, bu sana nasıl, nereden (geldi)?" deyince, o da: "O, Allah'ın katından" diyordu. Muhakkak ki Allah, dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır."(İMRAN/37).

[1459]Tahtın olduğu bölüm, hıristiyan azizlerinin heykel hücresi, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefli kısmı"

[1460]ERZİNCAN, Tuğba, Mihrap, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2005, c.30, s.32.

[1461]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.109.

[1462]جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالمَلاَئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ

"Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler. (RA'D/23).

[1463]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.12; K 3/2.

MİN-KÜLLİ FECC.[1464]

“ Bütün uzak yollar, Bütün dağ yolları” anlamlarına gelir. Hac Sûresi’nin 27. âyetinde geçer. Bu ifade hac ibadetini yerine getirmek için yola çıkacak Müslümanlar ile ilgili olarak kullanılmıştır.

Olmagıyle bu velâyet-i râh-ı hac

Olduğu için dahil “min-külli fecc” Cemâlî

MUĞNÎ.

Allah’ın isimlerindendir. “Zenginlik verip tatmin eden”[1465] anlamına gelir. Kur’ân’da 18 âyette Allah’ı ifade etmek için kullanımıştır. Muğnî ismi sadece Tirmizî’nin 99 esmâ-i hüsnâ hadisinde yer almıştır.[1466]

Bâis ü Muhyî Mümît ü Naşir ol

Mun’im u Muğnî vü Nazır Nasır ol[1467]Süleyman Çelebî

MUHAMMED.[1468]

İslam dininin peygamberidir. Kur’ân’da onun peygamberlerin sonuncusu olduğu belirtilir.[1469]Doğumu 571 Mekke.[1470] Babasının adı Abdullah annesinin adı Âmine’dir.[1471]

[1464] وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ
“İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. (HACC/27).

[1465]“Zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağni kalmak” anlamındaki gınâ (ganâ’) kökünden türemiş sıfat” TOPALOĞLU, Bekir, Muğnî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2005, c.30, s.381.

[1466] TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md, s.381.

[1467]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1468] وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللّهُ الشَّاكِرِينَ
“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır. (İMRAN/144).

[1469]“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (AHZAB/40) TOPALOĞLU, Bekir, Muhammed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2005, c.30, s.439.

[1470] “Genel kabul gören kanaate göre Fil Vak’ası’ndan elli gün sonra Rebîülevvel ayının 12’sinde Pazartesi günü Adnânîler’in ana yurdu kabul edilen Mekke’de.” FAYDA, Mustafa, Muhammed, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2005, c.30, s.408.

Hz. Muhammed, Kureyş kabilesinin Haşimoğulları soyundandır. 8 yaşına kadar da dedesi Abdülmuttalip'in Abdülmuttalip'in ölümünden sonra amcası Ebu Talip'in gözetimi altında yaşamıştır. 25 Yaşına geldiğinde Hz. Hatice ile evlenmiştir.

40 Yaşında Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi verilmiştir. 622 tarihinde diğer Müslğmanlar ilebirlikte Medine'ye hicret etmiştir. Medine İslam devletinin başkanı olmuştur. Mekkelilerle Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarını yapmıştır. 630 Yılında Mekke'yi fethetmiştir. Arabistan'ın her tarafında İslam dinini egemen kıldıktan sonra 632 yılında 63 yaşındayken Medine'de vefat etmiştir.[1472]

Ol Muhammed hürmetiyçün derdine bu Şeyhi'nün

Olmaya dilber lebünden özge hîç dermânlar[1473]Şeyhî

MUHSÎ.

Allah'ın isimlerinden biridir. İhsâ kelimesinden türemiştir.[1474]İhsâ kavramı 11 âyette yer almaktadır. 5 âyette ise Allah için kullanılmıştır. Bu isim sadece Tirmizî'de yer alrı.[1475]

Dâim ü Deyyân ü Muhsî vü Şekûr

Vâhib-ül-ihsân Ganî Fettâh-ı nûr[1476]Süleyman Çelebî

MUHSîN.[1477]

Allah'ın isimlerindendir. "İhsân eden" anlamına gelmektedir. İhsan: "Güzellik" mânasına gelen hüsn kökünden mastar olup "başkasına iyilik etmek,yaptığı işi güzel

---

[1471]"İslâm kaynaklarınca zikredilen soy kütüğü şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib (Şeybe) b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân." FAYDA, Mustafa, A.g.md, s.408

[1472] SERİNSU, A.g.e, s.244.

[1473]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.127; 76/7.

[1474] "Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "gizli âşikâr her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen" mânasına gelir."

[1475] TOPALOĞLU, Bekir, Muhsî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.45.

[1476]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.5.

[1477]فَآتَاهُمُ اللّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الآخِرَةِ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

"Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları (muhsinîn) sever.(İMRAN/148).

yapmak ve Allah'a samimiytele kulluk etmek" anlamlarına gelir.İhsanda bulunan kişiye ise muhsin denir. âyet ve hadislerde "ihsan" kavramı sıkça yer almıştır.[1478]

Mü'min ü Muhsin Muin ü Müsteân

Mâlik ü Mennân ü Sultân-i cihân[1479]Süleyman Çelebî

MUHYÎ.[1480]

Allah'ın isimlerindendir. "Yaşatan, dirilten" anlamına gelir.[1481]Tirmizî ve İbn Mâce'de Alalh'ın isimleri listesinde bulunmaktadır.[1482](bkz. HAY).

Bâis ü Muhyî Mümît ü Naşir ol

Mun'im u Muğnî vü Nazır Nasır ol[1483]Süleyman Çelebî

MUKÎM.[1484]

Allah'ın isimlerindendir.[1485]Âyetlerde bir kavramın kalıcı ve devamlılığı anlamında kullanılmıştır.[1486] "

Evvel ü Âhir Aliyy ü hem Alîm

Zâhir u Bâtın Metin ü hem Mukîm[1487]Süleyman Çelebî

[1478] ÇAĞRICI, Mustafa, İhsân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2000, c.21, s.544.
[1479]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.
[1480]فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." (RUM/50).
[1481] "Diri ve canlı olmak, yaşamak" anlamındaki hayât (hayevân) kökünün if'âl kalıbından sıfat"
[1482] TOPALOĞLU, Bekir, Muhyî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.78.
[1483]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.
[1484]مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ
"Kendisini rezil edecek azap, kime gelecekse (ona ulaşır) ve mukim (sürekli) azap onun üstüne iner.(ZÜMER/40).
[1485]"Her şeyi ayakta tutan, devam ettiren, bir an bile hiç bir şeyden alâkasız olmayan" anlamlarına gelir."
[1486]"Ateşten çıkmak isterler ve onlar oradan çıkacak değillerdi, ve onlar için 'daimî azap' vardır." (MAİDE/37); Ve muhakkak ki o gerçekten, yol üzerinde mukimdir. (hâlâ durmaktadır)" (HİCR/76)
[1487]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

MUKÎT.[1488]

Allah'ın isimlerinden biridir.[1489] Mukît ismi bir âyette geçmektedir. Tirmizî'nin 99 isim hadisinde yer almıştır.[1490]

Hem Mu'izz ü hem Müzill ü hem Rauf

Âdil ü Muksit Mukît u hem Atûf[1491]Süleyman Çeleb

MÛSÂ.[1492]

İsrâiloğulları'dan kendisine Tevrat gönderilen peygamberdir. Mûsâ ismini İbrânîce Moşeh'dir ve kökeni tartışmalıdır.[1493]İsrâiloğulları'nı Firavun'dan kurtarmıştır.[1494] Kur'ân'da doğumu, sarayada tutulması, Medyen'e gitmek zorunda kalması, peygamber olması, , sihirbazlarla yarışması, göstermiş olduğu mucizeler, Şuayb Peygamber ile yapmış olduğu anlaşma gibi pek çok hadise ile zikredilmiştir.

Hz. Hızır olması muhtemel kişi ile yolculuğu ve Allah'ı görmek istemesi anlatılmaktadır. Hadislerde rivayeletlerinde de Hz. Mûsâ'dan sıkça bahsedilmektedir.[1495]

N'ola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr

Yâr dîdârı bu dem nûr-ı tecellî mi degül[1496]Şeyhî

[1488] مَّن يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَن يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُ كِفْلٌ مِّنْهَا وَكَانَ اللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا
"Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse, ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter. (NİSA/85).

[1489] "Bedenlerin ve ruhların gıdasını veren, gücü yetip koruyan" demektir.Korumak, birine hayatiyetini sürdürecek kadar gıda vermek; gücü yetmek" mânalarındaki kavt (kıyâte) kökünün "if'âl" kalıbından türemiştir."

[1490] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.138.

[1491]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1492] "Hani Mûsâ kavmine, "Allah'ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğratıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır" demişti." (İBRAHİM/6).

[1493] "Arap dilcileri Kelimenin aslının İbrânîce "su" anlamındaki "mu" ve "ağaç" anlamındaki "şa" ile oluşan Moşa olduğu, su ve ağacın yanında veya sudaki bir sandık içinde bulunduğu için Mûsâ'ya bu adın verildiği savunur." HARMAN, Ömer Faruk, Musa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.207-212.

[1494] "Hz. Musa Kur'ân-ı Kerim'in 34 suresinde 131 ayette 136 defa zikredilmektedir."

[1495] وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُواْ نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءكُمْ وَفِي ذَلِكُم بَلاء مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ
"HARMAN, Ömer Faruk, Musa, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.207-212.

MUSAVVİR.[1497]

Allah'ın isimlerindendir. "Şekil ve özellik veren" anlamına gelir. İbn Mâce ve Tirmizî'de vardır.[1498]

Halik u Rezzâk Musavvir hem Hamîd

Vâsi' u Burhan Reşîd ü hem Şehîd[1499]Süleyman Çelebî

MUSHAF.[1500]

Bu kelime âyetlerde geçmemektedir.Sayfalar manasındaki"suhuf" "vahiy" anlamında Hz. Musa ve Hz. İbrahim'e gelen Allah kelamını ifade etmek için kullanılmıştır.[1501]

Halife Osman zamanında yazılan Kur'ân nüshaları için de bu ifade kullanılmıştır.[1502] Divan şiirinde sevgilinin yüzünü mushafa benzetilmiştir.[1503]

Yüzi mushaf gibi olmış mutahher

'Aceb mi başına and içse iller[1504]Mesihi

[1496]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.147; 113/6.

[1497]هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاء الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (HAŞR/2).

[1498] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.241.

[1499]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1500] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ الأَزْرَقُ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِى هِنْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ رَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم وَرَجَمَ أَبُو بَكْرٍ وَرَجَمْتُ وَلَوْلاَ أَنِّى أَكْرَهُ أَنْ أَزِيدَ فِى كِتَابِ اللَّهِ لَكَتَبْتُهُ فِى الْمُصْحَفِ فَإِنِّى قَدْ خَشِيتُ أَنْ تَجِىءَ أَقْوَامٌ فَلاَ يَجِدُونَهُ فِى كِتَابِ اللَّهِ.

"Ömer b. Hattâb 'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah, recm cezasını uyguladı. Ebû Bekir, recm cezasını uyguladı ben de recm cezasını uyguladım Allah'ın kitabına ilave etmiş olmaktan çekinmesem recm cezasını mushafa yazardım. Çünkü ileride bazı insanların recm cezasını Allah'ın kitabında bulamayınca inkâr edip küfre düşeceklerinden korkuyorum." (TİRMİZİ/HUDUD/7)

[1501]"Bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelir"

[1502] "Osman amanında yazılan Kur'ân"Mesâhif-i Osmâniyye", Hz. Osman'ın kendisi için ayırdığı nüsha "imam mushaf", diğerleri için "mesâhifü'l-emsâr" tabiri kullanılmıştır." MAŞALI Mehmet Emin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.248.

[1503] PALA, İskender, Mushaf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.31, s.254.

[1504] Mushaf-ı hüsnüñi zülfüñden su'al itmiş rakîb/Eylemek câ'iz midür Kur'ân'dan küffâr bahs/ Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.56; G 10/4; Kaşı bismillâh ile okı cemâli mushafın/Küfr-i zülfinde gör anuñ nice îmân gizlidür /Mihrî Hâtun, A.g.e, s.72; G 41/3.

MÛTU KABLE ENTE MUTU.

"Ölmeden önce ölünüz." anlamına gelir. Mutasavvıflar tarafından sıkça kullanılan bu sözün Hadis olup olmadığı tartışmalıdır.[1505]

Mûtu ente kable mûtu mazharı olunmayan

Tâ ebed hic ölmeyüp dâ'im o diri olmaya[1506]Cemâlî

MÜ'MİN.[1507]

40. Sûre.[1508]Allah'ın ismi olaraksadece bir yerde geçer.[1509] İbn Mâce ve Tirmizî tarafından rivayet edilmiştir.[1510] Mü'min Sûresinde Firavun'un ailesinedenolan mümin birinden bahsedildiği için bu adı almıştır.Mekke döneminde inmiştir, 85 Âyettir.[1511]

Enbîyâdı evlîyadı âminûn

Asfiyâdı etkıyâdı mü'minûn[1512]Yazıcıoğlu Mehmed

MÜBDİ'.

Allah'ın isimlerinden biridir. "modeli ve örneği olmaksızın ibtidâen yaratan" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir.[1513]

[1505] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.128.
[1506] YALÇINKAYA, Yağız, A.g.e, s.29; 313/4.
[1507] هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
"O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır." (MÜ'MİN/23).
[1508]""İnanıp tasdik eden; başkalarının güvenli olmasını sağlayan, vaadine güvenilen" mânalarına gelir.Güven içinde bulunmak, korkusuz olmak" anlamındaki emn (emân, emânet) kökünün "if'âl" kalıbından"
[1509] SÖNMEZ, Ramazan, A.g.e, s.198.
[1510] TOPALOĞLU, Bekir, Mü'min, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.558.
[1511] YAŞAROĞLU, M Kamil, Mü'min Suresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.559.
[1512]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.114.
[1513]"Bir işe başlamak, bir işi diğerlerinden önce yapmak; yaratmak" mânalarındaki bed' kökünün "yaratmak" anlamındaki ibdâ' masdarından türemiş sıfat" TOPALOĞLU, Bekir, Mübdi', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.431.

Câmi ü Cebbâr ü Mübdi' ü Mu'îd

Vâris ü Vehhâb ü Rezzâk u Mecîd[1514]Süleyman Çelebî

MÜBÎN.[1515]

"açık seçik olan, açık ve anlaşılabilir,açıklığa kavuşturan, açıklayan olan, gerçekleri açıklayan" anlamında Kur'ân terimidir.[1516]

Câmi ü Cebbâr ü Mübdi' ü Mu'îd

Vâris ü Vehhâb ü Rezzâk u Mecîd[1517]Süleyman Çelebî

MÜCÎB.[1518]

Allah'ın isimlerindendir. "dua ve dileklere olumlu cevap veren" anlamına gelir.[1519]Âyetlerde Mûcîb, Hz. Sâlih'in kavmine hitabı esnasında,[1520]yer almaktadır. İbn Mâce ve Tirmizî hadislerinde geçmektedir. Allah'ın fiilî sıfatlarındandır.[1521]

Âmir ü nâhî karîb ü hem mücîb

Hâfız u vâiz şekûr u hem rakîb[1522] Süleyman Çelebî

[1514]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1515] سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُواْ قَوْمَهُمْ كُلَّ مَا رُدُّوَاْ إِلَى الْفِتْنِةِ أُرْكِسُواْ فِيهَا فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُواْ إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوَاْ أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثِقِفْتُمُوهُمْ وَأُوْلَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا

"Diğer birtakım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik. (NİSA/91).

[1516]"Kapalılığı ortadan kalkıp açıklığa kavuşmak" anlamındaki beyn (beynûnet) kökünün "if'âl" kalıbından türeyen mübîn kelimesi Mübîn kelimesi 119 âyette yer almaktadır. Mübîn bu kullanılışlarında "apaçık, açık seçik" mânasına geldiği gibi "açıklayan, vuzuha kavuşturup belgeleyen" anlamında da geçer." AYDAR, Hidayet, Mubîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.31, s.439.

[1517]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1518] وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ

"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.(HUD/61).

[1519]"Kesmek; birinin susmasını sağlamak" anlamındaki cevb kökünün "if'âl" kalıbından (icâbet) sıfat"

[1520]"Allah'tan bağışlanma isteyin ve O'na dönün, zira benim rabbim kullarına çok yakındır, dua ve isteklerini kabul edendir" (HÛD/61)

[1521] TOPALOĞLU, Bekir, Mücîb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.31, s.457.

[1522]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.24.

MÜNAFIK.[1523]

Küfrünü gizlemek sureti ile kendini imanlı gösteren. Nifak kavramı 27 âyette geçmektedir. "Münâfikûn" adlı bir sûre bulunmaktadır.[1524] Kur'ân'da mümin ve kafirden sonra üçüncü türden bir inanç grubu olarak zikredilmektedir.[1525]

Muhabbet yolı Şeyhî tahammülle cefâdur

Cefâ sevmeyen olur bu mahfilde münâfık[1526]Şeyhî

MÜNKER-NEKİR.[1527]

Kişi kabre konulduktan sonra imanı, ibadetleri, ahlakı ve hayatının tüm alanlarında Kur'ân-ı Kerim ve sünnete göre yaşayıp yaşamadığını sorgulayan ve hesaba çeken iki melektir.[1528] Kur'ân-ı Kerîm'de Münker ve Nekir'den söz edilmemektedir.

İki meleğin ölenleri sorgulayacağına ait çekeceğine ifadeler hadislerde mevcuttur. Gazalî Münker-Nekir hakkında "Bu iki meleğe "fettanu'l-kabir" de denilmektedir. Onların sorgusu insanoğlunun ölümden sonra karşılaşacağı ilk imtihandır. Münker-Nekir'in sorgulaması, kabre konulduğu zamandır. Azap ise bundan sonradır." demektedir.[1529]

Sininde sordugı "Münker Nekîr" su'âl

Cevâba hüccet ider "lâ ilâhe i'lla'llah[1530]Kemâl Ümmî

[1523] وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ إِلَى مَا أَنزَلَ اللّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا
"Münafıklara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) ve Peygambere gelin" dendiği zaman, onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün. (NİSA/61).

[1524] ALPER, Hülya, Münafık, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.31, s.565.

[1525] "Münafık kelimesi tükenmek, alış verişin artması, yaranın kabuk bağlaması, ölmek ve yok olmak anlamındaki "n-f-k" kökünün mufâale babında ism-i fâildir."

[1526]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.138; 98/7.

[1527] حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِى سَعِيدٍ الْمَقْبُرِىِّ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ - أَوْ قَالَ أَحَدُكُمْ أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَزْرَقَانِ يُقَالُ لأَحَدِهِمَا الْمُنْكَرُ وَالآخَرُ النَّكِيرُ فَيَقُولاَنِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِى هَذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ مَا كَانَ يَقُولُ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ...
"Ebû Hüreyre 'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: "Sizden biriniz veya ölü kabre konulunca simsiyah mavi gözlü iki melek ona gelir onlardan birine münker diğerine nekîr denilir. O iki melek şöyle derler: Bu Muhammed denilen adam hakkında ne dersin? O kimse ise ölmeden önce söylediğini aynen tekrar ederek: O Allah'ın kulu ve Rasûlüdür…(Tirmizi/Cenaiz/70)

[1528]"Bilmemek; şiddetli ve korkulu olmak" anlamındaki neker (nekâre) kökünden türeyen münker ve nekîr "tanınmayan, şiddetli ve korkulu olan" demektir" SERİNSU, A.g.e, s.263.

[1529] AKÇAY, Mustafa, Gazzali Düşüncesinde Ölüm ve Kabir Hayatı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2005, S.23, s.198.

[1530]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.73; 6/47.

MÜNKİR.(bkz.KÜFR).

Münkirdür ehl-i hırka Necâtî mahabbette

Meşhûr nüktedür ki ʿadüvvün limâ cehil[1531]Necâtî

MÜSEBBİBÜL ESBAB.

"Bütün sebeplere sahip olan, bütün sebepleri meydana getiren,hakiki müsebbib" anlamlarına gelir. Bu ifadeyi bu şekliyle Kur'ân ve hadislerde bulamadık ancak Kur'ân'ın genel karakteri ve örnek olarak verdiğimiz beyit dikkate alınacak olursa bu ifadenin Allah'ı kastetiği anlaşılmaktadır.

Kamu sebeple Çalaptır müsebbibü'l esbâb

Ne hâl olur ise oldur mukallibü'l-ahvâl[1532]Şeyhî

MUSEVVİMÎN.

"İşaretlenmiş, nişanlı" anlamlarına gelir. Bu ifade İmrân Sûresi 125. âyet içeriside "İşaretlenmiş melekler" ifadesinde geçmektedir.[1533]

Kîş-i "ve mâ-rameyte"den atsan kaza okun

Hayl-i müsevvemîn ede din düşmanın heba[1534] Şeyhî

NAHL.[1535]

"Nahl" (bal arısı) anlamına gelir. 16 sûrenin adıdır. Hicretten kısa süre önce inmiştir. Adını âyetlerde geçen "bal arısı" ifadesinden alır. İçerik olarak insanlara

---

[1531]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.183; G 38/5.
[1532]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.26; 3/36.
[1533]"Belâ in tasbirû vetettekû veye/tûkum min fevrihim hâżâ yumdidkum rabbukum biḫamseti âlâfin mine-lmelâ-iketi **musevvimîn**." "Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder." (İMRAN/125)
[1534]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.29; 5/14.
[1535]وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ
"Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin." (NAHL/6).

verilmiş olan nimetler dile getirildiği için nimetler anlamına gelen "Niam" Sûresi olarak da anılır. 128 âyettir.[1536]

"Nahl" ü "sübhâne'l-lezî esrâ" içün

Hem mübârek Mescidi'l-Aksâ içün[1537]Kemâl Ümmî

NAHNÜ KASEMNÂ.[1538]

"Kısımlara ayırdık, Paylaştırdık." anlamlarına gelir. Bu ifade Zuhruf Sûresi'nin 32. âyeti içerisinde geçmektedir. Bu söz Allah'ın rahmetini kulları arasında paylaştırdığını ifade etmek için kullanılmıştır. âyetin devamında insanların aralarındaki farklılıklar neticesinde birbirlerine iş gördürdükleri, Allah'ın rahmetinin ise onların biriktirdikleri dünyalıklardan daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.

Şol "nahnü kasemnâ"da sana kısmet olana

Bin cehdile bir zerrece artık katamazsın[1539]Kemâl Ümmî

NAÎM.[1540]

Naîm; "Çok sevinç, nimet ve yumuşaklık" anlamlarına gelir. Naîm cennetleri, insanı maddi ve manevi yönlerden mutlu eden, bütün güzelliklerle, nimetlerle ve konforla dopdolu huzurlu mekânları ifade etmektedir.[1541] Yüksek derecedehuzur, refah ve mutlu hayat anlamında cennetin isimlerinden biridir (bkz.CENNET).

[1536] YAŞAROĞLU, M.Kamil, Kâf Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.32, s.308.

[1537]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/107.

[1538] أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır." (ZUHRUF/32).

[1539]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.287; 116/2; Çün didüñ "nahnü kasemnâ" cayn-ı hikmet oldı bes/ Bunı dervîş idüben virdügüñ aña mülk ü mâl/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, Ahmedî Dîvân, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.7; II/32. (1)

[1540]وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُواْ وَاتَّقَوْاْ لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ

"Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık." (MAİDE/65).

[1541] GÜNAY, İlhami, Kur'an'da Cennet Hayatının Süreklilik ve Güzellik Kaynağı Olarak Su, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 2014, S.3 s.108.

Çünki ol mahbûb-i Rahman ü Rahim

Kıldı dünyâyı cemâlinden naîm[1542]Süleyman Çelebî

NAMAZ. (Salât)[1543]

İslâm'ın beş şartından biridir.Salât ve türevleri âyetlerde 99 yerde geçer.[1544] Hadislerde de sıkça kullanıldığı görülür.[1545]

Salât kavramının Kur'ân âyetleri göz önüne alındığında şu anlamlarda kullanıldığı görülür. Rahmet, Hz. Peygamber'in duası, Meleklerin mağfiret istemeleri, beş vakit namaz, Kur'ân okuma, Din, yer ismi ve Fatiha Sûresi'dir.[1546]

Cemâlî Ka'besin gördün imâm-ı ışka uy Ahmed

Namâz ol vakt müşkildür ki ola kıble-gâh egri[1547]Ahmed Paşa

NÂS.[1548]

İnsanlar anlamındadır. Kur'ân-ı Kerîm'in 114. ve son sûresinin adıdır. Felak ve Nâs sûrelerinde şerlerinden Allah'a sığınılacak olanlardan bahsedilir.[1549] Bu söz "Kul eûzu bi rabbin nâs" İfadesi içerisinde kullanılmıştır. İnsanların Rabbine sığınılacak varlıklar ise âyetin devamında cinler, insanlar ve vesveseciler olarak belirtilmiştir.[1550]

[1542]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.102.

[1543]فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا

"Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır." (MERYEM/19).

[1544]"Musallî "namaz kılan kişi" ve musallâ "namaz kılınan yer"GÜLLÜCE, Hüseyin, Salât Kavramı: Etimolojisi ve Bazı Mülâhazalar, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2005, S.23, s.177.

[1545] "Salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder. Farsça, ibadet anlamı taşıyan "Namaz"Arapça salât kelimesinin karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir."YAŞAROĞLU, M.Kamil, Namaz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.32, s.351.

[1546] GÜLLÜCE, Hüseyin, A.g.m, s.177.

[1547]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.247; G 330/6; Ol sanem geldi geçer secde gerek kâmetine/ Vâ'izâ va'zı dırâz itme geçer vakt-i namâz/ Hamdullah Hamdî, ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.35; 66/4.

[1548]قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

"De ki: Sığınırım insanların Rabbine. (NAS/1).

[1549] YAŞAROĞLU, M Kamil, Nas Suresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.32, s.292.

[1550]De ki: "Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına sığınırım." ﴿NAS/1-6﴾

Nâs ile enîs olma ki vesvâs durur ekser

İnsân isen olma ezelî ünsün ünâsı[1551]Şeyhî

NECCİNÂ MİMMÂ NEHÂF.[1552]

"Bizi korktuğumuz şeyden kurtar." anlamına gelir. Kur'ân-ı kerim'de bu şekliyle geçmemekle birlikte Bu ifadeyi oluşturan kelimeler çeşitli âyetlerde ayrı olarak geçmektedirler.

Kim Süleymân tahtı-dur[ur] sanmasın güzâf

Diyesiz bâr-i Hüdâya neccinâ mimmâ nehâf[1553]Habîbî

NEFS.[1554]

Kur'ân'da "ruh, zat ve öz varlık" mânasında da kullanılmıştır.[1555]

Şol ki bildi nefsini ol bildi ancak Rabb'ini

Gözlerinden kan akıttı eyleyip âh u niyâh[1556]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1551]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.33; 6/23.

[1552]وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar. (YUNUS/86).

[1553]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.178; B 132.

[1554] وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوْحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلآئِكَةُ بَاسِطُواْ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُواْ أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ

"Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen, ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz, ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hâllerini bir görsen! (EN'AM/93).

[1555]"Can, ruh, zihin, hayât, canlı varlık, yaşayan yaratık, insan, şahıs, fert, cevher, tabiat, temâyül, arzu etmek, şehvet, istek, kişisel hüviyet ve zât" anlamlarına gelen nefis, çeşitli türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 296 yerde geçmektedir." ULUDAĞ, Süleyman, Nefis, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.32, s.526; AKTAŞ, Hamza, Kur'ân'a Göre Nefis Eğitimi, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013, s.12.

[1556]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.83.

NEMRUD.[1557]

Hz. İbrâhim'in yaşamış olduğu devirde tanrılık iddiasında bulunan tevhid düşmanı kraldır. Nemrud ismi Kur'ân'da yer almamaktadır ancak Bakara sûresi 258. âyette İbrâhim'le tartıştığı belirtilen kişinin Nemrud olduğu kabul edilir.[1558]Nemrud kendisini ilah olarak görmekteydi. Hz. İbrahim'in daveti kendisine ulaşınca onu yanına çağırtmış ve tartışmışlardır.[1559] Nemrud çeşitli özellikleri ile divan şiirinde kullanılan isimlerden olmuştur. Tevhid düşmanı olması, İbrahim'le olan mücadelesi ve onu ateşe atması, bir sinek tarafından öldürülmesi, gibi unsurlarla dile getirilmiştir.[1560]

Kanı Dahhâk ü Efrîdûn ki dûn etti onu gerdûn

Kanı Nemrûd u ibrâhim kanı İskender ü şeddâd[1561]

Yazıcıoğlu Mehmed

Nİ'ME'L ABD.[1562]

"Ne güzel kul" anlamına gelir. Bu ifade Sad Sûresi'nin 30. âyetinde geçmektedir ve Hz. Süleyman için kullanılmıştır. âyette Hz. Süleyman'ın Hz. Davud'a evlat olarak bağışlandığı belirtilmiştir (bkz.SÜLEYMAN).

Şeh-i cihândur o kim oldı sana "ni'mel-abd"

'Alemdür ana dü 'âlemde "innehû tevvâb"[1563]Hamdullah Hamdi

1557 أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رِبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş; o da, "Ben de diriltir, öldürürüm" demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. (BAKARA/258).
BATUK, Cengiz, Nemrud, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.32, s.554.

1559 "Aralarında Kur'ân'da bildirilen şu konuşma geçmiştir: "Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş; o da, "Ben de diriltir, öldürürüm" demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." (BAKARA/258) TABBARA, Afif Abdulfettah, Hz. İbrahim, Çev.Mehmet.Aydın, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1981, c 24, s.559.

1560 PALA, İskender, Nemrud, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, c.32, s.554.

1561 ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.179.

1562 وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ
"Dâvûd'a Süleyman'ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah'a çok yönelen bir kimse idi. (SAD/30).

Nİ'ME'L-VEKÎL.[1564]

"Güzel vekil" anlamına gelir. İmrân Sûresi'nin 173. âyetinde geçmektedir. Kureyş ordusu kumandanı Ebû Süfyân bir kervan vasıtası ile Müslüman ordusuna tehdit mesajı göndermiştir. Mesaj yerine ulaşınca Müslümanların bu cevabı vermişlerdir.[1565]

Hem hararlu yirde yâ "ni'me'l-vekîl"

Yalınuz koyup bizi korkutmagıl[1566]Kemâl Ümmî

NİSÂ.

"Kadınlar" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in 4. Sûresinin adıdır. Sûrede pek çok yerinde "kadınlar" denilmekte ve onlarla alakalı olarak bazı hussulara değinilmiş olmasından doyalı bu adı almıştır.176 âyettir.[1567]

Hem "elem" "Nisâ" vü "Mâ'ide"

Hakkçün rûzu kıl ulu fâ'ide[1568] Kemâl Ümmî

NÛH.[1569]

"Ülü'l-azm" denilen beş peygamberden biridir.[1570] Kavmi azgınlıklarından dolayı bir tufan ile helak olmuştur. Bundan dolayıinsanoğlunun "ikinci babası" olarak kabul edilir. .[1571]Kur'ân'da 43 yerde adı geçer. Kur'ân'ın 71. sûresi Nuh Sûresi'dir.[1572]

[1563]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/7.

[1564]الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُواْ لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُواْ حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, 'İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun' dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' dediler." (İMRAN/173).

[1565]"Hasbünallahü ve ni'me'l-vekîl" (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir) oldu. Âyetin iniş sebebi olarak bu olay gösterilmektedir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.716.

[1566]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.25; 1/80.

[1567] "Kadınlarla ilgili bazı hususları ihtiva eden "sûretü'n-Nisâ es-suğrâ" diye adlandırılan Talâk sûresinden ayırt edilmesi için "sûretü'n-Nisâ el-kübrâ" şeklinde de isimlendirilir."

[1568]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.26; 1/97.

[1569] إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا

"Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik." (NİSA/163).

[1570](Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed)

[1571] "Soy kütüğü İslamî kaynaklarda ve Tevrat'ta Nûh b. Lemek b. Metuşelah b. Ahnuh (Uhnuh) b. Yarid b. Mehlâil b. Kaynan b. Enuş b. Şis b. Âdem olarak geçmektedir." YAYLALI, Yasemin, Klasik Fars Şiirinde Hz. Nuh, Şarkiyat Mecmuası, 2014, S.25, s. Cilt 0 , Sayı 25 , Oca 2014 , Sayfalar 233 - 261

Tasavvufta Hz. Nuh'un "Rabbim yeryüzünde bir tek kâfir bile bırakma!" şeklindeki bedduası, karşısında Allah'ın bir hoşnutsuzluğu olması, Bir köpeğin yanından geçerken "Ne çirkin bir yaratık!" demiş olması ve Allahu Teâlâ "Beni mi ayıplıyorsun, yoksa köpeği mi?" buyurarak hatasını bildirmesi, Hz. Nuh'un oğlunun tufanda boğulması sonrası "Oğlum da benim ailemdendi." sözü karşısında, Allah'ın verdiği cevap[1573] Hz. Nuh'un "Ağlayan dövünen"[1574] anlamına gelen isminin sebebi olarak görülmektedir.[1575]

Kaça avreti da'visinden dahi Nûh'u Lût

N'olaydı diyeler ki etmeyedik ihtilât[1576]Yazıcıoğlu Rûmî

NÛN VE'L-KALEM.[1577]

"Nûn, Kaleme andolsun" anlamına gelir. "Nûn vel kalemi ve mâ yesturû" Buradaki "vel" yemin anlamındadır. Bu ifade Kalem Sûresi'nin ilk âyeti içerisinde geçmektedir.

Kadd u bâlâsı bir sîmîn-'alemdür

Kaşıyla kirpügi nûn ve'l-kalem dür[1578]Câfer Çelebi

"Sûre-i Ahzâb" u "İbrâhîm" içün

"Vâkı'a" "nûn u ve'l-kalem" ta'zîmçün[1579]Kemâl Ümmî

[1572]"Nûh kelimesinin Arapça asıllı olup nevh (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsini kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzüldüğünden ona bu adın verildiğini söyleyenler olmakla birlikte kelimenin Arapça olmadığı kabul edilmektedir." HARMAN, Ömer Faruk, Nûh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.33, s.224.

[1573]"Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir."

[1574]Nûh kelimesinin Arapça asıllı olup nevh (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsini kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzüldüğünden ona bu adın verildiğini söyleyenler olmakla birlikte kelimenin Arapça olmadığı kabul edilmektedir." HARMAN, Ömer Faruk, Nûh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.33, s.224.

[1575] ERKAYA, Mahmut Esad, İşârî Yorumlarda Nuh Kıssası, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 2018, s.101.

[1576]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.15.

[1577]ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

"Nûn, andolsun kâleme ve yazdıklarına. (KALEM/1).

[1578]SUNGUR, Necati, Tacizade Cafer Çelebi Heves-name: İnceleme tenkitli metin, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.103; B 1233; Eyle virdi pes cevâbını anun anda kalem/ Kim benüm-için didi "nun ve'l-kalem" Perverdigâr/Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.69; XXV/3. (5)

[1579]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/108.

NÛR-I MUHAMMEDÎ.

Tasavvufi bir tabirdir. İnanışa göre Allah hiçbir şey yaratmadan önce Hz. Muhammed'in nurunu yaratmıştır. Tasavvufçular bu inanışlarının hadis temelli olduğunu savunmaktadırlar. Ayrca bu inanışın temelinde Hz. Muhammed'in tüm varlığın yaratılma nedeni olduğu yatmaktadır. Bu mesele tartışmalı bir konudur.[1580]

Fer virdi gerçi çehrene nûr-ı Muhammedî

Hecrün cehennemindedür ümmet ne fâ'ide[1581]Ahmed Paşa

NURUN ALÂ-NÛR.[1582]

"Nur üstüne nur" anlamına gelmektedir. Nur, aydınlık, ışık, parlaklık anlamındadır. Bu söz, daha çok yapılan bir işin beğenilmesi durumunda, "daha iyi, pek âhâ, fevka'l-âde, çok güzel" gibi ifadeler yerine kullanılır. Yeryüzünde nuru yaydığı için Hz. Muhammed'e nur adı verilmiştir.[1583]

Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın nurunun temsilini anlatan Nûr Sûresi'nin 35. âyetinde geçmektedir (bkz.NUR-I MUHAMMEDİ).

Çü beş kez secde kıldı ol alâ-nûr

Pes onu kıldı Hak "nurun alâ-nûr"[1584]Yazıcıoğlu Mehmed

OSMÂN. (bkz. ZIN'NÛREYN).

'Osmân ki eyledün anı nûreyn sâhibi

[1580] "Ey Allah'ın Resulü! Anam-babam sana feda olsun, Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı şeyi bana söyler misiniz?" diye sordum. Şöyle buyurdu: "Ey Cabir! Her şeyden önce Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nurudur. O nur, Allah'ın kudretiyle onun dilediği yerlerde dolaşıp duruyordu. O vakit daha hiçbir şey yoktu. Ne Levh, ne kalem, ne cennet, ne ateş / cehennem vardı. Ne melek, ne gök, ne yer, ne güneş, ne ay, ne cin ve ne de insan vardı." (ACLUNÎ/1/265-266)

[1581]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.215; G 261/4.

[1582] اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونِةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاء وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. (NUR/35).

[1583] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.133.

[1584]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.64.

Bulmış idi hayât anunile dem-i hayâ[1585]Şeyhî

ÖMER. (bkz. FÂRUK-I ÂZAM).

‘Atîk-sıdk u ‘Ömer-‘adl ü Mustafâ-sîret

‘Alî-fütüvvet ü heybetde Hamza-i sânî[1586]Şeyhî

PEYGAMBER.

Farsçadır ve “Haber getiren” demektir.[1587]Kur’ân’da bu kelime Nebî olarak geçmektedir.[1588]

Kur’ân’da zamanın her döneminde her topluluğa peygamber geldiğinden bahsedilmektedir.[1589]

Dedi ben peygamber idim şol zaman

K’anda Âdem’den bilinmezdi nişan[1590]Yazıcıoğlu Mehmed

RAB.[1591]

Allah’ın isimlerindendir. “Mâlik, idare eden, mâbud” gibi anlamlara gelir. İslam’ın başlangıcından sonra Hz. Muhammed ve teblicileri bu kelimeyi Allah’a nisbet

---

[1585] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.30; 5/38; Çehâr sâhibi kim çar-rükn-i âlemdir/Atîk ü adil ü Osmân Aliyy-i zü’l-efdâl /Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.26; 3/51. (10)

[1586] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.51; 14/23. (2)

[1587] “Peygamber kelimesi erken dönemde Türkçe’ye yerleşmiştir.”

[1588] “Kur’ân-ı Kerîm’de peygamber karşılığında nebî, resûl ve mürsel kelimeleri, peygamber göndermeyi ifade etmek için irsâl, ictibâ, ıstıfâ ve ba’s kökünden fiiller kullanılır.Nebî: “haber veren; mertebesi yüksek olan; açık seçik yol” anlamlarına gelir. Resul ve mürsel kelimeleri de “gönderilmiş kişi” anlamındadır. YAVUZ, Yusuf Şevki, Peygamber, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.257.

[1589] “Kur’ân’da nebî veya resul olarak bahsedilen kişiler şunlardır: Âdem, İdrîs, Nûh, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’kâb, Yûsuf, Lût, Hûd, Sâlih, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, İlyâs, Elyesa’, Yûnus, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ ve Muhammed. Ayrıca: Hz. Uzeyr, Hz. Lokman ve Hz. Zül-Karneyn, Bu üçünün peygamber mi yoksa veli mi olduğu tartışmalıdır. Ayrıca: Kur’ân-ı Kerim’de isminin zikredilmemesine rağmen kendilerinden bahsedilen peygamber vardır.” ÖNAL, Recep, Kur’an’daki Nebî – Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2013, c.11, S1, s.330-331.

[1590]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.2114.

[1591]الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Hamd âlemlerin Rab’bı olan Allah’adır.(FATİHA/2).

ederek kullanmışlardır.[1592] 962 kez ayetlerde geçer. İbn Mâce ve Tirmizî'nin Allah'ın isimlerilistelerinde yoktur. İbn Hacer'in listesinde ise rab mevcuttur.[1593]

Yâ Rab ne resme medh idem anı ki fazl ile

Mahmûd-ı enbiyâdur u maksûd-ı evliyâ[1594]Hamdullah Hamdi

RABBENÂ.[1595]

"Rabbimiz" anlamına gelir. Rab, Allah'ın isimlerindendir (bkz.RAB).[1596]

Gerçi ki isyanımız çok durur

Sözümüz yine "rabbenâ" yaraşır[1597]Adlî

RABBENÂ ENZİL ALEYNÂ MÂİDETEN.[1598]

"Rabbimiz bize sofra indir…" anlamına gelmektedir. Bu ifade Mâ'ide Sûresi'nin 114. âyetinde geçmektedir. Havariler Hz. İsâ'dan kendileri için gökten sofra indirilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. İsâ bu duayı yapar. Allah cevaben sofrayı göndereceğini ancak bundan sonra kim yoldan saparsa ona kimseye yapmamış olduğu bir azabı yapacağını söyler. Gönderilen bu sofra ve Hz. Îsâ ile alakalı olarak divan şiirinde çeşitli benzetmeler yapılmaktadır (bkz.MAİDE,İSÂ).

[1592] "Rab: "Bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek; Mâlik, seyyid, idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, mâbud" anlamlarına gelir." TEMİZER, Aydın, Kur'ân'da "Rab" Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2013, c.1, S.44, s.41.

[1593] "5 yerde "hükümdar" mânasında Hz. Yûsuf dönemindeki Mısır meliki için, bir âyette Hz. Mûsâ devrindeki Firavun'un tanrılık iddiasıyla kendisi hakkında kullanımı şeklinde, bir âyette de Allah'tan başka rab aranmamasının gerektiği vurgulanırken zikredilmiştir." TOPALOĞLU, Bekir, Rab, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.372.

[1594]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.18; Nice tâkat getirmişdür bu envâr-ı tecellâya/Meger kim berk imiş yâ Rab gönüller Tûr-ı Mûsâ'dan/ Şeyhî, BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.162; 141/3.

[1595] قُلْ أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْهَا وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

"De ki: "Her şeyin Rabbi O iken ben başka bir Rab mı arayayım? Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir." (EN'AM/164).

[1596] TOPALOĞlU, Bekir, Rab, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.373.

[1597]BAYRAM, Yavuz, Adlî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.39; 1/7. (1)

[1598]قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَاء تَكُونُ لَنَا عِيداً لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

"Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın" dedi." (MAİDE/114).

Niçeler dutarlar andan fâyide

Rabbena enzel ‘aleynâ mâ’ide Hatiboğlu

RABBENÂ ZALEMNÂ.[1599]

“Rabbimiz zulmettik (nefislerimize).” anlamına gelir. Bu ifade A’râf Sûresi 23. âyet içerisinde geçmektedir. Hz. Âdem ve Hz. Havva cennette İblis tarafından kandırılarak yasak meyveyi yemişler ve ayıp yerleri kendilerine görünmüştür. Bu ifade Allah’a yapmış oldukları tövbenin ilk bölümüdür.

Rabbenâ zalemnâ didi Âdem ol demde lâ-cerem

Bildi kim emmâreden kurtulmaga bu-durur em[1600]Habîbî

RABBİ ZİDNÎ.[1601]

“Rabbim, bana arttır” anlamına gelir. Tâhâ Sûresi 114. âyet içerisinde geçmektedir.[1602]Bu âyetle alakalı olarka çeşitli yorumlar yapılmıştır. Yaygın olan görüşe göre Hz. Muhammed vahyin gelişi esnasında söylenenleri daha iyi anlayabilmek ya da unutmamak için dudaklarını kıpırdatmıştır. âyette ona acele etmemesi söylendir.

Rabbi zidnî mektebinden nokta ta’lîm it bize

Ki ulûm-ı asl hurûfun aslı harf-durur nukat[1603]Habîbî

RABBİGFİR LÎ VEHEB LÎ MULKEN LÂ YENBAGÎ.[1604]

“Ey Rabbim! Beni bağışla kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver.” anlamına gelir. Bu ifade Sad Sûresi’nin 35. âyetinde geçmektedir. Hz Süyeman’ın

---

[1599] قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ
“Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” (A’RAF/23).
[1600]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.218; B 519.
[1601] فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا
“Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’an’ı okumakta acele etme. ‘Rabbim! İlmimi arttır’ de.” (TAHA/114).
[1602] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.654.
[1603]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.443; B 2701.
[1604] قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ
“Süleyman, “Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâyık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!” dedi. (SAD/35).

duasıdır. İlgili âyetlerde bir sınav olarak Hz. Süleyman'ın tahtına bir ceset bırakıldığı ve Hz. Süleyman'ın Allah'a yönelerek bu duayı yaptığı bildirilir.[1605]

Rabbi hebli mülken lâ yenbegi

Var durur Tevratda uşbu dahı[1606]Abdî

RABBÜ'L-ÂLEMÎN.[1607]

"Âlemlerin Rabb'i" anlamına gelir.Rab, terbiye eden, bir şeyi, tam bir duruma gelinceye kadar ucun ucun yapan demektir. Rabbü'l âlemîn, âlemlerin tek yarıtıcısı, terbiye edip yetiştiricisi demektir. Allah'ın bu sıfatı, yaratmadaki usulünün, gerçek mânâda bir terbiye mâhiyeti taşıdığını, derece derece geliştirip olgunlaştırarak mükemmelliğe kavuşturduğunu göstermektedir. Bu ifade Kur'ân ve hadislerde pek çok yerde geçer[1608] (bkz.RAB).

Kâdiyü'l- hâcât sensin ey Kerîm

Sen ki Rabbü'l- 'âlemînsin ey Rahîm[1609]Mihrî Hâtun

RAHMÂN.[1610]

Allah'ın isimlerindendir. "Rahmet"[1611]kökünden gelir. "şefkat ve merhamet eden, acıyan" ve Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında: "sonsuz merhametiyle lutuf ve ihsanda bulunan" .[1612]İbn Mâce ile Tirmizî'nin Allah'ın isimlerini içereren

---

[1605]"Andolsun biz Süleyman'ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi; 'Rabbim" dedi, "Beni bağışla; benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver bana. Lutfu sınırsız olan yalnız sensin.' Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik. (SAD/34-38)

[1606] KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.63; B 920.

[1607]اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاء بِنَاء وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de binâ yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!" (Mü'MİN/6).

[1608]YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.136.

[1609]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 4.

[1610]لِ ادْعُواْ اللهَ أَوِ ادْعُواْ الرَّحْمَنَ أَيًّا مَّا تَدْعُواْ فَلَهُ الأَسْمَاء الْحُسْنَى وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً

"De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut. (İSRA/110).

[1611]"Rahmân kelimesi "merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak"

[1612] TOPALOĞLU, Bekir, Rahmân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.415.

listelerinde yer almıştır.[1613]Allah, Rahman, Halik, Râzık ve benzeri isimler Allah'tan başkasına isim olarak verilemez.[1614]

Dil-i hakîkî o kim müstevâ-yı Rahmândur

Yaraşa Hamdî o kalbe dinilse arş-ı azîm[1615]Hamdullah Hamdî

RAHMET.[1616]

Şefkat gösterip lutufta bulunma anlamında bir Kur'ân terimidir.[1617]Kur'ân-ı Kerîm'de 114 yerde geçer.[1618]

Şeh-per-i Rûhu'l Emindür ki Cenâb-ı Hakdan

Müjde-i rahmet içün halka gelür açub bâl[1619]Necâtî

RAHMETEN Lİ'L-ÂLEMİN.[1620]

"Alemlere rahmet" anlamına gelir. Bu ifade Enbiyâ Sûresi'nin 107. âyetinde geçmektedir. Bu ifade Hz. Muhammed için kullanılmıştır ve onun alemlere rahmet olarak bildirir.

Anı kıldı kendi 'ilmine yakîn

Anı kıldı rahmeten lil âlemin[1621]Abdî

[1613]"Rahmân" dünyada herkesi, rahîm âhirette sadece müminleri kapsayan rahmeti ifade eder."TOPALOĞLU, Bekir, A.g.md, s.415.

[1614] İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çev.Bekir.Karlığa, Bedrettin.Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008, C.2, s.64.

[1615]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.49; 102/8.

[1616]ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّن بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلاَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنتُم مِّنَ الْخَاسِرِينَ

"Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah'ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı, herhâlde ziyana uğrayanlardan olurdunuz. (BAKARA/64).

[1617] OKUYAN, Mehmet, Kur'ân'da Rahmet Kavramı, s.3.

[1618]"Rahmet kelimesi 92 yerde Allah'a nisbet edilmiştir. Ayrıca 119 yerde fiil kalıbında, 57 yerde rahmân ve 114 yerde Rahîm ismi şeklinde yine Allah'a izâfe edilmiştir. Cenâb-ı Hak 4 âyette "erhamü'r-râhimîn", iki âyette "hayrü'r-râhimîn" olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân'da rahmet; Tevrat'a, Kur'ân'a, Hz. Peygamber'e ve insanlara da nisbet edilmiştir." BİRIŞIK, Abdülhamit, Rahmet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.419.

[1619]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.29; K 16/4.

[1620]وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (ENBİYA/107).

[1621]KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.7; B 96.

RAHMETEN MİN INDİNÂ.[1622]

"Katımızdan bir rahmet" anlamına gelir. Bu ifade Enbiyâ Sûresi 84. âyet içerisinde geçmektedir. Bu ifade Hz. Eyyûb için kullanılmıştır. Hz. Eyyûb zengin bir kimse idi ancak sonrasında zenginliği ve evlatları yok oldu. Şiddetli bir hastalığa tutuldu. Hz. Eyyub karşılaştığı tüm bu olumsuzluklara sabretmiş ve Dua ederek Allah'tan şifa dilemiştir. Duasını kabul olmuştur. Ayağını yere vurmasıyla çıkan suda yıkanmış ve iyileşmiştir.[1623] "Katımızdan bir rahmet" ifadesi Allah'ın Hz. Eyyûb'un duası neticesinde ona vermiş olduğu ve Kur'ân'da "ailesi ve bir misli" olarak geçen kavramlardır (bkz.EYYÛB).

Rahmeten min 'indinâ yı Hızra mahsûs itdi Hak

Reh-nümâ-yı halk olandur bu kemâle müstahak[1624]Habîbî

RAÛF.[1625]

Allah'ın isimlerindendir. Raûf Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "ileri derecede şefkatli ve merhametli" anlamına gelir.[1626]11 âyette bu kelime geçmektedir.[1627] İbn Mâce ile Tirmizî'de yer almıştır.[1628]

Hem Mu'izz ü hem Müzill ü hem Rauf

Âdil ü Muksit Mukît u hem Atûf[1629]Süleyman Çelebî

[1622] فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ
"Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik. ENBİYA/84).

[1623] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.695.

[1624]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.349; B 1801.

[1625] وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاء مَرْضَاتِ اللّهِ وَاللّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ
"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir. (BAKARA/207).

[1626] "Raûf kelimesi "Şefkat ve merhamet etmek" mânasındaki re'fet kökünden türemiştir. "kalbi dayanamayacak derecede merhametli" anlamına gelir."

[1627]"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir." TEVBE/128.

[1628] TOPALOĞLU, Bekir, Raûf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.34, s.468.

[1629]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

RESÛLU'LLÂH.[1630]

"Allah'ın resûlü" anlamına gelir. "Resûl" "haberci, elçi" anlamındadır. 6 âyette geçmektedir[1631](bkz.PEYGAMBER).

Buyurdu pes resûlu'llâh kim erdim Beyt-i Ma'mûr'a

Getirdiler bana andan geri üç kâse tesbîlâ[1632]Yazıcıoğlu Mehmed

REŞÎD.[1633]

Allah'ın isimlerindendir. Allah'ı ifade etmek için kullanıldığında "bütün işleri isabetli ve hedefine ulaşıcı" anlamına gelir.[1634] Tirmizî'de yer almıştır.[1635]

Halik u Rezzâk Musavvir hem Hamîd

Vâsi' u Burhan Reşîd ü hem Şehîd[1636]Süleyman Çelebî

REZZAK.[1637]

Allah'ın isimlerindendir. "Kesintisiz biçimde çokça rızık veren" demektir[1638]ismi İbn Mâce ve Tirmizî'de yer almaktadır.[1639]

Gelibolu'lu âşıklar senin fazlın eliler dâyim

Nola ger eelesin ihsan çü sensin Hâlik u Rezzâk[1640]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1630] Ve biz Allah'ın peygamberi Meryemoğlu ve Mesîh İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden cezalarını buldular. Onu öldüremediler de, asamadılar da, onlara öyle göründü. Zâten ihtilâfa düştükleri şeyde de onun hakkında zan içindedir onlar, ona ait bir bilgileri yoktur da ancak şüpheye kapılırlar. Gerçekten de apaçık onu öldüremediler.(NİSA/107).

[1631]"Muhammed (A.S), sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası olmamıştır (değildir). Fakat Allah'ın Resûl'ü ve Nebîler'in (Peygamberler'in) Hatemi'dir (Sonuncusudur). Allah, herşeyi en iyi bilendir." (AHZAB/40)

[1632]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.219.

[1633]إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُواْ أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ

"Firavun ve onun kavminin ileri gelenlerine (Musa (a.s)'ı gönderdik Fakat onlar, firavunun emrine tâbî oldular. Ve firavunun emri (ise) irşad edici değildi."

[1634] "Reşîd kelimesi "Doğru yolu bulup onda sebat etmek" anlamındaki rüşd kökünden türemiş bir sıfattır. "Doğru yolda bulunan, doğru ile yanlışı ayırt edebilecek çağa giren" anlamına gelir."

[1635] TOPALOĞLU, Bekir, Reşîd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.11.

[1636]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1637] Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir. (ZARİYAT/58).

[1638] SERİNSU, A.g.e, s.306.

[1639] TOPALOĞLU, Bekir, Rezzak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.47.

RIDVÂN.[1641]

Âyetlerde "rızâ" amlamı ile kullanılır.Cennet meleklerinin başndaki meleğin adıdır. âyetlerde 73 yerde rızâ kavramı ile ilgili ifadeler mevcuttur. Bunlardan 3 tanesi Allah ile ilişkili olarak kulanılmıştır.[1642]

Rivâyettir ki Rıdvân'a geri emr eyleye Allâh

Oruç tutanlar erişti bulara etme istihfâf[1643]Yazıcıoğlu Mehmed

RUCÛMEN LİŞ ŞEYÂTİN.[1644]

"Şeytanlar için taşlar" anlamına gelir. Bu ifade Mülk Sûresi'nin 5. âyetinde geçmektedir. Şeytanlar taşlanması: Göklerdeki meleklerin konuşmalarını dinleyip kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların yıldızlarla taşlanarak engellenmesi şeklinde yorumlanmıştır. Rücûm kelimesi "dayanaksız konuşmak, bilip bilmeden konuşmak" anlamına da gelir, bu nedenle.[1645]

Buyurdu çünkü sultânü's-selâtîn

Pes ettiler rücûmen li'ş-şeyâtîn[1646]Yazıcıoğlu Mehmet

[1640]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.44.

[1641] وَعَدَ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler va'detti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır. (TEVBE/72).

[1642] BULUT, Halil İbrahim, Rızâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.55.

[1643]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.3, s.37.

[1644] وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاء الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ

"Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık." (MÜLK/5).

[1645] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.416.

[1646]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.176.

RÛHU'L-EMÎN.[1647]

Cebrail'in lakaplarından biridir, "Emin ruh, Güvenilir ruh" anlamlarına gelir. Bu ifade Şuara Sûresi'nin 193. âyetinde "Onu Ruhul Emin indirdi."şeklinde geçmektedir (bkz.CERAİL).

Ayda Tevrat ü Zebûr İncil ü Furkaan kandadır

Ayda kim Ruhû'l-emîne sor ki ol bilirdi râz[1648] Y. Mehmed

RÛHU'LLAH. (bkz.ÎSÂ).

RÜKÛ.[1649]

Namazın öğelerinden biridir. "Eğilmek" anlamına gelir.[1650] Bu kelime Kur'ân'da geçmemektedir ancak aynı kökten türemiş olan kelimeler kullanılmaktadır.[1651]

Baş üzre tutmaz idi devlet anı 'izzet idüp

Rükû` ile belini egmeyeydi Rabbine dâl[1652]Mesihi

[1647] نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ
"Onu Ruhul Emin indirdi." (ŞUARA/193).

[1648] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.241; Serâyı menzil-i Rûhu'l-Emîndür/ Vücûdı rahmeten li'l-'âlemîndür/ Revânî, AVŞAR, Ziya, Revânî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017; s.19.

[1649] وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
"Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik." (HACC/26).

[1650] "Fıkıh terimi olarak namazda kıraatin tamamlanmasından sonra baş ve sırt düz bir yüzey oluşturacak ve eller dizlere ulaşacak biçimde öne doğru eğilmeyi ifade eder."

[1651] DALGIN, Nihan, Rükû, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.286.

[1652] MENGİ, Mine, A.g.e, G 9/5. Eger azâzil içeydi şarâb-ı nâbı revân/Kılurdı Âdem'e fi'l-hâl bin sücûd u rükû/Çâkerî, AYNUR, Hatice, A.g.e, s.150; K 64/4.

SABÛR[1653]

Allah'ın isimlerindendir."[1654]Kur'ân'da sabır Hz. Muhammed, peygamberler ve insanlara nisbet edilmiş, ancak Allah'a bağlanmamıştır.[1655]Sabûr sadece Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ listesinde zikredilmiştir.

Halka-i zikr içre dil-dârı görüp

Kûşesinden şeyh ider yâ Sabûr[1656]Mesîhî

SÂDIKU'L-VA'DU'L-EMÎN.

"Va'dinde duran, sözünü yerine getiren." anlamlarına gelir. Hz. Muhammed için kullanılan lakaplardan biridir (bkz.MUHAMMED).

Sözi efsah "sâdıku'l-va'di'l-emîn"

Özi emlah "rahmeten li'l-'âlemîn"[1657]Kemâl Ümmî

SAFÂ ve MERVE.[1658]

Hac ve umre ibadetlerinde aralarında"sa'y"[1659] yapılan iki tepenin adıdır.[1660]Sa'y ibadeti nedeni ile önem kazanmışlardır. Bu tepelere Merveteyn adı da verilir.Âyetlerde bu iki tepenin Yaratıcı tarafından konulmuş işaretler olduğu söylenmektedir.[1661]

[1653] إذا قالَ العَبدُ: لا حَولَ وَاستَعِينُواْ بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَولا قُوَّةَ إلّا بِاللهِ فَقَد فَوَّضَ أمرَهُ إلَى اللهِ، وحَقٌّ عَلَى اللهِ أن يكفِيهُ

"Bir de sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Gerçi namaz ağır gelir, ancak huşu sahiplerine değil." (BAKARA/45).

[1654]"Günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lutfuyla muamele eden"

[1655] TOPALOĞLU, Bekir, Sabûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.261.

[1656]MENGİ, Mine, A.g.e, G 46/3.

[1657]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.21; 1/26.

[1658]إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir. (BAKARA/158).

[1659] "Sa'y ibadeti: Hac ve umre tavaflarından sonra Kâbe'ye daha yakın olan Safâ'dan Merve'ye dört gidişle üç gelişten oluşur."

[1660]Safâ: "Sert, başka bir kütleye karışmayan, toprak ve çamurdan arınmış taş" ve Merve: "Yumuşak ve esmer, kırmızımsı volkanik kökenli, parçalanıp etrafı incelmiş sert ya da yumuşak her türlü taş" anlamına gelir.

[1661] KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, Safa ve Merve, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.441.

Nida erdi ki baş imdi durur uş Merve'de Havvâ

Durursun sen Safa üzre pes etme imdi istircâ'[1662]Yazıcıoğlu Mehmed

SAHÂBE.[1663]

Hz. Muhammed'in sohbetine katılanları ifade eder.[1664]Ashabın üstünlük ve özelliklerini anlatan pek çok hadisler bulunmaktadır.[1665]

Mu'cizatına onun yoktur idâd içre hesâb

Ettiler ammâ sahâbe üç binini ihtisâb[1666]Yazıcıoğlu Mehmed

SALÂT. (bkz.NAMAZ).

Ger dilersiz bulasız oddan necat

Işk ile derd ile eydün es-salât[1667]Süleyman Çelebî

[1662]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.153.

[1663]الَّذِينَ كَفَرُواْ السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (TEVBE/40).

[1664]"Bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak" anlamındaki sohbet kökünden türeyen sahâbe sâhibin çoğuludur. Sahâbenin tekili sahâbîdir." EFENDİOĞLU, Mehmet, Sahâbe, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.491.

[1665]"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız. Onların şânlarına yakışmıyan birşey söylemeyiniz! Nefsim elinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, eshâbımdan birinin bir müd arpası kadar sevâb alamaz.", "Eshâbımın herbiri gökdeki yıldızlar gibidir. Herhangisine uyarsanız, Allahü teâlânın sevgisine kavuşursunuz."'"Ümmetimin en hayırlısı benim asrımdakilerdir. Sonra bunları takip edenler, sonra bunları takiben gelenlerdir. Sonra öyle bir kavm gelir ki şehâdetten önce yemin ederler ve şâhidlikleri istenmeden şehâdette bulunurlar" HAMURCU, Ziyaddin, Camiul Ehadis Tercümesi, Mercan Yayınevi, İstanbul, 2017, c.1, s.335; FARUK, Ahmet, Eshâb-ı Kirâm, Hakîkat Kitâbevi, İstanbul, 2001, s.11.

[1666]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.36.

[1667]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.8.

SALÂTÜ SELÂM.[1668]

Hz. Muhammed'in mânevî şahsiyetini selâmlama.[1669] Âyetlerde ve hadislerde geçmektedir.[1670] Divan edebiyatında Salâtü selâm kavramı ile alakalı eserler bulunmaktadır.[1671]

Ger dilersiz bulasız oddan necât

Işk ile derd ile eydün es-salât[1672]Süleyman Çelebî

SALSÂLİN KEL FAHHÂR.[1673]

"El Fahhâr" topraktan yapılan testi benzeri kap; "Salsâlin" , organik hale dönüşmüş nemli toprak anlamındadır. "Min salsâlin kel fahhâr" "Pişmiş çamur gibi balçıktan" anlamına gelir. Bu ifade Rahman Sûresi'nin 14. âyetinde geçmektedir.[1674]

Oldu pes "salsal-i kel-fahhâr" gâyet kurudu

Tâ bileler kudretini az kim nice urur esas[1675]Yazıcıoğlu Mehmet

---

[1668] الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْإِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ

"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin." (AHZAB/56).

[1669]"Dua, tâzim, rahmet" gibi anlamlara gelen salât ile "esenlik" mânasındaki selâm kelimelerinden oluşur." MERTOĞLU, Mehmet Suat, Salâtü Selâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.23.

[1670]"Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve onu tam bir teslimiyetle selâmlayın." (AHZÂB/ 56); "Kıyamet günü insanların bana en yakını bana en çok salavat okuyanıdır." (TİRMİZÎ/VİTİR/21)

[1671] MERTOĞLU, Mehmet Suat, Salâtü Selâm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.23.

[1672]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.8; Müzdine Akşemsedîn'ün vir salavât kıl du'â/Kurtarur isyândan ol seni himmet idicek/ Mihrî Hâtun, ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.95; G 83/7.

[1673] خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

"Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.(RAHMAN/14).

[1674] OKCU, Abdulmecit, Kur'ân ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2013, S.56, s.174.

[1675]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.116.

SAMED.[1676]

Allah'ın isimlerindendir.[1677]Bir kısım müfessirlere göre samed: Allah'ın zatı için Vacibu'1- Vücud (varlığının zorunlu) oluşunu ifade eder. Bu ifade İhlâs Sûresi 2. âyette geçmektedir. İbn Mâce ve Tirmizî'de yer almaktadır.[1678]

Ey Kerîm u Kâdir ü Hayy u Ebed

Vey Kadîm ü Sâni' u Ferd ü Samed[1679]Mihrî Hâtun

SÂNİ'.[1680]

Sâni': "maharet ve sanat çerçevesinde işleyip meydana getiren, yapan" demektir.[1681]Sun' hadislerde geçmektedir, fakat sâni' şeklinde Allah'ı ifade etmek için kullanılmamıştır.[1682]

Ey Kerîm u Kâdir ü Hayy u Ebed

Vey Kadîm ü Sâni' u Ferd ü Samed[1683]Mihrî Hâtun

SAVM.[1684]

"Uzak durmak, kendini tutmak" anlamına gelir. Türkçede "Oruç tutmak" olarak ifade edilir.[1685]

[1676] اللَّهُ الصَّمَدُ
"Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İHLAS/2).

[1677] "İhtiyaçlarını gidermesi için herkesin başvurduğu, yaratılmışlara özgü acz ve ihtiyaçtan münezzeh ebedî ve bâkî yüce varlık" ÖZTÜRK, Resul, Allah'ın Birligi ve Tekligi (Vahdaniyeti ve Ehadiyeti) Baglamında "Samed" İsmi ve Anlam Alanı, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2001 c.3, S.2, s.198.

[1678] "…Hâlbuki ben bir ve tekim, samedim, ne evlât sahibiyim ne de herhangi bir ebeveynden doğdum, kimse benim dengim ve benzerim değildir." (BUHÂRÎ/TEFSÎR/112/1-2) TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, S.362, s.70.

[1679] ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 1.

[1680] وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ
"Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (NEML/88).

[1681] "Yapmak, işlemek, sanatkârane ve maharetle yapıp meydana getirmek" anlamındaki sun' kökünden türemiştir. Daha çok kelâm âlimleri tarafından Allah veya hâlik ismi yerine kullanılan bir terimdir."

[1682] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.36, s.106.

[1683] ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.188; Tzr B 1.

[1684] فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا
"Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan, 'Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım' de." (MERYEM/26).

Ayda şol sâlih amel kim işler idin dünyede

Zikr ederdin kılar idin dün ü gün savm u salât[1686]Yazıcıoğlu Mehmed

SEB'A SEMÂVÂT[1687]

"Yedi gök" anlamına gelir. Kur'ân'da 11 âyette geçmektedir.[1688] Doğu kültürlerinde 7 sayısı önemlidir. âyetlerde gökyüzünden bahsedilirken onun yedi katlı oluşu dile getirilmektedir.

Bu resme çıkü tâ "seb'-ı semâvât"

Bu resme dendi her gökte 'abârât[1689]Yazıcıoğlu Mehmed

SEB'A'L-MESÂNÎ.[1690]

"Tekrarlanan yedi, tekrarlanan yedili; ikişerden yedi" gibi anlamlara gelir. Kelimenin kökünün "mesnâ" ya da "senâ" şeklinde anlaşılabilmesi farklı iki anlamın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genel kanı ifadenin "tekrarlanan yedi" olduğu ve "Tekrarlanan yedi âyet" anlamında Fâtiha Sûresi'ni işaret ettiğidir. Bu ifade Hicr Sûresi'nin 87. âyetinde "seb'an minel mesânî" şeklinde geçmektedir[1691] (bkz.FÂTİHA).

Ki demişler durur ârifler onu

Kim oldur ziibdc-i scb'-i Mesâni[1692]Yazıcıoğlu Mehmed

[1685] "Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder." KILIÇ, Sadık, Sembolün Gücü ve İslam'da Semboller, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 2013, S.3, s.19; YİTİK, Ali İhsan, Oruç, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.33, s.414.

[1686]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.215.

[1687]اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

"Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz." (TALAK/12).

[1688]"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İSRA/44); "De ki: "Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" (MÜ'MİNUN/86); 0, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? (MÜLK/3)

[1689]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.216.

[1690]وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

"Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik." (HİCR/87).

[1691] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.139.

[1692]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.82.

SEBEKAT RAHMETİ ‘ALÂ GAZABÎ.[1693]

“Rahmetim gazabımı geçti” anlamına gelir. Pek çok hadiste yer alan bir ifadedir. Kur’ân’da yer almaz (bkz.RAHMET/ALLAH).

Âlem nice lutfun ummasın kim

Var “sebkat-i rahmetin gazabdan”[1694]Şeyhî

SECDE.[1695]

Namazın rükünlerinden biridir. “koymak” anlamındaki sücûd masdarından gelir. “Alnı yere koymak, tevazu, boyun eğmek, eğilmek” anlamlarna gelir.[1696]

Şu baş kim sana secde eylemeye

Ser-i şâh ise zîr-i pâ yaraşur[1697]Adlî

SECDE-İ SEHV.

“Yanılma secdesi” anlamına gelir. Yanılma neticesinde namazıon sonunda yapılan 2 secdedir.[1698] (bkz.SECDE).

Secde-i sehv ile geçdi ol kişinün ömri kim

Tâk-ı mihrâbı anun ebrû-yı dildâr olmadı[1699]Hamdullah Hamdî

[1693] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى عَنِ ابْنِ عَجْلاَنَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ بِيَدِهِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ رَحْمَتِى سَبَقَتْ غَضَبِى
“…Ebu Hureyre (ra)’den Resûlullah şöyle buyurdu, dediği rivayet olunmuştur: “Rabbiniz, mahlukatı yaratmadan önce, kendi (kudret) eliyle kendi zatı üstüne: “Benim rahmetim gazabıma sebkat etti.” (vaadını) yazdı.”(İBN MÂCE/SUNNE/13)

[1694]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.70; 7/4.

[1695]وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُواْ لآدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
“Hani meleklere, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.” (BAKARA/34)

[1696] “Secde ve aynı kökten türeyen kelimeler Kur’ân’da 81 âyette geçer. Ayrıca “Secde” Kur’ân-ı Kerîm’in 32. sûresinin adıdır.” DALGIN, Nihat, Secde, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.36, s.272; TOPALOĞLU, Bekir, Secde Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.36, s.273.

[1697]BAYRAM, Yavuz, A.g.e, s.39; 1/4. (3)

[1698]“Bir namazın vaciplerinden birini unutarak veya hatalı olarak terk eden veya erteleyen ya da namazın farzlarından birini geciktiren kişinin bu hatasına bedel olarak namazın sonunda yapması gereken iki secde” “Ettehıyyatü, Allahümme Salli, Allahümme Bârik ve Rabbena âtinâ duaları okunur.” SERİNSU, A.g.e, s.325.

[1699]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.76; 168/4.

SEKÂHUM RABBUHUM.[1700]

"Rableri içecek sundu" anlamına gelir. Derh Sûresi'nin 21. âyetinde geçmektedir. Cennet içecekleri Kur'ân'da ve hadislerde zikredilmektedir. Cennetin, nehirlerden sonra en çok zikredilen su kaynağı ayndır. Ayn; ahiretteki pınarların genel adı olarak kullanılmaktadır. Cennetin misk dağından kaynayan ve köklü gür suyuyla akıcı nehre dönüşen genel pınarları yanında kâfur, zencebîl gibi özel isimli pınarları da bulunmaktadır ve cennet halkı onların suyundan içecektir.[1701]

Şular ki kulzüm-i vahdetde oldılar fânî

Olara câm-ı "sekâhum" sunar bekâ-yı Ahad[1702]Hamdullah Hamdi

SELÂM.[1703]

Allah'ın isimlerinden biridir. "Eksiklik ve kusurlardan uzak olma" anlamına gelmektedir.[1704]

Gelip dedi Cebrâil Allah selâm eyledi

Nekim dedise Fâtıma eyle olsun bu kâr[1705] Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1700] عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
"Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir. (DEHR/21).

[1701] GÜNAY, İlhami, Kur'an'da Cennet Hayatının Süreklilik veGüzellik Kaynağı Olarak Su, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, Konya, 2014, S.3, s.114.

[1702]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.15; 22/2; Rûşen olur gün bigi "sırrı **sekâhüm Rabbühüm**"/Çünki kendü kullarına suna ol câm-ı şerâb/ Ahmedî, AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.252; 69/2. (3); Cân u dilden ola görgil âb-ı 'ışkun teşnesi/ Tâ **sakâhüm rabbehüm** sâkîsi suna şerbeti/ Habîbî, BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.359; B 1890.

[1703] هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
"O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır." (HAŞR/23).

[1704]"Selâm ismi Haşr sûresi'nin 23. âyetinde 6 ilâhî isimle birlikte ve kuddûs ile mü'min arasında zikredilmiştir. Yâsîn sûresinde Allah'ın cennet ehline doğrudan veya melekler vasıtasıyla selâm vereceği belirtilmiştir. Selâm İbn Mâce ile Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ listesinde bulunmaktadır." TOPALOĞLU, Bekir, Selam, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.36, s.341.

[1705]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.165.

SEM'İNÂ VE ATA'NÂ.[1706]

"Duyduk ve boyun eğdik" anlamına gelir. Kur'ân'da pek çok âyette geçen bir ifadedir. İlâhî emirleri doğrudan kabul etme ve teslim olma ifade eden sözlerden biridir.[1707]Âyetlerde inanaların söylemiş olduğu sözlerden biri olarak gösterilen bu sözün bir benzeri, inkâr eden kulların kullanmış olduğu "Duytuk ve isyan ettik" "semi'nâ ve'asayn" ile benzerlik göstermektedir. Bu ikinci ifade Bakara Sûresi 93. âyet içerisinde geçmektedir. Burada bahsedilen kişiler Hz. Musa ile birlikte Mısar'dan çıkıp Tur Dağı'nın olduğu bölgede konaklayan İsrailoğullarıdır.

Âvâze-i hükmüñ çû semâvâta irişdi

İki bükülüp didi sem'inâ ve ata'nâ[1708]Karamanlı Nizami

SEMME VECHU'LLÂH.[1709]

"Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır." anlamına gelmektedir.[1710] Bakara Sûresinin 155. âyetinde geçen bu ifade peygamber döneminde gerçekleşen kıble değişikliği olayı ile ilgili görünmektedir.[1711] Bu âyetin inişinden sonra Müslümanlar kıble olarak Mescid-i Haram tarafına döndüler.[1712]

Yönüni bu kıble-i Allâha tut

Gönlüni hem semme vechu'llâha tut[1713]Kara Vâiz

[1706] آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّهِ وَمَلآئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır." (BAKARA/285).

[1707]YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.141.

[1708]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.8; K 2/12.

[1709]وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (BAKARA/115).

[1710] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.141.

[1711]"(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir" (BAKARA/144)

[1712] "Bakara sûresinin 115. âyetinde, kıblenin belli bir yönde olması, Allah'ın sadece o yönde olduğu anlamına gelmez. Nereye dönülürse dönülsün Allah'ın zatı oradadır; zamandan mekandan münezzehtir denilmek istenmiştir." GÜÇ, Ahmet, Dinlerde Kıble Anlayışı, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2002, c.11, S.2, s.15.

[1713] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.170; B 1548.

SETTÂRU'L-'UYÛB.

"Ayıpları örten" anlamına gelir.[1714]

Ey Ganî sultân u Gaffârü'z-zünûb

Ey Kavî Sübhân u settârü'l-'uyûb[1715]Kemâl Ümmî

SEVÂDÜ'L-VECHİ Fİ'D-DÂREYN.

"Fakirlik iki cihanda yüz karasıdır" anlamına gelmektedir. Fakr terimi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde, fakir kelimesi, 5 yerde ve fukara kelimesi ise, 7 yerde geçmektedir.[1716]

"Fakirlik iki cihanda yüz karasıdır". İfadesi bazı kaynaklarda hadis olarak geçmektedir. Sülemî "fakr" kavramını olumsuz olarak gösteren bu hadisi farklı yorumlamıştır. Ona göre "fakr" kavramının farklı türleri vardır. Bazıları iyi, bazıları kötüdür.[1717]Ona göre bu tür fakirlik, hadiste bahsedilen kötü türden fakirliktir.

Fenâ fakrıdur ey Hamdî sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn

Yüzi ag olsun anun kim başında var bu sevdâdan[1718]Hamdullah Hamdî

SEVFE TERÂNÎ.[1719]

"Beni göreceksin" anlamına gelir. Bu ifade A'râf Sûresi 143. âyet'te, Hz. Musâ'nın Allah'ı görmek istemesi karşısında Allah'ın ona verdiği cevap içerisinde

---

[1714] "Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Kim bir müslümandan dünya kederlerinden bir keder giderirse Allah ondan ahiret günü kederlerinden bir keder giderecektir. Kim de bir müslümanın ayıbını örterse Allah onun dünya ve ahirette ayıbını örtecektir (İBN MÂCE/SUNNE/17)

[1715]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.19; Âlim ü Allâm ü Gaffâru'z-zünûb/ Sâni' u Tevvâb ü "Settâru'l-uyûb"/ Süleyman Çelebî, TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.5.

[1716] ULUDAĞ, Süleyman, Fakr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.12, s.133.

[1717]"Kimi fakir dünyaya muhtaçtır, dünya varlığı onu zengin eder. Kimi fakir baş olmaya muhtaçtır, arzusuna kavuşması onu zengin eder. Kimi fakir velayete muhtaçtır, veli olması onu zengin eder."ÇELİK, İsa, Tasavvufi Bir Terim Olarak Fakr, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2001 c.3, S.2, s.198.

[1718]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.59; 127/7.

[1719] وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ موسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (A'RAF/13).

geçmektedir. Gerçekleşmesi istenilen durumu bir şarta bağlayarak bu söz söylenmiştir. İstelinelin gerçekleşemeyeceğini belirtir. “Dağ bu duruma dayanabilirse, dileğin gerçekleşir” denilmektedir (bkz.MUSÂ).

Pâre pâre eyledi benlik tagını len-terân

Ba’dezân Hakdan irişdi sem’ine sevfe terân[1720]Habîbi

SEYYİDÜ’L-KEVNEYN.

“İki cihanın efendisi” anlamına gelir. Hz. Muhammed için kullanılan ifadelerden biridir. Kevneyn, kevn (olma) mastarının ikili çokluğudur; cismânî ve rûhânî âlem, dünya ve âhiret anlamına gelir.[1721]

Ol Ebu’l-Kâsım “şefî’u’l-müznibîn”

“Seyyidü’l kevneyn” imâme’l-mürselîn[1722]Kemâl Ümmî

SEYYİDÜ’L-MÜRSELÎN.

“Resullerin efendisi” anlamına gelir. Mürselin: Gönderilenler, peygamberler. anlamına gelir. Mürselîn, mürsel (gönderilmiş, peygamber) kelimesinin çokluğudur.[1723]

Pes ol “Seyyidü’l-mürselîn” olusar

Pes ol ekmelü’l-kemâlîn olusar[1724]Yazıcıoğlu Mehmed

SIBGATU’LLÂH.[1725]

“Allah’ın boyası” anlamına gelir. Bu ifade Kur’ân-ı Kerîm’de BakaraSûresi’nin 138. âyetinde geçmektedir. Hristiyanlık inancındaki vaftiz anlayışına Kur’ân-ı Kerîm’in verdiği bir cevap hükmündedir.[1726]

1720

1721YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.143.

1722BALBABA, Sefa, A.g.t, s.21; 1/24; Onun için arşa ferşe zeyn idi/ Onun için “Seyyidü’l-kevneyn” idi / Yazıcıoğlu Mehmed, ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.203.

1723 YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.143.

1724ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.194.

1725صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدونَ

“Biz, Allah’ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah’ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz” (deyin). (BAKARA/138).

Gözün açup uykudan uyanasın

Sıbgatu'llâh rengine boyanasın[1727]Kara Vâiz

Görün bu kudreti envâ'-i "Sıbgatu'llah"ı

Ne kıldı her tarafı dürlü dürlü hil'atı hoş[1728]Kemâl Ümmî

SIDDÎK-I EKBER.

"En sadık" anlamına gelir. Hz. Ebû Bekîr için kullanılan tabirlerden biridir. Hz. Ebû Bekîr, Hz. Muhammed'e olan sadakati dolayısı ile bu ünvana sahip olmuştur.[1729]

Evvelâ Sıddîk-ı ekber kutb-ı dîn

K'ol durur pîrâye-i cûd-ı sehâ[1730]Çâkerî

SIDK.[1731]

"Hakikati konuşmak anlamında masdar.[1732]"Sdk" kökünden türeyen 14 kelime, farklı kullanımlarla birlikte Kur'ân'ın genelinde 155 kez kullanılmıştır. Sıdk kökünün yirmiden fazla anlamı bulunmaktadır. Bu anlamların başlıcaları kalbin samîmiyeti, sözün doğruluğu, söz-eylem örtüşmesi ve fiillerin mükemmelliğidir.[1733]

Bu meydâna çü evvel geldi Sıddîk

Kamudan sıdk içinde oldu agnâ[1734]Yazıcıoğlu Mehmed

[1726] "Dilciler Allah'a yaklaştıran her şeyi kastederek söz konusu terkibin "Allah'ın dini, şeriatı, hilkati" anlamlarına geldiği düşüncesindedir." SİNANOĞLU, Mustafa, Sıbgatullah, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.37, s.85.
[1727] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.61; B 250.
[1728]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.118; 28/4.
[1729]"Hz. Ali, "Sıddık" lakabının Hz. Ebû Bekir'e Allah tarafından verildiğini söylemiştir: "Allah'a yemin olsun ki Ebû Bekir'in Sıddık ismi gökten inzal edildi." ALTUN, İsmail, Ehl-i Beyt'te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi, Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2013, S.39, s.269.
[1730] AYNUR, Hatice, A.g.e, s.53; K 1/13.
[1731]فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ
"Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (bi es sıdkı) yalanlayandan daha zalimdir? Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok!?" (ZÜMER/32).
[1732]"Hakikati ifade eden söz, doğruluk" anlamlarında isim olarak kullanılır."ÇAĞRICI, Mustafa, Sıdk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.37, s.98.
[1733] SÜMERTAŞ, Burhan, Kur'ân-ı Kerîm'de Sıdk Kavramı, Yayımlanmamş Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009, s.279.
[1734]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.52.

SIRÂT.[1735]

"Yol" anlamına gelmektedir. İslam kültüründe cehennemin üzerine kurulmuş bir köprü olarak kabul edilmektedir. Kur'ân'da yer almamakla birlikte çeşitli hadis rivayetlerinde bahsedilmiştir.

Koma bizi cihân zulümâtında "dâllîn"

Nûr ile müstakîm sırâtuna "ihdinâ"[1736]Şeyhî

SIRÂT-I MÜSTAKÎM[1737]

"Apaçık, dosdoğru ve hak yol" demektir. 33 âyette yer almaktadır. Hadislerde Hz. Muhammed'in gece namazına başlamadan önce "Sen dosdoğru yola erdirirsin" diye dua ettiği geçmektedir. (Müslim, "Müsâfirîn", 200).[1738]

Kim ki uydu bunlara buldu "sırât-ı müstakîm"

Ol sıratı dahi geçse afv ola cürm ü günâh[1739]Yazıcıoğlu Mehmed

SİDRETÜ'L-MÜNTEHÂ.[1740]

Hz. Muhammed Mirac gecesinde bu ağacın yanında ilahi sırlara ermiştir. Sidre bir ağaç türünün adıdır. Münteha ise son nokta anlamına gelmektedir, Sidretü'l Münteha: "Son noktadaki sidre, son noktadaki sidre ağacı" anlamlarına gelir. Bu

---

[1735] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِى عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُغِيرَةِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدٍ الْعُتْوَارِىِّ أَحَدِ بَنِى لَيْثٍ - قَالَ - وَكَانَ فِى حَجْرِ أَبِى سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُهُ - يَعْنِى أَبَا سَعِيدٍ - يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ يُوضَعُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَىْ جَهَنَّمَ عَلَى حَسَكٍ كَحَسَكِ السَّعْدَانِ ثُمَّ يَسْتَجِيزُ النَّاسُ فَنَاجٍ مُسَلَّمٌ وَمَخْدُوجٌ بِهِ ثُمَّ نَاجٍ وَمُحْتَبَسٌ بِهِ وَمَنْكُوسٌ فِيهَا.
"...Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah şöyle buyurdu, demiştir: Sırat (köprüsü), cehennemin ortasının üstüne, sa'dân dikenleri gibi (ateşten) dikenler üzerine (kurulup) konulur. Sonra insanlar (onun üstünden) geçmeye çalışacaklar. Artık kimisi sapasağlam (geçip) kurtulur. Kimisi o (ateşten) dikenle tırmalanmış olup sonra (geçerek) kurtulur. Kimisi de o dikene takılarak cehenneme baş aşağı atılır."(İBN MÂCE/ZÜHD/33)

[1736] BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.31; 5/50.

[1737] سَيَقُولُ السُّفَهَاء مِنَ النَّاسِ مَا وَلاَّهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُواْ عَلَيْهَا قُل لِّلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَن يَشَاء إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ
"Birtakım kendini bilmez insanlar, "Onları (müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir."(BAKARA/142)

[1738] ALPER, Hülya, Sırat-ı Müstakim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.37, s.121.

[1739]

[1740] عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى
"Sidretül Münteha'nın yanında." (NECM/14).

ağaçtan ötesinin madde âleminin sonu ve Alalh'ın gayb âleminin başlangıcı olduğu söylenmektedir.

Kur'ân'da Necm Sûresi'nin 14. âyetinde geçmektedir. Çeşitli hadis rivayetlerinde de yer almaktadır.[1741]Sidretü'l Müntehâ, yaratıkların bilgisinin ve amellerinin varacağı son noktadır. Yaratıklar âlemini temsil eder. Sidretü'l Müntehâ Cennetin de sonudur. Bundan ötesi, Allah'ın gayb âlemidir.[1742]

Elf-i Allâh'dur cemâlün Sidre boyun müntehâ

Çün cemâlündür senün Rahmân ale'l-arşi'stevâ[1743]Nesîmî

SUBHÂNALLÂH.[1744]

"Allah'ı her türlü kusur, ayıp ve eksiklikten beri kılarım." anlamına gelir. Bu söz, zikir ve tesbihte kullanılır. Büyük meleklerin tesbihleridir. Aynı zamanda şaşma ve beğenme ifade eder.[1745]

Hem biri oldur ki tesbîh ide bol

Ya'nî "sübhâna'llah" ı çok ide ol[1746]Kemâl Ümmî

SUBHÂNE-KE ALLÂHUMME.[1747]

"Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederim" anlamına gelir. Bu ifade Yunus Sûresi'nin 10. âyetinde geçmektedir.

Dedi "Sübhâneka'llâhümme" yâ-Hak

Sanadır hamd ile şükrüm muhakkak[1748]Yazıcıoğlu Mehmed

[1741] ULUDAĞ, Süleyman, Sidretü'l-Müntehâ., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1993, c.37, s.151.

[1742] TANYU, Hikmet, İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, s.169.

[1743]

[1744]قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." (YUSUF/108).

[1745] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.146.

[1746]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.49; 4/85.

[1747]دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلاَمٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Bunların oradaki duaları, "Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!", aralarındaki esenlik dilekleri, 'selâm'; dualarının sonu ise, "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" sözleridir." (YUNUS/10).

SÛR.[1749]

Sûr "ses çıkaran eğri boynuz" anlamına gelir.[1750]Sûr kavramı âyet ve hadislerde farklı ifadelerle yer almıştır.[1751] Kıyamet geldiğinde Sûr'a üflemekle görevli melek İsrafîl'dir. Âlimlerin büyük bölümü Sûr'u gerçek manada ses çıkran bir alet olarak düşünmüşerdir. Diğerleri ise bu ifadeden kastedilenin bedenlere ruh üflenmesi olduğunu kanaatinderdir.[1752] Âyetlerde bu üfleme işi gerçekleştiğinde yerdeki ve gökteki tüm canlıların bunu şiddetli bir biçimde hissedeceği belirtilmektedir.[1753]

Senün ışkun şarâbından bu Dâ'î şöyle mest oldı

Uyarmaz uykudan anı meger İsrâfil'ün sûrı[1754]Ahmed-i Dâî

SÛRE-İ NÛR.

Bu sûre adını 35. âyetten alır.[1755] 64 âyettir.[1756]

Yüzünde hattına nola denirse sûre-i nûr

Çün ol cemâl-i cemîlinden âyetin görünür[1757]Şeyhî

[1748]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.149.

[1749]وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاء اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُم قِيَامٌ يَنظُرُونَ

"Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar. (ZÜMER/68).

[1750] "Kıyametin kopmasını ve insanların yeniden dirilmesini ifade eden bir Kur'ân terimidir. "Seslenmek, ses çıkarmak; eğmek" mânasındaki savr kökünden türemiştir." BEBEK, Adil, Sûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.37, s.533-534.

[1751]"sûr-ı İsrâfîl, sûr-ı Sirâfîl, sûr-ı mahşer, sûr-ı haşr, sûr-ı kıyâmet" UZUN, Mustafa, Sûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.37, s.535.

[1752] BEBEK, Adil, Sûr, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009, c.37, s.533-534.

[1753]"Sûr'a üfleneceği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunan kimselerin hepsi korku içinde kalır; hepsi boyun bükerek O'na gelir." "Sûr'a üflenmiş, göklerde ve yerde olanlar bayılmışlar, ancak Allah'ın dilediği sarsılmamıştır; sonra ona bir daha üflenmiştir, birden onlar ayağa kalkmış bakınıyorlardır." (ZÜMER/68)

[1754]ÜSTÜNER, Kaplan, A.g.e, s.124; G 299/7.

[1755] "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir." (NUR/35)

[1756] "Kur'ân-ı Kerîm'in 24. sûresidir. Medine döneminde inmiştir." YAŞARAOĞLU, Kamil, Nur Suresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.33, s.47.

[1757]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.128; 73/4.

SÜBHÂNE RABBİYE'L-A'LÂ.[1758]

En yüce olan rabbim her türlü kusurdan uzaktır anlamına gelmektedir. Çeşitli hadislerde geçmektedir.[1759] Bu ifade çeşitli hadislerde geçmektedir.

Secdede gibi durur dâ'im bu âlî kubbeler

Tan mı tesbîhi eger kim Rabbü'l-a'lâ ola Necâtî

SÜBHÂNE'L-'AZÎM.

"Rabbimi tesbih ve tenzih ederim." anlamına gelir.[1760] Bu ifade çeşitli hadislerde geçmektedir.

Bir katınun râkî olmış dir ki sübhâne'l-¡azîm

Bir katınun sâcid olmış dir ki sübhâne'l-'alîm[1761]Habîbî

SÜBHÂNE'L-LEZÎ ESRÂ.[1762]

"Bütün noksanlıklardan münezzeh (olan Allah) yürüttü" anlamına gelir. Bu ifade İsrâ Sûresi'nin ilk âyeti içerisinde geçmektedir. Bu âyet Mirac hadisesinden bahsetmektedir.[1763]

[1758] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ - يَعْنِى ابْنَ سَعْدٍ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى - أَوْ مُوسَى بْنِ أَيُّوبَ - عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ بِمَعْنَاهُ زَادَ قَالَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِذَا رَكَعَ قَالَ سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ . ثَلاَثًا وَإِذَا سَجَدَ قَالَ سُبْحَانَ رَبِّىَ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ . ثَلاَثًا . قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَذِهِ الزِّيَادَةُ نَخَافُ أَنْ لاَ تَكُونَ مَحْفُوظَةً . قَالَ أَبُو دَاوُدَ انْفَرَدَ أَهْلُ مِصْرَ بِإِسْنَادِ هَذَيْنِ الْحَدِيثَيْنِ حَدِيثِ الرَّبِيعِ وَحَدِيثِ أَحْمَدَ بْنِ يُونُسَ

"Ukbe b. Âmir'den de rivayet edildi. (Ancak Ukbe bu rivâyete bazı) ilâveler yaparak (şunları) söyledi: "Resûlullah (s.a.) rükü'a vardığı zaman üç defa, Sübhâne Rabbiye'l-azîm ve bihamdihî, Büyük olan Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim ve O'na hamd ederim" Derdi. Secdeye vardığı zaman da üç defa; "Sübhane Rabbiye'l-a'la ve bihamdihî yüce olan Rabbimi teşbih ve tenzih ederim ve O'na hamd olsun" derdi. Ebû Dâvûddedi ki: Bu ilâvenin (tamamının "ve bihamdih" kelimesinin mahfuz (bir rivayet) olmamasından korkuyorum. (Yine) Ebû Dâvûd (bu hadisle bundan önceki hadisi kast ederek) dedi ki: Şu iki hadisin (yani) er-Rabî' hadisiyle Ahmed b. Yûnus hadisinin senedinde sadece Mısırlılar bulunmaktadır. (EBU DAVUD/SALAT/146).

[1759] BOYNUKALIN, Mehmet, Tespih, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.40, s.529.

[1760]"Rükû'da Hanefî mezhebinde en az üç defa "sübhâne rabbiye'l-azîm" denilmesi sünnettir." DALGN, Nihan, Rükû, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2008, c.35, s.286.

[1761]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.253; B 856.

[1762] سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. (İSRA/1).

[1763] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.148.

"Nahl" ü "sübhâne'l-lezî esrâ" için

Hem mübârek Mescidi'l-Aksâ için[1764]Kemâl Ümmî

SÜLEYMAN.[1765]

İnsanlardan, hayvanlardan, cinlerden ordusu olan peygamber. İslâm kaynaklarına göre Süleyman ismi İbrânîce kökenli olup "sağlık" anlamındadır.[1766]Hz. Süleyman Fars ve Türk edebiyatı sıkça işlenir.[1767]

Hisâli Ahmed ü ef'âlı Mahmûd

Müsemmâsı Süleymân ibn Dâvud[1768]Hümâmî

SÜNDÜS.[1769]

Parlak kumaş anlamına gelir. cennet elbiseleri tarif edilirken kullanılmıştır.[1770]

[1764]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/107.

[1765] وَاتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولاَ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْاْ بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!" (BAKARA/102).

[1766] HARMAN, Ömer Faruk, Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.38, s.60.

[1767] AKAYA, Hüseyin, Süleyman, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.38, s.61.

[1768]ALTUN, Mustafa, A.g.e, s.42; B 419. (13)

[1769] وْلَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

"İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir! (KEHF/31).

[1770]"Parlak renkli, çiçekli altın veya gümüş renkte işlemeli, nakışlı olarak dokunmuş kumaş" anlamına gelmektedir. DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.971.

Hem hava üzre döşendi bir döşek

Adı Sündüs döşeyen anı melek[1771]Süleyman Çelebî

ŞEFÎ'U'L-MÜZNİBÎN.[1772]

"Günahkârların şefaatçisi, Hz. Muhammed" anlamındadır. Şefaat, Allah'tan suçlu bir kimsenin bağışlanmasını dilemektir. Şefaat ile daha çok âhirette günahkâr mü'minlerin, Hz. Peygamber ve öbür iyi kulların aracılığı ile Allah tarafından bağışlanması kastedilir.[1773] Ancak Kur'ân'da kıyamet gününde Allah'tan başka şefaatçi olmadığı ve kimseden şefaat kabul edilmediğine dair âyetler mevcuttur.[1774]

Ol Ebu'l-Kâsım "şefî'u'l-müznibîn"

"Seyyidü'l kevneyn" imâme'l-mürselîn[1775]Kemâl Ümmî

ŞERİAT.[1776]

Peygamberlerin getirdiği dînî hükümler.[1777]

[1771]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.42.

[1772] حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِى صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ « لاَ يَصْبِرُ عَلَى لأْوَاءِ الْمَدِينَةِ وَشِدَّتِهَا أَحَدٌ إِلاَّ كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا أَوْ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ . قَالَ وَفِى الْبَابِ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ وَسُفْيَانَ بْنِ أَبِى زُهَيْرٍ وَسُبَيْعَةَ الأَسْلَمِيَّةِ . قَالَ وَهَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ . قَالَ وَصَالِحُ بْنُ أَبِى صَالِحٍ أَخُو سُهَيْلِ بْنِ أَبِى صَالِحٍ .
"Ebû Hüreyre 'den rivâyete göre, Rasûlullah şöyle buyurdu: "Medîne'nin her türlü sıkıntısına, kim sabredip katlanırsa kıyamet gününde kendisine şâhid ve şefaatçi olacağım." Tirmizî: Bu konuda Ebû Saîd, Sûfyân b. ebî Züheyr ve Sübeyatel Eslemiyye'den de hadis rivâyet edilmiştir.(TİRMİZİ/MENÂKIB/67)

[1773] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.148.

[1774]"Ve, bir kimseden diğer bir kimseye, bir şeyin ödenmeyeceği ve ondan (hiç kimseden) bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve hiç kimseden bir fidye alınmayacağı ve onlara yardım edilmeyeceği günden sakının." (BAKARA/48),

[1775]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.21; 1/24.

[1776] وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاء اللهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ إِلَى الله مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ
"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir. (MAİDE/48).

[1777] "İslâm'a ait dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünü anlamında bir terimdir." ÖGKE, Ahmet, Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara, 2001, S.18, s.64; TÜRCAN, Talip, Şeriat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.38, s.571-573.

Nâ-çâr çâr rüknü şerî'at sarâyının

Dest urmayan bu çâr etegin ola çâr-pâ[1778]Şeyhî

ŞEY'EN Lİ'LLÂH.

"Allah rızası için (Allah İçin bir şey ver)" anlamına gelir.[1779] Bu söz, ilk sûfi tarikatlardan olan Rifâîyye ayini sırasında okunan zikirlerde çokça kullanılan bir lâfızdır.[1780]

"Şey'ü li'Ilâh"ım eşiğimdir ey cân

Afveyle gedâ-yı bî-edepten [1781] Şeyhî

Seni senden diler ol "şey'en li'llâh"

Ayırma onu dîdârından Allah[1782]Eşrefoğlu Rûmî

ŞEYTAN.[1783]

İnsanları yoldan çıkarmaya çalışan ruhanî varlık.[1784] Uzaklaşma anlamında şeytândenmiştir. Bazıları ise "Şâte" kelimesinden türetilmiş olduğunu

---

[1778]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.30; 5/35.

[1779] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.150.

[1780] ÖZKILIÇ, Hüseyin, İstanbul'da Bir Sûfi Cemi; Fatih Semti-Rifâî Muharrem Ayini Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.73.

[1781]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.70; 7/2.

[1782] GÜNEŞ, Mustafa, A.g.t, s.450; M 4/19.

[1783] وَاتَّبَعُواْ مَا تَتْلُواْ الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُواْ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولاَ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلاَ تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْاْ بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ

"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!" (BAKARA/102).

[1784]ÇELEBİ, İlyas, Şeytan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.39, s.99.

belirtmişlerdir.[1785]Kur'ân-ı Kerîm'de 88 yerde şeytan 11 yerde iblîs kelimesi yer almaktadır.[1786]

Dedi "şeytân" ki yâ Âdem dilersen

Ebed mülkde bekâyı ger umarsan[1787]Yazıcıoğlu Mehmed

ŞİRK.[1788]

Şirk, "ortak etmek" demektir.[1789]Kur'ânı Kerîm'de hadis kaynaklarında da genişçe yer almaktadır.[1790]

Şu kim şirk etmese magfûr ola ol

Ne denlü âsine ma'zûr ola ol[1791]Yazıcıoğlu Mehmed

ŞÜKR.[1792]

"Allah'a minnet duyma". Kur'ân-ı Kerîm'de şükür kelimesi ve türevleri 75 yerde geçmektedir.[1793]

[1785]İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, Çev.Bekir.Karlığa, Bedrettin.Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008, C.2, s.23.

[1786] ÇELEBİ, A.g.md, s.100.

[1787]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.129.

[1788] قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادةً قُلِ اللهِ شَهِيدٌ بِيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللهِ آلِهَةً أُخْرَى قُل لاَّ أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ

"De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. Gerçekten siz mi Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım." (EN'AM/19).

[1789] " Allah'ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğuna inanma" demektir." BAYINDIR, Abdülaziz, Kur'ân Işığında Aracılık ve Şirk, Süleymaniye Vakfı Yayınlar, İstanbul, 2015, s.15.

[1790] SİNANOĞLU, Mustafa, Şirk, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.39, s.193.

[1791]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.223.

[1792] قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

"Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir." (NEML/40).

[1793] ÇAĞRICI, Mustafa, Şükür, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.39, s.260..

Üçüncü rızkımı yerler giderler

Bular gayre varıp çok şükr ederler[1794]Yazıcıoğlu Mehmed

TÂ HÂ.

Sûre başlarında bulunan harflerdendir. Kur'ân'da 29 sûrenin başında bu harflerden bulunmaktadır. Bu harflere "Hurûf-ı mukatta" adı verilir.

Ey mâh-ı çâr-deh-şebe diyü hitâb ider

Hak saña anda kim didi Kur'ânda Tâ ve Hâ[1795]Karamanlı Nizami

TÂ'AT.[1796]

İbadet etmek, Allah'a itaat etmek yerine getirmek, itaat etmek anlamlarına gelir.[1797]

Muttasıl evkât-ı hamse kılına ahşama dek

Subha dek tesbîh ü zikr ü tâ'at ü ihyâ ola[1798]Necâtî

TA'ÂLÂ CEDDÜKE[1799]

"Senin azamet ve celâlin çok yücedir." Bu söz, namaza başlarken, başlangıç tekbiri "Allahu ekber" den sonra, gizlice okunması sünnet olan "Sübhâneke" duasından alınmadır.[1800]

[1794]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.231.
[1795]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.3; K 1/24.
[1796]وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُل لَّا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ
"Münâfıklar, sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair en ağır bir şekilde Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." (NUR/53).
[1797] ALPER, Ömer Mahir, İtaat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, c.23, s.444.
[1798]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.21; G 37/4.
[1799] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ وَيَحْيَى بْنُ مُوسَى قَالاَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ أَبِى الرِّجَالِ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ قَالَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ لاَ نَعْرِفُهُ مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ إِلاَّ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ . وَحَارِثَةُ قَدْ تُكُلِّمَ فِيهِ مِنْ قِبَلِ حِفْظِهِ . وَأَبُو الرِّجَالِ اسْمُهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَدِينِىُّ
"Âişe (r.a)'den rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah namaza başladığında şöyle derdi: "Sübhaneke Allahümme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve teala ceddüke vela ilahe gayruke." Bu hadisi Âişe rivâyetiyle sadece bu şekilde bilmekteyiz. Râvîlerden Hârise'nin hafızası hakkında söz edilmiştir. Ebûr Rical'in ismi; Muhammed b. Abdurrahman el Medini'dir. (Tirmizi/Salat/65)

Tebâreke'smüke yâ-Rahmân Mevlâ

'Ta'âlâ ceddüke" yâ-sultân-ı a'lâ[1801]Yazıcıoğlu Mehmed

TAHİYYÂT.[1802]

"Selamlar" anlamına gelir. Kelime-i şehâdeti içeren, namazda oturuş durumunda okunan duadır.[1803] Bu dua kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir ancak bu dua hakkında çeşitli hadisler bulunmaktadır.

Çün tahiyyât okudı işitdi Hakdan es-selâm

Hayr-ı makdem yâ Habîb yâ nebiyyü hayrü'l-enâm[1804]Habîbî

TAHTES SERÂ.[1805]

"Toprağın altı" anlamına gelir. Bu ifade Taha Sûresi'nin 6. âyetinde geçmektedir.

Gördüler bu mu'cizâtı dahi bildi cümle halk

Kim onuncun yaratılmış tâ 'ulâ "tahte'sserâ"[1806]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1800] "Bu duanın anlamı şudur : "Allah'ım! Seni teşbih ve tenzih eder, sana hamd ve semâda bulunurum. Senin mukaddes ismin mübarektir, azamet ve celâlin çok yücedir, senden başka tanrı yoktur." YILMAZ, Ahmet, A.g.e, s.151.

[1801]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.149.

[1802] أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِى اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِ أَبْصَارِهِمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِى الصَّلاَةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ

"Ebu Hüreyre (r.a)'den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Onlar tahiyyatta dua okurken ya gözlerini semaya kaldırmaya son verirler veya gözlerinden olurlar." (NESAİ/SEHİV/40).

[1803]"Et-Tahiyyâtü li'llâhi ve's-salavâtü ve't-tayyibât es-selâmü aleyke eyyühe'n-nebiyyü ve rahmetu'lllâhi ve berekâtüh es-selâmü aleynâ ve alâ ibâdi'llâhi's-sâlihîn eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh"ATAR, Fahrettin, Teşehhüd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.40, s.563.

[1804]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.260; B 925.

[1805]"Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur."(TAHA/6)

[1806] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.32.

TAKVÂ.[1807]

"Allah'a ve dine bağlılık seviyesi, bu seviyede yüksek dereceye sahip olma" anlamına gelir.[1808]Kur'ân'da 17 yerde geçer. Takvâ sahibi olanların güzel âkıbetlerinin bulunduğu belirtilir.[1809]

İlm ile fetvâ idi onda kelâm

Hilm ile takvâ idi onda nizâm[1810]Yazıcıoğlu Mehmed

TALÂK.[1811]

Kur'ân-ı Kerîm'in 65. sûresidir. Boşanma hukukuyla ilgili bazı hususları konu edinmektedir.[1812]

Sûre-i Hicr-i takaddüm hakkıçün

Hem "Talâk" ile taharrüm hakkıçün[1813]Kemâl Ümmî

TÂRETEN UHRÂ.[1814]

"Bir kez daha, Başka defa, Tekrar yeniden" anlamlarına gelir. Bu ifade Taha Sûresi'nin 55. âyetinde geçmektedir.[1815]

[1807] وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَّحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى
"Ailene namazı emret. Kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz. (Aksine) Biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takva iledir." (TAHA/132).

[1808] "Kur'ân'da "takva", her hangi bir tehlikeden değil, Allah'ın azabından ve bu azaba sürükleyecek olan günahlardan korunmaktır." KARAGÖZ, İsmail, Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttakî İnsanın Özellikleri, Diyanet Dergisi, Ankara, 1995, c.31, s.51.

[1809] ULUDAĞ, Süleyman, Takvâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.39, s.484-486.

[1810]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.208.

[1811] يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا
"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır. (TALAK/1):

[1812] TOPALOĞLU, Bekir, Kerîm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.39, s.500.

[1813]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.27; 1/109.

[1814] مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى
"(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız. (TAHA/55).

Sıfâtı kâmil anun cümle fi'l anun fi'li

Yaratdı halk idiser halkı târeten uhrâ[1816]Hamdullah Hamdi

TAVAF.[1817]

"Bir şeyin çevresinde dönmek, dolaşmak" anlamına gelir. Uygun şekilde Kâbe'nin çevresinde dönerek yapılan ibadet.[1818]Divan edebiyatında da âşık Kâbe kabul ettiği sevgilisinin mahallesini her daim tavaf eder.[1819]

Dilber cemâli Ka'besini kılmayan tavâf

Yüz nûr görse gözlerinün rûşenâsı yok[1820] Şeyhî

TAYYİBÂTU LİT TAYYİBÎNE.[1821]

"Temiz kadınlar temiz erkekler için." anlamına gelir Nûr Sûresi 26. âyet içerisinde geçmektedir. Bu âyet ve önceki âyetler dikkate alındığında konunun Hz. Ayşe'ye atılan iftira ile ilgisi olduğu anlaşılmaktadır.[1822]

[1815] "Bu âyette insanın topraktan geldiği yine oraya döndürüleceği, sonra da oradan tekrar hayata kavuşturulacağı yani öldükten sonra diriltileceği gerçeği hatırlatılmaktadır." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.638.

[1816]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.2; 1/22.

[1817]وفي أخرى للنسائى عن ابن عمر قالأَقِلُّوا مِنَ الكَمِ في الطَّوَافِ فإنَّمَا أَنْتُمْ في صَةٍ

"Nesai'nin bir başka rivayetinde şöyle buyurulmuştur: "Tavaf sırasında az kelam edin. Zira sizler namazdasınız."(NESAİ/HACC/136).

[1818] ÖĞÜT, Salim, Tavaf, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, c.40, s.178.

[1819] UZUN, Şerife, Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar, İstem Dergisi, Konya, 2009, s.337.

[1820]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.137; 95/2.

[1821]الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُوْلَئِكَ مُبَرَّؤُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır. (NUR/26).

[1822] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.4, s.64.

Lâ-yime âyetin okı bilegör sen ma'nâsın

Tayyibâtu li't-tayib 'ün ma'nîsin anlayasın[1823]Habîbî

TEÂLÂ.[1824]

Allah lafzının geçtiği yerlerde saygı göstergesi olarak kullanılanılır. Teâlâ kelimesi 14 âyette geçmektedir.[1825]

Hudâ-yı Bâri ta'âlâ ki gün gibi rûşen

Anun vücûdına her zerre gösterür bürhân[1826]Câfer Çelebî

TE'ÂLÂ CEDDÜKE.[1827]

"Varlığın her şeyden üstündür" anlamına gelir. Bu ifade Subhaneke Duası İçerisinde geçmektedir. Bu dua Kur'ân-ı kerîm'de geçmemektedir ancak bazı hadis rivayetlerinde bu duadan bahsedilir.

Lâ-ilâhe gayruke di keşf ola tevhîd-i zât

Di te'âlâ ceddüke kıl keşf-i envâr-ı sıfât[1828]Habîbî

TEBÂRAKESMU RABBİKE.[1829]

"Rabbinin ismi yücedir, mübarektir." anlamına gelir. Bu ifade Rahman Sûresi'nin 78. âyetinde geçmektedir.[1830]

[1823]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.401; B 2296.

[1824]وَجَعَلُواْ لِلّهِ شُرَكَاء الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُواْ لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يَصِفُونَ

"Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir."(EN'AM/100).

[1825]"Şan, şeref ve hükümranlığı yüce olsun" mânasına gelir." ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, Teâlâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, c.40, s.207.

[1826]ERÜNSAL, İsmail E, A.g.e, s.252; 26/85.

[1827] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ وَيَحْيَى بْنُ مُوسَى قَالاَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ أَبِى الرِّجَالِ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ قَالَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ . قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ لاَ نَعْرِفُهُ مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ إِلاَّ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ . وَحَارِثَةُ قَدْ تُكُلِّمَ فِيهِ مِنْ قِبَلِ حِفْظِهِ . وَأَبُو الرِّجَالِ اسْمُهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَدِينِىُّ

"Âişe (r.anha)'dan rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah namaza başladığında şöyle derdi: "Sübhaneke Allahümme ve bihamdike ve tebarekesmüke ve teala ceddüke vela ilahe gayruke." Bu hadisi Âişe rivâyetiyle sadece bu şekilde bilmekteyiz. Râvîlerden Hârise'nin hafızası hakkında söz edilmiştir. Ebûr Rical'in ismi; Muhammed b. Abdurrahman el Medini'dir. (TİRMİZİ/SALAT/65).

[1828]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.248; B 815.

[1829]تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir." (RAHMAN/78).

Tebârek'esmüke Rahmân u Mevlâ

Ta'âlâ ceddüke yâ-sultân-ı a'lâ[1831]Yazıcıoğlu Mehmed

TEBBET YEDÂ EBÎ LEHEBİN.[1832]

"Ebû Leheb'in iki eli kurusun" anlamına gelir. Tebbet Sûresi'nin ilk âyetidir.[1833]

Kim Mustafâ yüzünde okur idi Ve'dduhâ

Tebbet yedâ Ebî Lehebin buldu bu'l-hikem[1834]Şeyhî

TEBERRÂ.

Teberra tefauul vezninden ve beree kökünden aslı teberru olan Arapça bir mastardır. Teberra sözlükte "birlikte olmanın uygunsuz olduğu şeyden uzak durmak; Uzak olmak, uzak durmak, uzaklaşma, uzak durma, çekilme, düşman bilme anlamındadır.[1835] Kur'ân'da 20 surede 27 ayet beraat sözcüğü ve türevleri de 30 yerde zikredilmiştir. Hadislerde de teberranın önemine vurgu yapılmıştır.

[1830] "Ebu Leheb, Kur'ân tarafından bizzat yerilmiştir. Ebu Leheb'in iman etmeyeceğini önceden bildiren Tebbet Sûresi'nin Kur'ân'ın geleceğe dair bir haberi olarak değerlendirmiştir." AYHAN, Bayram, Tebbet Sûresinin Kronolojik Tertipteki Yerine dair Farklı Bir Görüşün Tahlili, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Amasya, 2016, S.3, s.102.

[1831]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.149.

[1832]تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." (TEBBET/1).

[1833] "Kur'ân-ı Kerîm'de sadece adı anılarak lanetlenen tek kişi İslam düşmanı Ebu Leheb'tir. Araplarda amca, baba yerine sayılmaktaydı. Yeğenin babası ölmüşse, amcanın, yeğenine kendi çocuğu gibi bakması beklenirdi. Ebu Leheb, İslam'a buğzu ve küfre muhabbeti nedeniyle bu Arap geleneğini çiğnemiştir.Ebû Leheb'in peygambere karşı duyduğu kinin bir başka sebebi de, gençliğinde öz kardeşi Ebû Talib ile yaptığı bir kavga esnasında Hz. Muhammed'in diğer amcasına yardım etmiş olmasıdır." ABAY, Ahmet, Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2012, S.20, s.79.

[1834]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.43; 95/32.

[1835] GÖLPINARLI, Abdülbâki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul. 1977, s.337.

Dedim bir şahsa niçündür bu hâlet

Beyarn et niçin ederler teberrâ[1836]Yazıcıoğlu Mehmed

TEKBİR.[1837]

"Yüceltme anlamındadır. Allah en büyüktür cümlesini Arapça söylemeyi ifade eder.[1838]

Ki gökten bir melek indi inüben hâyıta kondu

Yüzünü kıbleye döndü ki tekbîr eyledi i'lân[1839]Yazıcıoğlu Mehmed

TESBİH.[1840]

"Sebh" kökünden türemiştir. Sebh, hızlı bir şekilde ilerlemek anlamına gelmektedir. Tesbîh kelimesi ise, Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzîh etmek anlamına gelmektedir.[1841]Kur'ân-ı Kerîm'de 89 yerde "sebh" kavramı geçmektedir.[1842]

Hoş olur halka-i zikr ü dem-i tesbîh velî

Fasl-ı gül-zâr durur devr mey-i nâbundur[1843]Necâtî

[1836]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.54.

[1837] "Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve âcizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt."(İSRA/111).

[1838]"Kaynaklarda Hz. Peygamber askerleri ile beraber seferlere giderken tepelere tırmandıkça onun tekbîrler getirdiği, inişlerde ise tesbîhte (sübhânallah) bulunduğu ve Hendek savaşı hazırlıklarında ashâbı ile birlikte çalışmıştığı, elindeki balyoz ile kayalara her vuruşunda, "Allahu Ekber" nidâsında bulunduğu, ashâbın da bunlara aynı tekbîrlerle cevap verdiği rivayet edilmiştir." KOCA, Fatih, Tarihten Günümüze Tekbîr ve Tehlîl Nidâlarının Sloganik Değeri Üzerine Bir İnceleme, Dini Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2014, c.17, S.5, s.151.KÖSE, Saffet, Tekbir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, c.40, s.343.

[1839] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.19.

[1840]الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti." (BAKARA/30).

[1841] KİRAZ, Celil, Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2014, c.2, S.15, s.103.

[1842] YURDAGÜR, Metin, Tesbih, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, c.40, s.527.

[1843]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.75; 138/2.

TEVBE.[1844]

"Geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak" anlamındadır..[1845]

Meyl iderüz Necâti gibi tevbeye velî

İy hâce korkaruz yine vakt-i çemen gelür[1846]Necâtî

TEVBE-İ NASÛH.[1847]

Samimi ve temiz tövbe anlamına gelmektedir. Bu ifade Tahrîm Sûresinin 8. âyetinde geçmektedir.[1848] Ayrıca Mesnevi'de bu konu ile ilgili bir hikaye bulunmaktadır.

Şeyhiyâ Hak'dan iricek tevfîk

Varalum tevbe-i nasûh idelüm[1849]Şeyhî

TEVEKKELTÜ ALA'LLÂH.[1850]

"Allah'a tevekkül ettim" anlamına gelir. Bu ifade Hud Sûresi'nin 56. âyetinde geçmektedir.[1851] Bu ifade Hz. Hud'un kavmine hitaben söylediği söz içerisinde geçmektedir.[1852]

[1844] أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّهِ فَلاَ تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar." (BAKARA/187).

[1845] "Şer'i anlamı, hatalı yoldan hak yola dönmektir. Bir daha hak yoldan dönmemeye karar vermektir.[1845]Kur'ân-ı Kerîm'de tövbe kavramı 88 yerde geçmektedir." TOPALOĞLU, Bekir, Tövbe, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.279.

[1846]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, 93; G 170/6.

[1847] Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler. (TAHRİM/8).

[1848] ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 2007, s.169.

[1849]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.157; 131/5.

[1850] إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

"İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir." (HUD/56).

Pür-havf u hatardur didiler ‘ışk yolını

‘Azm eyledüm ol yola “tevekkeltü ala’llâh”[1853]Hamdullah Hamdi

TEVEKKÜL.[1854]

“Başkasına güvenmek ve Allah’ın iradesine teslim olmak anlamlarına gelmektedir.[1855] İslâm’ın ana ilkelerindendir.[1856]Tasavvufta bir derecedir.[1857]

Didiler tevekkül eyle eyleme tahammül eyle

Bu söze teemmül eyle ki geçen belâ belirmez[1858]Şeyhî

TEVELLÂ.[1859]

Tevalla, “tefa’uul” babının masdarı “terakka” vezninden “veli” kökünden olup, velayeti kabul etme ve birisini kendisine veli karar kılma anlamına gelmektedir. “Veli” Arapçada dost, yardımcı, yönetici anlamlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla

---

[1851] “Tevekkül, teslim olmak, işi birine tevdî etmek, iktifa etmek anlamlarına gelen “vekele”den türetilmiş bir mastar olup birinin işini üstüne alma, işini birine havale etme; her türlü sebebe başvurduktan sonra kadere razı olup sonucu Allah’tan bekleme” manalarına gelir.” SARIKAYA, Berat, ŞEREN, Zeynep, İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane, 2012, S.6, s.72.

[1852]“Dediler ki: ‘Ey Hûd! Bize açık bir mûcize getirmedin; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.’Tanrılarımızdan biri senin aklını almış!’ demekten başka söyleyeceğimiz söz yok!’ Hûd dedi ki: ‘Ben Allah’ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki sizin Allah’ı bırakıp da O’na ortak koştuklarınızdan uzağım. Haydi hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin! Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah’a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O’nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur.’” (HUD/53-56)

[1853]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.66; 144/2.

[1854]إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلاَ وَاللّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü’minler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler. (İMRAN/122).

[1855] GÖKCAN, Mansur, Tasavvufta Tevekkül Anlayışı, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Adana, 2018, S.18, s.133.

[1856] ÇAĞRICI, Mustafa, Tevekkül, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.1.

[1857] ULUDAĞ, Süleyman, Tevekkül, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.3.

[1858]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.131; 84/3.

[1859]مَّنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ وَمَن تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

“Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.” (NİSA/80).

tevalla hem dostluk ve sevgiyi kabul etmek ve hem de başkasının yöneticiliğini kabul etmek anlamına gelir. Tevellâ, birini dost tutma, dost edinme anlamındadır.[1860]

Şii öğretilerine göre, tevalla sevmek, tasdik ve uyum, kabul etmek ve Allah, Peygamber ve İmamların velayetine boyun eğmek ve gerçekte Allah yolunda sevmek anlamında ve genellikle Allah düşmanlarına düşmanlık anlamında olan teberra kavramının yanında kullanılmaktadır.[1861]

Bu mertebeye Kalb iremez kılsa tevellâ[1862]

Nitsün ana ‘ikrâ

TEVHÎD.[1863]

“Birleme, Allah’tan başka ilah yoktur deme”[1864] Kur’an’da geçmez.[1865] Bu kavramla işgili hadisler vardır.[1866]

Onun zâtını tevhîd etti tahmîd

Onun zâtını tecrîd etti temcîd[1867]Yazıcıoğlu Mehmed

[1860] GÖLPINARLI, Abdülbâki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul. 1977, s.337.
[1861] http://tr.wikishia.net/view/Tevella
[1862] DOĞRU, Rabia, A.g.e, s.73; B 390.
[1863] فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُم
“Bil ki Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir.”(MUHAMMED/19)
[1864] DEVELLİOĞLU, Ferit, tevhîd, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.1102.
[1865] ÖZLER, Mevlüt, Tevhid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.18-20.
[1866]“Enes bin Malik’ten rivayetle, Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Yüce Allah cehennemliklerin en az azap görenine: “Şayet yeryüzünde olan her şey senin olmuş olsaydı, onları bu azaptan kurtulmak için feda eder miydin?” diye sorar. O da: “Evet.” der. Bu cevap üzerine Allahu Teâlâ: “Âdemin sulbünden birisi olarak senden bu dediğinden daha azını istedim ki, o da bana hiçbir şeyi ortak koşmaman idi; ama sen bundan yüz çevirip ortak koştun.” diye buyurur.”SELİM, İrfan Bin, Buhari ve Müslim’de Geçen Kutsi Hadisler, Polen & Karınca Yayınevi, İstanbul, 2003, s.10.
[1867]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.65.

TEVVÂB.[1868]

"Tevb"(geri dönmek) kökünden türeyip mübalağa ifade eden tevvâb kelimesi, insan için düşünüldüğünde çokça tevbe eden, Allah'a nispet edildiğinde ise tevbeleri çokça kabul eden manasınadır.[1869] Tevvâb, Allah'ın bir ismi olarak 9 âyette tek başına geçmektedir.[1870]

Âlim ü Al'âm ü Gaffâr-üz-zünûb

Sâni u Tevvâb ü Settâr-ül-uyûb[1871]Süleyman Çelebî

TEVVÂBÜ'R-RAHÎM.[1872]

"Tövbeleri çok kabul eden, çok merhametli" anlamına gelir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de 6 âyette geçmektedir.[1873]

Ey Ganî Vehhâb u "tevvâbü'r-rahîm

Tanrı sensin senden artuk lâ-ilâh[1874]Kemâl Ümmî

[1868] تَلَقَّى آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
"Derken, Âdem (vahy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır." (BAKARA/37).

[1869] AYNUR, Hatice, Kur'ân-ı Kerîm'de Rahmân ve Rahîm'in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çanakkale, 2018, s.88.

[1870] TOPALOĞLU, Bekir, Tevvâb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.41, s.48.

[1871]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.5.

[1872] إِلاَّ الَّذِينَ تَابُواْ وَأَصْلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
"Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim." (BAKARA/160).

[1873]"Ve Musa (a.s) kavmine: "Ey kavmim! Buzağıyı (ilâh) edinmenizle muhakkak ki siz, kendi nefslerinize zulmettiniz. Hemen Yaratıcınız'a tövbe edin. Artık nefslerinizi (birbirinizi) öldürün. bu, Yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır." demişti. Böylece O, tövbenizi kabul buyurdu. Muhakkak ki O, O tövbeleri kabul eden ve Rahîm olandır." (BAKARA/54); Tövbe edenler, ıslâh olanlar (nefsleri tezkiye olanlar) ve beyan edenler (açıklayanlar) hariç (onlara lânet olunmaz). O taktirde, işte onların tövbelerini kabul ederim. Ve Ben tövbeleri kabul eden, rahîm esmasıyla tecelli edenim." (BAKARA/160)

[1874]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.163; 46/3.

TEYEMMÜM.[1875]

"Kastetmek, yönelmek" anlamındadır.[1876]

Yirden teyemmüm olmaz-idi basmasa kadem

Rahmet degül mi 'âleme Hakdan emîrümüz[1877]Çâkerî

TÛ'TİL MULKE MEN TEŞÂU.[1878]

"Mülkü dilediğine verirsin" anlamına gelir. Bu ifade Âli İmrân Sûresi'nin 26. âyetinde geçmektedir.[1879]

Geldi hem Kur'ân "kuli'llâhümme" dedi emredip

Mâlike'l-mülk"sün ki tü'n'l-mülk"değil men teşâ'[1880]

Yazıcıoğlu Mehmed

TÛBÂ.[1881]

Cennette bulunduğuna inanılan bir ağaçtır.[1882]Kur'ân'da yalnız bir yerde, Ra'd Sûresi 29. âyet içerisinde geçmektedir: "[1883]

[1875] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz." (MAİDE/6).

[1876]"Terim olarak "suyu temin etme imkânının bulunmadığı durumlarda iki eli temiz toprak veya yer cinsinden sayılan bir maddeye sürerek yüzü ve iki kolu meshetmekten ibaret temizliktir."BOYNUKALIN, Mehmet, Teyemmüm, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.1, s.50.

[1877]AYNUR, Hatice, A.g.e, s.144; 58/4.

[1878] قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاء وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاء وَتُعِزُّ مَن تَشَاء وَتُذِلُّ مَن تَشَاء بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayırsenin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin." (İMRAN/26).

[1879] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.532.

[1880]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.29.

[1881] الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

"İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır. (RA'D/29).

[1882] "Hz. Peygamber'in bu ağaç hakkında şöyle dediği rivayet edilir. "Tuba cennette bir ağaçtır. Onu Allah kendi eliyle dikmiştir. O ziynetler ve güzel elbiseler bitirir (meyve gibi verir). Dalları ise cennet

Yüzi cennet lebi kevser boyı Tûbâ var iken

Zühd-i huşgı n'ideyin ben bana andan ne biter[1884]Necâtî

TÛBÎ LEHÜM VE HÜSNE ME'ÂB.[1885]

"Ne mutlu, onlar için güzel sığınak" anlamına gelir. Bu ifade Ra'd Sûresi'nin 29. âyeti içerisinde geçmektedir.[1886]

Muhibbi âyeti "tûbî lehüm ve hüsne me'âb"

'Adûsı gâyeti "kad kezzebû fe-hakke ikâb"[1887]Hamdullah Hamdi

TÛBÛ İLA'LLÂH.[1888]

"Allah'a tövbe edin" anlamına gelmektedir. Bu ifade Tahrîm Sûresinin 8. âyetinde geçmektedir[1889] (bkz.TEVBE-İ NASÛH).

Oku tut "tûbû illa'llah" âyetin

Nitekim buyurdı Furkân tevbe kıl[1890]Kemâl Ümmî

---

duvarlarının gerisinden bile görünür." "Tuba ağacının kökü Hz. Muhammed'in evindedir ve her müminin evine de bu ağacın dallarından bir dal uzanır." UZUN, Mustafa, Tûbâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.317; ÖZTEKİN, Selma, Dinlerde Hayat Ağacı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s.111.

[1883]"İman edip sâlih amel işleyenlere ne mutlu (tûbâ lehüm), varacakları yer ne güzeldir!" (RA'D/29) ERBAŞ, Ali, Tûbâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.316.

[1884] TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.79; G 146/5.

[1885]الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

"İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır." (RA'D/29).

[1886] "Varılacak güzel yurt" anlamına gelen "hüsnü meâb"tamlaması da bu mânayı destekler." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.289.

[1887]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/4.

[1888] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler." (TAHRİM/8).

[1889] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.410.

[1890]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.292; 120/3.

TÛR.[1891]

Dağ anlamına gelmektedir. Mûsâ aleyhisselâma Allahü teâlâ tarafından Medyen dönüşünde Peygamber olduğu bildirilen dağ Tur-ı Sinâ olarka geçer. Tûr denilince çoğu zaman bu dağ kastedilir.[1892]Kur'ân-ı Kerîm'in 52. sûresinin adıdır.[1893]

Şol nûrdur ki görse tecellîsi pertevin

Mûsâ unıda zühd ü münâcât u Tûr'ını[1894]Şeyhî

UKBÂ.[1895]

Âhiret, öbür dünya, bâki olan âlem, ceza ve akıbet gibi anlamlara gelir. Kur'ân'da geçen ifadelerden biridir.

Niceler oldular ashab niceler oldular ahbâb

Niceye oldu feth-i bâb bulup dünyâ ile ukbâ[1896]Yazıcıoğlu Mehmed

ULÛL ELBÂB.[1897]

"Sırların sahipleri, aklı sahipleri" anlamlarına gelir. Kur'ân-Kerîm'de 17 yerde geçmektedir.[1898],,[1899]

Sabırdan yeg velî nesne sana hiç vermedim ni'met

Buna nâtık durur âyât bilir onu "ulü'l-elbâb" [1900] Yazıcıoğlu Mehmed

---

[1891]وَنَادَيْنَاهُ مِن جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا
"Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık." (MERYEM/52).

[1892] TANYU, Hikmet, Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, S.120, s.17,

[1893] TOPALOĞLU, Bekir, Tûr Sûresi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.41, s.404.

[1894]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.190; 193/2.

[1895]هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا
"İşte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur. O'nun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır." (KEHF/44).

[1896]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.78.

[1897]يُؤتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاء وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ
"Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.(BAKARA/269).

[1898]Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz." (BAKARA/179); "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. (İMRAN/190)

[1899] İMRAN/190.

ULÜ'L-AZİM.[1901]

"Azim sahipleri" anlamına gelir. Bu ifade Ahkâf Sûresi'nin 35. âyetinde geçmektedir. Peygamberler için kullanışmış bir ifadedir.[1902]

İrmedi seyr-i sırruna 'azm-i "ulü'l-azim"

Olmadı müntehâ bu makâma "ulü'n-nühâ"[1903]Hamdullah Hamdi

ULÜ'L-EBSÂR.[1904]

"Basiret sahipleri" anlamına gelir Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de 3 âyette geçmektedir. Basiret "ba-sa-ra" kökünden türemiştir. Basar görmek anlamına gelmekle birlikte, basiret daha çok kalbin idrak ve anlayış kuvveti olarak yorumlanmştır.[1905]

Yüzinden aldı ziyâ dîde-i "ulü'l-ebsâr"

Sözinde buldı safâ sîne-i "ulü'l-elbâb"[1906]Hamdullah Hamdi

[1900]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.62.

[1901] فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ

"(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir." (AHKAF/35).

[1902] "Hz. Peygamber ve ashabının, müşriklerin inkâr ve zulümleri karşısında bunalarak bir an önce iman etmelerini, inanmayanların da cezalarını çekmelerini istedikleri olmuştur. Bu âyette zaman kavramının göreceliği konusunda önemli bir açıklama bulunmaktadır. Günahkârlar azabı gördüklerinde dünyada çok az bir süre kaldıklarını düşüneceklerdir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.42.

[1903]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.3; 2/16.

[1904] دْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاء إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُوْلِي الأَبْصَارِ

"Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır. (İMRAN/13).

[1905] "Kitap ehlinden inkâr edenleri ilk defa sürgün için diyarlarından çıkaran O'dur. Siz, onların (diyarlarından) çıkacağını zannetmediniz. Ve onlar da, kalelerinin Allah'tan (gelecek bir şeye) mani olacağını sandılar. Oysa Allah, onlara hesap etmedikleri bir taraftan geldi ve onların kalplerine korku verdi. Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle harap ediyorlar(dı). Ey basiret sahipleri, artık ibret alın!" (HAŞR/42) GÜL, Habip, Türkçe Kur'ân Mâllerinde "بصر/ba-sa-ra" Fiilinin ve Türevlerinin Çeviri Problemi, Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi, Tekirdağ, 2018, S.1, s.100.

[1906]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.8; 8/3.

ULÜ'N-NÜHÂ.[1907]

"Akıl sahipleri" anlamına gelir. Bu ifade Taha Sûresi'nin 128. ve 54. âyetlerinde geçmektedir. Kur'ân'da akıl 49 yerde fiil ve sıfat olarak zikredilmiştir.[1908]

İrmedi seyr-i sırruna 'azm-i "ulü'l-azim"

Olmadı müntehâ bu makâma "ulü'n-nühâ"[1909]Hamdullah Hamdi

'USRİ YÜSRAN.[1910]

"Güçlük, kolaylık" anlamına gelir. Bu ifade Talak Sûresi'nin 7. âyeti içerisinde geçmektedir. Boşanma ile ilgili olan bu âyette hitap boşanan erkeklere yapılmıştır.

Çü "'usri yüsran" ile egdi Hak kelâmında

Ne diyü garra olursın bu nîş olan 'îşe[1911]Kemâl Ümmî

ÜMMET.[1912]

"Kendilerine peygamber gönderilmiş topluluk, kavim, her kabileden bir grup insan, her canlı cinsi," gibi anlamlara gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 64 yerde geçmektedir.[1913]

Olduğımca ömrinün hem müddeti

Dir idi kim ümmeti vâ ümmeti[1914]Süleyman Çelebî

[1907] أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُوْلِي النُّهَى
"Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır." (TAHA/128).

[1908] "Kur'ân kendi özelliklerini belirtirken doğrudan doğruya akıl sahiplerini muhatap almıştır. Allah'tan sakınanların, bir tek Tanrı inancına ulaşanların, öğüt ve ibret alanların sadece akıl sahiplerinin olduklarını belirtmektedir." ŞAHİN, Naim, Kur'an-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Degeri Meselesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1999, S.8, s.222.

[1909]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.3; 2/16.

[1910] لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا
"Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır." (TALAK/7).

[1911]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.111; 25/2.

[1912] رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
"Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın." (BAKARA/128).

[1913] BULUT, Halil İbrahim, Ümmet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.309.

ÜMMÜ HÂNÎ.[1915]

Hz. Ali'nin kız kardeşi.[1916]46 hadis rivayet etmiş, rivayetleri Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında yer almıştır.[1917]

Tarfet-ül-ayn içre ol Fahr-i cihân

Ümmü Hânî evine geldi hemân[1918]Süleyman Çelebî

ÜMMÜ'L-HABÂ'İS.[1919]

"Kötülüklerin anası" anlamına gelir. İçki için kullanılan Bu ifadeyi Kur'ân ve hadislerde bu şekliyle bulamadık ancak Kur'ân ve hadislerde içkinin kötülüğüyle ilgili çeşitli ifadeler mevcuttur.

Çün seni "ümmü'l-habâ'is" esride

Hîç yazuk koymaz sana işletmedin[1920]Kemâl Ümmî

[1914]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.130.

[1915] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِى لَيْلَى يَقُولُ مَا حَدَّثَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا قَالَتْ إِنَّ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فَاغْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِىَ رَكَعَاتٍ فَلَمْ أَرَ صَلاَةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا ، غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُود

"... Bize Amr ibnu Murre tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ'dan işittim, şöyle diyordu: Bize sahâbîler arasında Ümmü Hâni'den başka hiçbir kimse Peygamber'i duhâ namazı kılarken gördüğünü tahdîs etmedi. Ümmü Hâni': Peygamber Mekke fethi günü Ümmü Hâni'nin evine girdi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bu namazdan daha hafîf bir namaz asla görmedim. Şu kadar ki, Peygamber rukû'u ve sucûdu tamamlıyordu, demiştir." (EBU DAVUD/TATAVVU/12).

[1916] "Ümmü Hâni' Fâhite (Hind) bint Ebî Tâlib el-Kureşiyye el-Hâşimiyye (ö. 50/670'ten sonra)"

[1917] KANDEMİR, Yaşar, Ümmü Hânî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.320.

[1918]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.118.

[1919] أَخْبَرَنَا سُوَيْدٌ قَالَ أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ - يَعْنِى ابْنَ الْمُبَارَكِ - عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِىِّ قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ أَبَاهُ قَالَ سَمِعْتُ عُثْمَانَ يَقُولُ اجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهَا أُمُّ الْخَبَائِثِ فَإِنَّهُ كَانَ رَجُلٌ مِمَّنْ خَلاَ قَبْلَكُمْ يَتَعَبَّدُ وَيَعْتَزِلُ النَّاسَ فَذَكَرَ مِثْلَهُ قَالَ فَاجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهُ وَاللَّهِ لاَ يَجْتَمِعُ وَالإِيمَانُ أَبَدًا إِلاَّ يُوشِكُ أَحَدُهُمَا أَنْ يُخْرِجَ صَاحِبَهُ .

"... Osman (r.a.'tan nakledildiğine göre şöyle demiştir: İçkiden sakının, çünkü o kötülüklerin anasıdır. Sizden önce, münzevi bir adam vardı. İbadetle meşgul olur, insanlardan uzak dururdu. Sonra aynı olayı anlattı ve şöyle dedi: "İçkiden aman ha sakının, zira, Allah'a yemin olsun ki, iman ile içki aynı anda bir arada bulunmaz. Mutlaka biri diğerinin bulunduğu yerden uzarlaşır." (NESAİ/EŞRİBE/44)

[1920]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.166; 47/25.

VA'FU ANNÂ VAGFİR LENÂ.[1921]

"Günahlarımızı bağışla bize mağfiret et." anlamına gelir. Bakara Sûresi 286. âyet içerisinde geçmektedir. Bu âyet Allah'ın kullarına güçlerini aşan yükümlülükler buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır.[1922]

Bendeyüz müznib-i mugassir ente Mevlânâ kerîm

Vâ'fu 'ennâ vâgfirlenâ yâ men lehû rûhı fidâ[1923]Habîbî

VA'LLÂHU A'LEM Bİ'S-SAVÂB

"Doğruyu en iyi bilen Allah'tır." anlamına gelir.[1924]

Sidreden a'lâ hayaâl itdi gözüm kaddüñi râst

Müntehâdur bu nazar vallâhu a'lem bi's-savâb[1925]Karamanlı Nizami

VA'LLÂHU A'LEM Bİ-HÂL

"Halleri en iyi bilen Allah'tır" anlamına gelir. Bu çalışmada Kur'ân- Kerîm'de ifadenin bu şekline rastlanmadı; ancak Allah'ın, varlığın her türlü bilgisine sahip olduğu ve ilminden hiçbir şeyin gizli kalmadığına dair pek çok ifade yer almaktadır.[1926]

Rivayet edenler dedi dört makâl

Hakikatte va'llâhu aiem bi-hâl[1927]Yazıcıoğlu Mehmed

[1921] لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ
"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et." (BAKARA/286).

[1922] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.454.

[1923]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.424; B 2525.

[1924] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.161.

[1925]İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.12; K 3/7.

[1926]"O (Allah) ki, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yarattı. Sonra (kudret ve iradesiyle) göğe yönelip, onları da yedi (kat) gök olarak düzenledi. Ve o, Alîm'dir (herşeyi en iyi bilendir)." (BAKARA/29); "İşte siz (mü'minler) böylesiniz, siz onları seversiniz ve onlar sizi sevmezler ve siz kitabın tamamına îmân edersiniz. Ve sizinle karşılaşınca "Biz îmân ettik." dediler, yalnız kaldıkları zaman, size karşı öfkelerinden parmak uçlarını ısırdılar. De ki: "Öfkenizden ölün." Muhakkak ki Allah, sinelerde olanı en iyi bilendir." (İMRAN/119)

[1927]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.95.

VÂCİB.

"Düşen; meydana geldiği kesinlikle bilinen; sabit, bağlayıcı, gerekli" anlamlarındadır. Yapma yanında yapmama şeklindeki davranışları da kapsar;.[1928]

Kıdem ana derim kim vâcib oldur

Yine 'aynına anun hâcib oldur[1929]Şeyh elvan Şirâzi

VAHDET-İ VÜCÛD

Vücudun bir olması anlamına gelir bu anlayışa göre bütün kainat tek bir varlıktan ibarettir. Eşyanın gerçek şekli göründüğünden farklıdır ve bu durumu Allah'ın veli kulları fark edebilirler.[1930]

Gavvas ruh-ı kudsiyile bahr-i vahdete

Dürr-i kelâm-ı Hakk'a lisânundur âşinâ[1931]Şeyhî

VÂHİDÜ'L-KAHHÂR.[1932]

"Tek kahreden (her şeye üstün gelen, her şeyi hükmü altında tutan Allah)." anlamına gelir.[1933] Kur'ân-ı Kerim'de 4 âyette geçmektedir.[1934]

" 'Âlimü'l-esrâr" ü "Hayyün lâ-yemût"

"Vâhidü'l-Kahhâr" u "Ferdün lâ-yefût"[1935]Kemâl Ümmî

[1928] DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, Vâcip, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.411.
[1929]YAKIN, Yasemin, A.g.t, s.135; B 1103. (7).
[1930]DEMİRLİ, Ekrem, Vahdet-i Vücûd Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1992, c.42, s.431; GÜRAY, Cenk, Vahdet-i Mevcut'tan Vahdet-i Vücud'a: Anadolu'da İslam Dönemi Sonrasındaki Tanrı Algısının Semah ve Sema Kavramları Aracılığıyla İncelenmesi, Folklor/Edebiyat Dergisi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, 2012, S.71, s.190.
[1931]BİLTEKİN, Halit, Şeyhî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018, s.29; N 5/13.
[1932]يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ أَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?" (YUSUF/39).
[1933] YILMAZ, Mehmet, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, s.161.
[1934]"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı Rab'ler mi daha hayırlı yoksa Vahid (tek) olan, Kahhar (kahredici, hâkim ve gâlip) olan Allah mı?" (YUSUF/39); De ki: 'Ben sadece uyarıcıyım. Vahid (tek), Kahhar (kahredici) olan Allah'tan başka bir İlâh yoktur.'" (SAD'65); Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, mutlaka yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, Sübhan'dır (herşeyden münezzeh). O, Allah; Vahid'dir (tektir), Kahhar'dır (kahredicidir). (ZÜMER/4)
[1935]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.20; 1/10.

VALLÂHUL GANİYYU VE ENTUMUL FUKARÂU.[1936]

"Allah gani, zengindir; sizler fakirsiniz." anlamına gelir. Bu ifade Muhammed Sûresi 38. âyet İçerisinde geçer. Bu âyette müminler, Allah yolunda harcama yapmaya, ekonomik katkı yoluyla Allah yolunda cihada ve hizmete davet edilmişlerdir.[1937]

Çün huva'llâhu'l-ganiy ve entüm fukarâ didün bize

Vir zekâtı bu fakîr olanlara fî-külli hâl[1938]Habîbî

VÂRİS.[1939]

Allah'ın adı olarak "Varlığının sonu olmayan kâinatın gerçek sahibi" mânasına gelir.[1940]

Câmi ü Cebbâr ü Mübdi' ü Mu'îd

Vâris ü Vehhâb ü Rezzâk u Mecîd[1941]Süleyman Çelebî

VÂSİ'.[1942]

Allah'ın isimlerinden biridir. "ilmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatan" anlamındadır.[1943]Kur'ân- Kerîm'de 7 kez zikredilmiştir.[1944]

[1936] هَاأَنتُمْ هَؤُلَاء تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

"İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar." (MUHAMMED/38).

[1937] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.60.

[1938]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.448; B 2753.

[1939]وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

"Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti."(ENBİYA/89).

[1940]"Kur'ân- Kerîm'de bu isim Allah'ı ifade ederken, el-Vâris olarak değil, "Hayru'l-Vârisin (Mirasçıların en hayırlısı)" şeklinde kullanılmıştır". TOPALOĞLU, Bekir, Vâris, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.522.

[1941]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1942] وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَأَنكِحُوا الْأَيَامَى مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِن يَكُونُوا فُقَرَاء يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (NUR/32).

[1943] TOPALOĞLU, Bekir, .vâsi', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.2, s.547.

[1944]"Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın" (dediler). De ki: "Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir. Birine, size verilenin benzerinin verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller

Halik u Rezzâk Musavvir hem Hamîd

Vâsi' u Burhan Reşîd ü hem Şehîd[1945]Süleyman Çelebî

VE ENZELNEL HADİDE.

"Demiri indirdik" anlamına gelir. Bu ifade Hadîd Sûresi 25. âyet içerisinde geçmektedir.[1946]

Kılıcı anun şirk çirkin yir yüzinden yuyısar

Pes anun şânına inmişdür "ve enze'l-ne'l-hadîd"[1947]Ahmedî

VE İN YEKADULLEZİNE.

"Ve neredeyse…" anlamına gelmektedir. Bu ifade Kalem Sûresi'nin 51. âyeti içerisinde geçmektedir. [1948]

Yüzüne yavuz göz irmesün diyü

Cân u dil ihlâs-ıla ohır "İn yekâd"[1949]Ahmedî

VE MÂ RAMEYTE İZ RAMEYTE[1950]

"Attığın zaman sen atmadın" anlamına gelir. Bu ifade Enfâl Sûresi'nin 17. âyetinde geçmektedir. Bedir, Huneyn gibi birkaç savaşta Hz. Muhammed yerden bir avuç çakıllı toprak alarak düşmana doğru savurmuş, Bunlar da birçok savaşçıya isabet ederek onları saf dışı bırakmasıştır. "Vahdet-i Vücût" felsefesini benimseyen bazı mutasavvıflar bu ayeti düşüncelerinin bir delili olarak göstermektedirler.[1951]

---

getireceklerinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?" De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (İMRAN/73) SÖNMEZ, Ramazan, A.g.e, s.243.

[1945]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.7.

[1946]"…bir de demiri indirdik, onda hem çetin bir sertlik hem de insanlar için bir çok menfeatler vardır ve çünki Allah kendisine ve resullerine gıyabında yardım edenleri belli edecek…" (HADİD/25)

[1947]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.52; XIX/9. (1)

[1948]"Ve in yekadullezine keferu le yuzlikuneke bi ebsarihim lemma semiuz zikra ve yekulune innehu le mecnun." "Şüphesiz inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecekler. (Senin için,) 'Hiç şüphe yok o bir delidir' diyorlar." (KALEM/51)

[1949]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.283; 121/3.

[1950] (Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.(ENFAL/17).

[1951] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.2, s.674.

Kavs-i “ve mâ-rameyte” den attın çü sır okun

Zahm vurdu kavs hasmına hayl-i müsevvemîn[1952]Ahmed Paşa

VE RATTELNÂHU TERTÎLÂ.[1953]

“Onu yavaş yavaş beyan ettik; Onu tertip tertip beyan ettik, okuduk.” anlamlarına gelir. Bu ifade Furkân Sûresi’nin 32. âyetinde geçmektedir. İnkâr edenler Kur’ân-ı Kerîm’in bir defada indirilmemiş olmasını onun ilahi bir söz olmadığına delil olarak göstermişlerdir. Bu âyet inkârcıların bu iddiasına cevap niteliğindedir. Bu âyette Kur’ân-ı Kerîm’in parça parça indirilmiş olmasının sebebi olarak Hz. Muhammed’in kalbinin pekiştirilmesi amacı gösterişmiştir.

Bu kez erdi tecellî zât u vücûdun mahv u mahs etti

Kodu pes “mâsivâ’llâh”ı “ve rettelnâhu tertîlâ” [1954]Yazıcıoğlu Mehmed

VE YEBKÂ VECHU RABBİKE.[1955]

“Ancak Rabbinin zatı baki kalacaktır.” anlamına gelir. Bu ifade Rahman Sûresi 27. âyet içerisinde geçmektedir. Bu âyet öncesinde Birçok dünya nimetine değinildikten sonra bütün bunların geçici ve üzerinde yaşayanların sonlu olduğu, mutlak anlamda kalıcılığın ise Allah’a ait olduğu ifade edilmiştir.[1956]

Mâlike’l-mülk âyeti kılur tecellî ol zamân

Pes veyebgâ vechü Rabbüke zâhir olur bî-gümân[1957]Habîbî

[1952]TARLAN, Ali Nihat, Ahmed Paşa Divanı, Akçağ Yayınevi, Ankara, 1992, s.15; K 6/36

[1953]وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

“İnkâr edenler, “Kur’an ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur’an’la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.” (FURKAN/32).

[1954]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.221.

[1955]وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

“Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.” (RAHMAN/27).

[1956] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.206.

[1957]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.353; B 1833.

VE'D-DUHÂ.[1958]

"Kuşluk vaktine andolsun" anlamına gelir. Duhâ Sûresi'nin ilk âyetidir. âyette, kuşluk vaktine yemin edildiği için sûreye "Duhâ" adı verilmiştir.[1959]

Ve'd-duhâ virdine ve'l-leyl okurum sümbülüne

Rûşenî virdi budur küllü gadâtin ve aşiyy[1960]Rûşenî

VE'L-BÂKİYÂTU'S-SÂLİHÂT.[1961]

"Bâkî kalan yalnızca sâlih amellerdir" anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir (KEHF/46-MERYEM/76).[1962]

Dâ'iyâ dün geçdi yarın gelmeyüpdür Hak bilür

Gün bugündür dime kim ve'l-bâkiyâtu's-sâlihât[1963]Ahmed-i Dâî

VE'L-LEYLİ İZÂ YAGŞÂ.[1964]

"Bürüdüğü zaman geceye andolsun." anlamına gelmektedir. Leyl Sûresi'nin ilk âyetidir. Ku'ân-ı Kerîm'de bazı kavramlar üzerine (Yıldız, gece, kitap, sema, kuşluk vakti, Kur'ân, Allah) Allah'ın yemin ettiği görülmektedir.[1965]

Ey zülf-i kamer-pûşı "ve'l-leyli izâ yagşâ"

Gün gibi tecellî kıl tâ gaşy ola her eşyâ[1966]Hamdullah Hamdi

---

[1958] وَالضُّحَى
"Kuşluk vaktine andolsun," (DUHA/1).

[1959] "Yeminin amacı putperestlerin artık Hz. Peygamber'e vahyin gelmez olduğu, Allah'ın onu terkettiği iddialarının gerçekle ilgisinin bulunmadığını kesin bir dille belirtmektir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.636.

[1960] AYDEMİR, Semra, A.g.e, s.209; G 76/10.

[1961] الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا
"Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır." (KEHF/46).

[1962] "İslam inancına göre insanları aldatan dünya hayatı fânidir, mal ve çocuklar da bu dünyanın süsüdür; kısa bir süre sonra fâni bu unsurlar yok olacak ancak sâlih amel kalacaktır KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3 s.56.

[1963] ÜSTÜNER, Kaplan, A.g.e, s.286; K 12/36.

[1964] وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى
"(Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun."(LEYL/1).

[1965] "Cömertlik ve cimrilikten bahsedilir; imanla cömertlik ve imansızlıkla cimrilik arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir."

[1966]ÖZYILDIRIM, Ali Emre, A.g.e, s.6; 4/1.

VE'N-NECMÜ İZÂ HEVÂ.[1967]

"İnmekte, yok olmakta olan yıldıza andolsun." anlamına gelir. Bu ifade Necm Sûresi'nin ilk âyetidir. Bu âyette Allah necm üzerine yemin etmiştir. âyette geçen "necm" kelimesinin Kur'ân'daki kullanımları dikkate alınarak farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlarada bu kelimenin; herhangi bir yıldız, Süreyya Yıldızı, Zühre Yıldızı, Şi'râ Yıldızı, Hz. Muhammed, Kur'ân ve Gövdesi olmayan bitkiler, anlamında kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir.[1968]

Zâtuñ tenezzühiyle sıfâtuñ bilinmege

Şânuñda itdi sûre-i ve'n-necmü izâ hevâ[1969]Karamanlı Nizami

VECHU'LLÂH.[1970]

"Vech" "Yüz, çevre, satıh," gibi anlamlara gelir. Bu ifade Bakara Sûresi'nin 115. âyetinde "Allah'ın Zâtı" anlamında kullanılmıştır.[1971] Bu âyetin bazı rivayetlerde kıblenin hangi tarafta olduğunun bilinmemesi gibi özel durumlara ilişkin özel bir hüküm belirlediği ifade edilmiştir.[1972]

Kim okursa li-vechi'llâh onu mağfur olur dedi

Yigirmi iki kez hatme sevâbınca bulur îlâ[1973]Yazıcıoğlu Mehmed

VEDHULÎ CENNETÎ.[1974]

"Ve gir cennetime." anlamına gelir. Fecr Sûresi'nin 30. âyetidir.[1975]

[1967] وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى
"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı." (NECM/1-2).
[1968] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.157.
[1969] İPEKTEN, Haluk, A.g.e, s.2, K 1/12.
[1970] وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
"Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü(Zâtı) işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." (BAKARA/115).
[1971] "Müslümanlar, başlangıçta Kudüs'teki Beytülmakdis'e yönelerek ibadet etmişlerdir. Bu sûrenin kıbleyi belirleyen 144. âyetinin inmesi üzerine Kâbe'ye yönelmeye başlamışlardır. Bu âyette ise her yerde ve her yöne yönelerek Allah'a ibadet ve dua edilebileceği vurgulanmıştır."
[1972] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.194.
[1973] ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.88.
[1974] وَادْخُلِي جَنَّتِي
"(Allah, şöyle der:) Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir." (FECR/30.)

Râzı-yı marsıyye olan bu durur memdûh olan

Ve'dhulî fî cennetî in'âmına mazhar olan[1976]Habîbî

VEDÛD.[1977]

Allah'ın isimlerinden biridir. "sâlih kullarını çok seven ve onlar tarafından çok sevilen" mânasına gelir.[1978]Rahîm ve Gafûr isimleriyle birlikte iki âyette geçmektedir:"[1979]

Vâhid ü Vâcid Vedûd u hem Gafur

Vâlî vü Mâcid Veliyy ü hem Şekûr[1980]Süleyman Çelebî

VEHHÂB.[1981]

Allah'ın isimlerinden biridir. "Karşılık beklemeden bol bol veren" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de 25 yerde geçmektedir, üçünde vehhâb şeklindedir.[1982]

Câmi ü Cebbâr ü Mübdi' ü Mu'îd

Vâris ü Vehhâb ü Rezzâk u Mecîd[1983]Süleyman Çelebî

VEHÜM YESTAGFİRÛN.

"Ve onlar bağışlanma dilerken" anlamına gelir. Bu ifade Enfâl Sûresi 33. âyet içerisinde geçmektedir.[1984]

[1975] "Burada geçen "Nefs-i Mutamain" ifadesi "Doyuma, huzura, rahata kavuşmuş nefis" anlamına gelmektedir. Bu nefis; kötü sıfatlardan sıyrılmış, güzel ahlâk ile ahlaklanmıştır." CEBECİOĞLU, Ethem, A.g.e, s.199.

[1976]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.338; B 1695.

[1977]وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ

"O, çok bağışlayandır, çok sevendir." (BURUC/14).

[1978] TOPALOĞLU, Bekir, Vedûd, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2012, c.42, s.598.

[1979]"Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir." (HUD/90); "O, çok bağışlayandır, çok sevendir" (BURUC/14)

[1980]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

[1981]أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ

"Yoksa mutlak güç sahibi ve çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?" (SAD/9).

[1982]TOPALOĞLU, Bekir, Vehhâb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, c.42, s.610.

[1983]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.6.

Serv boyuna benefşe saçuna öykündügi çün

Pây-mâçân ‘özre durdılar “vehüm yestagfirûn”[1985]Ahmedî

VEL YEBKÛ KESÎRÂ.[1986]

“Ve çok ağlasınlar.” anlamına gelir. Tevbe Sûresi 82. âyet içerisinde geçmektedir.[1987]

Anun-içün didi ve li yebkû kesirân ol Habîr

Gülmegi az eylenüz aglamagı eylen kesîr[1988]Habîbî

VELTEFFETİS SÂKU.[1989]

“Ayaklar birbirine dolaştı.” anlamına gelir. Bu ifade Kıyamet Sûresi 29. âyet içerisinde geçmektedir. Bu ifade ve ilgili âyetlerde kulun ölüm halindeki durumundan bahsetmektedir.[1990]

Kıl kanâ’at ol zamân-kim fürkat ide cân u ten

Fazlun irsün koyıcak ve’l-teffeti’s-sâk[1991]Habîbî

VEN ŞAKKAL KAMER.

“Ve Ay yarıldı” anlamına gelir. Bu ifade Kamer Sûresi 1. âyet içerisinde geçmektedir. “İkterebetis saatu ven şakkal kamer.” “Saat (Kıyamet) yaklaştı ve ay

---

[1984] “Ve ma kanallahu li yuazzibehum ve ente fihim, ve ma kanallahu muazzibehum ve hum yestagfirun.” “Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.” (ENFAL/33)

[1985]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.513; 516/6. (1)

[1986]فَلْيَضْحَكُواْ قَلِيلاً وَلْيَبْكُواْ كَثِيرًا جَزَاء بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ

“Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar.” (TEVBE/82).

[1987] “Bu ifade Tebük Seferi’ne katılmamak için havaların aşırı sıcak olduğu bahanesine sığınan, aynı zamanda müminleri de sefere çıkmaktan caydırmaya çalışan münafıklar için kullanılmıştır.” KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.43.

[1988]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.406; B 2344.

[1989]وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

“(26-30) Hayır, can boğaza dayandığı, “Kimdir (bunu) iyi edecek?” dendiği, (ölmek üzere olanın da) bunun ayrılış olduğunu bildiği, bacakların birbirine dolandığı zaman, işte o gün sevk ediliş, Rabbinedir.” (KIYAMET/26-30).

[1990]“Hayır, can boğaza dayandığı, “Kimdir (bunu) iyi edecek?” dendiği, (ölmek üzere olanın da) bunun ayrılış olduğunu bildiği, bacakların birbirine dolandığı zaman, işte o gün sevk ediliş, Rabbinedir.”(KIYAME/26-30)

[1991]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.445; B 2723.

yarıldı.” Ay’ın yarılması hadisesinin Hz. Muhammed tarafından Mekkeli müşriklerin isteği üzerine gerçekleştirildiği düşüncesinde olanlar olduğu gibi bu olayın kıyametten önce gerçekleşecek bir olay olduğunu savunanlar bulunmaktadır.[1992]

Dudagundur hüccet-i “yuhyi’l-‘izâm”

Şöyle ki agzun sırrı “ve’n-şakka’l-kamer”[1993]Ahmedî

VEŞ ŞEMSİ VE DUHÂ.[1994]

“Güneşe ve onun aydınlığına andolsun” anlamına gelir. Şems Sûresi’nin ilk Âyetidir.[1995]

İy kılıp rûşen ulus tapmagka envâr-ı Hüdâ

Mushaf-ı ruhsâr üze “ve’ş şems” birle “ve’d duhâ”[1996]Hüseyin Baykara

VEYSEL KARANÎ.[1997]

Özellikle tasavvuf çevrelerinde çokça bahsedilen ve kendisine belli makamlar izafe edilen bir şahsiyettir.[1998]

[1992]ÇEKİL,Hüseyin, Kur’an’da “Ay’ın Yarılması” Mucizesi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Kırgızistan, 2017 c.6 S.4, s.86.

[1993]AKDOĞAN, Yaşar, A.g.e, s.386; 263/5. (4)

[1994]وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا

“Güneşe ve onun aydınlığına andolsun,” (ŞEMS/1).

[1995] “Bu tür doğal varlıklar ve olaylar üzerine yemin edilmesi Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette geçmektedir. Bu yeminler evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara, bu düzeni yaratıp yaşatan ilâhî kudretin büyüklüğüne ve sonraki âyetlerde ele alınan konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlar.” KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.629.

[1996]YILDIRIM, Talip, Hüseyin Baykara Divanı Metin-İnceleme-Dizin, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s.40; 3/1.

[1997] حَدَّثَنِى زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ حَدَّثَنِى سَعِيدٌ الْجُرَيْرِىُّ عَنْ أَبِى نَضْرَةَ عَنْ أُسَيْرِ بْنِ جَابِرٍ أَنَّ أَهْلَ الْكُوفَةِ وَفَدُوا إِلَى عُمَرَ وَفِيهِمْ رَجُلٌ مِمَّنْ كَانَ يَسْخَرُ بِأُوَيْسٍ فَقَالَ عُمَرُ هَلْ هَا هُنَا أَحَدٌ مِنَ الْقَرَنِيِّينَ فَجَاءَ ذَلِكَ الرَّجُلُ فَقَالَ عُمَرُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَدْ قَالَ إِنَّ رَجُلاً يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَنِ يُقَالُ لَهُ أُوَيْسٌ لاَ يَدَعُ بِالْيَمَنِ غَيْرَ أُمٍّ لَهُ قَدْ كَانَ بِهِ بَيَاضٌ فَدَعَا اللَّهَ فَأَذْهَبَهُ عَنْهُ إِلاَّ مَوْضِعَ الدِّينَارِ أَوِ الدِّرْهَمِ فَمَنْ لَقِيَهُ مِنْكُمْ فَلْيَسْتَغْفِرْ لَكُمْ

“Bana Züheyr b. Harb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâşim b. Kaâsım rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süleyman b. Muğire rivayet elti. (Dedi ki) : Bana Saîd El-Cüreyrî, Ebû Nadra’dan, o da Useyr b. Câbir’den naklen rivayet etti ki, Kûfeliler Ömer’e gelmişler. İçlerinde Üveys’le alay eden bir adam varmış. Ömer: ‘Burada Karanîlerden kimse var mı?’ diye sormuş. Hemen bu adam gelmiş. Ömer: Şüphesiz ki, Resûlüllah: “Size Yemen’den Uveys denilen bir adam gelecek. Yemen’de bir annesinden başka kimse bırakmıyor. Kendisinde beyazlık vardı. Allah’a duâ etti de onu kendisinden giderdi. Yalnız bir dinar veya dirhem yeri kadar kaldı. İmdi ona sizden kim rastlarsa sizin için istiğfar ediversin!” buyurdular, demiş.” (MÜSLİM/FADÂİLU’S SAHABE/223).

[1998] “Tam adı ‘Üveys b. ‘Amir b. Cez’ b. Malik b. ‘Amr b. Sa’d b. ‘Asvan b. Karen b. Redman b. Naciye b. Murad’dır. Murad ise Mezhic kabilesinden Yuhabir b. Malik b. Uded.’”EKİNCİ, Mustafa, İbn Sa’d Tabakatı’ndan Üveys el-Karanî, e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, 2012, S.5, s.113.

Dil Halîli işigün Ka'besini terk idemez

Men ider hubb-ı vatan Veys Karen'den çıkamaz[1999]Necâtî

YÂ BUNEYYE İNNÎ ERÂ FÎL MENÂMİ[2000]

"Yavrum muhakkak rüyamda gördüm" anlamına gelir, Saffat Sûresi'nin 10. âyetinde geçmektedir. Bu ifade rüyasında oğlunu kurban ettiğini gören Hz. İbrahim'in oğluna hitabıdır. Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği oğlunun İshak veya İsmail olduğu konusunda Müslüman alimler arasında ihtilaf söz konusudur.[2001] Genel kanı bahsi geçen oğlun Hz. İsmail olduğudur.

"Yâ-büneyye fi'l-menâm innî erâ"

Kale İsmâil "if al mâ terâ"[2002]Süleyman Çelebî

YÂ EYYUHEN NÂSU'BUDÛ[2003]

Ey insanlar kul olun." anlamına gelir. Bu ifade Bakra Sûresî 21. âyet İçerisinde geçmektedir.[2004]

Kullarun yâd eyleyüp kıldun müşerref emrilen

Lutf idüp itdükde yâ eyyuhen nâsu'budû[2005]Habîbî

[1999]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.126; G 231/2.

[2000] فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاء اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

"Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi." (SAFFAT/10).

[2001] EKİNCİ KANTER, Özden, Hz. İbrahim ve Kurban, Kelam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 2011, S.9, s.372.

[2002] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.177.

[2003]يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız." (BAKARA/21).

[2004] "Bundan önceki âyetlerde iman bakımından insanlar "mümin, kâfir, münafık" olarak ifade edilmiş ve özellikleri açıklanmıştır. Bu âyette inanç durumları ne olursa olsun bütün insanlara hitap edilerek hepsi birden Allah'a kul olmaya davet edilmiştir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.85.

[2005]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.452; B 2785.

YÂ IBÂDİ FETTEKÛNİ.[2006]

"Ey kullarım! Öyleyse bana karşı takva sahibi olun." anlamına gelir. Zümer Sûresi 16. âyet içerisinde geçmektedir.[2007]

Hazretün eyler nidâ kim yâ 'ibâdî fe'ttekûn

Kullarun eyler du'a kim leyse minke irhamû[2008]Habîbî

YA-LEMULLAH.[2009]

"Allah bilir" anlamına gelmektedir. Ya'lemü, ilm(bilmek) kökünden, geniş zaman, üçüncü teklik şahıstır. Kur'ân'da çok sayıda âyette geçmektedir. Bu tabir, daha Türkçemizde az yer almıştır. Bunun yerine "Allâhu a'lem" (En iyi bilen Allah'tır.) ve benzerleri kullanılmıştır. [2010]

Bilen kendüzini oldur ki gözgüye nazar eder

Feleyse ya'lemu ma'llâhu illâllâhu feyzânî[2011]Yazıcıoğlu Mehmed

YÂ LEYTE.[2012]

"Keşke" anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de 14 âyette geçen bu ifade çoğu zaman Allah'ın rahmetine kavuşamayan günahkârların pişmanlık ifade eden sözlerinin başlangıcında kullanılır.

Şu kim idrâk ider ahvâl-i şi'ri

[2006] Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında (ateşten) katmanlar vardır. İşte Allah, kullarını bununla korkutur. Ey kullarım, bana karşı gelmekten sakının. (ZÜMER/16).

[2007] "Bu âyette, inkârcıların âhiretteki hüsranlarına açıklama getirmektedir. Tefsirlerde bu âyetin, cehennemde tabakalar bulunduğuna ve her tabakada ateş bulutları veya katmanlarının yer aldığına işaret ettiği; bir tabakada azap görenleri üstten kaplayan ateş kümelerinin, bir üst tabakadakilerin altlarına denk geldiği için âyette "Onların üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak" buyurulduğu belirtilir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.4, s.607.

[2008]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.452; B 2787.

[2009]أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغًا

"Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle." (NİSA/63).

[2010] YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.179.

[2011]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.2, s.24.

[2012]فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

"Kârûn, zineti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, "Keşke Kârûn'a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir" dediler." (KASAS/79).

İşitdükçe dimez yâ leyte şiʿrî[2013]Câfer Çelebî

YÂ-LEYTENÎ KÜNTÜ TURÂB.[2014]

"Keşke toprak olsaydım" anlamına gelir. Nebe Sûresi'nin 40. âyetinde geçmektedir. Bu ifade inkârcıların ahiret gününde yaşayacakları pişmanlık dolayısı ile söyleyecekleri sözdür. O gün, inançsızların toprak olmayı insan olmaya yeğleyecekleri dehşetli bir gün olacaktır.[2015]

Çağırır Rûhu'l-Kudus "ya-leytenî küntü turâbâ"

Sen dökerken cur'a-i la'lin yere kanım gibi[2016]Ahmed Paşa

YÂ VEYLETÂ.[2017]

"Yazıklar olsun!" anlamına gelir Furkân Sûresi 28. âyet içerisinde geçmektedir. Bu ifade günahkâr insanları dost edinen kişinin ahirette söyleyeceği kendini kınama sözüdür.

Fi'lümüze fitnemüze baksavuz yâ veyletâ

Rahmetüne baksavuz câ'e's-sürûr ve'l-gınâ[2018]Habîbî

YA'KÛB.[2019]

Büyük peygamberlerden. İbrâhim'in torunudur. İsrâiloğulları'nın atasıdır. Kur'ân'da Ya'kûb ve İsrâil adı ile bahsedilir.[2020]Hz. Ya'kûb kültür ve edebiyatta önemli bir yeri vardır.[2021]

[2013]SUNGUR, Necati, A.g.e, s.313; B 3716.

[2014]إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا

"Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık." (NEBE/40).

[2015] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.5, s.541.

[2016]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.237; G 306/5.

[2017]يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا

"Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!" (FURKAN/28).

[2018]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.424; B 2517.

[2019] أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاء إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُواْ نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

"Yoksa siz Yakub'un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, "Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?" dediği, onların da, "Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş müslümanlarız." dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz?" (BAKARA/133).

Tan mıdır Ya'kûb-ı dil anmazsa Yûsuf hüsnünü

K'âsumân-ı câna mi'rac etmege İsâ yeter[2022]Ahmed Paşa

YAKBELUT TEVBETE.[2023]

"Tövbeleri kabul eder." anlamına gelir. Bu ifade Tevbe Sûresi 104. âyet içerisinde geçmektedir.[2024]

Yakbelu't-tevbe kelâmun armagân itdük sana

Âyet-i ya'fûke kılduk çâre-i her seyyât[2025]Habîbî

YÂSİN.[2026]

Adını ilk âyetteki 2 harften almıştır.[2027]

Oldur ol Tâhâ vü Yâsin ü Emîn

[2020] HARMAN, Ömer Faruk, Ya'kûb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.43, s.274.

[2021] UZUN, Mustafa, Ya'kûb, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.43, s.477.

[2022]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.136; G 88/4.

[2023]أَلَمْ يَعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Onlar, kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?" (TEVBE/104).

[2024] "Bu âyette tövbeye yönelmemiş olanlara ve tövbe edip de sonucu hakkında endişe duyanlara, yalnız Allah'ın tövbeleri kabul etme yetkisine sahip olduğu ve başka kapılardan medet umanların hayal kırıklığına uğrayacakları hatırlatılmakta, Allah'ın engin rahmetine inanmış olanların samimiyetle yaptıkları tövbelerin, karşılık bulacağı ifade edilmektedir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, s.57.

[2025]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.431; B 2587.

[2026] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ وَسُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ قَالاَ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرُّوَاسِىُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ هَارُونَ أَبِى مُحَمَّدٍ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِىُّ صلى الله عليه وسلم « إِنَّ لِكُلِّ شَىْءٍ قَلْبًا وَقَلْبُ الْقُرْآنِ يس وَمَنْ قَرَأَ يس كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِقِرَاءَتِهَا قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ عَشْرَ مَرَّاتٍ . قَالَ أَبُو عِيسَى هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لاَ نَعْرِفُهُ إِلاَّ مِنْ حَدِيثِ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَبِالْبَصْرَةِ لاَ يَعْرِفُونَ مِنْ حَدِيثِ قَتَادَةَ إِلاَّ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ . وَهَارُونُ أَبُو مُحَمَّدٍ شَيْخٌ مَجْهُولٌ . حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِىُّ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بِهَذَا . وَفِى الْبَابِ عَنْ أَبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَلاَ يَصِحُّ حَدِيثُ أَبِى بَكْرٍ مِنْ قِبَلِ إِسْنَادِهِ إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ

"Enes 'den rivâyete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi ise Yasin sûresidir. Her kim Yasin sûresini okur ve onun içindekilere göre yaşarsa; Allah o kimseye Kur'ân-ı on kere okumuş kadar sevap yazar." Tirmizî: Bu hadis garib olup bu hadisi sadece Humeyd b. Abdurrahman'ın rivâyetiyle bilmekteyiz. Basra'da, Katâde'nin hadisleri ancak bu rivâyet zinciriyle bilinir. Harun Ebû Muhammed bilinmeyen bir ihtiyardır.Ebû Musa, Muhammed b. Müsenna, Ahmed b. ed Darimî vasıtasıyla Kuteybe'den, Humeyd b. Abdurrhman'dan bu hadisi bize böylece aktarmıştır.Bu konuda Ebû Bekir es Sıddîk'tan da hadis rivâyet edilmiş olup senedi pek sağlam olmayıp zayıftır." (TİRMİZİ/FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN/7).

[2027] "Hz. Peygamber tarafından bu adla anılmış, Buhârî ve Tirmizî'nin hadis kitaplarında da bu isim kullanılmıştır. Yâsîn Sûresinde İslâm akaidinin üç esasını teşkil eden tevhid, nübüvvet ve âhiret konuları tabiatın mükemmel kuruluşu ve işleyişinden deliller getirilerek anlatılır." ABA, Veli, Yâsin Sûresi'nin Ölülere Okunması (Rivayetler Bağlamında Bir Analiz), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çanakkale, 2018, s.12, s.125.

Oldur ol hem rahmeten li'l-âlemîn[2028]Süleyman Çelebî

YE'CÛC ve ME'CÛC.[2029]

Zülkarneyn döneminde vuku bulan ve kıyametin kopmasına yakın bir dönemde yeryüzünde bozgunculuk yapacak olan topluluktur.Ye'cûc ve me'cûc, Kur'ân-Kerîm'de Enbiyâ Sûresi 96. âyet ve Kehf Sûresi 94. âyet içerisinde ve çeşitli hadis rivayetlerinde geçmektedir.[2030]

Ne Kaygu ola gussa-i Ye'cüc-ı fitneden

Çün sâye-i Sikender-i devrâna irmişem[2031]Şeyhî

YED-İ MÛSÂ.[2032]

Hz. Mûsâ'ya verilen mûcizelerden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Mûsâ Medyen'den dönüşünde dağda gördüğü bir ateşe yaklaştığında Allah kendisini elçi olarak seçtiğini bildirir.

Yüzün meh-i 'îd ü ser-i zülfün şeb-i Esrâ

Gamzen yed-i Mûsâ leb-i lâ'lün dem-i 'Îsâ[2033]Avnî

YEF'ALU MÂ YEŞÂU.[2034]

"Allah dilediğini yapar" anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur'ân- Kerîm'de 3 taneâyette geçmektedir.[2035]

[2028]TİMURTAŞ, Faruk Kadri, A.g.e, s.24.

[2029]قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَى أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا
"Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?"(KEHF/94).

[2030]ÇELEBİ, İlyas, Ye'cüc ve Me'cüc, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.43, s.374.

[2031]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.63; 3/8.

[2032]"وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاء مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى" "Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın." TAHA/22-23).

[2033] DOĞAN, Muhammed Nur, A.g.e, s.1; 1/1.

[2034]يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُواْ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاء
"Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar." (İBRAHİM/27).

Baş koyup der yef'alu'l-lâ-hü mâ yeşâ

Öldi Şemhûr sen bekâ ol bin yaşâ[2036]Abdî

YERHAMÜKE'LLÂH.[2037]

"Allah sana merhamet etsin" anlamına gelir. Aksıran kişiye hitaben kullanılır. Hadislerde geçmektedir. İslam Dini'nin sosyal ilişkilere getirmiş olduğu düzenin etkilerinden biridir. Aksıran bir müslüman, "el-hamdü li'llâh" (Allah'a hamdolsun)der. Yanındaki müslüman kardeşi: "yerhamükeilâh" veya "yerhamükümü'llâh" (Allah sana veya size merhamet etsin) diye dua eder. Aksıran kişi de: "Yehdînâ ve yehdiyekümüilâh" (Allah, bizleri ve sizleri hidayette hak yolda daim eylesin) diye karşılık verir.[2038]

Hak'tan ol dem ona erişti hitâb

"Yerhamüke'Uâh Rabbüke" geldi cevâb[2039]Yazıcıoğlu Mehmed

YEVME TESVEDDU VUCÛHU- YEVME TEBYADDU VUCÛHU.[2040]

"O gün bazı yüzler kararacak, o gün bazı yüzler ağaracak." anlamına gelir. Bu ifadeler İmrân Sûresi 106. âyet içerisinde geçmektedirler. Bu âyette Kıyamet günün

---

[2035]"Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar." HAC/18.

[2036]KARADEMİR, Mahmut, A.g.t, s.352; B 5170.

[2037] حَدَّثَنِى زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ - وَاللَّفْظُ لِزُهَيْرٍ - قَالاَ حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ عَنْ أَبِى بُرْدَةَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى أَبِى مُوسَى وَهُوَ فِى بَيْتِ بِنْتِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ فَعَطَسْتُ فَلَمْ يُشَمِّتْنِى وَعَطَسَتْ فَشَمَّتَهَا فَرَجَعْتُ إِلَى أُمِّى فَأَخْبَرْتُهَا فَلَمَّا جَاءَهَا قَالَتْ عَطَسَ عِنْدَكَ ابْنِى فَلَمْ تُشَمِّتْهُ وَعَطَسَتْ فَشَمَّتَّهَا . فَقَالَ إِنَّ ابْنَكِ عَطَسَ فَلَمْ يَحْمَدِ اللَّهَ فَلَمْ أُشَمِّتْهُ وَعَطَسَتْ فَحَمِدَتِ اللَّهَ فَشَمَّتُّهَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَحَمِدَ اللَّهَ فَشَمِّتُوهُ فَإِنْ لَمْ يَحْمَدِ اللَّهَ فَلاَ تُشَمِّتُوهُ

"Müslim'in, Züheyr b. Harb-Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr Lafız Züheyr'indir-el-Kâsım b. Mâlik-Âsım b. Küleyb-Ebû Bürde isnadıyla aktardığına göre, Ebû Bürde anlatıyor: 'Ebû Musa, el-Fazl b Abbâs'ın kızının evindeyken, Ebû Musa'nın yanına gittim. (Oradayken) hapşırdım, fakat bana (hapşıran kişiye söylenen yerhamükellah/Allah sana merhamet etsin şeklindeki teşmit) duasını etmedi. (Biraz sonra) Fazl'ın kızı hapşırdı, ona dua etti. Bir vakit sonra annemin yanına gittim. Kendisine olanları anlattım. Ebû Musa annemin yanına gelince (annem ona): 'Senin yanında oğlum hapşırmış, ona dua etmemişsin, fakat Fazl'ın kızı hapşırınca dua etmişsin' diye (sitem etmiş). Bunun Üzerine Ebû Musa şunları söylemiş: 'Gerçekten oğlun hapşırdı, fakat ardından Allah'a hamdolsun demedi. Ben de kendisine 'Allah sana merhamet etsin' demedim. (Az sonra) Fazl'ın kızı hapşırdı, hemen Allah'a hamdetti. Ben de ona 'Allah sana merhamet etsin' diye dua ettim. Allah'ın Resulünden duymuştum, buyurmuşlardı ki: 'Biriniz hapşırdığı zaman Allah'a hamdederse, ona (Allah sana merhamet etsin diye) teşmit duasında bulunun. Allah'a hamdetmezse, ona dua okumayın.'" (MÜSLİM/ZÜHD VE REKÂİK/54)

[2038]YILMAZ, Mehmet, A.g.e, s.183.

[2039]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.118.

[2040] O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir. (İMRAN/106).

geldiğinde bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin de kararacağı bildirilmiştir. Bu ifadelerle mecaziolarak bazı kişilerin mutlu olacağı ve bazılarının da üzüleceği anlatılmaktadır.[2041]

Yevme tesveddu vucûhu didigi halkun budur

Yevme tebyaddu vucûhu didigi bil kim nedür[2042]Habîbî

YEVM-İ ÂŞÛRÂ.[2043]

Çeşitli din ve mezheplerin önemsediği, muharrem ayının onuncu günüdür.[2044] Arapça kaynaklarda "âşûrâ" şeklinde geçmektedir. Genel olarak hâkim olan görüş kelimenin Arapça olduğudur.[2045]

Kaynaklarda bu gün gerçekleştiği düşünülen olaylar şunlardır: Hz Âdem'in tövbesinin kabulü, Hz Nuh'un gemisinin Cudi Dağı'na oturması ve inananların kurtularak şükür orucunun tutulması, Hz Musa ve İsrailoğulları'nın Firavun'un eziyetinden kurtulmaları, Bu üç olay ağırlıklı olarak kabul görmektedir, Bu olayların dışında; Hz. Musa'nın denizi yararak Firavun ile ordusunun sulara gömülmesi, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkması, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin atmış olduğu kuyudan çıkması, Hz. İsa'nın doğumu ve semaya yükselmesi, Hz. Davud'un tövbesinin kabul edilmesi, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in doğumu, Hz. Yakub'un gözlerinin iyileşmesi ve Hz. Eyyûb'un şifa bulması gibi olayların bu gün gerçekleştiği konusunda fikirler ortaya atılmıştır.[2046]

[2041] KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.649.

[2042]BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.342; B 1731.

[2043] عن قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْه أنّ النّبىَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صِيَامُ عَاشُورَاءَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يَكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلَهُ أخرجه الترمذي و صححه

"Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) buyurdular ki: "Aşura orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah(ın rahmetin)'den umarım."(TİRMİZİ/SAVM/48)

[2044] YAVUZ, Yusuf Şevki, Âşûrâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989, c.4, s.25.

[2045]"Kelimenin Arapça kökenli olduğunu savunanlar "on" sayısı ile ilgili olan "aşr" ve "âşir" veya develerin güdülmesi ile ilgili "ışr" kökünden türemiş olduğu fikrindedirler. Bazı araştırmacılar ise Arapçada "fâûlâ" vezninin olmadığını ileri sürerek, kelimenin İbranice olduğunu belirtirler. "Yevm-i âşûrâ" ifadesi "onuncu gün" anlamına gelmektedir." BAŞ, Eyüp, Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 2004, S.1, s.168,

[2046] MÜSLİM, İmam, NEVEVİ, İmam, Sahih-i Müslim Şerhi, El Minhac, Polen-Karınca Yayınevi, Çev.Beşir.Ervaysoy, İstanbul, c.6, s.140, BAŞ, Ag.m, s,169.

İy oruç dudat yevmü'l aşura

Kim tamam ide orucun aş ura[2047]Hatiboğlu

YUHBİBKUMULLÂHU.[2048]

"Allah sizi sever." anlamına gelir. İmrân Sûresi 31. Ayet içerisinde geçmektedir.[2049]

Okıgıl yuhbibkumullâh âyetin kıl ittibâ'

Len-terânî derdinün dermânına kıl ıttılâ'[2050]Habîbî

YUHYİL İZÂME.[2051]

"Men yuhyil izâme" Kemiklere kim can verir" anlamına gelen bu ifade Yasin Sûresi 78. âyet içerisinde geçmektedir. Tefsirlerde bu âyetin nüzûl sebebi olarak şu olay gösterilmektedir: [2052]

Şerbet-i 'yuhyi'l-'ızâm' irni mey-i nâbındadur

Sûre-i 'veş-şems' tefsiri yüzi bâbındadur[2053]Alî Şîr Nevâî

2047

2048 قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (İMRAN/31).

2049 "Bu âyette Peygamber'e uyma, Allah sevgisinin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilmiş, Peygamber'in gösterdiği yolu gönülden benimsemeyen kişinin Allah'ı sevdiğini iddia edemeyeceği belirtilmiştir." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.1, s.542.

2050BUDAK AKAN, Dilek, A.g.t, s.364; B 1942.

2051 وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

"Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?" (YASİN/78).

2052 "Müşriklerin önde gelenlerinden biri Hz. Peygamber'e elinde çürümüş bir kemik parçasıyla gelir ve onu ufalayıp, 'Böyle un ufak olduktan sonra Allah bunu diriltecek öyle mi?' der. Resûl-i Ekrem de 'Evet. Nitekim O seni de öldürecek, sonra diriltip cehenneme atacak!'" cevabını verir". KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.4, s.513.

2053LEVEND, Agah Sırrı, Ali Şir Nevaî Divanlar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s.139; Muhammes 1/1.

YÛLİCÜ'L-LEYL.[2054]

"Gecenin içine sokar" anlamındadır. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de 4 tane âyette geçmektedir.[2055]

Kalem mihberden itse nâmeye meyl

Kılur tefsîr kavl-i yûlicü'l-leyl[2056]Câfer Çelebî

YÛSUF.[2057]

Hz. İbrâhim'in torunu Yâkup peygamberin oğludur. Kur'ân'da kendi adında bir sûre bulunmaktadır. Bu sûre baştan sona Hz. Yusuf'un hayat hikayesini anlatır ve bu şekilde konu bütünlüğü içeren tek sûredir. Hz. Yusuf güzelliği ile ünlü peygamberdir. Şiirde hayatı, başına gelenler karşısında göstermiş olduğu sabır ve tevekkül; güzelliği ve ahlakı ile ele alınmaktadır. [2058]

Ey 'azîzüm Yusuf-ı bâzâr-ı hüsn

Kendüyi satmak diler aylak sana[2059]Necâtî

YÜHİBBÜHÜM VE YUHİBBÛNE.[2060]

Bu ifade Mâide Sûresi 54. âyet içerisinde geçmektedir.[2061]

[2054] أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ
"Görmedin mi ki, Allah, geceyi gündüzün içine ve gündüzü de gecenin içine sokuyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri (kendi yörüngesinde) belli bir zamana kadar akar gider. Şüphesiz Allah, işlediklerinizden hakkıyla haberdardır." (LOKMAN/29).

[2055] "İşte böyle, çünkü geceyi gündüzün içine ve gündüzü gecenin içine sokar (katar). Ve muhakkak ki Allah, en iyi işiten, en iyi görendir." (HAC/61)

[2056]SUNGUR, Necati, A.g.e, s.107; B 1285.

[2057] إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ
"Hani Yûsuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti." (YUSUF/4).

[2058] GÜRER, Dilaver, Hz. Yûsuf'un Gördüğü Rüyanın Fusûsu'l-Hikem'deki Yorumu, Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı), İstanbul,2008, S.21, s. 40.

[2059]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.4; G 6/4.

[2060] Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. (MAİDE/54).

[2061] "Allah'ın kulunu sevmesinden maksat onun doğru yolu bulmasını murat etmesi, ondan razı olması, itaat ve ibadetlerine bolca sevap vermesi, onu övmesi ve hayırlı işlerde başarılı kılmasıdır." KARAMAN, Hayrettin, A.g.e, c.3, S.295.

Çün Hak “yühibbühüm ve yuhibbûne” didi

Uy ‘ışka ki bilişesin ol pâk-i zâtile[2062]Kemâl Ümmî

ZÂHİR.[2063]

"Dış" anlamına gelir. Allah’ın isimlerinden biridir. [2064]

Zâhiri râst olub bâtını kimün kec ise

Kalemün gibi kalem kıl dilin andan iki dil[2065]Necâtî

ZALEMTU NEFSÎ FAGFİRLÎ. [2066]

“Nefsime zulmettim, beni bağışla.” anlamına gelir. Bu ifade Kasas Sûresi 16. âyette geçmektedir. Bir Mısırlı ve Bir İsrailli kavga etmektedir. Mûsâ Peygamber, olaya dahi olduktan sonraMısırlıya yumruk vurur, tesadüfen Mısırlı ölür. Bu söz, Mûsâ Peygamberin bu olaydan duyduğu üzüntünün ifadesidir.

“Zalemtü nefsî fa’firlî” dedi pes

Günahın bildi ikrar eyledi pes[2067]Yazıcıoğlu Mehmed

ZEBÂNİ.[2068]

İnsanları cehenneme götüren ve cehennemi yönetmekte meleklere verilen ad. Sözlükte “itip kakmak, şiddetli bir şekilde sürüklemek” anlamındaki zebn kökünden türemiştir.[2069]

[2062]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.324; 142/6.

[2063]هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın’dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (HADİD/3).

[2064] CEBECİOĞLU, Ethem, A.g.e, s.371.

[2065]TARLAN, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.26; 14/32.

[2066]قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Mûsâ, “Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmettim. Beni affet” dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (KASAS/16).

[2067]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.149.

[2068]سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ

“Biz de zebânileri çağıracağız.” (ALAK/18).

[2069] YAVUZ, Yusuf Şevki, Zebâni, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.164.

Kurtarıgör Mihrî sen dest-i zebânîden yakañ

Nâr-ı dûzah boynuña mahşerde halhâl olmadın[2070]Mihrî Hâtun

ZEBÛR.[2071]

Kur'ân'da Hz. Dâvûd'a indirilen ilahi emirleri barındıran kitaba verilen ad. Zebur; Mezmurlar veya Mezamir adıyla da anılır. İbranice indirilen Zebur, daha sonraları Latinceye ve diğer dillere çevrilmiştir. Zebur, bugün Kitab-ı Mukaddes içinde 150 bölüm olarak yer almaktadır Zebur, Yahudiler veHristiyanlar tarafından dua niyetiyle okunmaktadır. Orijinal hâli bugün mevcut değildir.[2072]

Ki yüceligi anın ola yüz yıllık yol

Çıka vü hoş nefesile Zebûr okuya ol[2073]Kemâl Ümmî

ZEKÂT.[2074]

İslâm'ın beş şartından biridir. 'artmak, çok olmak, bereket, temiz olmak, iyi, düzgün, uygun ve verimli olmak' gibi anlamlara gelmektedir.[2075]30 âyette geçer.[2076]

Cem fakîr-i ışk olupdur rahm kıl

Mal-ı hüsnünden ganîsin vir zekât[2077]Cem Sultan

[2070]ARSLAN, Mehmet, A.g.e, s.220. Tzr B 384.

[2071] Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik. (NİSA/163).

[2072] SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.398.

[2073]BALBABA, Sefa, A.g.t, s.65; 5/101.

[2074] Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz. (BAKARA/83).

[2075] DEMİR, Şehmuz, Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, S.28, s.12.

[2076] ERKAL, Mehmet, Zekat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, c.44, s.197-200.

[2077]ENGİN, Sedat, A.g.t, s.122, G 23/5.

ZEKERİYYÂ.[2078]

Kur'ân'da adı geçmekte olan ve İsrâiloğulları'na gönderilmiş olan bir peygamber.[2079]Hz. Meryem'in teyzesinin kocasıdır. Hz. Meryem'in velayetini üstlenmiştir. Marangozluk yaparak geçinen bir peygamberdir. Allah, ona bir bağış olarak yaşlılık zamanında Hz. Yahya'yı oğul olarak vermiştir. Zekeriya Peygamber ömrünü ibadetle geçirmiş ve insanları Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya çağırmıştır. Kavmi tarafından şehit edilmiştir.[2080]

Geldi Yûnus geldi Şa'yâ Urmiyâ

Zekeriyyâ Yahyâ Îsâ en'biyâ[2081]Yazıcıoğlu Mehmed

ZEMZEM.[2082]

Kâbe yakınlarındaki kuyudan çıkan, müslümanların çok fazla değer verdiği su. Zemzem, "çok ve akıcı olma, Cebrâil'in konuşurken çıkardığı ses, akarken çıkardığı ses, yıldırım sesi, nereden geldiği belirsizolan ses" anlamlarına gelir.[2083]

[2078] فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقاً قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللهِ إِنَّ اللهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاء بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir." (İMRAN/37).

[2079]"Zekeriyyâ kelimesinin aslı İbrânîce Zekarya'dır ve "Yahve hatırlar" anlamına gelir. İslâmî kaynaklarda da kelimenin İbrânîce olduğu ve Zekeriyyü, Zekeriyyâ şeklinde telaffuz edildiği belirtilmektedir." AYDIN, Mahmut, Zekeriyyâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.210.

[2080] SERİNSU, Ahmet, A.g.e, s.399.

[2081]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.169.

[2082] حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِى أَبِى عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَزَادَ فِيهِ « فَأُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَشُقَّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِّ الْبَطْنِ فَغُسِلَ بِمَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ مُلِئَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا

"Bana Muhammed b. el Müssenna rivayet etti. (Dedi ki): Bize Muaz b. Hişâtn rivayet etti dedi ki: Bana babam, Katade'den rivayet etti (demiş ki): Bize Enes b. Malik, Malik b. Sa'sa'a'dan rivayet efti ki; Resulüllâh (Saltallahü Aleyhi ve Seltem) şöyle buyurdular... Müteakiben Malik hadisi yukarıdaki gibi rivayet etmiş şunları ziya-de eylemiş: «Bana içi hikmet ve iman dolu altından bir tas getirdiler. (Göğsümü) boğazımdan karın altına kadar yardılar ve zemzem suyu ile yıkadılar. Sonra (İçine) hikmet ve iman doldurdular."(MÜSLİM, İMAN, 265).

[2083]"Rivayete göre Hz. İbrâhim'in kendilerine bıraktığı az miktardaki su ve erzakın tükenmesi üzerine ıssız Mekke vadisinde oğlu İsmâil'in susuzluktan ölmesinden endişe eden Hâcer, Safâ ile Merve tepeleri arasında su aramaya başlamış, gidiş gelişlerinin sayısı yediye ulaştığında Merve tepesinde iken oğlunu bıraktığı yerden bir ses işiterek Cebrâil tarafından kazılan topraktan su kaynadığını farketmiştir." ATA, Mehmet Mahfuz, Zemzem Suyu ve Özellikleri, Ekev Akademi Dergisi, İstanbul, 2013, S.1,s.39; KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, Zemzem, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.246.

Yâr yüzi bana Ka'be vü gözüm yaşı Zemzem

Hac mevsümidür ışk ile zemzeme gerekdür[2084]Kadı Burhaneddin

ZI'N-NÛREYN.

"İki nur sahibi" anlamına gelir. Hz. Osman için kullanılan lakaplardan biridir. Kur'ân ve hadislerde geçmemektedir. Hz. Osman, Hz. Muhammed'in iki tane kızı ile farklı zamanlarda yapmış olduğu evlilik dolayısı ile bu ifade ile anılmaktadır. Dört Halife'den biridir. [2085]

Biri Zı'n-nûreyn damad-ı Resûl

Bahr-i takvâ ma³den-i hilm ü hayâ[2086]Çâkerî

ZİKR. [2087]

Zikir, "Anmak, şan, şeref, öğmek, namaz ve dua" manalarına gelir. Kur'ân'da, zikrin 17 manada kullanıldığını tesbit edilmiştir. Sûfiyye ıstılahında zikir, Allah'ı belirli cümleler veya kelimelerle anmak demektir. Allah'ı anmak, en büyük ibadettir. Bu hususta pek çok ayet ve hadis vardır. [2088] Kur'ân'a verilen isimlerden biridir.[2089]

Hayr ile çün cihâna bastı kadem vücûdun

Her zerre yer ü gökte zikr etti hayra makdem Şeyhi

Elimi çekmiş idüm cümle halktan

Dilümde zikr idi kalbiında zikrâ[2090]Yazıcıoğlu Mehmed

2084

2085 AKSU, Ali, Mevlana'nın Mesnevi'sinde Dört Halife, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 2009, S.13, s.29.

2086AYNUR, Hatice, Çâkerî ve Dîvanı İnceleme Tenkitli Metin, Scala Yayıncık, İstanbul, 1999, s.54; K 1/15.

2087فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُواْ اللّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ
"Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan, "Ey Rabbimiz! Bize (vereceğini) bu dünyada ver" diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur." (BAKARA/200).

2088 ATEŞ, Süleyman, Zikir, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1966, S.14, s.235.

2089 BİRİŞIK, Abdülhabit, Kur'an, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002, c.26, s.401.

2090ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.53.

ZÜ'l-CELÂL ve'l-İKRÂM.[2091]

Allah'ın güzel isimlerinden biridir. "azameti ve keremi çok olan" demektir. Kur'ân'da iki yerde geçer.[2092]

Hüsni kandîlin uyarmış nûr-ı Hak'dan nâr-ı ışk

Zâhidâ inkâr-ı nûr-ı Zü'l-celâl itmek neden[2093]Ahmed Paşa

ZÜ'L-CEMÂL. [2094]

"Güzellik sahibi" anlamına gelir. Allah'a izafe edilen kavramlardan biridir. Bu ifadeye bu şekliyle Kur'ân ve hadislerde rastlamadık. "Cemal" şeklinde çevirilen ifadelerde daha çok "hüsn" ve "nur" kelimesinin yer aldığı görülmektedir.

Ey kemâl-i kudret ıssı ey ilâh-ı "Zü'l-celâl"

Ey celâl-ı hazret ıssı pâdişâh-ı "Zü'l-cemâl"[2095]Yazıcıoğlu Mehmed

---

[2091] وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ
"Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır."(RAHMAN/27)

[2092]"Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır." (RAHMAN/27); "Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir." (RAHMAN/78)Karagöz, İ. (2011). Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ, (2. Baskı), Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları. 176

[2093]TARLAN, Ali Nihat, A.g.e, s.202; G 233/3.

[2094] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ تَلاَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم هَذِهِ الآيَةَ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ وَقَالَ إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ نَادَى مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ إِنَّ لَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ مَوْعِدًا يُرِيدُ أَنْ يُنْجِزَكُمُوهُ . فَيَقُولُونَ وَمَا هُوَ أَلَمْ يُثَقِّلِ اللَّهُ مَوَازِينَنَا وَيُبَيِّضْ وُجُوهَنَا وَيُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَيُنْجِنَا مِنَ النَّارِ قَالَ فَيَكْشِفُ الْحِجَابَ فَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَاللَّهِ مَا أَعْطَاهُمُ اللَّهُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَيْهِ وَلاَ أَقَرَّ لأَعْيُنِهِمْ
"…Suhayb (ra)'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resûlullah şu ayeti okudu: " İman edip güzel amel işleyenlere Cennet ve bir de Allah'ın cemalini görmek vardır… " (Yunus suresi, 26) ve şöyle buyurdu: "Cennet ehli Cennete, Cehennem ehli de Cehenneme girdikleri zaman bir davetçi: Ey Cennet ehli! Şüphesiz Allah indinde sizler için bir vaad vardır.Allah o vaadı sizlere tam olarak ifa etmek ister, diye çağırır. Bunun üzerine Cennet ehli: O (vaad) nedir? Allah mizanlarımızı (hasenatla) ağırlaştırmadı mı, yüzlerimizi ak etmedi mi, bizi Cennete dahil etmedi mi, bizi (Cehennem) ateşinden kurtarmadı mı? diye cevap verirler. (Allah'ın onlara bahşettiği lütufları bir bir sıralarlar.) Resûlullahbuyurdu ki; Bunun üzerine Allah, yüce zatı ile kulları arasından hicap (perdesi)ını açar da Cennet ehli O'na bakar dururlar.Allah'a andolsun ki, Allah Cennet ehline, zatına bakmaktan daha sevimli ve gözlerini daha doyurucu bir şey (nimet) onlara vermemiştir. (İBN MÂCE/SUNNE/13).

[2095]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.211.

ZÜ'L-KARNEYN.[2096]

"İki çağ sahibi, İki boynuz sahibi" anlamlarına gelir. Kur'ân'da kendisine çok büyük güç ve çok fazla imkân verildiği bildirilen kişinin adıdır.[2097]

Getirdi Sûre-i Kehf'te dedi Ashâb-ı Kehf kimdir

Dahi bildirdi "Zü'l-Karneyn" ki gezdi şark u garb etraf[2098]Yazıcıoğlu Mehmed

ZÜ'L-MİNEN

"Minnetler sahibi" anlamına gelir. "Minen" "minnet" kelimesinin çoğuludur. Minnet ise: Bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme, teşekkür etme anlamlarına gelir.Bu ifade Allah için kullanılan tabirlerden biridir ancak bu ifadeye Kur'ân ve hadislerde bu şekliyle rastlamadık.

Her zerre rûşen oldu yine âfıtâb-vâr

Asâr-ı rahmetin çü nisâr etti "Zü'l-Minen"[2099]Şeyhî

ZÜLFİKAR.[2100]

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hediye ettiği meşhur kılıcın adıdır. "Sahip" anlamına gelen"zû" ile "omurga, boğum" mânasına gelen fekâr kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Kelime Türk diline zülfikar şeklinde geçmiştir.[2101]

[2096] حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا
"Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın" dedik." (KEHF/86).

[2097]"Birçok âlim Zülkarneyn'in milattan önce 323'te vefat eden ve Aristo'nun talebesi olarak bilinen Makedonya kralı Büyük İskender olduğunu ileri sürmüştür." ÖZTÜRK, Mustafa, Zülkarneyn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.564.

[2098]ÇELEBİOĞLU, Amil, A.g.e, c.1, s.248.

[2099]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.34; 7/3.

[2100] حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ أَبِى الزِّنَادِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم تَنَفَّلَ سَيْفَهُ ذَا الْفِقَارِ يَوْمَ بَدْرٍ
"…(Abdullah) bin Abbâs'dan rivayet edildiğine göre Resülullah Zülfikar (isimli) kılıcını Bedir (savaşı) günü ganimet hissesinden fazla olarak almıştır." (İBN MÂCE, CİHÂD, 18).

[2101] KARAOĞLAN, Hamza, Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2015, S.26, s.53; SARIKAYA, Meliha, Zülfikar, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 2013, c.44, s.554.

Pehlivanlık göstereydi zülfikârı berd ile

Derh meydânında özün düldül-i haydar kılar[2102] Şeyhî

[2102]BİLTEKİN, Halit, A.g.e, s.25; 72/5.

SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen en önemli ve temel sonuç: Bu asrın divan şairleri İslam'a çok önem vermekte ve saygı göstermektedirler. Şiir konusunda bilgili olmakla beraber İslam ve İslami ilimler hakkında da iyi derecede bilgi sahibidirler. Şairlerin İslam'a duydukları saygının yansımaları hemen hemen her şiirde kendini göstermektedir. Bazı istisnai durumların şiirde farklı ve güçlü bir söyleyiş amacı ile kullanıldığını düşünmekteyiz. Çünkü bu tür beyitlerin sayısı oldukça azdır ve bu az sayıda örnekleri kullanmış olan sanatçıların şiirleri zıt yönde örneklerle doludur.

Dönem edebiyatında şiirde kullanılan İslami malzeme çoğu zaman tasavvufi unsurlarla iç içe ya da beraber kullanılmıştır. Bu anlamda tasavvufi ifadeler, tasavvufi dünya görüşü ve sûfî terminolojisi şiirde yoğun bir yer kaplar. Şairlerin dünya görüşlerinin, mezheplerinin ya da bağlı oldukları tarikatların izlerini şiirde görmek mümkündür. İslami malzemenin şiirde yer bulması o kadar yoğundur ki; kaynaklarda Dinî ve tasavvufi konulara pek rağbet göstermediği söylenen Ahmed Paşa'nın şiirlerinde dahi bu unsurlar azımsanmayacak derecede mevcuttur. Sadece bu oran şairden şaire değişmektedir. Dönem şiirinde İslam'ın uygun görmediği mey, meyhane, sâkî gibi ifadeler, bilindiği gibi tasavvufi mecazlardır. İslami unsurlar benzetmelerde kullanıldığında değerli olan ve kendisine benzetilen konumundadır

Dönem edebiyatının en önemli özelliklerinden biri de hükümdar şairlerin varlığı ve toplum kültürüne yön verebilecek bu hükümdar şairlerin şiiri ve sanatı güçlü bir biçimde desteklemiş olmalarıdır. Diğer şairlerde olduğu gibi İslami unsurlar bu sanatçıların eserlerinde de varlığını göstermiştir. Aynı zamanda sultan şairlerin şiirlerinde günlük yaşamın izlerini görmek mümkündür. Bu durum hayattan kopuk izole bir hayat yaşamadıklarının göstergesidir.

Dönem şairleri İslam ilimleri yanında çağın ilimleri konusunda da bilgi sahibidirler ve bunu şiirlerinde gösterirler. Şiirlerde âyet ve hadisler dışında İslam tarihi ile ilgili olayları da görebilmek mümkündür. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu sahasında bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı, aynı zamanda bir şiir imparatorluğuna dönüşmüştür. Bu yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş şairlerin şiir dili daha ağır bir

görünüm arz eder. İlk yarıda yetişen şairlerin şiirlerinde milli unsurlara daha çok rastlanır. Arapça ve Farsça ifadeler daha fazladır.

Dönem şiirini bir insan olarak düşünecek olursak, bu kişinin dini İslam'dır, fakat bu kişinin İslam anlayışı körü körüne dindarlık değildir. Pek çok örnekte bu tarz inanışın eleştirildiği görülmektedir.

Şiirde Kullanılan İslami malzemeyi iki bölüme ayırmak mümkündür. Birincisi âyet ve hadislerden yapılan alıntılardır. Genel olarak bu unsurlar şiirde şairin ideolojisinin, dünya görüşünün ve haklılığının propagandası olarak kullanılmışlardır. İkincisi ise İslam inancının temelini oluşturan âyet ve hadislerin içeriğinde geçen canlı ve cansız, maddi ve manevi bütün İslami unsur olarak değerlendirebileceğimiz varlıkların isimleridir. Çünkü sadece bir ismin bile tek başına ifade ettiği bir propagandası ve dünya görüşü vardır. Allah ve isimleri, Peygamberler, melekler, Kur'ân-ı Kerimde geçen kişi ve yer adları, İslami faaliyetlerin ve İslam inancının uygun görmediği faaliyetlerin isimleri… Tüm bunlar yalnız birer kelime değildir, arkalarında beraberlerinde getirdikleri kavramlar vardır. Şiirde Muhammed ismi sadece İslam peygamberinin adı değildir. Güzel ahlakın, affedilmenin, şefaatin ismidir. Kâbe kavseyn (İki yay mesafesi) bir uzunluğun tarifi değil, Allah'ın lütfuna mazhar olmanın, gaybın kapılarının açılmasının ismidir. Divan şiirini anlamanın şartlarından biri bu İslami ifadelerin beraberinde getirdiği manaları bilmekten geçer.

Kendisi hakkında şiirlerinden hareketle yorumda bulunmak istediğimiz sanatçılardan bazıları ise şunlardır:

Avnî mahlasını kullanmış olan Fatih Sultan Mehmet ile ilgili tespit ettiklerimiz ise şunlardır: Kendisi için seçmiş olduğu bu mahlas "yardım sever, yardımla ilgili" anlamlarına gelmektedir. Avnî'nin İyi bir eğitim görmüş olduğu Şiirinden anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsçayı etkin bir biçimde kullanır. Dili kullanma becerisi yüksektir, İslam kültürü yüksektir ve bunu şiirinde kullanmıştır. Şiirinde yansıtmış olduğu İslam anlayışı divan şiirinin genel İslami bakış açısı diyebileceğimiz yobaz olmayan, hikmet arayışı içerisindeki İslam anlayışıdır. Bu anlayış cennet ve cehennem, menfaat ve korku temelli değil, İlahi aşk temelli bir tasavvuf anlayışıdır. Şiirinde âyet ve hadislerden bölümler, İslami şahsiyetlerin adları geçmektedir.

Adlî mahlasını kullanmış olan II. Bayezid da babası Fatih Sultan Mehmet gibi bilgili, kültürlü ve iyi eğitim almış bir padişahtır ve bu durumun izleri şiirinde görülmektedir. Şiirinde İslami unsurları kullanmıştır. Şiirinde âyet ve hadislerden faydalandığı görülmektedir. Şair padişahlar içerisinde dini ve tasavvufi unsurlara daha çok yer vermiştir. Şiirinde anlaşıldığına göre Adlî için gerçek manada sultan olabilmek, Allah'a kul olmaktan geçer; Allah'a gerektiği şekilde kul olamayanın sultanlığı değersizdir.

Cem Sultan şiirde Cem mahlasını kullanmıştır. Babası Fatih Sultan Mehmet gibi iyi bir eğitim almıştır. Geniş bir dini kültüre sahiptir ve bunu şiirlerinde kullanmıştır. Şiirinden anlaşıldığına göre dindar bir şahsiyettir. Divanında Allah'ın varlığının, birliğinin ve yüceliğinin vurgulandığı beyitler bulunmaktadır. Cem, divanının pek çok bölümünde Allah'a yalvaran, O'ndan yardım bekleyen, O'na derinden iman etmiş biri olarak görünmektedir. Cem'e göre, Allah'a olan iman kulun mutluluk ve huzurunun temel şartıdır.

Dönemin en büyük şairiolarak kabul edilen Ahmed Paşa, edebiyat tarihlerinde din dışı konulara ağırlık veren bir şair olarak gösterilmektedir. Ancak buna rağmen şiirlerinde dini unsurların sıkça kullanıldığı görülür. Geleneğe uygun olarakdivanına besmele ile başlar, Allah'ın varlığından ve birliğinden, Hz. Muhammed'den, dört halifeden, peygamberlerden, ashabdan şiirde söz etmiş ve pek çok islami unsurdan faydalanmıştır. Âyet ve hadislerden alıntılar yapmıştır.

Şeyhî dönemin büyük şairlerindendir. Kaynaklarda mutasavvıf bir şair olarak kabul edilmemektedir ancak şiirlerinde İslami ve tasavvufi usurları sıkça kullandığı görülür. Ona göre tasavvuf yoluna baş koymuş birinin gönlünde Allah'tan başka bir varlığın yeri yoktur. Allah'a yönelen biri masivadan uzaklaşmalı ve kendi gönlüne dönmelidir.Şiirde âyet ve hadislerden alıntılar yapmıştır. Bezm-i elest, Allah'ın isimleri, ahiret yaşamı ile ilgili kavramlar, çeşitli ibadetlerle igili kavramlar, Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed ve peygamber sevgisi, Allah'ın rahmet ve gazabı, ve daha pek çok İslami kavram Şeyhî'nin beyitlerinde yer bulmuştur.

Dönemin büyük şairlerinden olan Necati Beg, dini yönü ağır basan bir şairdir. Âyet ve hadisleri, İslami ve tasavvufi unsurları eserlerinde kullandığı görülmektedir. Onun şiirine göre beşeri aşkın bir değeri yoktur ve kişi ilahi aşkın peşinde koşmalıdır.

Allah'tan başka sevgili aramak yanlış bir davranıştır. Birey Allah'ın zikri ile meşgul olmalıdır. Şiiri tasavvufi düşüncelerini dile getirmede kullandığı görülür.

Ali Şir Nevâî dönem Çağatay sahasının en büyük şairi ve devlet adamıdır. Hüseyin Baykara ile beraber okumuştur. Almış olduğu iyi eğitimin izleri şiirinde görülmektedir. Şiirde âyet ve hadislerden ve İslami unsurlardan faydalanmıştır.

Süleyman Çelebi dönemin din adamlarındandır; ve Vesîletü'n-Necât adlı eseri dini edebiyatın önemli örneklerinden biridir. Bu eser baştan sona İslami unsurlar ile doludur ve konusu Hz. Muhammed'in doğumu ve ona karşı duyulan derin sevgidir. Mevlid olarak da anılmaktadır. Mesnevi türünde yazılmış bir eserdir. Bu eserde âyet ve hadislerden alıntılar ve çeşitli İslami kavramlar sıkça kullanılmıştır.

Hamdullah Hamdi'nin şiirlerinde İslami ve tasavvufi unsurlar sıkça yer almaktadır. Geniş kültürü ve bilgi birikimi şiirde kendisini göstermektedir. İslam inancına samimiyetle bağlı bir birey olduğu anlaşılır. Hz. Muhammed'e karşı büyük bir sevgi duymaktadır. Şiirinde İlahi aşk önemli bir yer tutar.

Eşrefoğu Rûmî'nin divanı incelendiğinde bu şairin mutasavvıf bir şair olduğu görülür. İslami ve tasavvufi pek çok ifade ve bu kavramlarla ilgili öğretici unsurlar şiirinde yer bulmuştur. Âyetlerden ve hadislerden alıntılar yapmış, bunları duygusunu, düşüncesini ve fikrini aktarmada bir araç olarak kullanmıştır.

Adnî mahlasını kullanan Mahmut Paşa, Fatih döneminde sadrazamlık yapmıştır. Şiirlerinden iyi bir eğitim görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Dini ve tasavvufi kavramları şiirinde kullanmıştır. Allah, peygamber, kaza-kader, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, kevser şiirde kullanmış olduğu İslami kavramlardandır.

Dede Ömer Rûşenî'nin divanı incelendiğinde eserin baştan sonra tasavvufi unsurlarla dolu olduğu görülmektedir. Şiirlerini ve şiirde kullanmış olduğu İslami malzemeyi tasavvufi düşüncelerini ifede etmek ve bu fikirlerin propagandasını yapmak için kullandığı görülmektedir. Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi ele aldığı temel konulardan olmuştur. Sünnî anlayışla eser vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Şiirde Arapça ve Farsça cümleler kullanmıştır. Âyet ve hadis iktibaslarına sıkça yer vermiştir.

KAYNAKÇA

ABA, Veli, "Yâsin Sûresi'nin Ölülere Okunması (Rivayetler Bağlamında Bir Analiz)",*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çanakkale, 2018.

ABAY, Ahmet, "Hz. Musa ve Sihirbazlar Kıssası Bağlamında Müsabaka Ahlakı Tespit Denemesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014.

ABAY, Ahmet, "Kur'an'da İronik Anlatımın Bir Örneği: Tebbet Suresi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Dergisi*, Kahramanmaraş, 2012.

AÇIK, Fatih, "İlk İslam Toplumunun İnşa Sürecinde Kardeşlik Projesi", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2015.

AGİTOĞLU, Nurullah, "Kutsal Metinlerde ve Hadislerde Hz. Âdem Tespit ve Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, 2014.

AĞIRAKÇA, Ahmet, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *Artuklu Akademi*, Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2014.

AĞIRAKÇA, Mehmet, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *Artuklu Akademi Dergisi*, Mardin, 2014.

AK, Coşkun, *Şair Padişahlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

AKA, İsmail, "Şahruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

AKA, İsmail, Timur ve Devleti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

AKA, İsmail, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

AKARPINAR, Bahar, "Sûfi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme", *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2004.

AKAYA, Hüseyin, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi , 2010.

AKBULUT, İlhan, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Ankara, 2003.

AKÇAY, Mustafa, "Gazzali Düşüncesinde Ölüm ve Kabir Hayatı", *Ekev Akademi Dergisi,* İstanbul, 2005.

AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedî Dîvân*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1997.

AKGÜL, Muhittin, "Mukattaa Harfleri ve Kur'ân i'Câzındaki Yeri", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2006.

AKGÜNDÜZ, Ahmet ve ÖZTÜRK, Said, *700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı,* İstanbul:Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1999.

AKMAZ, Fatmatüzzehra, İslâm Tarihi Açısından İsrâ ve Miraç, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, selçuk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Konya, 2011.

AKSU, Ali, "Mevlana'nın Mesnevi'sinde Dört Halife", Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları,1994.

AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi 2-Osmanlı Devleti (1300-1600),* İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

AKTAŞ, Hamza, *Kur'ân'a Göre Nefis Eğitimi*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.

AKTEPE, Orhan, "Kaza-Kader'in Mahiyeti ve Değişip Değişmemesi Problemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, , 2012.

AKÜN, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* Ankara, 2003.

ALBAYRAK, Nurettin, Eyyûb, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1995.

ALGAR, Hamid, ALPARSLAN, Ali, "Hüseyin Baykara", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

ALGÜL, Hüseyin, Hamza, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1997.

ALPER, Hülya, “Münafık” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2013.

ALPER, Hülya, “Sırat-ı Müstakim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1989.

ALPER, Ömer Mahir, “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2001.

ALTINDAŞ, “Mücteba”, Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfûz ve Ümmü’l Kitâb, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2013.

ALTINTAŞ, “Ramazan”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1996.

ALTINTAŞ, Ramazan, İnsanları Öldükten Sonra Tekrar Dirilten: El-Bâis, *Somuncu Baba Dergisi*, Malatya: Nasihat Yayınları,1998.

ALTUN, “İsmail, Ehl-i Beyt’te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi”, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2013.

ALTUN, Mustafa, *Sî-Nâme-i Hümâmî*, İstanbul: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

ALTUNDAĞ, “Mustafa, Kelamullah-Halku’l-Kur’an Tartışmalar Çerçevesinde “Kelam-ı Nefsi-Kelam-ı Lafzi” Ayırımı, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2000.

ARPA, Abdulmuttalip, “Rûm Sûresi Çerçevesinde Beyt’ül Makdis’in Fethinin Müjdelenmesi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014.

ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, Kelime-i Tevhid, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1989.

ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, “Kelime-i tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1989.

ARPAGUŞ KELPETİN, Hatice, “Teâlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2011.

ARPAGUŞ, Hatice K, “Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazab”, *Marmara*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2005.

ARSLAN, İhsan, "İsrâ Olayı ve el-Mescidü'l-Aksâ", Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Rize, 2018.

ARSLAN, Mehmet, *Mihrî Hâtun Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1996.

ARSLAN, Mehmet, *Mihri Hatun Divanı*, Amasya Valiliği, 2007.

ASLAN, Üzeyir, "Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerîmî'nin İrşâd'ı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2009.

ATA, Mehmet Mahfuz, "Zemzem Suyu ve Özellikleri", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, 2013.

ATAR, Fahrettin, "Teşehhüd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1989.

ATEŞ, Süleyman, "İhlâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2000.

ATEŞ, Süleyman, "Zikir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1966.

ATİK, Bilal, Kral Ve Peygamber Olarak Dâvûd (A.S.) Ve Süleyman (A.S.) Kıssalarıyla Verilmek İstenen Mesajlar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ATMACA, Gökhan, "Dûhan Sûresi 10. Ayet Bağlamında 'Dûhan/Duman'", *International Journal of Science Culture and Sport*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015.

AVŞAR, Ziya, *Revânî Divanı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2002.

AYDAR, Hidayet, "Mubîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2006.

AYDEMİR, Abdullah, "Kurbanlık Hz. İsmail mi, İshak mı?" *Diyanet İşleri BaşkanlığıDergisi*, Ankara, 1974.

AYDEMİR, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyat*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

AYDEMİR, Semra, *Dede Ömer Rûşenî Hayatı Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1990.

AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Divanı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

AYDIN, İbrahim Hakkı, "Kenz-i Mahfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2013.

AYDIN, Mahmut, "Zekeriyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2013.

AYDIN, Ömer, "Kalü Bela (A'raf, 7/172) Ayetinin Farklı Bir Yorumu", *Ekev Akademi Dergi*si, İstanbul, 2007.

AYDINLI, Abdullah, *Cevşen Duası Kaynakları Hakkında Bir İnceleme*, İstanbul: Usûl İslam Araştırmaları, 2016.

AYDINLI, Abdullah, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2000.

AYDÜZ, Davut, "Hurûf-u Mukattaa", *Yeni Ümit: Dini İlimler ve Kültür Dergisi,* İstanbul, 2006.

AYHAN, Bayram, "Tebbet Sûresinin Kronolojik Tertipteki Yerine dair Farklı Bir Görüşün Tahlili", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Amasya, 2016.

AYNUR, Hatice, *15. Yüzyıl Şairi Çâkerî ve Divanı*, İstanbul: Scala Yayıncılık, 1999.

AYNUR, Hatice, Kur'ân-ı Kerîm'de Rahmân ve Rahîm'in Esmâ-i Hüsnâ ile Kullanım Alanları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat FakültesiDergisi, Çanakkale, 2018.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2006.

AZİMLİ, Mehmet, "Fil Hadisesi Hakkında Bazı Mülahazalar", *Hikmet Yurdu Dergisi,* Malatya: İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.

BABİNGER, Franz, *Fatih Sultan Mehmed Ve Zamanı*, İstanbul: Oğlak Yay, Çev.Dost.Körpe, İstanbul, 2003.

BAHA, Tanman, "Selsebil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2009.

BAKTIR, Mustafa," Kur'ân'da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz. İbrahim", *Ekev Akademi Dergisi*, 2003.

BALBABA, Sefa, "Kemal Ümmî Divanı Tenkitli Metin-İndeks", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009.

BALCI, İsrafil, "Hz. Peygamber'in Cebrail'i Görmesinin Allah'ı Gördüğü İddialarına Dönüştürülmesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011.

BALTACI, Burhan, "Kur'ân Ayetlerini İsimlendirme Geleneğ"i, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

BARLAK, Muzaffer, ÖZDEMİR, "Faruk, Mûsâ-Hızır Kıssasının Allah'ın İlkeli Bir Varlık Oluşu Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Journal of Islamic*, Ankara, 2016.

BARTHOLD, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, Çev.İsmail.Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

BATUK, Cengiz, "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2006.

BAYKA, Betül, "İlk Vahiy", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çanakkale, 2017.

BAYRAM, Ayhan, "Kadir Gecesinin Tespiti Meselesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bolu, 2014.

BAYRAM, Yavuz, *Adlî Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

BEBEK, Adil, "Sûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2009.

BEKİ, Niyazi, "İslam'da Cihad Kavramının Kapsamı", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, 2017.

BEKSAÇ, A. Engin, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

BİLTEKİN, Halit, *Şeyhî Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm BakanlığıKütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

BİRIŞIK, Abdülhamit, "Rahmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2007.

BİRİŞIK, Abdülhabit, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslamAraştırma Merkezi, 2002.

BODUR, Osman, "Hadislere göre Deccâlin Özellikleri", *Akademik Bakış Dergisi*, Kırgızistan: İktisat Ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1988.

BOYNUKALIN, Mehmet, "Tespih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2002.

BOYNUKALIN, Mehmet, "Teyemmüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

BOZKURT, Nebi, "Mescid-i Aksa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2004.

BOZKURT, Nebi, "Mescid-i Aksa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2004.

BUDAK AKAN, Dilek, "Habîbî Vuslatnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Erzurum, 2014.

BULUT, Ali, “Kur'an Filolojisine Dair İbn Abbâs'a Nisbet Edilen Üç Eser”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2004.

BULUT, Halil İbrahim, “Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslamAraştırma Merkezi, 2008.

BULUT, Halil İbrahim, “Ümmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

BULUT, Mehmet, *Delilleriyle İslam Akâidi*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.

BULUT, Mehmet, “Hidayet-Dalalet ve İnsanın Sorumluluğu”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1995.

BULUT, Zübeyir, “Tûsî’nin Filozof ve Kelâmcı Olarak Savunduğu İki Farklı Haşir Anlayışı”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2017.

CANAN, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları,1988.

CEBECİ, Lütfullah, “İsrâfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2001.

CEBECİ, Lütfullah, “Selsebil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2009.

CEBECİOĞLU, Ethem, Ahir, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

CERRAHOĞLU, İsmail, “Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsanı Esaslar”, *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1992.

CEVET PAŞA, Ahmet, *Kısas-ı Enbiya Ve Tevârih-i Hulefâ Peygamberler Ve Halifeler Tarihi*, Sd. Metîn Muhsin BOZKURT, İstanbul: ÇileYayınları, 1981. CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

CİLACI, Osman, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1994.

CLOT, Andre, *Fatih Sultan Mehmet*, Çev.Necla.Işık, İstanbul: Artmedia-Milliyet

Yayınları, 1991.ÇAĞRICI, Mustafa, "İhsân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2000.

-------, "Kanaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2001.

-------, "Sıdk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2009.

-------, "Şükür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Merkezi, 2010.

-------, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2012.

ÇEKİL, İbrahim, "Furkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1996.

ÇELEBİ, İlyas, "Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1996.

-------, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1998.

-------, "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2000.

-------, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2010.

-------, "Ye'cüc ve Me'cüc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1989.

ÇELEBİOĞLU, Âmil , "Kültür ve Edebiyatımızda Allah", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

-------, "Şâir Fatih", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

-------, *Yazıcıoğlu Mehmed Muhammediye*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1978.

-------, *Yazıcıoğu Muhammediye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1990.

ÇELİK, Ahmet, "Kur'an'da Tevhide Delâlet Eden Semantik Alanlar", *Ekev Akademi Dergisi,* İstanbul, 2001.

ÇELİK, İsa, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Fakr", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, 2001.

ÇELİK, Yusuf, "Kur'an'da İbadet", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Erzurum, 2014.

ÇETİN, Mustafa, "Âyetü'l-kürsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1991.

ÇOLAK, Ali, "Melek İnancının Kur'ân ve Hadis Temelleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.1, S.1,1989.*

DALGIN, Nihan, "Rükû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

DALGIN, Nihat, "Secde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.36, 1989.

DAYDAY, Necmi, *Gök Biliminde Türk-İslam Bilginleri,* İstanbul: Türksat Anonim Şirketi, 2010.

DEMİR, Şehmuz, "Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi", Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, S.28, 2007.

DEMİRCİ, Kürşat, "Deccâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.9, 1993.

-------, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, C.16, 1989.

-------, Hârut ve Mârut, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, 1997.

-------, "Helal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.17, 1989.

DEMİRCİ, Mehmet, "Hakikat-ı Muhammedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 2013.

-------, "İbadetlerin İç Anlamı", *Tasavvuf İlmi Ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul, 2001.

DEMİREL, Şener, "Behiştî Heft-Peyker (Metin-İnceleme)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1995.

DEMİRLİ, Ekrem, "Vahdet-i Vücûd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 1992.

DENİZ, Gürbüz, "Kur'an'a Göre Hz. Adem (a.s.)'in Serüveni", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, C.22, 2011.

DERDİYOK, Çetin, *Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1988.

DERİN, F.Çetin, *Osmanlı Devleti'nin Siyasi Tarihi, Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, 1992.

DEVELLİOĞLU, Ferit, "Haram", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2000.

DOĞAN, Muhammed Nur, *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Yelkenli Kitabevi, 2009.

DOĞRU, Rabia, "Kara Vâiz'in Mevlidi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Vâcip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 2012.

-------, "Amel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1993.

DUMAN, Zeki ve ALTUNDAĞ, Mustafa, "*Hurûf-ı Mukattaa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.18, 1998.

DURAN, Muhammet Ali, "Âyet Kavramı Ve Anlam Alanı Üzerine Bir Analiz", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C.12, 2014.*

DURMUŞ, Tuba Işınsu, "II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006.

DURSUN, Turan, *Allah*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002.

DÜZGÜN, Şaban Ali, "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, C.3, 2005.

EFENDİOĞLU, Mehmet, "Sahâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

EKİNCİ KANTER, Özden, Hz. İbrahim ve Kurban, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, S.9, İstanbul, 2011.

EKİNCİ, Mustafa, "İbn Sa'd Tabakatı'ndan Üveys el-Karanî'ye Makalat" *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, S.5, 2012.

EMECEN, Feridun, "Fatih Sultan Mehmed Ve Etrafındaki Dünya: Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları", *The Journal Of Ottoman Studies: Osmanlı Araştırmaları Dergisi XXXIII,* İstanbul, 2009.

-------, *Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: İslam, Tarih Sanat Ve Kültür Araştırma Merkezi, 1994.

ENGİN, Sedat, "Cem Sultan'ın Türkçe Divânı'nın Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2006.

ERASLAN, Kemal, Çağatay Edebiyatı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.8, 1945.

-------, *Çağatay Şâiri Atayî'nin Gazelleri*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

ERBAŞ, Ali, "Tûbâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, C.41, 2012.

ERBAY, Nazire, "Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) esnevisi (İnceleme-tenkitli metin)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

ERDEM, Mustafa*, İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma,* Ankara Üniversitesi Veri Tabanı, 1997.

ERKAL, Mehmet, "Zekat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2010.

ERKAYA, Mahmut Esad, "İşârî Yorumlarda Nuh Kıssası", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 2018.

-------, "Kur'ân Kıssaları Bağlamında Hz. Musa İle İlişkilendirilen Bazı Tasavvuf Kavramları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8, 2015.

EROĞLU, Muhammed, "Abdullah B. Abbas B. Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.1, 1989.

ERSOYLU, Halil, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

ERSÖZ, İsmail, "Ashâb-ı Kehf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, stanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1991.

ERSÖZ, Muhammed, "Kur'an'da Münafık Karakteri ve Onlar İçin Kullanılan 'بعض بعضهم من' İfadesi Üzerine Bir İnceleme", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2016.

ERTÜRK, Mustafa, "Kevser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.16, 1997..

ERUL, Bünyamin, *Uydurma Rivayetlerde Peygamber Tasavvuru, İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

ERÜNSAL, İsmail E, *Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

ERZİNCAN, Tuğba, "Mihrap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.30, 2005.

ETHEM, Mürsel, "Bağlam Merkezli Bir Tahlil: Fatiha Suresinin Altıncı Ve Yedinci Ayetleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, 2015.

FARUK, Ahmet, *Eshâb-ı Kirâm*, İstanbul: Hakîkat Kitâbevi, 2001.

FARUKİ, Süreyya, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev.Ercan.Ertürk, İstanbul: TarihVakfı Yurt Yarınları, 2012.

FAYDA, Mustafa, "Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:

İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Bey'atü'r-rıdvân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.6, 1989.

-------, "Bilâl Habeşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.6, 1989.

-------, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.30, 2005.

FEHD, Tevfik, "Lât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 2003.

-------, "Menât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 2004.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Mesih ve Mehdi inancı üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.25, 1981.

-------, "Mezheplerin Doguşuna Tesir Eden Sebepler", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Yayınları, S.4, 1980.

GAZALİ, İmam-ı, *Esmâ-i hüsnâ Şerhi*, Çev.M.Ferşat,İstanbul: Merve Yayınları, 1968.

GEÇİOĞLU, Ahmet Rıfat, "Hac İbadetine Psikolojik Bir Yaklaşım", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, Adana, 2016.

GÖKCAN, Mansur, "Tasavvufta Tevekkül Anlayışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, S.18, 2018.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1977.

GÖRENER, İbrahim, "Kur'ân'a Göre Hz. İsa'nın Kimliği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12, Kayseri, 2002.

GÖRGÜN, Tahsin, "Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.26, 2002.

GÖRMEZ, Mehmet, "İslam Ümmetinin Ortak Değeri: Kudüs ve Mescid-i Aksa", *Diyanet Dergisi*, S.295, 2015.

GÖZÜBÜYÜK-ZADE, İbrahim Efendi, *Besmele Risalesi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1977.

GROUSSET, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev.Reşat.M.Üzmen, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.

GÜÇ, Ahmet, "Dinlerde Kıble Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, S.2, 2002.

-------, "Kıble", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 2002.

GÜLER, Kadir ve YAŞAR, Kerim, *Dîvân Şiirinde Câize*, Ankara: Bedesten Kitap, 2010.

GÜLLE, Sıtkı, "Kur'an-ı Kerim'de Dua Kavramı", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, S.18,2004.

GÜLLÜCE, Hüseyin, "Salât Kavramı: Etimolojisi ve Bazı Mülâhazalar", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* Erzurum, S.23, 2004.

GÜNAY, İlhami, "Kur'an ve Sünnet Işığında Varlık Evrelerinin Merkez Paydaşı Su", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bursa, C.24, 2015.

-------, "Kur'an'da "Cennet Hayatının Süreklilik ve Güzellik Kaynağı Olarak Su", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi,* S.3, 2014.

GÜNAY, Ünver, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo- Kültürel Yapı, Din Ve Değişme", Erciyes *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, 2003.

GÜNAYDIN, Alper, "Ahmed-i Dâî Dîvânı'nın Edebî Sanatlar Bakımından İncelenmesi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

GÜNDÜZ, Ahmet, "Eski ve Yeni Ahid'in Kadın Anlayışına Mukabil Kur'ân'ın Medeniyeti", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, S.32, 2014.

GÜNDÜZ, Ahmet, "İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam Ve Avrupa Açısından Önemi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.5, 2008.

GÜNDÜZ, Mehmet Salih, "Hz. Hamza'nın Hayatı, Kişiliği ve İslam Tarihindeki Yeri", Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S.2, 2017.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Ahir zaman", *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

-------, "Gılman", *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

GÜNDÜZÖZ, Soner, "Musa Kıssasının Paradigmatik Yapısı", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, S.19, 2004.

GÜNEL, Fuat, "Hirâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.18, 1998.

GÜNEŞ, Hüseyin, "Cezîre Bölgesinde Yaşadığına İnanılan Peygamberler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.10, 2014.

GÜNEŞ, Mustafa, "Eşrefoğlu Rûmî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1994.

GÜNGÖR, Mevlüt, "Kur'â-ı Kerîm'de Hz. Lokman", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.35, 1996.

GÜNGÖR, Mevlüt, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Lokman, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1996.

GÜR, Rıdvan, *Ebu Cehil Ve İslâm Karşıtı Faaliyetleri, Bildiriler Kitabı III, IV*. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Kütahya, 2015.

GÜRAY, Cenk, "Vahdet-i Mevcut'tan Vahdet-i Vücud'a: Anadolu'da İslam Dönemi Sonrasındaki Tanrı Algısının Semah ve Sema KavramlarıAracılığıyla İncelenmesi", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Lefkoşa: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, S.71, 2012.

GÜRKAN, Leyla, "Zebûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam

Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

GÜVEN, Mustafa, *Hikmet Dergisi*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Malatya, 2010.

HACIMÜFTÜOĞLU, Esra, "Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.

HACIMÜFTÜOĞLU, Halil, "Kuran'daki 'Furkân' Kavramına Dair Farklı Bir Yaklaşım",*Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, C.1, 2012.

-------, "Kuran'da ve Rivayetlerde Allah Elçisi İsa'nın Beden Almış Söz (Vahy) Oluşu",*Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S.2, 2010.

HAMMER, Joseph.V, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev.Mehmet.Ata, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2003.

HARMAN, Ömer Faruk, "Âsiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1991.

-------, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.12, 1995.

-------, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.14, 1997.

-------, "Havva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.8, 1993.

-------, "İbrahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.21, 2000.

-------, İdrîs, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.21, 2000.

-------, "İlyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.22, 2000.

-------, "Îsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma

Merkezi, C.22, 2000.

-------, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.23, 2001.

-------, "İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.23, 2001.

-------, "Kârun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslamAraştırma Merkezi, C.24, 2001.

-------, "Lokman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 2003.

-------, "Musa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2006.

-------, "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.33, 2007.

-------, "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.38, 2010.

-------, "Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.43, 2013.

-------, "Yed-i Beyzâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.43, 1997.

-------, "Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

HATİPOĞLU, Mehmet, "Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkidciliği", *Ankara ÜniversitesiİlahiyatFakültesi Dergisi*, Ankara, S.19, 1973.

http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1392.

http://tr.wikishia.net/view/Tevella.

http://web.firat.edu.tr/msoysaldi/efendimizinevlilikleri.pdf.

IŞIK, Emin,"A'râf Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam

Araştırma Merkezi, C.3, 1989.

-------, "Ahkaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1998.

-------, "Enfâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.11, 1995.

-------, "Fâtiha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Haşr Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.16, 1989.

-------, "İhlâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.21, 2000.

ITZKOWITS, Norman, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, Çev.İsmet.Özel, İstanbul: Çıdam Yayınları, 1989.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, Çev.Süleyman.Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.

İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev.Bekir.Karlığa, Bedrettin.Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008.

İNALCIK, Halil, *Devlet- i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar. I,* İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

-------, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler Ve Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954.

-------, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600),* Çev. Ruşen. Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

-------, *Osmanlı, Ankara:* Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

-------, *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

-------, *Şâir ve Patron,* Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2004.

İPEKTEN, Haluk, *Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

-------, Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.

İVGİN, Hayrettin, "Alevî ve Bektaşî Halk Şiirinde Zülfikârnâmeler", *Kültür Evreni Dergisi,* Ankara. S.24, 2015.

İZ, Fahir ve KUT, Günay*, "Şeyhî", Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

JAFAROVA, İlhama, "Firdevsî-i Rûmî'nin Süleyman-Nâme-i Kebîr'i (İnceleme-Metin-Dizin)," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1966.

KAÇALİN, Mustafa Sinan, *Âhî Dîvânı,* Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

KAÇAR, Mücahit, "Sultan 1. Ahmed'e Sunulan Nur-ı Muhammedî Konulu Bir Eser: Nûr-nâme", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2*013.

KAFADAR, Cemal, "Gazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.13, 1996.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Ondördüncü Yüzyıldan Sonra Orta Asya'da Kurulmuş Türk Devletleri, Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1992.

KAHRAMAN, Abdullah, "İslam'da Helal ve Haramın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* Konya, S.20, 2012.

KANDEMİR, Yaşar, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma

Merkezi, C.15, 1997.

-------, "Meymûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.29, 2004.

-------, "Ümmü Hânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 2012.

KAPAR, Mehmet Ali, "Ebû Cehil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.10, 1989.

KARA, Necati, "Kur'ân'da Gayb", Yüzüncü Yıl Üniyersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, 1994.

KARABİBER, Namık Kemal, "Ehl-i Beyt Tasavvuru Ve Erken Dönemdeki Yansımaları", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

KARADAŞ,Cağfer, "Yakîn ve İtikad", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa C.10, 2001.

KARADEMİR,Mahmut, "Abdî Câmasb-nâme (İnceleme Metin)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2001.

KARAGÖZ, İsmail, Kur'an'da Takva Kavramı ve Muttakî İnsanın Özellikleri, Diyanet Dergisi, Ankara, 1995.

KARAMAN, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

KARAMAN, Hayrettin (vd), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

KARAOĞLAN, Hamza, "Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015.

KARCI, Tülin, "Revâni Divânı'nın Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

KARTAL, Abdullah, "Tasavvufî Tecrübe Aktarılabilir mi?", *Uludağ Üniversitesi*

İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2007.

KASAR, Veysel, "Kur'an'da Müteşabihat'tan İstiva Kavramı", *Harran ÜniversitesiİlahiyatFakültesi Dergisi*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. S.3. 2007.

KAVAL, Musa, "Büyük cihad'ı anlamaya dair bir değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi,* Kırgızistan: İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, S.49, 2015.

KAYA, Ayhan, "Teorik ve Pratik Açıdan İnfâk ve Îsâr Ahlakı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sivas, C.17, 2013.

KILAVUZ, Ahmet Saim, "Azrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.4, 1991.

-------, "Ebed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.10,1994.

-------, "Ezel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.12, 1995.

KILIÇ, Atabey, "Fatih Devri Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* S.14*, 2003.*

KILIÇ, Sadık, "Sembolün Gücü ve İslam'da Semboller", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, S.3,2013.

KILIÇ, Ünal, "Hz. Peygamber'in nübüvvet Öncesi Uzlet İçin Hira Mağarası'nı Seçmesi Üzerine Bazı Mülahazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sivas, S.24, 2014.

KIRKKILIÇ, Ahmet, "Sultân Üçüncü Murâd Hayâtı Edebi Kişiliği Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, 1985.

KİRAZ, Ahmet, Sinanoğlu "Ümîdü'l-Müznibîn (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İncelemeİndeks)", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2011.

KİRAZ, Celil, "Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bursa, S.15, 2014.

KİRAZ, Seydi, "Türk İslam Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, S.60, 2014.

KOCA, Fatih, "Tarihten Günümüze Tekbîr ve Tehlîl Nidâlarının Sloganik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Ankara, C.17, 2014.

KOCA, Ferhat "Helal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.17, 1989.

-------, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.16, 1989.

-------, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.19, 2001.

KOCABAŞ, Şakir, "Kur'an ve hadislerde kıyamet günü, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi,* İstanbul, S.11, 2001.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi,* Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964.

KOÇYİĞİT, Hikmet, "Kur'ân Açısından Bereket Kavramının Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.12, 2012.

KOÇYİĞİY, Talat, "Hadis Usulü", Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

KONUKÇU, Enver, "Cihan Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslamAraştırma Merkezi, C.17, 2012.

KOYUNCU, Süleyman, "Allah'ın Hayy ve Kayyum Sıfatlarının Kelâm Bağlamında Değerlendirilmesi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2015.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstabul: Ötüken Yay, 1980.

KÖSE, Saffet, "Tekbir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, 2011.

KUFACI,Osman, “Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeler”, Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

KURBAN, Yasin, “İslam Hukuku Açısından Tevbeye Konu Olan Fiilerin Üçüncü Şahıslarla İlgili Olması Hali”, *Ekev Akademi Degisi*, S.8, İstanbul, 2011.

KURT, Aynur, “Türk Edebiyatında Çehâr-Yâr-ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2015.

KURT, Hüseyin, “El-Bârikât’ta Zikir Ve Duanın Psikolojik Boyutu”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.13, 2008.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.22, 2000.

-------, “Safa ve Merve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

-------, “Zemzem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Berat gecesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1992.

LAMARTİNE, Alphonse, *Osmanlı Tarihi,*Çev.Serhat.Bayram, İstanbul: Kapı Yarınları, 2008.

LEVEND, Agah Sırrı, *Ali Şir Nevaî Divanlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1966.

-------, *Ali Şir Nevâi, Hayatı, Sanatı, Kişiliği*, Ankara: TDK Yayınları, 1965.

-------,*Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar,*İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

-------, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008. MACİT, Yusuf, “Psiko-Sosyal Açıdan Karun Kıssası”, *Dinbilimleri Akademik*

Araştırma Dergisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun, 2013.

MAŞALI Mehmet Emin, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2006..

MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

-------, *Mesihi Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.

MERTOĞLU, Mehmet Suat, "Salâtü Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.36, 2009.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, İstanbul: Çile Yayınları, 1975.

MÜSLİM, İmam ve NEVEVİ, İmam, *Sahih-i Müslim Şerhi, El Minhac*,Çev.Beşir.Ervaysoy, İstanbul: Polen-Karınca Yayınevi, C.6, 2012.

NACİ, Onur, *Hamdullah Hamdi Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.

NAZİK, Sıtkı, "Klasik Türk Şiirindeki Sevgili Anlayışının Hurilerle İrtibatı", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S.12.*

OKCU, Abdulmecit, "Kur'ân ve Evrim Açısından Canlıların Oluşumu", *EkevAkademi Dergisi*, İstanbul, S.56, 2013.

OKUYAN, Mehmet, *Kur'ân'da Rahmet Kavramı*.

ONUR, Naci, *Yusuf u Züleyha,* Ankara: Akçağ Yayınları,1991.

ORAL, Osman, "Mâtürîdî'de İnşirâh Sûresi Ve Psiko-Sosyal İmânî Hikmetler", *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Elazığ, S.15, 2017.

ÖGKE, Ahmet, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* S.18, Ankara, 2001.

ÖĞÜK, Emine, "Allah'a Yaklaşmanın İmkânı ve Yolları", *Gaziosmanpaşa ÜniversitesiIlahiyat Fakültesi Dergisi,* Tokat, S.1, 2013.

ÖĞÜT, Salim, "Hacerülesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul:

İslam Araştırma Merkezi, C.14, 2007.

-------, "Mahrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 2003.

-------, "Tavaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.40, 2011.

ÖLMEZ, Zuhal, "Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türkiye Araştırmaları Merkezi,* Essen, Almanya, 2007.

ÖNAL, Recep, "Kur'an'daki Nebî – Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2013.

ÖNKAL, Ahmet, "Beşîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1992.

ÖNKAL, Ahmet ve BOZKURT, Nebi, "Cami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 2013.

ÖZ, Mustafa, "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.6, 1992.

ÖZ, Mustafa, "Ehl-i Beyt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.10, 1994.

ÖZ, Mustafa, "Kerbelâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 1989.

ÖZALP, Ahmet, "İsm-i A'zam*", Şamil islam ansiklopedisi,* İstanbul:Şamil Yayınları, c.5.

ÖZARSLAN, Selim, "Kerbelâ Olayının Şiî İnançlar Üzerine Etkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* urfa, S.36, 2016.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.14, 1997.

ÖZDEMİR, Ahmet, "Kur'â'da İhlâs", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, S.2, 2015.

ÖZDEMİR, Ahmet, "Tefsîru'l-Menâr'da Cennet Tasviri", Gaziosmanpaşa Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dergisi, Tokat, S.1, 2014.

ÖZDEMİR, Metin, "Ezelî Bilgi Anlayışının Problematik Yönü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, S.6, 2002.

ÖZDEMİR, Muhammet, "Hz. Ali'ye Ait Yüz Sözün Manzum Bir Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S.10, 2013.

ÖZEK, Ali, "Dirayet Müfessiri İbn Abbas", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, S.4, 1986.

ÖZEL, Ahmet, "Cihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

ÖZEL, Ahmet, "Kıble", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 2002.

ÖZEL, Recep Orhan, "Kur'an "Tevrat"la Neyi Kastediyor?", *Usûl İslam Araştırmaları Degisi*, İstanbul, S.14, 2016.

ÖZERVARLI, M Sait, "Firdevs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.13, 1996.

-------, "Kadir Gecesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 2001.

ÖZKILIÇ, Hüseyin, "İstanbul'da Bir Sûfi Cemi; Fatih Semti-Rifâî Muharrem Ayini Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

ÖZLER, Mevlüt, "İlahi İsim ve Sıfatları Tesbitte Yöntem", *Ekev Akademi Dergisi*, İstanbul, C.1, 1997.

-------, Tevhid, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.41, 2012.

ÖZMEN, Mehmet, *Ahmed-i Dâi Divan*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

ÖZTEKİN, Selma, "Dinlerde Hayat Ağacı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'ân Çerçevesinde Ümmet Kavramının Tahlili*,Ankara:

İslamiyat, 2005.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Zülkarneyn Kıssası", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Trabzon, C.1, 2014.

-------, "Zülkarneyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, 2013.

ÖZTÜRK, Resul, "Allah'ın Birligi ve Tekligi (Vahdaniyeti ve Ehadiyeti) Baglamında "Samed" İsmi ve Anlam Alanı", *Ekev Akademi Dergisi,* İstanbul, C.3, 2001.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Fatiha Suresi Tefsiri*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1996.

ÖZYILDIRIM, Ali Emre, *Hamdullah Hamdî Divanı,* Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1999.

PAKIŞ, Ömer, "Kutsal Metinlerde İsmail ve İshak", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* Samsun, S.2, 2004.

PAKSOY, Kadir, "Rivayetler Işığında Kadir Gecesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Urfa, S.27, 2012.

PALA, İskender, "Kün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.26, 2013.

-------, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2008.

-------, "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.32, 2006.

PALABIYIK, M. Hanefi ve DİNDİ, Korkut, "Deve ile İlgili Bir Kült'ün Mucizeye Dönüştürülmesi: Hz. Salih'in Devesi Örneği", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum, , Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, *Ağrı, Journal of Islamic Research, S.25,* 2014.

PARLADIR, Selahattin, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.9, 1994.

PARLAK, Ali, "Esbâb-ı Nuzûl Bağlamında Hârût ve Mârût Kıssasının Mahiyet Analizi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.55, 2014.

PEKOLCAY, Necla ve ERAYDIN Selçuk, *İslami Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergahyayınları,1981.

POLAT, Fethi Ahmet, "Seçkin Bir Soy İddiasının Kur'an Açısından Değeri (Hz. İbrahim Örneği)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, S.19, 2005.

POPKİN, Richard H ve STROLL, Avrum, *Philosophy*, London: Oxford, 1990.

RAMAZANOĞLU, Mahmud Sami, *Fatiha Suresi Tefsiri*, İstanbul, 1984.

RASİM, Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 2000.

REÇBER, Ahmet, "Kur'an'da Cezaların Affı, Sulh ve Tövbe", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Urfa, S.38, 2017.

ROUX, Jean Paul, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev.Aykut.Lale;Özcan,Kazancıgil, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.

SANCAKLI, Saffet, "Fakirlik ve zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme",*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5, Sivas.

SANDER, Oral, "Anka'nın Yükselişi Ve Düşüşü", Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.

SARI ÇOLAKOĞLU, Gözde, "Osmanlı Türk Müziğinde Padişahların İzleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,The Journal of International Social Research. S.35.*

SARIKAYA, Berat ve ŞEREN, Zeynep, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6, 2012.

SARIKAYA, Meliha, "Zülfikar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, "Mehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.28, 2003.

SARITOPRAK, Zeki, "Deccâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.9, 1993.

SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi,* İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

SEKME, Emine, "Klasik ve Modern Kur'an yorumlarında Ashâb-ı Kehf Kıssasının Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

SELİM, İrfan Bin, "Buhari ve Müslim'de Geçen Kutsi Hadisler", İstanbul: Polen &Karınca Yayınevi, 2003.

SERDAR, Murat, "Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail)", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, S.2, 2008.

SERİNSU, Ahmet, "Ahad", *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2009.

SİNANAOĞLU, Mustafa, "İman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.22, 1992.

-------, "Küfür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.26, 1992.

-------, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.19, 2001.

-------, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, C.23, 2001.

-------, "Sıbgatullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.37, 2009.

-------, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.39, 2010.

SOĞUKOĞLU, Fehmi, "Cibril Hadisinde Geçen Kıyamet Alametlerinin Yeniden Değerlendirilmesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Urfa, 2018.

SONA, Fatih, "Klasik Türk Şiirinde İlyas Peygamber", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 2017.

SÖNMEZ, Ramazan, *Esmâ-i Hüsnâ,* Konya:Konevi Yayınları, 2010.

SÖNMEZ, Vecihi, "Hz. İbrahim'in Tabi Olduğu Hak Din ve Tevhidi İspat Metodu", *Journal of Islamic Research,* S.27, 2016.

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, "Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* S.1.

SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, "Cahiliye Döneminde Lât Kültü", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Kıbrıs, S.2, 2016.

SUNGUR, Necati, *Ahî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.

-------, *Tacizade Cafer Çelebi Heves-name: İnceleme tenkitli metin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006,

SÜMER, Faruk, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 2012.

-------, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 2012.

SÜMERTAŞ, Burhan, "Kur'ân-ı Kerîm'de Sıdk Kavramı", Yayımlanmamş Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009..

SÜNGÜR, Necati, *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-Nâme,* Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

ŞAHİN, Hatice, "Ferah-Nâme (Dil Özellikleri-Metin, Söz Dizini)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1993.

ŞAHİN, Hüseyin, "Kelamcılara Göre Delil ve Delil Türleri", *Kelam Araştırmaları Dergisi,* C.13,2015.

ŞAHİN, Naim, "Kur'an-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Degeri Meselesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.8,, Konya, 1999.

ŞAHİN, Süreyya, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

ŞAHİNALP, M. Vehbi, "Kur'ân-ı Kerimde "Mütref" Kavramı ve İlişkili Olduğu Diğer Kavramlar", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa, S.23, 2010.

ŞENER, Mehmet, "İʿtikaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

ŞENTÜRK, Mustafa, "Ahmed-i Dâ'î Divânı'ndan 50 Gazelin Şerhi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2007

-------, "Kur'ân'da Bir pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 2013.

ŞIK, İsmail, "İman olgusunun Mahiyeti ve Hakikati Üzerine Bir Değerlendirilme" *DiniAraştırmalar Dergisi* S.37,2010.

ŞİMŞİR, Mehmet, "Hz. Peygamber'in İslâm Tebliğine Karşı Şair Ve Siyasî Liderlerin İlk Tavırları ve Şiir Alanında Yaşanan Gelişmeler". *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* S.7, 2017.

ŞİRİN, Mustafa, "Er-Risaletü'l-Ahmediyye fi'l-Veladetil'l-Muhammediyye (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal indeks)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2007.

ŞİRİN, Veli, *Anahatlarıyla Siyasi Ve Kültürel Osmanlı Tarihi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 2002.

TABBARA, Afif Abdulfettah, "Hz. İbrahim", Çev.Mehmet.Aydın, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, 1981.

TANSU, Yunsu Emre ve GÜVENÇ, *Baran, Mitolojik kuşlar üzerine düşünceler, Prof. Dr. Salim Cöhce Armağanı "Türk Tarihine Adanmış Çileli Bir Ömür",* Ankara:Berikan Yayınevi, 2017.

TANYU, Hikmet, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1973.

-------, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.

TARLAN, Ali Nihat, *Ahmed Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 1992.

------, *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 2005.

-------, *Necati Beg Divanı,* Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

-------, *Şeyhi Divanı'nı Tetkik,* Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

TATÇI, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî Divanı,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

TAVUKÇU, Orhan Kemal, *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İnternet Yayınları, 2016.

TEKİN, Gönül, *Fatih Devri Türk Edebiyatı, İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

TEMİZER, Aydın, "Kur'ân'da "Rab" Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, C.1, S.4, 2013.

TERZİOĞLU, Hülya, "Kur'ân'ın "Hüküm Allah'ındır" Öğretisi Üzerine Kelam İlmi Bağlamında Değerlendirme", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S.11, 2013.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Süleyman Çelebi Vesile't ün Necat,* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

-------, *Mevlid Süleyman Çelebi,* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.

TOGAN, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.

TOPALOĞLU, Bekir, "Hayy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.16, 1989.

-------, ."Vâsi'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 2012.

-------, "Ahad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.1, 1988.

-------, "Âhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1988.

-------, "Allah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.1, 1989.

-------, "Bâis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma

Merkezi, C.4, 1991.

-------, “Bâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C., 1991.

-------, “Bâri’” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1989.

-------, “Bâtın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1992.

-------, “Cebbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, “Cehennem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, “Celîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, “Esma-i Hüsna”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.11, 1989.

-------, “Evvel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.11, 1989.

-------, “Fettâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.12, 1995.

-------, “Gafûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.13, 1997.

-------, “Habîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.14, 1996.

-------, “Hâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 1997.

-------, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 1997.

-------, “Hâlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma

Merkezi, C.15, 1997.

-------, “Hamd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 2013.

-------, “Huld”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.18, 1998.

-------, “Hûrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.18, 1998.

-------, “İsm-i A’zam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.23, 2001.

-------, “Kâbız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 2001.

-------, “Kerîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 1997.

-------, “Kıyamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 2002.

-------, “Mecîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.28, 2003.

-------, “Metîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi,C.29, 2004.

-------, “Mevlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.29, 2004.

-------, “Muğnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.30, 2005.

-------, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.30, 2005.

-------, “Muhsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2006.

-------, “Mü’min”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam

AraştırmaMerkezi, C.31, 2006.

-------, “Mübdi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C..31, 2006.

-------, “Mücîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2007.

-------, “Rab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.34, 2007.

-------, “Rahmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.34, 2007.

-------, “Raûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.34, 2007.

-------, “Reşîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

-------, “Rezzak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

-------, “Sabûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.35, 2008.

-------, “Samed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.36, 2009.

-------, “Secde Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.36, 1989.

-------, “Selam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi,C.36, 2009.

-------, “Tevvâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.41, 2007.

-------, “Tövbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.41, 2012.

-------, “Tûr Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam

Araştırma Merkezi, C.41, 2012..

-------, "Vâris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 2012.

-------, "Vedûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 2012. 2012.

-------, "Vehhâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 2007.

-------, "Zahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

-------, "Kerîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 2001.

TOPRAK, İbrahim, "Cennet ve Cehennemin Ebedîliği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

TOPRAK, Mehmet, "Cevşen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

TOPRAK, Süleyman, "Haşir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.16, 1989.

TOSUN, Necded, "Veysel Karani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.43, 2013.

TUNÇ, Cihad, "Tövbe Hakkında Bazı Meseleler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4, 1981.

-------, "Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, S.4, 1987.

TUNÇ, Semra, "Divan Şiirinde Hz. İbrâhîm Ve 'Ades (Mercimek) Kıssasına Dâir", *Tükiyat Araştırmaları Dergisi,* Adana: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S.17, 2005.

TUNÇBİLEK, Hasan Hüseyin, "İslâm Düşüncesinde Cehennemin ve Cehennem Azabının Ebediyeti ve Fenası Problemi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi S.6.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.

TÜRCAN, Selim, "Hidayet ve Dalâleti Allah'a Nispet Eden Âyetler Nüzul Döneminde Nasıl Algılanıyordu?", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.9, 2010.

TÜRCAN, Talip, "Şeriat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.38, 2010.

TÜRER, Osman, "Hû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.18, 1998.

UÇAR, Erdem, *Gedâyî Dîvânı İnceleme (Metin-Dizin-Tıpkıbasım),* Ankara: Gazi Kitabevi, 2015.

UÇMAN, Abdullah, ÇAKIR, Müjgan ve KONCU, Hanife, *Sinanoğlu Mevlidi (Ümizü'l-Müznibin),* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.

ULUDAĞ, nSüleyman, "Ahsen-i Takvîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Amel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1993.

-------, "Celâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, ERAYDIN, Selçuk, "Erbâin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.11, 1995.

-------, "Fakr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.12, 2012.

-------, "Masiva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.28, 1989.

-------, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.32, 2006.

-------, “Rab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.43, 2007.

-------, “Sidretü’l-Müntehâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.37, 1993.

-------, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.39, 2010.

-------, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.41, 2012.

UYAR, Gülgün, “Ümmü Cemil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.42, 1989.

UZUN, Mustafa, “Firdevs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.13, 1996.

-------, “Tûbâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.41, 2012.

-------, “Besmele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1989.

-------, “İbrahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, C.21, 2000.

-------, “Îsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.22, 2000.

-------, “İsmail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslamAraştırma Merkezi, C.23, 2001.

-------, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 2003.

-------, “Sûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.37, 2009.-------, “Ya’kûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.43, 2013.

UZUN, Şerife, *Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar,* Konya: İstem Dergisi,

2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969.

-------, *Osmanlı Tarihi,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

ÜNAL, Necdet, "Kur'ân'ı Kerim'de A'râf ve A'râf Halkı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* Samsun, C.10, S.1, 2010.

ÜNAL, Sadettin, "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 2001.

ÜNAL, Yaşar, *Tesbih Kavramı Üzerine,* Dini Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2012.

ÜSTÜNER, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2007.

ÜZÜM, İlyas, "Kehf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 2002.

-------, "Mezhep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.29, 2004.

WAARDENBURG, Jacques, "Mesîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.29, 2004.

WAKAMATSU, Hiroki, "Antropolojik Yaklaşımla Hızır İnancı: Dersim Bölgesinde Uygulanan Dinî Ritüeller", *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi,* Çorum, S.2, 2014.

YAKIN, Yasemin, "Gülşe-i Râz Elvân Şirâzî İnceleme-Metin-Dizin", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2004.

YALÇINKAYA, Yağız, "Cemâlî Divanı'nda Din ve Tasavvuf", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014.

YAMAN, Ahmet, "Fetvâ ve Mezhep Fetvâ Usûlü ve Tarihinin Tartışmalı Bir Konusu Olarak Fetvâ-Mezhep İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, S.48, 2015.

YAŞAROĞLU, Kamil, Nur Suresi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.33, 2007.

-------, "Mü'min Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.31, 2006.

-------, "Nas Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.32, 2006.

-------, "İsrâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.23, 1995.

-------, "Kâf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.24, 1995.

-------, "Kazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 2002.

-------, "Mâide Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.27, 1995.

-------, "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.32, 2013.

YAVUZ, Salih Sabri, "Mir'ac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.30, 2008.

YAVUZ, Yusuf Şevki, A'râf, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1989.

-------, "Adn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.1, 1988.

-------, "Ahmed b.Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Arş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.3, 1991.

-------, "Ayne'l-yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.4, 1991.

-------, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.6, 1992, .

-------, “Cebrâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.7, 1993.

-------, Çetin, Abdurrahman, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.4, 1991.

-------, “Hakka’l-yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.15, 1997.

-------, “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam AraştırmaMerkezi, C.17, 1998.

-------, “İlme’l-yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.22, 2000.

-------, “İstivâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.23, 2001.

-------, “Kelâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.25, 1989.

-------, “Mehdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.28, 2003.

-------, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.34, 2007.

-------, “Zebâni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.44, 2013.

-------, “Gılman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma “Merkezi, C.1, 1989.

YAVUZ; Kemal, *Dini Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, C.1, 2009.

YAVUZER, Hayati, “Kemâl Ümmî Dîvânı Tenkitli Metin-İndeks”, Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009.

YAYLALI, Yasemin, *Klasik Fars Şiirinde Hz. Nuh*, İstanbul: Şarkiyat Mecmuası, 2014.

YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.

YEŞİLYURT, Temel ve ORAL, Osman, "İman'da İkrar Kavramı", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C.10, 2012.

YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufta Gayb Problemi ve Tasavvuf Literatüründe Gaybî Rivayetler*, Isparta: İnsan Bilimleri Araştırmaları, 2003.

YILDIRIM, Suat, "Alîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.2, 1989.

-------, "Azîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.4, 1991.

YILDIRIM, SUAT, "Besmele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1989.

YILDIRIM, Talip, *Hüseyin Baykara Divanı Metin-İnceleme-Dizin*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

YILDIRIM, Talip, *Hüseyin Baykara Divanı,* İstanbul: Hat Yayınevi, 2010.

YILMAZ, Ali, "İbn-i Îsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı",*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, S.2, 1998.

-------, "Kur'ân'daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, S.35, 2011.

YILMAZ, Can, "Kâbe", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7, 1993.

YILMAZ, Hasan, "Kur'ân-ı Kerîm'in Temel Muhtevası Üzerine", Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, S.27, 2007.

YILMAZ, İbrahim, "Arap Dili ve Din Dili İçerisinde 'İkra' ('Oku!') Kavramının Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Erzurum, S.18, 2002.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun Kitabevi,

1992.

YILMAZ, Selahattin, "Arapça 'da Allah İsminin Etimolojisi ve O'nunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, C.7, 2003.

YİTİK, Ali İhsan, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.33, 2007.

YURDAGÜR, Metin, "Basar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.5, 1992.

-------, "Tesbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.40, 2011.

YURDAGÜT, Metin, "Duhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, C.9, 1997.

YUVALI, Abdülkadir, "Ebû Said Mirza Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştrma Merkezi, C.10, İstanbul.

YÜCEL, Bilal, *Adnî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

YÜKSEK, Muhammed İsa, "Müşkil Ayetler Bağlamında Zekeriya-Yahya Kıssası", *Marife Degisi*, Konya, S.1, 2015.

YÜKSEL, Bünyamin, "İslâm Tarihi Açısından Bilâl B. Rebâh El-Habeşî'nin Hayatı Ve Şahsiyeti", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

DİZİN

-A-

Allah, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 305, 308, 311, 314, 316, 322, 324, 328, 330, 333, 338, 343, 349

Ayet, 81, 186, 293, 299, 309

-H-

Hadis, v, 29, 35, 36, 49, 50, 85, 120, 121, 155, 167, 172, 183, 204, 220, 313, 315, 323, 325, 328

Hızır, 19, 137, 154, 158, 218, 311, 314, 345

Hz. Ali, 38, 39, 160, 184, 188, 250, 275, 300, 326, 332

Hz. Muhammed, 29, 34, 36, 37, 39, 44, 52, 61, 62, 67, 70, 71, 82, 84, 92, 94, 96, 97, 99, 102, 105, 110, 111, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 130, 132, 133, 134, 138, 140, 145, 146, 155, 160, 162, 166, 175, 177, 178, 179, 183, 184, 186, 188, 191, 193, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 206, 212, 213, 216, 228, 230, 231, 233, 235, 240, 241, 242, 249, 250, 251, 256, 264, 271, 279, 280, 282, 285, 298, 300, 304, 305

Hz. Osman, 62, 219, 250, 298, 308

-İ-

İbadet, 145, 146, 259, 315, 328, 335

-N-

Namaz, 67, 108, 225, 346

-O-

Oruç, 145, 238, 243, 244, 266, 349

-S-

Sanat, 4, 317

-Ş-

Şiir, 118, 206, 302, 305, 313, 337

-Z-

Zekat, 296, 315, 317